

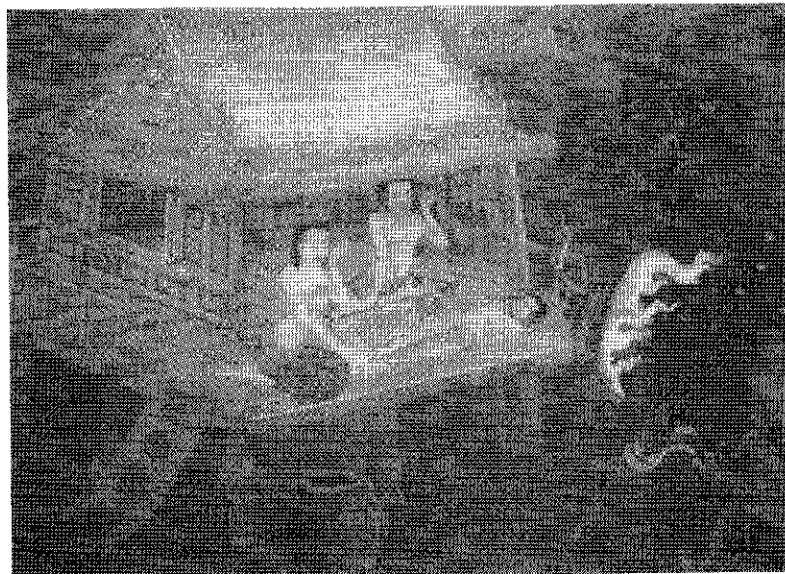
กองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐-๓๕๒๕-๘๐๑๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต
หมวดวิชาศึกษาทั่วไป

เอกสารประกอบการสอนรายวิชา
รหัสวิชา ๐๐๐ ๑๐๑

มนุษย์กับสังคม Man and Society

โครงการผลิตและพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา
สำนักหอสมุดและเทคโนโลยีสารสนเทศ และกองวิชาการ

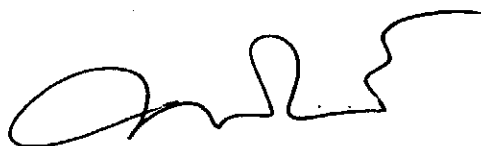
คำปรารภ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีโครงการผลิตและพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัย ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาเนื้อหารายวิชาในหมวดวิชาศึกษาทั่วไปและวิชาแกนพระพุทธศาสนา ให้เป็นที่ยอมรับและใช้ร่วมกันได้ พัฒนารูปแบบของหนังสือ และตำราให้มีเอกลักษณ์ร่วมกัน สวยงาม คงทน น่าสนใจต่อการศึกษา ค้นคว้า มีเนื้อหาสาระไปพัฒนาสื่อการศึกษาและเผยแพร่ในรูปแบบต่างๆ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ระบบคลังข้อสอบ พัฒนาบุคลากรและผลงานด้านวิชาการของมหาวิทยาลัยให้แพร่หลาย และเป็นเวทีเสนอผลงานทางวิชาการของคณาจารย์ของมหาวิทยาลัย

โครงการนี้เกิดขึ้นมาได้จากความร่วมมือร่วมใจกันของคณาจารย์มหาวิทยาลัย จากทุกส่วนงาน ทั้งส่วนกลาง วิทยาเขต วิทยาสงฆ์ ห้องเรียน ร่วมกันพัฒนาเอกสารการสอนหรือตำราในหมวดวิชาศึกษาทั่วไป และวิชาแกนพระพุทธศาสนา ด้วยวิริยะอุตสาหะแรงกล้า พัฒนางานทางวิชาการให้มีเนื้อหาสาระถูกต้อง เพียบพร้อมด้วยอัตราและพยัญชนะ เป็นที่ยอมรับของสังคม

หนังสือมนุษย์กับสังคมเล่มนี้ มีเนื้อหาสาระแบ่งเป็น ๙ บท มุ่งหมายให้ศึกษาความหมายและความเป็นมาเกี่ยวกับมนุษย์และสังคมตามหลักการทางสังคมศาสตร์และพุทธศาสตร์พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน การปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม สถาบันสังคม ประชาสังคม หลักธรรมมาภิบาลและสันติภาพ กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม การวิเคราะห์ปัญหาสังคมไทยในปัจจุบัน รวมทั้งแนวทางแก้ปัญหาแบบสันติวิธี เนื้อหาสาระปรากฏแจ่มแจ้งแล้วในเล่มนี้

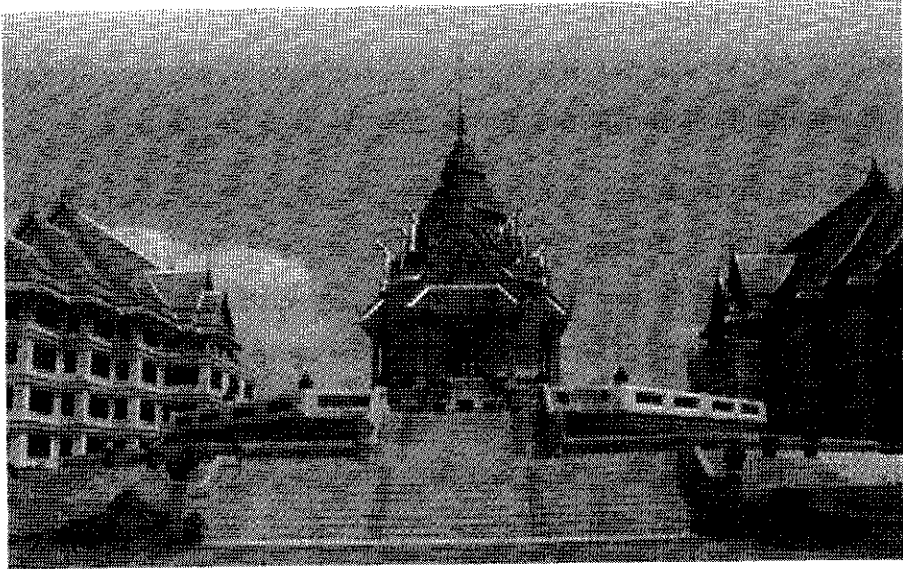
ขออนุโมทนาขอบคุณคณะกรรมการโครงการผลิตและพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยทุกรูปทุกท่าน ที่ได้เสียสละเวลาพัฒนาเนื้อหาวิชาเล่มนี้ให้เกิดมีขึ้น อันจะเป็นสมบัติของมหาวิทยาลัยสืบไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือเล่มนี้คงอำนวยประโยชน์เชิงวิชาการด้านสังคมศาสตร์และพุทธศาสตร์ แก่คณาจารย์ นิสิต นักศึกษา และประชาชนผู้สนใจ ตลอดไป

(พระธรรมโกศาจารย์)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(๔)

พิพิธภัณฑ์พระไตรปิฎก

คำนำ

หนังสือเล่มนี้ ได้พัฒนาขึ้นตามโครงการผลิตและพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ปิงบประมาณ พ.ศ.๒๕๕๐ ของสำนักหอสมุดและเทคโนโลยีสารสนเทศ ร่วมกับกองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

- ๑) เพื่อพัฒนาเนื้อหารายวิชาในหมวดวิชาศึกษาทั่วไปและหมวดวิชาแกนพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิตให้เป็นที่ยอมรับและใช้ร่วมกันได้ทุกคณะ วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์
- ๒) เพื่อพัฒนารูปแบบ เอกสารประกอบการสอน หนังสือ ตำรา ให้มีเอกลักษณ์ร่วมกัน ทั้งมีความคงทน สวยงาม น่าสนใจต่อการศึกษาค้นคว้า
- ๓) เพื่อนำเนื้อหาสาระไปพัฒนาสื่อ การศึกษาและเผยแพร่ในรูปแบบต่างๆ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ และระบบคลังข้อมูล
- ๔) เพื่อเสริมสร้างทักษะคณาจารย์ในการสร้างผลงานทางวิชาการอย่างมีคุณภาพ รองรับ การประกันคุณภาพการศึกษาของมหาวิทยาลัย และเป็นที่ยอมรับทั่วไปในประเทศและระดับสากล

มนุษย์กับสังคม เป็นวิชาหนึ่งในหมวดวิชาศึกษาทั่วไป ที่กำหนดให้ศึกษาความหมาย และความเป็นมาเกี่ยวกับมนุษย์และสังคมตามหลักการทางสังคมศาสตร์และพุทธศาสตร์ พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน การปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม สถาบันสังคม ประชาสังคม หลักธรรมาภิบาล และสันติภาพ กระบวนการทางสังคมและสันติภาพ กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม การวิเคราะห์ปัญหาสังคมไทยในปัจจุบัน รวมทั้งแนวทางแก้ปัญหา แบบสันติวิธี

คณะผู้เขียนหวังว่าหนังสือนี้จะยังประโยชน์ต่างๆ ให้เกิดขึ้นกับผู้เกี่ยวข้องทุกท่าน ตามวัตถุประสงค์ของโครงการพอสมควร จึงขอขอบคุณทุกท่านที่ได้มีส่วนร่วมทำหนังสือเล่มนี้ ให้มีความสำเร็จ สมบูรณ์ เป็นรูปเล่มหนึ่งหากมีข้อบกพร่องผิดพลาดประการใดเกิดขึ้นในส่วนต่างๆ ของหนังสือ ต้องขออภัยมา ณ โอกาสนี้

คณะกรรมการพัฒนาเนื้อหารายวิชา

พฤษภาคม ๒๕๕๑

(๖)

โครงการผลิตและพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีงบประมาณ ๒๕๕๐

คณะกรรมการดำเนินงานโครงการ
ที่ปรึกษา

พระธรรมโกศาจารย์, ศ.ดร.

ประธานกรรมการ

พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา, รศ.ดร.

รองประธานกรรมการ

พระมหาเจิม สุวโจ

กรรมการ

พระครูบวรสิขการ
พระมหาสุทัศน์ ตีสรวาที
พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส
พระมหาชำนาญ มหาชาโน
พระมหาเผื่อน กิตติโสภโณ
พระมหาสาธิต สาธิโต
พระเทวา รตนโชโต
พระมหาบุญมา จิตธมโม
พระมหาศรี ปญญาสิริ
นายกิตติศักดิ์ ณ สงขลา
ผศ.เวทย์ บรรณกรกุล
นายสุชญา ศิริธัญกร
นายธนาชัย บุรณะวัฒนากุล
นายคำพันธ์ วงศ์เสน่ห์
นายพีรวัฒน์ ชัยสุข
นายรัฐพล เย็นใจมา
นายประสิทธิ์ ก่อกระโทก

เลขานุการและผู้ช่วย

พระมหาศรีทนต์ สมจาโร
พระมหาวิระพงษ์ วีรวโส
พระสงัด ชยาภินนุโท
นายเกษม แสงนนท์
นายสนธิญาณ รักษาภักดี
นายประเสริฐ คำนวล
นางสาวอโนทัย บุญทัน

คณะกรรมการผลิตและบริหารรายวิชา
“มนุษย์กับสังคม”

ประธานกรรมการ

ผศ.บัญชา จำปารักษ์

รองประธานกรรมการ

อาจารย์ชาติ ชื่นรัมย์

กรรมการ

พระมหาสนอง ปจฺใจปการี
อาจารย์บัวลี มณีแสน
อาจารย์วิทยา ทองดี
อาจารย์เฉลิม เขื่อนทองกลาง
อาจารย์ณรงค์ โวหารเสาวภาคย์
อาจารย์สำเริง แก้วเรืองฤทธิ์

เลขานุการและผู้ช่วย

พระไพโรจน์ จิตตทนต์
นายประเสริฐ คำนวล

คณะบรรณาธิการ

อาจารย์อภิรมย์ สีตาดำ
อาจารย์ชลธิชา จิรภัคพงศ์
นายเกษม แสงนนท์
นายสุชญา ศิริธัญกร

ผู้ร่วมผลิต

รศ.สมบูรณ์ บุญฤทธิ์
รศ. ชูชนะ รุ่งปัจฉิม
อาจารย์นิทัศน์ วีระโพธิ์ประสิทธิ์
นายวิชิต มงคลวีระขจร

สารบัญ

บทที่ ๑	พื้นฐานของมนุษย์กับสังคม	๑
	๑.๑ ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์	๒
	๑.๒ ความรู้เกี่ยวกับสังคม	๑๔
	สรุปท้ายบท	๒๔
	คำถามท้ายบท	๒๖
	เอกสารอ้างอิงประจำบท	๒๗
บทที่ ๒	พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน	๒๙
	๒.๑ ความหมายของพฤติกรรมมนุษย์	๓๐
	๒.๒ ประเภทของพฤติกรรมมนุษย์	๓๒
	๒.๓ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมมนุษย์	๓๔
	๒.๔ ลักษณะของพฤติกรรมมนุษย์	๔๑
	๒.๕ การพัฒนาตน	๔๔
	๒.๖ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์ด้านการพัฒนาตน	๔๖
	๒.๗ การพัฒนาตนตามแนวพุทธ	๔๗
	สรุปท้ายบท	๕๑
	คำถามท้ายบท	๕๒
	เอกสารอ้างอิงประจำบท	๕๓
บทที่ ๓	การปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม	๕๕
	๓.๑ ความหมายของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม	๕๖
	๓.๒ ความสำคัญของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม	๕๗
	๓.๓ ทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม	๕๗
	๓.๔ รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม	๖๑
	๓.๕ ระดับการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม	๗๐
	๓.๖ การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมตามแนวการจัดระเบียบ	๗๑
	๓.๗ ประโยชน์ของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม	๗๕

(๘)

สรุปท้ายบท	๗๖	
คำถามท้ายบท	๗๗	
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๗๘	
บทที่ ๔	สถาบันสังคม	๗๙
๔.๑	ความหมายของสถาบันและสถาบันสังคม	๘๐
๔.๒	การเกิดขึ้นของสถาบันสังคม	๘๕
๔.๓	ขอบข่ายของสถาบันสังคม	๘๖
๔.๔	ลักษณะของสถาบันสังคม	๘๗
๔.๕	ประเภทของสถาบันสังคม	๘๙
๔.๖	หน้าที่ของสถาบันสังคม	๙๐
๔.๗	องค์ประกอบของสถาบันสังคม	๙๑
๔.๘	การเปลี่ยนแปลงของสถาบันสังคม	๙๓
๔.๙	สถาบันที่สำคัญ	๙๔
สรุปท้ายบท	๙๗	
คำถามท้ายบท	๙๙	
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๐๐	
บทที่ ๕	ประชาสังคม	๑๐๑
๕.๑	ความนำ	๑๐๑
๕.๒	ความหมายของประชาสังคม	๑๐๓
๕.๓	ลักษณะของประชาสังคม	๑๐๖
๕.๔	องค์ประกอบของประชาสังคม	๑๐๗
๕.๕	สาเหตุของการเกิดประชาสังคม	๑๐๘
๕.๖	กระบวนการของประชาสังคม	๑๐๙
๕.๗	ตัวอย่างของประชาสังคม	๑๑๒
๕.๘	คุณธรรมของประชาสังคมที่ดี	๑๑๔
สรุปท้ายบท	๑๑๗	
คำถามท้ายบท	๑๑๙	
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๒๐	

บทที่ ๖	หลักธรรมาภิบาลและสันติภาพ	๑๒๑
	๖.๑ ความเป็นมา	๑๒๒
	๖.๒ ความหมายของธรรมาภิบาล	๑๒๓
	๖.๓ การบริหารจัดการที่ดี	๑๒๖
	๖.๔ ความสำคัญของธรรมาภิบาล	๑๒๘
	๖.๕ หลักธรรมาภิบาล	๑๒๘
	๖.๖ สันติภาพ	๑๒๙
	๖.๗ หลักสันติภาพในทางพระพุทธศาสนา	๑๓๓
	๖.๘ องค์กรที่เกี่ยวกับสันติภาพ	๑๓๕
	สรุปท้ายบท	๑๓๖
	คำถามท้ายบท	๑๓๗
	เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๓๘
บทที่ ๗	กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม	๑๓๙
	๗.๑ ความนำ	๑๔๐
	๗.๒ กระบวนการ	๑๔๑
	๗.๓ กระบวนการทางสังคม	๑๔๒
	๗.๔ กระบวนการทางวัฒนธรรม	๑๔๖
	๗.๕ ความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม	๑๔๙
	๗.๖ ผลของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม	๑๕๓
	สรุปท้ายบท	๑๕๕
	คำถามท้ายบท	๑๕๖
	เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๕๗
บทที่ ๘	ปัญหาสังคมไทยในปัจจุบัน	๑๕๙
	๘.๑ ความหมายของปัญหาสังคม	๑๖๐
	๘.๒ ลักษณะของปัญหาสังคม	๑๖๒
	๘.๓ ที่มาของปัญหาสังคม	๑๖๓
	๘.๔ ทิศนคติต่อปัญหาสังคม	๑๖๕
	๘.๕ ความสำคัญของปัญหาสังคม	๑๖๖
	๘.๖ ประเภทของปัญหาสังคม	๑๖๘

๘.๗	ทฤษฎีการศึกษาปัญหาสังคม	๑๖๙
๘.๘	ทฤษฎีอธิบายสาเหตุของปัญหาสังคม	๑๗๒
๘.๙	สาเหตุของปัญหาสังคม	๑๗๔
๘.๑๐	แนวทางการวิเคราะห์ปัญหาสังคม	๑๘๐
๘.๑๑	ลักษณะทั่วไปของสังคมไทย	๑๘๒
๘.๑๒	สภาพปัญหาปัจจุบันในสังคมไทย	๑๘๓
๘.๑๓	ปัญหาสังคมไทยที่สำคัญในปัจจุบัน	๑๘๕
๘.๑๔	การวิเคราะห์ปัญหาสังคมไทย	๑๙๓
	สรุปท้ายบท	๑๙๘
	คำถามท้ายบท	๑๙๙
	เอกสารอ้างอิงประจำบท	๒๐๐
บทที่ ๙	แนวทางการแก้ไขปัญหาสังคมไทยแบบสันติวิธี	๒๐๑
๙.๑	สันติวิธี : ทฤษฎีและความหมาย	๒๐๒
๙.๒	ความเป็นมาของสันติวิธี	๒๐๔
๙.๓	แนวทางการแก้ไขปัญหาสังคมไทยแบบสันติวิธี	๒๑๙
๙.๔	กรณีศึกษาการแก้ไขปัญหาสังคมไทยแบบสันติวิธี	๒๒๖
	สรุปท้ายบท	๒๓๓
	คำถามท้ายบท	๒๓๖
	เอกสารอ้างอิงประจำบท	๒๓๗
ภาคผนวก :	ประมวลรายวิชา	๒๓๙
	คณะกรรมการผู้พัฒนาเนื้อหารายวิชา	๒๔๗

บทที่ ๑

พื้นฐานของมนุษย์กับสังคม

พระมหาสนอง ปุจฉาภาณี (จำนัล)

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. เข้าใจความหมายและความเป็นมาของมนุษย์ตามแนวพุทธศาสตร์และสังคมศาสตร์ได้อย่างถูกต้อง
๒. อธิบายองค์ประกอบของมนุษย์และสังคมได้
๓. อธิบายความหมายและความเป็นมาของสังคมได้
๔. จำแนกประเภทของมนุษย์และสังคมได้
๕. อธิบายหน้าที่สำคัญของสังคมมนุษย์ได้
๖. อธิบายโครงสร้างของสังคมได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์
- ความรู้เกี่ยวกับสังคม

ปัจจุบันนี้โลกกำลังเจริญก้าวหน้าและพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว ด้วยเทคโนโลยีอันทันสมัย เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับมวลมนุษย์ มีความเป็นอยู่ที่สะดวกสบายมากขึ้น ทำให้สังคมมนุษย์ต้องปรับเปลี่ยนแปลงวิถีทางในการดำเนินชีวิต

นักสังคมวิทยาพบว่า มนุษย์เป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่งที่มีลักษณะแตกต่างออกไปจากสัตว์โลกชนิดอื่น ๆ ข้อแตกต่างที่สำคัญคือ ความเป็นสัตว์สังคมที่จำเป็นต้องใช้ชีวิตร่วมกัน และความสามารถในการสร้างสรรค์วัฒนธรรมขึ้นมาใช้ การศึกษาเกี่ยวกับสังคมมนุษย์จึงเป็นสิ่งจำเป็น เพราะเป็นพื้นฐานสำคัญของการรู้จักสังคมและการดำรงชีวิตอยู่ของมนุษย์ในสังคม ในบทนี้เป็นการศึกษาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับมนุษย์และสังคม ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการศึกษาต่อไป

๑.๑ ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์

๑.๑.๑ มนุษย์ตามแนวพุทธศาสตร์ (Man in Buddhist View)

๑) ความหมายของพุทธศาสตร์

คำว่า “พุทธศาสตร์” (Buddhist Science) หมายถึงศาสตร์ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เป็นการศึกษามนุษย์ในเชิงพุทธศาสตร์ มีจุดมุ่งหมายเพื่อเปรียบเทียบมนุษย์ในเชิงสังคมศาสตร์ เพราะฉะนั้นพุทธศาสตร์เป็นคำสมาสกันระหว่างคำว่า “พุทธ” กับ “ศาสตร์” แต่ละคำมีความหมายดังนี้

คำว่า “พุทธ” แปลว่า “ผู้รู้, ผู้ตื่น, ผู้เบิกบาน” ในที่นี้หมายถึงท่านผู้ตรัสรู้ ผู้รู้ อริยสัจ ๔ อย่างถ่องแท้ สามารถแบ่งออกเป็น ๓ ประการคือ^๑

- (๑) พระพุทธเจ้า หมายถึง ท่านผู้ตรัสรู้เอง และสอนให้ผู้อื่นรู้ตาม
- (๒) พระปัจเจกพุทธะ หมายถึง ท่านผู้ตรัสรู้เอง รู้เฉพาะผู้เดียว
- (๓) อนุพุทธะ หมายถึง ท่านผู้รู้ตามพระพุทธเจ้า ได้แก่ พระสาวก

^๑ จำนำงค้ อติวัฒน์สิทธี, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๘-๙.

ส่วนคำว่า “**ศาสตร์**” (Science) หมายถึง กิจกรรมของมนุษย์อย่างหนึ่ง ซึ่งมุ่งอธิบายอย่างเป็นระบบในความที่น่าจะเป็นไปได้ แห่งการเกิดขึ้นของปรากฏการณ์ต่างๆ เมื่อนำศัพท์ว่า “**พุทธ**” กับ “**ศาสตร์**” มารวมกันจึงมีรูปเป็น “**พุทธศาสตร์**” หมายถึง องค์ความรู้หรือวิชาการอย่างหนึ่งที่สัมพันธ์กับหลักแห่งพุทธธรรม

๒) ความหมายของมนุษย์

คำว่า “**มนุษย์**” (Man) แปลว่า “**ผู้มีจิตใจสูง**” หมายถึง ผู้ที่มีใจสูงด้วยคุณธรรม ในทางพระพุทธศาสนาได้แสดงไว้ว่า คุณธรรมที่จะทำให้เกิดมาเป็นมนุษย์และเป็นมนุษย์ที่แท้ได้ ก็เพราะเบญจศีล และเบญจธรรมคือ ศีล ๕ และธรรม ๕ กล่าวคือ การที่จะเกิดเป็นคนได้ ก็เพราะศีลและธรรมนำมาเกิด โดยนัยตรงกันข้าม ใครมีเบญจศีล เบญจธรรมไม่ครบก็จะขาดความเป็นมนุษย์ตามลำดับ คือขาดมากข้อก็ยิ่งเหลือความเป็นมนุษย์ลดน้อยลงทุกที ก็เป็นแค่คนไม่ถึงขั้นเป็นมนุษย์ ดังที่ท่านหลวงพ่อบุญทาสแต่งกลอนสอนเรื่องมนุษย์ไว้ว่า^๒

“เป็นมนุษย์เป็นได้เพราะใจสูง เหมือนนกยูงมีดีที่แววขน
หากใจต่ำเป็นได้แค่เพียงคน ย่อมเสียที่ที่ตนได้เกิดมา”

คำว่า “**มนุษย์**” มาจากศัพท์ภาษาสันสกฤต ๒ ศัพท์ คือ มน กับ อุษย (บาลี มีรูปเป็น อุตฺส) คำว่า “**มน**” แปลว่า “**ใจ, คิด, รู้**” ส่วนคำว่า “**อุษย**”(อุตฺส) แปลว่า “**สูงกว่า, ดีกว่า**” มีรูปวิเคราะห์ตามหลักภาษาบาลีว่า “**มนสฺส อุตฺสนนตย มนุสฺโส**” แปลว่า “**ที่ชื่อว่า มนุษย์ เพราะความมีใจสูง**”^๓

ทัศนะของนักปราชญ์ทางนิรุกติศาสตร์ ได้ให้ความหมายของคำว่า “**มนุษย์**” ไว้ดังนี้^๔

คัมภีร์อุณาภิกับปะ มุลกัจจายะ เสนอว่า มนุษย์ หมายถึงผู้รู้เหตุและมีใช้เหตุ

คัมภีร์อภิธานปัปทีปิกาสูจิ แสดงไว้ ๒ นัย คือ

^๒ พื้น ดอกบัว, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โสภณการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๓๒.

^๓ สิริภพ เหล่าลาภะ, พุทธศาสตร์การเมือง, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, ม.ป.ป.), หน้า ๕๘-๕๙.

^๔ มาณพ นักการเขียน, พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๔๗-๔๘.

- ๑) มนุษย์ หมายถึงผู้มีจิตใจสูง (มโน อุตฺโส อสฺสาติ มนุสฺโส)
- ๒) มนุษย์ หมายถึงผู้รู้จักประโยชน์และมีใช้ประโยชน์

คัมภีร์สัททหนิติ ธาตุปปทีปิกา กล่าวไว้ ๓ นัยคือ

- ๑) มนุษย์ หมายถึงผู้เป็นเหล่ากอแห่งมनु (มनुโน อปจฺจ มนุสฺโส)
- ๒) มนุษย์ หมายถึงผู้รู้จักประโยชน์ของตน ตามกำลัง
- ๓) มนุษย์ หมายถึงผู้มีจิตใจสูง (มนสฺส อสฺสนนฺตฺตา มนุสฺโส)

สรุปความได้ว่า “มนุษย์” (man) ตามทัศนะพุทธศาสตร์ ดังนี้

- มนุษย์ คือ ผู้ที่มีจิตใจสูง
- มนุษย์ คือ ผู้รู้จักเหตุและผล
- มนุษย์ คือ ผู้เป็นเหล่ากอแห่งมनु
- มนุษย์ คือ ผู้สั่งสมความรู้และความคิดแบบไร้ขอบเขตจำกัด
- มนุษย์ คือ ผู้รู้จักสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่ใช้ประโยชน์

๓) ความเป็นมาของมนุษย์ตามแนวพุทธศาสตร์

ในอัครคัมภีร์สุตตร พระสุตตันตปิฎกที่ขนิภาย ปาฎิกวรรค พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงความเป็นมาของมนุษย์ในยุคกำเนิดโลกไว้ โดยใจความมีอยู่ว่า การกำเนิดขึ้นของจักรวาลโลก และสรรพสิ่งทั้งหลาย เริ่มจากแต่เดิมนั้นก่อนที่สรรพสิ่งจะเกิดขึ้นในโลก ในท้องฟ้าจักรวาลไม่มีสิ่งใดๆ เลย มีเพียงอากาศที่เว้งว่างเปล่า ด้วยเหตุที่ความว่างเปล่านี เกิดจากการที่จักรวาลเสื่อมและถูกทำลายไปด้วยน้ำ ไฟ และลม ดังนั้น เมื่อจักรวาลและโลกกำเนิดขึ้นและถูกทำลายมาแล้วนับครั้งไม่ถ้วน และจะเป็นอย่างนี้อีกไม่มีที่สิ้นสุด โดยที่ไม่สามารถระบุได้ว่า จุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดของการเริ่มต้นและสิ้นสุดคือเมื่อใด

หลังจากที่จักรวาลว่างเปล่าปราศจากสิ่งใดๆ เป็นเวลายาวนาน ต่อมา...มีฝนตกลงมาในท้องจักรวาลที่มีเพียงอากาศ น้ำฝนที่ตกลงมาในระยะแรกเป็นฝนที่มีขนาดเล็กมาก จากนั้นจึงมีขนาดใหญ่ขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งขนาดเท่ากับลำของต้นตาล เนื่องจากฝนที่ตกลงมาอย่างต่อเนื่อง ปริมาณน้ำฝนจึงเพิ่มระดับสูงขึ้น จนกระทั่งน้ำท่วมเต็มทั่วท้องจักรวาล^๕

^๕ กองวิชาการ, มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, จักรวาลวิทยา, (ปทุมธานี : มปท, ๒๕๔๘), หน้า ๘๙-๙๐.

การที่ฝนทรงตัวอยู่ได้ เพราะมีลมมารองรับไว้เหมือนภาชนะ จึงทำให้น้ำไม่รั่วไหล กระจัดกระจาย แต่จะรวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อน ด้วยคุณสมบัติของลมทำให้น้ำค่อยๆ ยุบจาก เบื้องบนลงระดับต่ำลงเรื่อยๆ เมื่อระดับน้ำลดลง ทำให้ที่ตั้งของภพต่างๆ ปรากฏขึ้น เริ่มตั้งแต่ พรหมชั้นต่างๆ เรื่อยลงมาจากชั้นบนสู่ชั้นล่าง จนถึงสวรรค์ชั้นที่ ๑

เมื่อระดับน้ำลดลงมาถึงระดับพื้นดิน เริ่มอึดตัวไม่ลดลงอีก เมื่อน้ำนิ่งจึงเกิดการ รวมตัวกันเป็นตะกอนลอยอยู่เหนือผิวน้ำ ซึ่งตะกอนนี้เกิดจากการรวมตัวของธาตุหยาบ ตะกอน ที่รวมตัวกันและลอยขึ้นอยู่เหนือน้ำนี้ คล้ายกับการลอยของใบบัวที่อยู่เหนือน้ำ คือลอยอยู่ได้ โดยไม่จม มีสีเหลือง รสหวาน และมีกลิ่นหอม เรียกว่า “จวันดิน”

หลังจากแผ่นดินเกิดขึ้นแล้ว ก็มีต้นไม้เกิดขึ้น ต้นไม้ที่เกิดขึ้นชนิดแรกคือดอกบัว เป็น บัวที่มีลักษณะเป็นไม้ยืนต้น ซึ่งต่างจากบัวในปัจจุบันที่เป็นไม้ล้มลุกและขึ้นเฉพาะในน้ำ บัวนี้ จะเกิดขึ้นทุกครั้งที่โลกกำเนิดขึ้นหลังจากถูกทำลาย การเกิดขึ้นของดอกบัวนี้ จะเป็นสิ่งที่บอกว่า จะมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาบังเกิด

มนุษย์ในยุคแรกกำเนิดโลก คือพวกอุปัตติเทพ หรือโอปปาติกเทวดา เป็นพรหม ที่หมดบุญหรือสิ้นอายุจากสวรรค์ชั้นอาภัสสรพรหม การเกิดมาเป็นมนุษย์ในยุคแรกนี้ เป็น การเกิดเอง โดยไม่ต้องอาศัยพ่อแม่ เกิดแล้วก็โตเต็มวัยทันที มนุษย์ที่มาจากชั้นอาภัสสรพรหม จะมีรูปร่างและลักษณะเหมือนขณะที่ยังเป็นพรหม ซึ่งปรารถนาอะไรก็ได้ตั้งใจปรารถนา สามารถเนรมิตเพียงคิดเอา มีความอึดอ้อมใจเป็นอาหาร มีแสงสว่างในตัวเอง คือมี รัศมีแสงสว่างแผ่พุ่งออกจากกาย เห็นเห็นดินอากาศได้ และอยู่อาศัยในวิมานอันสวยงาม เมื่อมาสู่โลกนี้ซึ่งขณะนั้นเต็มไปด้วยน้ำ มีแต่ความมืดมิดไม่มีแสงสว่างจากดวงอาทิตย์และ ดวงจันทร์ ไม่มีกลางวันและกลางคืน และยังมีเพศหญิงและเพศชาย

อาภัสสรพรหมเหล่านั้นเห็นดินที่มีสีอันสวยงาม มีกลิ่นหอม เห็นแล้วก็อยากจะ หยิบ ขึ้นมาชิม จึงหยิบใส่ปากเพื่อลิ้มรส เพียงแค่จวันดินสัมผัสปลายลิ้น รสดินก็แผ่ซาบซ่าน ไปทั่ว ร่างกาย พวกกันติดใจในรสชาตินั้น ต่อมา ก็เกิดผิวดินและแผ่นดินตามลำดับ พร้อมด้วยสี กลิ่น หอมและมีรสอร่อย ก็ยิ่งพากันกินและติดใจในรสมากขึ้น จนร่างกายหยาบกระด้างมากขึ้น ต่อ มาเกิดเถาไม้ก็พากันกินเถาไม้ พอเถาไม้หมดไปเกิดข้าวสาลีไม่มีเปลือก เป็นเมล็ดข้าวสาลีมี กลิ่นหอม ก็พากันกินเป็นอาหารอย่างอร่อย จนร่างกายหยาบแข็งกระด้าง ปรากฏเป็นเพศชาย และเพศหญิงขึ้น ในที่สุดก็ประสบความวิบัติดังนี้

ศัพท์บาลี	ก่อนกิน	หลังกิน
มโนมยา	๑. บรรณานอะไรก็สำเร็จด้วยใจ	๖. บรรณานอะไรก็ไม่สำเร็จด้วยใจ
ปิติกขา	๒. มีความอึดใจเป็นอาหาร	๗. ไม่มีความอึดใจเป็นอาหาร
สยัมปกา	๓. มีแสงสว่างในตัวเอง	๘. ไม่มีแสงสว่างในตัวเอง
อันตลิกขจรา	๔. เหาะเหินเดินอากาศได้	๙. ไม่สามารถเหาะเหินเดินอากาศได้
สุภุฏฐายโน	๕. อยู่อาศัยในวิมานอันสวยงาม	๑๐. ไม่อยู่อาศัยในวิมานอันสวยงาม

ด้วยเหตุที่มนุษย์มีเพศต่างกันเป็นเพศหญิงและเพศชาย ทำให้มนุษย์เฟื่องเลี้ยงกันและกัน เกิดความกำหนัดเสนาหา มีความสนใจในเพศตรงกันข้ามพากันจับคู่สมสู่เสพเมถุนธรรมต่อกัน เนื่องจากการเสพเมถุนธรรมนี้เป็นสิ่งแปลกใหม่ ทำให้มนุษย์ส่วนมากเห็นการที่หญิงชายเสพเมถุนกันเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ จึงพากันห้ามปราม จับแยก รวมทั้งตีเตียน ต่ำว่า จนกระทั่งพากันขับไล่ด้วยคำว่า “สัตว์ทั้งหลายเห็นสัตว์เหล่าอื่นกำลังเสพเมถุนกัน ก็ไปрызฝุ่นลงบ้าง ไปрызขี้เถ่าลงบ้าง ไปрызโคลมัยลงบ้าง ด้วยกล่าวว่า “คนถ้อย เจ้าจงฉิบหาย คนถ้อย เจ้าจงฉิบหาย”^๖ พวกมนุษย์จึงพากันสร้างบ้านเรือนเพื่อปกปิดการมีเพศสัมพันธ์

ต่อมาเมื่อประชากรมนุษย์เพิ่มมากขึ้น จึงมีการสร้างบ้านเรือนของใครของมัน มีการปักปันเขตแดนเป็นของตนเอง กลายเป็นเขตหวงห้ามสำหรับคนอื่น ทำให้เกิดการล่วงล้ำ ละเมิดเขตแดนของกันและกัน นำมาซึ่งการทะเลาะวิวาทบาดหมาง สร้างความวุ่นวายเกิดขึ้นไปทั่วสังคม

เริ่มแรกทีเดียว มนุษย์พากันหากินตามธรรมชาติ เก็บพืชผักผลไม้ตามแต่จะหาได้ ต่อมา เกิดความโลภและเกียจคร้านพากันเก็บกักตุนไว้เป็นของตัวเอง ทำให้อาหารการกินหมดไปที่ละน้อย จนเกิดการลักขโมยแย่งชิงของกันและกัน ถูกจับได้ก็ไม่ยอมรับ พุดจาโกหก ต่ำทอ ทะเลาะตบตีกันและกัน

เมื่อเกิดความเดือดร้อนขึ้นเรื่อยๆ ทั้งในเรื่องส่วนตัว ครอบครัว สังคม และเศรษฐกิจ ก็พากันปริวิตกจัดประชุมเสวนาว่า ควรสรรหาใครสักคนให้มีอำนาจและหน้าที่ตัดสินชี้ขาด

^๖ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒๖/๙๒.

ระงับกรณีพิพาทต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม เมื่อประชุมลงประชามติกันแล้วก็กำหนดคุณสมบัติของบุคคลที่จะเป็นหัวหน้า โดยกำหนดคุณสมบัติไว้ ๔ ประการคือ^๗

- ๑) ต้องเป็นคนที่รูปร่างสวยงามยิ่งกว่าใคร (อภีรูปโตโร)
- ๒) ต้องเป็นคนที่น่าดูน่ามองยิ่งกว่าใคร (ทัสสนียโตโร)
- ๓) ต้องเป็นคนที่น่าเลื่อมใสศรัทธายิ่งกว่าใคร (ปาสาทิกโตโร)
- ๔) ต้องเป็นคนที่มีความสามารถมากกว่าใคร (มเหสักชโตโร)

โดยสรุปก็คือว่า ผู้ที่จะเป็นหัวหน้าต้องมี “รูปร่างหน้าตาดี ท่าทีสง่า น่าเลื่อมใส และยิ่งใหญ่ด้วยความสามารถ”

๑.๑.๒ มนุษย์ตามแนวสังคมศาสตร์ (Man in Social View)

คำว่า “มนุษย์” (Man) เป็นภาวะอย่างหนึ่งที่ประกอบด้วยรูปร่างกับนาม โดยเรียกรวมเป็นภาษาทั่วไปว่า “คน” หรือ “สัตว์โลกที่มีชีวิตชนิดหนึ่ง” โดยมีความแตกต่างจากสัตว์โลกชนิดอื่นในเรื่องความคิด ความมีสติปัญญา รู้จักพิจารณาไตร่ตรองด้านหลักแห่งเหตุผล ความมีสติสัมปชัญญะ มีจิตสำนึกรับผิดชอบชั่วดี กล่าวโดยส่วนรวมก็คือ “วัฒนธรรม” แตกต่างจากสัตว์โลกอื่น ๆ นั้นเอง เพราะฉะนั้น มนุษย์ตามรูปศัพท์จึงแปลว่า “ผู้มีจิตใจสูง มีคุณธรรม”^๘

๑) ความหมายของสังคมศาสตร์ (Social Science)

คำว่า “สังคมศาสตร์” แปลจากภาษาอังกฤษว่า “Social Science” เป็นศัพท์บัญญัติขึ้นโดย “พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์” ซึ่งให้ความหมายว่า “สังคมศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์แขนงหนึ่ง”

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของสังคมศาสตร์ไว้ว่า “ศาสตร์ที่ว่าด้วยความรู้เกี่ยวกับสังคม มีหมวดใหญ่ ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา สังคมวิทยา เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ และจิตวิทยาสังคม”^๙

^๗ สิริภพ เหล่าตระกูล, พุทธศาสตร์การเมือง, (กรุงเทพฯ : สหธรรมิก จำกัด, ม.ป.ป.), หน้า ๑๐๖-๑๐๗.

^๘ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕, (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๖๑๕.

^๙ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๒๕, หน้า ๗๕๐.

Carter v. Good ได้ให้ความหมาย สังคมศาสตร์ คือ สาขาวิชาความรู้ที่ว่าด้วยสังคมมนุษย์ หรือองค์ประกอบของสังคม เช่น ครอบครัว รัฐ เชื้อชาติ กับว่าด้วยความสัมพันธ์และสถาบันอันเกี่ยวเนื่องกับการดำรงอยู่และสวัสดิการของมนุษย์ในฐานะที่เป็นสมาชิกแห่งประชาคม^{๑๐}

๒) ความหมายของมนุษย์ในทัศนะสังคมศาสตร์

คำว่า “มนุษย์ในทรรศนะทางสังคมศาสตร์” หมายถึง สภาพชีวิตของสัตว์โลกที่มีตัวตนที่ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยปัจจัยสี่คือ อาหาร ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย และเครื่องนุ่งห่มเหมือนสัตว์ประเภทอื่นๆ เพื่อให้พัฒนาตนเองและสังคมให้ปลอดภัยและบังเกิดสันติสุข

๓) การศึกษาเกี่ยวกับมนุษย์ในทางสังคมศาสตร์

มนุษย์กับสังคมมีความสัมพันธ์ในเชิงสังคมศาสตร์ ในที่นี้จะกล่าวถึงมนุษย์ในทัศนะทางสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวกับสาระสำคัญทั้ง ๔ สาขาวิชาดังต่อไปนี้^{๑๑}

(๑) มนุษย์กับจิตวิทยา (Man and Psychology)

มนุษย์ในทัศนะทางจิตวิทยา หมายถึงพฤติกรรมที่แสดงออกทั้งแสดงออกแบบเปิดเผย (Overt Behavior) และแสดงออกแบบปกปิด (Covert Behavior) รวมทั้งพฤติกรรมปกติ (Normal Behavior) และพฤติกรรมผิดปกติ (Abnormal Behavior)

(๒) มนุษย์กับสังคมวิทยา (Man and Sociology)

มนุษย์ในทรรศนะทางสังคมวิทยา หมายถึงพฤติกรรมของมนุษย์กับสังคม มนุษย์กับสังคมวิทยามีความสัมพันธ์ต่อกันในลักษณะโครงสร้างและหน้าที่ สถานภาพและบทบาท ในฐานะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม

(๓) มนุษย์กับมานุษยวิทยา (Man and Anthropology)

มานุษยวิทยา เป็นวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับความเป็นมนุษย์ชาติ เพื่อให้เข้าใจเกี่ยวกับข้อแตกต่างของมนุษย์ อันจะนำไปสู่การสร้างพฤติกรรมนิสัยในเรื่องชาติกำเนิด เผ่าพันธุ์และ

^{๑๐} รัศมี-นุชสุวรรณ ภิบาลแทน, พฤติกรรมการสอน, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ม.ป.ป.), หน้า ๑.

^{๑๑} พิชัย ผกาทอง, มนุษย์กับสังคม, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๓๑-๓๘.

เชื้อชาติระหว่างกันในสังคม จึงเป็นสาขาวิชาที่ทำการศึกษามนุษย์ในเชิงสังคม และวัฒนธรรม เป็นสาระสำคัญ

(๔) มนุษย์กับรัฐศาสตร์ (Man and Politics)

รัฐศาสตร์ เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับการเมืองและการปกครอง รวมทั้ง การบริหารจัดการ ตลอดจนการดำเนินงานของรัฐ มนุษย์มีความสัมพันธ์ในทางรัฐศาสตร์ตั้งแต่ เกิดจนกระทั่งตาย กล่าวคือเวลาเกิดก็ต้องมีใบแจ้งเกิด เวลาตายก็ต้องมีใบมรณบัตร เป็นต้น

(๕) มนุษย์กับนิติศาสตร์ (Man and Laws)

นิติศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับและอื่น ๆ ที่รัฐได้กำหนดขึ้น เพื่อควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมให้ปฏิบัติตาม ถ้าใครฝ่าฝืนก็จะถูกลงโทษตามสมควรแก่กรณี กฎหมายแบ่งออกเป็น ๓ แขนงใหญ่ๆ คือ ๑) กฎหมายเอกชน หมายถึง กฎหมายที่เกี่ยวกับเรื่องทางคดีแพ่ง เช่น เรื่องทรัพย์สิน ๒) กฎหมายมหาชน หมายถึง กฎหมายที่เกี่ยวกับรัฐกับรัฐ หรือ รัฐกับเอกชน ๓) กฎหมายระหว่างประเทศเป็นกฎหมายที่กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับรัฐ จึงกล่าวได้ว่า มนุษย์กับนิติศาสตร์ มีความสัมพันธ์กันแทบจะแยกออกจากกันไม่ได้ มนุษย์ที่อยู่ในสังคมจึงต้องปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด ผู้กระทำผิด โดยอ้างว่า “ไม่รู้กฎหมายนั้น หาพ้นจากความผิดไม่”

(๖) มนุษย์กับเศรษฐศาสตร์ (Man and Economics)

เศรษฐศาสตร์เป็นศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ในเรื่องปากท้องหรือปัจจัย ๔ ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค อันเป็นความจำเป็นขั้นพื้นฐานสำหรับมนุษย์ในสังคม คำว่า “เศรษฐศาสตร์” หมายถึงการจัดการบ้านเรือนอันเป็นความหมายดั้งเดิม แต่เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไป พฤติกรรมมนุษย์ก็เปลี่ยนไปด้วย จึงกล่าวได้ว่า เศรษฐศาสตร์มีความจำเป็นและมีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ในสังคมทุกระดับ

(๗) มนุษย์กับรัฐประศาสนศาสตร์ (Man and Public Administration)

รัฐประศาสนศาสตร์ เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับการบริหารกิจการของรัฐ รวมทั้งกิจการที่เกี่ยวกับการบริหารของหน่วยงานภาครัฐ สิ่งแวดล้อมในองค์การ นโยบาย สาธารณะและการวางแผน การบริหารงานบุคคล และระบบราชการไทย วิชารัฐประศาสนศาสตร์

มีความสัมพันธ์กับมนุษย์ในฐานะเป็นกลไกในการติดต่อกับระบบราชการ เพื่อให้กระบวนการในการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์กับหน่วยงานของรัฐดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุวัตถุประสงค์

(๘) มนุษย์กับสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ (Man and Social Works)

สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับวิธีการให้การช่วยเหลือในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาความทุกข์ยากและความเดือดร้อนของมนุษย์ในสังคม โดยมีปรัชญาในการให้การช่วยเหลือคือ “ช่วยเขาเพื่อให้เขาสามารถช่วยเหลือตนเองได้” วิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มีความเกี่ยวข้องของกับมนุษย์ ครอบคลุมที่มนุษย์ในสังคมยังมีความรู้ความสามารถ หรือสติปัญญาไม่เท่าเทียมกัน ครอบคลุม วิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ยังมีความจำเป็นต้องทำหน้าที่ให้ความช่วยเหลือและสงเคราะห์ตลอดไป

(๙) มนุษย์กับนิเทศศาสตร์ (Man and Communication)

นิเทศศาสตร์ เรียกชื่ออีกอย่างว่า “การสื่อสาร” (Communication) เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับการติดต่อกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับองค์การ เพื่อถ่ายทอดความรู้สิ่งนึกคิด ทักษะ มุมมอง และเหตุการณ์ระหว่างกัน เป็นกิจกรรมหลักของมนุษย์ในชีวิตประจำวัน การสื่อสารมีองค์ประกอบหลัก ๓ ประการคือ ผู้ส่งสาร สาร และผู้รับสาร การสื่อสารที่ดีมีประสิทธิภาพจะก่อให้เกิดสัมฤทธิผลของการอยู่ร่วมกัน

๑.๑.๓ ประเภทของมนุษย์

มนุษย์มีความเป็นอยู่ที่แตกต่างกันตามการกระทำของตนในอดีต ลักษณะการกระทำของมนุษย์ ทำให้สามารถแยกมนุษย์ออกเป็น ๔ ประเภท คือ^{๑๒}

๑) **มนุษย์นรก** หมายถึงมนุษย์ที่มีนิสัยชั่วช้าบาปหนา โหดร้าย สันดานดิบ ชอบสร้างความเดือดร้อนให้กับผู้อื่นอย่างมาก ประพฤติทุจริตมีจรรยาผิดมนุษย์ธรรมดา ซ่าสัตว์ ซ่าคน ลักขโมย ปล้นจี้ทรัพย์ของผู้อื่นเป็นปกติ ทำตัวเป็นอันธพาลข่มเหงรังแกผู้อื่น ประหนึ่งว่า ผุดขึ้นมาจากนรกที่มีความโหดร้ายทารุณ มนุษย์พวกนี้ไม่ชอบอยู่ในบ้านอย่างคนทั่วไป แต่กลับชอบอยู่ในคุกตะราง ถูกจองจำ หมดอิสรภาพ ต้องทนทุกข์ทรมานแสนสาหัส

^{๑๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๒/๑๖๑.

๒) **มนุษย์เปรต** หมายถึงมนุษย์ที่มีชีวิตความเป็นอยู่อย่างยากลำบาก เทียวแสวงหาอาหารฝ้านุงผ้าห่มเท่านั้น กว่าจะได้ก็ยากลำบาก แม้จะมีความเพียรขยันหาทรัพย์อย่างไร ก็ไม่พอใช้พอกินสักที มีแต่ความอดอยากเข้าครองงำ มากไปด้วยความทุกข์ เขาว่าตรงไหนดี หากินสะดวก ก็ไปที่นั่น พอไปถึงที่ตรงนั้นก็กลับไม่เจริญดังที่เขาพูดถึง มักเรียกคนประเภทนี้ว่า “คนกาลกิณี” เหมือนผุดมาจากภูมิเปรตที่มีแต่ความอดอยากแร้นแค้น

๓) **มนุษย์ดิรัจฉาน** หมายถึงมนุษย์บางจำพวกที่มักอาศัยอยู่กับผู้อื่น เหมือนแมว ม้า หมู เป็ด ไก่ สุนัขแล้วแต่เจ้านายจะใช้ให้ทำอะไร ก็อุตสาหะทำการงานที่ลำบาก ไม่สะดวกสบาย หลังจากทำงานเสร็จแล้ว เจ้านายจะให้อะไรที่ถูกต้องหรือไม่ถูกใจ ก็ต้องรับเอาใจ ถ้าเป็นอาหารก็ไม่มีสิทธิ์เลือก ต้องกินอาหารเหลือเดนบ้าง อาหารหยาบบ้าง ถึงคราวเจ้านายดูต่ำว่า ก็ต้องเกิดความสะดุ้งหวาดกลัว หากความสะดวกสบายไม่ได้ เพราะเป็นคนมีกรรม ไม่มีความคิดที่จะเลี้ยงชีพของตนโดยความอิสระ ต้องทุกข์ทนต่อความเป็นทาสอย่างแสนสาหัส คนที่มีลักษณะนี้ เพราะการกระทำในอดีตมีความหลงผิด พ่อแม่ ครูอาจารย์ มีพระคุณมากล้น แต่มองไม่เห็นพระคุณท่าน ไม่เชื่อฟังคำสอนของพ่อแม่ ครูอาจารย์ ซ้ำยังเถียงคำไม่ตกปาก ไม่ให้ความเคารพอีกด้วย

๔) **มนุษย์เทวดา** หมายถึงมนุษย์ที่รู้จักสิ่งใดเป็นประโยชน์ สิ่งใดเป็นโทษ รู้จักบาปบุญคุณโทษ รู้จักว่าสิ่งไหนดี สิ่งไหนชั่ว แล้วละเว้นสิ่งที่เป็นบาปอกุศล ตั้งใจประพฤติตนอยู่ในความดี มีศีล ๕ เป็นปกติมิได้ขาด มีความสะอาดและเกรงกลัวต่อบาป ไม่กล้าทำชั่ว ใช้ชีวิตของตนเองได้อย่างมีอิสระ ไม่อยู่ไปวันๆ เป็นมนุษย์ผู้ใจสูง บำเพ็ญบุญกุศลอยู่เป็นประจำ ทำทั้งทาน ศีล และเจริญภาวนา ทั้งทำตัวเองและชักชวนผู้อื่น มนุษย์ประเภทนี้เป็นประดุจเทพบุตร เทพธิดาที่จุติลงมายังโลกมนุษย์

แสดงให้เห็นว่า การที่สัตว์โลกแต่ละชนิด ได้เกิดเป็นสัตว์นรกก็ดี เป็นเปรตก็ดี เป็นอสุรกายก็ดี และเป็นสัตว์เดรัจฉานก็ตาม ล้วนแล้วเป็นผลจากการกระทำของมนุษย์ครั้งยังมีชีวิตอยู่ทั้งสิ้น แสดงให้เห็นว่า ภูมิหลังของมนุษย์มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับพระพุทธภาษิตว่า “กัมมุนา วัตตะตี โลโก” แปลว่า “สัตว์โลก ย่อมเป็นไปตามกรรม” ใครทำกรรมดี ย่อมได้รับผลดี ใครทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว

๑.๑.๔ องค์ประกอบของมนุษย์ (Composition of Man)

การศึกษามนุษย์ตามทัศนะทางพุทธศาสตร์ หมายถึง การศึกษามนุษย์ตามทฤษฎีหลักของพระพุทธศาสนา เพราะคำว่า “พระพุทธศาสนา” แปลว่า หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่รวมถึงความเชื่อถือ ความศรัทธา การประพฤติปฏิบัติ กิจกรรมทั้งหมดของศาสนิกชนที่นับถือพระพุทธศาสนา

อย่างไรก็ตาม ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้มี ๒ ประเภท คือ สิ่งที่มีชีวิตกับสิ่งที่ไม่มีชีวิต มนุษย์เราก็จัดอยู่ในสิ่งที่มีชีวิต เพราะฉะนั้น ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงองค์ประกอบของมนุษย์ได้แก่ ชั้น ๕ (Five Aggregates) และธาตุ ๔ มีดังนี้^{๑๓}

๑) **รูปชั้น** (Corporeality) ได้แก่ ส่วนที่เป็นอวัยวะหรือร่างกาย พฤติกรรมที่สามารถสังเกตเห็นได้ และสัมผัสได้

๒) **เวทนาชั้น** (feeling) ได้แก่ ความรู้สึกหรืออารมณ์สัมผัส (Sensation) ซึ่งเรียกว่า ส่วนที่เป็นการเสวยอารมณ์ เช่น สุข-ทุกข์, ดีใจ-เสียใจ, หรือเฉยๆ เป็นต้น

๓) **สัญญาชั้น** (Perception) ได้แก่ หน่วยความจำหรือส่วนที่เป็นความกำหนดหมาย ซึ่งได้แก่ความกำหนดได้หมายรู้ในอารมณ์ต่างๆ เช่น ขาว แดง ดำ เหลืองและน้ำเงิน เป็นต้น

๔) **สังขารชั้น** (Mental Formations) ได้แก่ ประองต์จิตให้มีคุณสมบัติต่างๆ เช่น ให้เป็นกุศล (ดี) ให้เป็นอกุศล (ชั่ว) และให้เป็นอพยากฤต (ไม่ดี-ไม่ชั่ว)

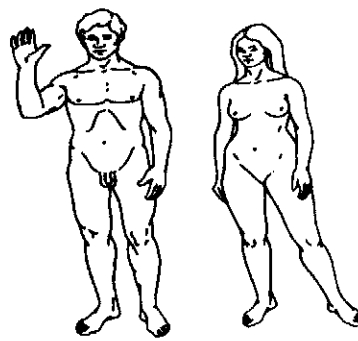
๕) **วิญญาณชั้น** (Consciousness) ได้แก่ หน่วยรับรู้ทางอายตนะทั้ง ๖ ประการ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ซึ่งเรียกว่า วิญญาณ ๖

ชั้น ๕ นี้ ในทางพระพุทธศาสนา ได้กล่าวสรุปไว้ว่า มนุษย์ประกอบด้วยรูปและนาม กล่าวคือในส่วนที่เป็นรูปชั้นจัดเป็นรูป ส่วนที่เหลือคือ เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น และวิญญาณชั้น จัดเป็นนาม

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพฯ : มหาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘๙-๑๙๐.

นอกจากนี้ องค์ประกอบของมนุษย์ ยังประกอบด้วยธาตุ ๖ คือ

- ๑) ธาตุดิน คือ ส่วนแข็ง เช่น กล้ามเนื้อ กระดูก เป็นต้น
- ๒) ธาตุน้ำ คือ เลือด น้ำลาย น้ำตา เป็นต้น
- ๓) ธาตุลม คือ ลมหายใจ ลมในท้อง เป็นต้น
- ๔) ธาตุไฟ คือ ความร้อนในร่างกาย
- ๕) อากาศธาตุ คือ ความว่างเปล่าในตัวเรา เช่น ช่องหู ช่องจมูก เป็นต้น
- ๖) วิญญาณธาตุ คือ จิตของเรา

๑.๑.๕ ลักษณะที่สำคัญของมนุษย์ในปัจจุบัน

ลักษณะของมนุษย์มีผลต่อพฤติกรรมและความอยู่รอด รวมทั้งความได้เปรียบกว่า สัตว์ประเภทอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งลักษณะตัวตัวตรง สมองที่มีขนาดใหญ่กว่าสัตว์ประเภทอื่นๆ เมื่อเทียบกับขนาดของร่างกาย และรู้จักใช้แนวความคิดสร้างภาพ อันเป็นพื้นฐานให้มีการสร้างสรรค์และถ่ายทอดวัฒนธรรม มนุษย์มีลักษณะหลายอย่างเหมือนกับสัตว์ประเภทอื่นๆ แต่บางลักษณะก็เป็นลักษณะเฉพาะที่ผิดไปจากสัตว์อื่นๆ ลักษณะที่สำคัญของมนุษย์ยุคปัจจุบันมีดังนี้^{๑๔}

- ๑) มีตัวตรง และเคลื่อนที่ด้วย ๒ ขา
- ๒) หัวแม่มือ และหัวแม่เท้า สามารถพับงอข้างออกได้ตามที่ต้องการ
- ๓) ช่วงชายาวกว่าแขน

^{๑๔} ณรงค์ เสียงประชา, **มนุษย์กับสังคม**, (กรุงเทพฯ : บริษัทโอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์ จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๑๐.

- ๔) กระดูกสันหลังตั้งตรง แต่มีลักษณะโค้งเป็นตัว S
- ๕) ร่างกายไม่ค่อยมีขน
- ๖) กระดูกคอต่อจากใต้ฐานหัวกะโหลก
- ๗) สมอมีขนาดใหญ่เมื่อเทียบกับขนาดของร่างกาย
- ๘) หน้าสันและแบน หน้าผากค่อนข้างตั้งตรง
- ๙) ขากรรไกรสั้นและแนวฟันตามเพดานปากโค้งเกือบเป็นรูปครึ่งวงกลม
- ๑๐) เชี่ยวไม่โตกว่าฟันหน้ากราม
- ๑๑) ฟันหน้ากรามซี่ที่หนึ่งและซี่ที่สองไม่ต่างกันมากนัก
- ๑๒) มีระบบสืบพันธุ์ที่ไม่จำกัดขอบเขต สามารถสืบพันธุ์ในเวลาใดก็ได้
- ๑๓) มนุษย์จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยมนุษย์ด้วยกัน โดยเฉพาะในวัยทารก
- ๑๔) มนุษย์เป็นสัตว์กินทั้งพืชและสัตว์มากที่สุดในบรรดาสัตว์ทั้งหลาย
- ๑๕) มนุษย์มีความเจริญวัยเต็มทีนานมากเมื่อเทียบกับสัตว์อื่นๆ

๑.๒ ความรู้เกี่ยวกับสังคม

มนุษย์มีความผูกพันกับสังคมอย่างใกล้ชิดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังที่อริสโตเติล นักปรัชญาเมธีชาวกรีกโบราณได้กล่าวไว้ว่า “**มนุษย์เป็นสัตว์สังคม**” (Man is a Social Animal) มนุษย์จะเจริญหรือเสื่อมขึ้นอยู่กับสถาบันทางสังคม เช่น สถาบันครอบครัว และสถาบันศาสนา เป็นต้น และยังกล่าวอีกว่า “ชีวิตที่ดีของมนุษย์ในสังคมจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ ถ้าหากในสังคมนั้นปราศจากความยุติธรรม” เพราะฉะนั้น เพื่อให้เข้าใจในเบื้องต้น นิสิตนักศึกษาและผู้สนใจควรศึกษาความหมายและความเป็นมาของสังคมที่เกี่ยวกับความเป็นมาของมนุษย์ควบคู่กันไปด้วย^{๑๕}

^{๑๕} พิชัย ผกาทอง, **มนุษย์กับสังคม**, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๒๐.

๑.๒.๑ ความหมายและความเป็นมาของสังคม

คำว่า “สังคม” หมายถึง กลุ่มคนที่มาอยู่รวมกันโดยยอมรับแบบแผนและกฎเกณฑ์ของกลุ่มร่วมกันในการดำเนินชีวิต มีองค์ประกอบและหน้าที่หลายประการที่จะทำให้สังคมดำรงอยู่ได้

๑) ความหมายของสังคม

คำว่า “สังคม” (Society) ในภาษาบาลี แยกออกเป็น ๒ คำ คือ “สัง” กับ “คม” สัง แปลว่า “ด้วยกัน, ร่วมกัน” ส่วนคำว่า “คม” แปลว่า “ไป, ดำเนินไป” เมื่อนำคำสองคำมารวมกันจึงมี รูปเป็น “สังคม” แปลว่า “ไปด้วยกัน, ไปพร้อมกัน”^{๑๖}

สังคมมนุษย์นิยมเรียกกันว่า “สังคม” หมายถึง สังคมมนุษย์นั่นเอง ได้มีนักวิชาการให้ความหมายของสังคมไว้ดังนี้

ประสาท หลักศิลา^{๑๗} กล่าวว่า สังคม คือ การที่มนุษย์พวกหนึ่งๆ ที่มีอะไรส่วนใหญ่เหมือนหรือคล้ายคลึงกัน เช่น ทักษะคติ คุณธรรม ธรรมเนียมประเพณี ได้มาอยู่ร่วมกันด้วยความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน มีความสัมพันธ์กันและมาอยู่ในเขตเดียวกันอย่างถาวร

พัทธา สายหู^{๑๘} กล่าวว่า สังคม หมายถึง กลุ่มคนที่ร่วมกันในอาณาบริเวณที่มีขอบเขตกำหนด มีความสัมพันธ์อันเกิดจากการประพุดิปฏิบัติต่อกัน มีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และยอมรับแบบแผนและกฎเกณฑ์อย่างเดียวกันว่าเป็นวิธีที่เหมาะสมถูกต้องของกลุ่ม

พิชัย ผนาทอง^{๑๙} กล่าวว่า สังคม หมายถึง กลุ่มคนตั้งแต่สองคนขึ้นไปอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นระยะเวลายาวนานอย่างต่อเนื่อง ในบริเวณหรือพื้นที่แห่งใดแห่งหนึ่งที่มีอาณาเขตชัดเจน และมีการปฏิสัมพันธ์ต่อกันอย่างมีระเบียบและแบบแผน ภายใต้วิถีชีวิตและขนบธรรมเนียมที่สอดคล้องกัน ตลอดจนสามารถเลี้ยงตนเองได้ตามควรแก่อัตภาพ

^{๑๖} จำนงค์ อติวัฒน์ลิขิต, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๕๙.

^{๑๗} ประสาท หลักศิลา, สังคมวิทยา, (กรุงเทพฯ : ก้าวหน้า, ๒๕๑๔), หน้า ๕.

^{๑๘} พัทธา สายหู, ความเข้าใจเกี่ยวกับกลไกของสังคม, (กรุงเทพฯ : พิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๖๗.

^{๑๙} พิชัย ผนาทอง, มนุษย์กับสังคม, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๐.

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน^{๒๐} กล่าวว่า สังคม คือ คนจำนวนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันตามระเบียบกฎเกณฑ์ โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน

สุพิศวง ธรรมพันธา^{๒๑} กล่าวว่า สังคม คือ ผู้คนทุกเพศทุกวัยที่อยู่รวมกันเป็น หมู่พวก ภายในช่วงเวลาและอาณาบริเวณที่แน่นอนจนได้สร้างแบบแผนความสัมพันธ์ซึ่งเอื้อ ประโยชน์ เกิดความเรียบร้อยและความผาสุกของการดำรงชีวิตร่วมกัน หรือกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ภายใต้ระบบวัฒนธรรมเดียวกัน

อาร์โนลด์ ดับเบิลยู กรีน^{๒๒} (Arnold W.Green) ให้ความหมายไว้ว่า “สังคม” เป็นกลุ่มคนที่ประกอบด้วยทุกเพศ ทุกวัย อาศัยอยู่ในบริเวณและในช่วงเวลาถาวร คนกลุ่มนี้ ได้ติดต่อสัมพันธ์กันตามระเบียบแบบแผนของสถาบันที่สร้างขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการ และผลประโยชน์นานาประการในการดำรงชีวิตร่วมกัน

สุดา ภิรมย์แก้ว^{๒๓} กล่าวว่า สังคม หมายถึง กลุ่มคนมากกว่าสองคนขึ้นไปมาอยู่ รวมกันเป็นระยะเวลานานในขอบเขต สมาชิกประกอบด้วยคนทุกเพศ ทุกวัย ซึ่งมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยมีวัฒนธรรมหรือระเบียบแบบแผนในการดำเนินชีวิตเป็นของตนเอง และที่สำคัญที่สุด คือ สามารถเลี้ยงตัวเองได้

ยูท ศักดิ์เดชนันต์^{๒๔} กล่าวว่า สังคมเป็นกลุ่มชนิดหนึ่งที่ย่อมจะมีลักษณะ เหมือนกับกลุ่มต่างๆ โดยทั่วไป คือ คนในกลุ่มต้องมีความสัมพันธ์กันโดยตรงหรือทางอ้อม

^{๒๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย, (กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๒๔), หน้า ๓๗๑.

^{๒๑} สุพิศวง ธรรมพันธา อังโน สนธยา พลตรี, **หลักสังคมวิทยา**, (กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐๒.

^{๒๒} สุพิศวง ธรรมพันธา, อังโน สนธยา พลตรี, **หลักสังคมวิทยา**, หน้า ๓๐.

^{๒๓} สุดา ภิรมย์แก้ว, **มนุษย์กับสังคม**, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๖๗.

^{๒๔} ยูท ศักดิ์เดชนันต์, **เอกสารวิชาการจัดระเบียบสังคม มโนทัศน์ทางสังคมวิทยา**, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๘), หน้า ๘.

มีระเบียบกฎเกณฑ์ร่วมกันเพื่อให้ความสัมพันธ์ในกลุ่มเป็นไปด้วยดี และสมาชิกมีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม

ตามที่กล่าวมาข้างต้น พอสรุปได้ว่า “สังคม” หมายถึงกลุ่มคนที่อยู่รวมกัน มีการติดต่อสื่อสารซึ่งกันและกัน โดยยอมรับขนบธรรมเนียมประเพณีเดียวกัน และเพื่อตอบสนองความต้องการและผลประโยชน์นานาประการในการดำรงชีวิตร่วมกัน

๒) ความเป็นมาของสังคมมนุษย์

นักปราชญ์ชาวกรีกมีความสนใจศึกษาเรื่องราวของมนุษย์และสังคมอย่างเป็นระบบเมื่อประมาณ ๔๙๐-๔๐๙ ก่อนคริสต์ศักราช โดยใช้วิธีการศึกษาแบบสังเกตการณ์และสนทนาแล้วเก็บรวบรวมข้อมูล ต่อมาในยุคกลาง คือประมาณคริสต์ศตวรรษที่ ๕-๑๕ ซึ่งเป็นยุคที่คริสต์ศาสนารุ่งเรือง และมีอิทธิพลสูงสุดในอาณาจักรโรมัน การศึกษาเรื่องราวของมนุษย์และสังคมจึงถูกห้ามโดยสิ้นเชิง^{๒๕}

นักปราชญ์หลายท่าน ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับมูลเหตุที่มนุษย์ได้เข้ามาอยู่ร่วมกัน เป็นสังคม มีดังนี้^{๒๖}

Aristotle (๓๘๔-๓๒๒ ก่อน ค.ศ.) นักปราชญ์ชาวกรีก กล่าวว่า “มนุษย์เป็นสัตว์สังคม” (Man is a social animal) โดยเขาเชื่อว่า มนุษย์โดยสภาพธรรมชาติจะต้องมีชีวิตอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นๆ ติดต่อกันซึ่งกันและกัน ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างอิสระตามลำพังแต่ผู้เดียวได้ สังคมจึงเกิดขึ้น อริสโตเติลได้ย้ำว่า จะไม่มีมนุษย์อยู่โดดเดี่ยวในโลก เพราะคนเดียวไม่อาจสืบเชื้อสายวงศ์ตระกูลได้ ไม่สามารถป้องกันตนเองได้

Thomas Hobbes ชาวอังกฤษ เกิดในปี ค.ศ.๑๕๘๘ เขามีความเชื่อว่า ก่อนที่มนุษย์จะมาอยู่รวมกันในสังคมนั้น มนุษย์มีชีวิตอยู่ตามธรรมชาติซึ่งเป็นสภาพที่ปราศจากสังคม

^{๒๕} พิชัย ผกาทอง, อังโน สนธยา พลตรี, **หลักสังคมวิทยา**, หน้า ๙.

^{๒๖} ณรงค์ เล็งประชา, **มนุษย์กับสังคม**, หน้า ๑๗-๑๘.

รูปแบบการปกครองหรือรัฐบาล ไม่มีกฎหมาย และไม่มีคามยุติธรรม เขามีความเห็นว่ “มนุษย์ตามธรรมชาติแล้ว มีความต้องการและมีเหตุผล” (Desire and reason) แต่ “มนุษย์มีความต้องการมากกว่าเหตุผล” ดังนั้น การใช้พลังกำลังจึงเป็นเครื่องมืออันเดียวที่จะควบคุมสิทธิของมนุษย์ตามธรรมชาติ มนุษย์ตามสภาพธรรมชาติ จึงมีแต่ความโหดร้ายทารุณ เห็นแก่ตัว เอาเปรียบผู้อื่น และเพื่อขจัดความชั่วร้ายดังกล่าว มนุษย์จึงสัญญาที่จะเข้ามาอยู่ร่วมกันในสังคม โดยละทิ้งสภาพธรรมชาติที่เลวร้ายเหล่านั้นเสีย

John Locke ชาวอังกฤษ เกิดในปี ค.ศ.๑๖๓๒ เขามีความเห็นว่ “แต่เดิมมนุษย์มีชีวิตอยู่ตามสภาพธรรมชาติที่ปราศจากสังคม แต่มีความเห็นว่ สภาพธรรมชาติของมนุษย์นั้นเต็มไปด้วยสันติภาพ เมตตาธรรม การอุปการะเอื้ออาทรต่อกันและกัน และการอนุรักษ” ซึ่งเขามีความคิดว่ “สภาพธรรมชาตินั้นมิได้ขาดกฎหมาย เพราะมนุษย์อยู่ภายใต้กฎธรรมชาติอยู่แล้ว และยอมมีสิทธิต่างๆ ตามธรรมชาติ” (Natural Rights) อย่างไรก็ตาม เพื่อขจัดความยุ่งยากสับสนในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน มนุษย์จึงตกลงทำสัญญาที่จะอยู่ร่วมกันในสังคมเพื่อความเรียบร้อย

Jean Jacques Rousseau ชาวฝรั่งเศส เกิดในปี ค.ศ. ๑๗๑๒ เขามีความคิดว่ สภาพธรรมชาตินั้น เต็มไปด้วยความสุขสูงสุด มนุษย์ตามสภาพธรรมชาตินี้มีชีวิตความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ และมีความสบายไม่ต้องดิ้นรนต่อสู้ หรือเกิดความยุ่งยากใดๆ เลย แต่มีปัจจัย ๒ ประการที่กระตุ้นให้มนุษย์จำต้องมารวมกันอยู่ในสังคม คือ มนุษย์มีจำนวนสมาชิกเพิ่มมากขึ้น และความเจริญทางด้านเทคโนโลยี ปัจจัยดังกล่าวนี้เองเป็นเหตุให้เกิดการกดขี่ข่มเหง และการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ดังนั้น มนุษย์จึงถูกบังคับให้ต้องละทิ้งสภาพอันสุขสมบูรณ์นั้นเสีย แล้วมารวมกันทำสัญญาสังคมขึ้น ทั้งนี้ เพื่อให้ได้มาซึ่งความเป็นระเบียบเรียบร้อย และความยุติธรรม

^{๒๗} พิชัย ผกาทอง, มนุษย์กับสังคม, หน้า ๑๑.

๑.๒.๒ องค์ประกอบของสังคม

องค์ประกอบของสังคมมนุษย์ นักวิชาการด้านสังคมศาสตร์ได้กำหนดไว้ ดังนี้^{๒๗}

๑) **การมีอาณาบริเวณที่แน่นอน** (Territory) หมายถึงเมื่อคนมาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มจะต้องมีดินแดนหรือมีอาณาบริเวณที่มีขอบเขตให้รู้กันภายในสังคมว่า ดินแดนหรืออาณาบริเวณของตนมีขอบเขตแค่ไหน ตรงไหนที่ไม่ใช่ดินแดนหรืออาณาบริเวณของตน

๒) **การอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม** (Group Living) หมายถึง ลักษณะการดำรงชีวิตของมนุษย์ในฐานะที่เป็นสัตว์สังคม เพื่อประโยชน์แห่งการช่วยเหลือซึ่งกันและกันอย่างเป็นปึกแผ่น โดยธรรมชาติของมนุษย์มีลักษณะนี้อยู่แล้ว คือชอบอยู่รวมกัน ทั้งนี้เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม (social animal)

๓) **การรู้ว่าใครเป็นพวกของตนหรือไม่** (Discrimination) หมายถึง สมาชิกของสังคมเดียวกันสามารถที่จะทราบได้ว่าใครเป็นพวกเดียวกับตน และใครไม่ใช่พวกเดียวกับตน เช่น ในสังคมชนบทที่มีสมาชิกของสังคมขนาดเล็ก รู้จักกันเป็นอย่างดี ซึ่งตรงข้ามกับสังคมเมือง

๔) **การมีความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์กัน** (Relation and Interaction) หมายถึง การที่บุคคลมาอยู่รวมกันจำเป็นจะต้องมีสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์กัน แต่ถ้าไม่มีความสัมพันธ์หรือปฏิสัมพันธ์กันจะเรียกว่าสังคมไม่ได้ เป็นต้น

๕) **การมีการแบ่งหน้าที่ทำงานอย่างเป็นกิจจะลักษณะ** (Division of Labour) หมายถึง การจัดสรรภารกิจให้สมาชิกทำตามความรู้ความสามารถ และความถนัดอย่างเป็นระบบและเป็นทีม สมาชิกที่อยู่รวมกันภายในสังคมจะต้องมีการร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกันของสมาชิกด้วย

๖) **มีบรรทัดฐานคล้ายคลึงกัน** (Social Norms) หมายถึง สมาชิกในสังคมนั้นต้องมีมาตรฐานในการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกันหรือคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะในเรื่องกฎเกณฑ์ ค่านิยม ความเชื่อ และวัฒนธรรมประเพณี

๑.๒.๓ ประเภทสังคมมนุษย์

ในการศึกษาสังคมมนุษย์ โดยเฉพาะการแบ่งประเภทของสังคมนั้น นักวิชาการได้แบ่งไว้หลายอย่างด้วยกัน โดยอาศัยหลักเกณฑ์สังคมที่แตกต่างกันเป็นตัวตัดสินในการแบ่งประเภทสังคม ดังนี้^{๒๘}

๑) การแบ่งตามลักษณะขั้นความเจริญทางเศรษฐกิจ แบ่งออกเป็น ๕ ประเภท คือ

(๑) **สังคมที่มีระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิม (Traditional Society)** เป็นสังคมดั้งเดิมที่มนุษย์ผูกพันอยู่กับจารีตประเพณีเป็นอย่างมาก ผลผลิตจึงมีน้อย ครอบครัวเป็นหน่วยสังคมที่สำคัญที่สุด

(๒) **สังคมเตรียมการพัฒนา (Precondition for Take-off)** เป็นระยะที่สังคมได้มีการติดต่อค้าขายกับสังคมภายนอกมากขึ้น สถาบันทางสังคมเข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันอย่างชัดเจน มีการขยายตัวเพื่อเพิ่มคุณภาพการผลิต โดยนำเอาเทคนิควิธีการใหม่ๆ มาใช้มากขึ้น

(๓) **สังคมเข้าสู่กระบวนการพัฒนา (Take-Off Stage)** เป็นระยะที่สังคมมีการตื่นตัวด้านการเกษตร อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม การศึกษา โดยภาคอุตสาหกรรมได้รับความสนใจมากเป็นพิเศษ อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

(๔) **สังคมทะยานเข้าสู่ภาวะของความอุดมสมบูรณ์ (Drive to Maturity Stage)** เป็นผลจากสังคมที่ขยายตัวขึ้น ทำให้ความเป็นอยู่ของสมาชิกในสังคมมีความสะดวกสบายมากขึ้น มีการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีต่างๆ การจัดสรรทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ

(๕) **สังคมอุดมสมบูรณ์ (Stage of High Mass Consumption)** เป็นสังคมที่สมาชิกในสังคมมีมาตรฐานการครองชีพสูงมาก มีเครื่องมือเครื่องใช้ที่มีคุณภาพสูงคอยอำนวยความสะดวก

^{๒๘} สนธยา พลตรี, **หลักสังคมวิทยา**, (กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐๖-๑๑๒.

ความสะดวก วิธีชีวิตส่วนใหญ่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีสมัยใหม่อย่างมาก ประชาชนจะมีความรู้สึกมั่นคง

๒) การแบ่งตามวิวัฒนาการของอาชีพ แบ่งออกเป็น ๕ ประเภท คือ

(๑) **สังคมล่าสัตว์และเก็บของป่า** (Hunting and Gathering Society) เป็นสังคมที่มนุษย์อาศัยการจับสัตว์และเก็บพืชผักผลไม้มาเป็นอาหาร ซึ่งเป็นสังคมแรกของมนุษย์ เป็นสังคมขนาดเล็ก มีความสัมพันธ์กันแบบปฐมภูมิ สมาชิกส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน

(๒) **สังคมเลี้ยงสัตว์เพื่อการยังชีพ** (Pastoral Society) เกิดขึ้นเมื่อประมาณ ๑๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว โดยเริ่มรู้จักวิธีการเลี้ยงสัตว์ในระยะแรกมีลักษณะเป็นการเลี้ยงสัตว์แบบเร่ร่อน เพื่อหาแหล่งอาหารและน้ำให้กับสัตว์เลี้ยง ขนาดของสังคมใหญ่และ รู้จักค้าขายแบบการแลกเปลี่ยนกัน

(๓) **สังคมกสิกรรมพืชสวน** (Horticultural Society) เกิดขึ้นพร้อมๆ กับสังคมเลี้ยงสัตว์เพื่อการยังชีพ โดยเกิดจากมนุษย์ในสังคมรู้จักการเพาะปลูกพืช เริ่มรู้จักตั้งหลักแหล่งเพื่อการทำมาหากิน สถาบันการปกครองเริ่มเกิดขึ้น มีการแบ่งงานกันทำชัดเจนขึ้น เช่น พ่อค้า ช่างฝีมือ เป็นต้น

(๔) **สังคมเกษตรกรรม** (Agricultural Society) เกิดขึ้นเมื่อประมาณ ๖,๐๐๐ ปีมาแล้ว เป็นสังคมที่มนุษย์รู้จักผลิตได้และนำมาใช้ในการเกษตร เรียกกันว่าเป็นการปฏิบัติเกษตรกรรมครั้งแรกของมนุษย์ สังคมเกษตรกรรมจะมีผลผลิตทางเกษตรเพิ่มขึ้นและทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานแบบถาวรขึ้น

(๕) **สังคมอุตสาหกรรม** (Industrial Society) เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศอังกฤษเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ หรือ เมื่อประมาณ ๒๕๐ ปีที่ผ่านมา เป็นสังคมที่ผลิตสิ่งของด้วยเทคโนโลยีต่างๆ แทนแรงงานคนและสัตว์ที่ใช้ในสังคมเกษตรกรรม ทำให้เกิดผลผลิตเป็นจำนวนมาก

๑.๒.๔ หน้าที่สำคัญของสังคมมนุษย์

มนุษย์เมื่อได้มาอยู่รวมกันเป็นสังคม มีการกระทำต่อกันทางสังคม เพื่อความอยู่รอดและความเจริญของสังคม จำเป็นที่จะต้องคำนึงถึงหน้าที่สำคัญไว้ดังนี้^{๒๙}

- ๑) กำหนดระเบียบแบบแผนเพื่อให้คนในสังคมได้ใช้เป็นวิธีในการดำเนินชีวิตร่วมกัน
- ๒) จัดให้มีการขัดเกลาทางสังคม เพื่อให้ผู้คนในสังคมปฏิบัติตนได้ถูกต้องเป็นไปตามบรรทัดฐานของสังคมจะได้อยู่ร่วมกันได้ด้วยดี
- ๓) สร้างวัฒนธรรมและพัฒนาวัฒนธรรมของสังคมทั้งในวัตถุและวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ
- ๔) ผลิตสมาชิกใหม่ทดแทนสมาชิกเดิมที่ล้มตายไป เพื่อให้สังคมดำรงอยู่ต่อไป
- ๕) ผลิต แจกแจงสินค้าและบริการ เพื่อสนองความต้องการของผู้คนในสังคม
- ๖) ให้บริการและสวัสดิการแก่สมาชิกในสังคม เช่น บริการทางด้านสุขภาพอนามัย
- ๗) ควบคุมสังคม เพื่อให้ผู้คนดำเนินไปตามบรรทัดฐานของสังคมและอยู่อย่างสันติสุข
- ๘) จัดให้มีการติดต่อสื่อสาร สามารถถ่ายทอดความคิดติดต่อซึ่งกันและกันได้

๑.๒.๕ โครงสร้างของสังคม

คำกล่าวที่ว่า “มนุษย์เป็นสัตว์สังคม” มีการรวมตัวกันอยู่เป็นสังคม เพื่อให้สังคมดำรงอยู่และเจริญก้าวหน้า จำเป็นต้องมีหลักคำจูนหรือมีโครงสร้าง ถ้าได้โครงสร้างที่แข็งแรงก็จะช่วยให้สังคมนั้นเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น ประชาชนในสังคมมีความเป็นอยู่ที่ดียิ่งขึ้น แต่ประเด็นที่สำคัญ “ชีวิตของมนุษย์ในสังคมจะไม่สามารถเกิดขึ้นในทางที่ดีได้ ถ้าหากในสังคมนั้นปราศจากความยุติธรรม”

^{๒๙} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, มนุษย์กับสังคม, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๙), หน้า ๑๐-๑๑.

Lan Robertson ได้กล่าวถึงโครงสร้างของสังคมว่า เป็นเรื่องเกี่ยวกับการจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบเบื้องต้นในระบบสังคมซึ่งทุกสังคมจะมีอยู่เช่นกัน องค์ประกอบที่สำคัญของโครงสร้าง ได้แก่ สถานภาพ (Statuses) บทบาท (Roles) กลุ่มคน (Groups) และสถาบัน (Institution)

ประสาท หลักศิลา^{๙๐} ได้เปรียบเทียบลักษณะโครงสร้างของสังคมมนุษย์ไว้เหมือนกับลักษณะโครงสร้างของบ้านแต่ละหลัง หมายความว่า สังคมมนุษย์แต่ละแห่งย่อมประกอบด้วยผู้คนที่มารวมกลุ่มกัน แต่ละกลุ่มต่างก็มีหน้าที่ที่แตกต่างกัน บ้านแต่ละหลังก็ต้องประกอบด้วยสิ่งต่างๆ คือ เสา หลังคา ฝา ฝา พื้นและอื่น ๆ ประกอบเข้าด้วยกันเป็นส่วนต่างๆ ของบ้าน ทำนองเดียวกัน โครงสร้างของสังคมแต่ละแห่ง ย่อมเห็นได้จากลักษณะความสัมพันธ์ต่อกันของกลุ่มต่างๆ ที่ประกอบกันเข้าเป็นสังคมมนุษย์ ดังนั้น โครงสร้างของสังคมจึงประกอบด้วยกลุ่มคน สถานภาพและบทบาท และสถาบันสังคม

ขณะเดียวกัน สังคมมนุษย์มีโครงสร้างของสังคม ซึ่งประกอบไปด้วย^{๙๑}

๑. **องค์การสังคม** (Social Organization) ได้แก่ กลุ่มคนประเภทต่างๆ ที่มีสถานภาพและบทบาทแตกต่างกัน

๒. **สถาบันทางสังคม** (Social Institution) ได้แก่ องค์ประกอบของวัฒนธรรมในการอยู่รวมกัน เช่น กฎระเบียบของสังคม เพื่อให้สมาชิกปฏิบัติตาม

๓. **วัฒนธรรม** (Culture) ได้แก่ แบบแผนขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีชีวิต ซึ่งแต่ละสถาบันสังคมอาจจะไม่เหมือนกัน ซึ่งปัจจุบันอาจเรียกว่า “กฎกระทรวง ข้อบังคับ หรือระเบียบ เป็นต้น

^{๙๐} ณรงค์ เส็งประชา, **มนุษย์กับสังคม**, (กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้า, ๒๕๓๒), หน้า ๒๑-๒๒.

^{๙๑} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม**, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐-๑๑.

จึงกล่าวได้ว่า โครงสร้างของสังคม เกิดจากที่คนตั้งแต่สองคนขึ้นไปมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ภายใต้จารีตประเพณี และวิถีชีวิตเดียวกัน เพื่อสร้างบรรทัดฐานที่ดิงามภายในกลุ่ม ซึ่งเรียกว่า “วัฒนธรรม” บุคคลกับวัฒนธรรมจึงเป็นองค์ประกอบของโครงสร้างทางสังคม

สรุปท้ายบท

มนุษย์ หมายถึง ผู้ที่มีใจสูงด้วยคุณธรรม คุณธรรมที่จะทำให้เกิดมาเป็นมนุษย์และเป็นมนุษย์ที่แท้ได้ ก็เพราะเบญจศีล และเบญจธรรมคือ ศีล ๕ และธรรม ๕ กล่าวคือการทำที่จะเกิดเป็นคนได้ ก็เพราะศีลและธรรมนำให้มาเกิด ใครมีเบญจศีล เบญจธรรมไม่ครบ ก็เป็นแค่คนไม่ถึงขั้นเป็นมนุษย์ ดังที่พุทธทาสภิกขุกล่าวไว้ว่า “เป็นมนุษย์เป็นได้เพราะใจสูง เหมือนนกยูงมีตีนที่แววชน หากใจต่ำเป็นได้แค่เพียงคน ย่อมเสียที่ที่ตนได้เกิดมา”

พระพุทธศาสนายอมรับว่า มนุษย์เป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่งที่ล้วนเกิด แก่ เจ็บ ตาย เช่นเดียวกับสัตว์โลกชนิดอื่นๆ แต่พระพุทธศาสนามีความเห็นที่ สรรพสิ่งรวมทั้งมนุษย์ด้วย เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เกิดขึ้นและเป็นไปตามกฎแห่งเหตุปัจจัยในธรรมชาติ

มนุษย์ในยุคแรกกำเนิดโลกคือพวกพรหมที่หมดบุญจากสวรรค์ชั้นอภิสราพรหม ซึ่งปรารถนาอะไรก็ได้ตั้งใจปรารถนา มีแสงสว่างในตัวเอง คือมีรัศมีแสงสว่างแผ่พุ่งออกจากกาย เหาะเหินเดินอากาศได้ เมื่อมาสู่โลกนี้ซึ่งขณะนั้นเต็มไปด้วยน้ำ มีแต่ความมืดมิดไม่มีแสงสว่างจากดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ ไม่มีกลางวันและกลางคืน และยังไม่มียุคและเพศชาย ต่อมาได้ตั้งใจในรสนชาติแห่งความอยากคือ จัณดินหยาบแข็งกระด้าง ปรากฏเป็นเพศชายและเพศหญิงขึ้น ในที่สุดก็ประสบความสำเร็จ

สภาพชีวิตของมนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยปัจจัยสี่คือ อาหาร ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย และเครื่องนุ่งห่ม เหมือนสัตว์ประเภทอื่นๆ เพื่อจะได้พัฒนาตนเองและสังคมให้ปลอดภัยและบังเกิดสันติสุข

พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงองค์ประกอบของมนุษย์ได้แก่ ชั้นที่ ๕ คือ รูปชั้นที่ เวทนา ชั้นที่ สัญญาชั้นที่ สังขารชั้นที่ และวิญญาณชั้นที่ กล่าวคือ มนุษย์ประกอบด้วยรูปและนาม นอกจากนี้ มนุษย์ยังประกอบไปด้วยธาตุ ๖ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ อากาศธาตุ และวิญญาณธาตุ ส่วนสังคัม หมายถึงกลุ่มคนที่มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มคนเดียวกัน มีวัฒนธรรมเดียวกันจนถึงประเทศชาติเป็นสำคัญ ด้วยเหตุนี้ สังคัมจึงประกอบไปด้วยประชากรความ สัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ รวมทั้งความผูกพันด้วยปัจจัยอื่น ๆ เช่น เชื้อชาติ ศาสนา ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และมีบรรทัดฐานคล้ายคลึงกัน

คำถามท้ายบท

๑. ท่านมีความเข้าใจเกี่ยวกับคำว่า “พุทธศาสตร์” อย่างไร อธิบาย
๒. มนุษย์ในทัศนะของพระพุทธศาสนา กล่าวไว้อย่างไร
๓. มีคุณธรรมข้อใดบ้างที่ทำให้คนเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์
๔. มนุษย์มีวิวัฒนาการมาอย่างไร
๕. คำว่า “สังคมศาสตร์” หมายความว่าอย่างไร
๖. มนุษย์ แปลว่าอะไร และมีองค์ประกอบเท่าไร อะไรบ้าง
๗. มนุษย์ในปัจจุบันนี้มีลักษณะอย่างไร
๘. สังคม คืออะไร และมีองค์ประกอบก็อย่าง อะไรบ้าง
๙. สังคมมนุษย์ แบ่งออกเป็นกี่ประเภท อะไรบ้าง
๑๐. โครงสร้างของมนุษย์ประกอบด้วยอะไรบ้าง

เอกสารอ้างอิงประจำบท

- กองวิชาการ. มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย. **จักรวาลวิทยา**. ปทุมธานี : มปท. ๒๕๕๘.
คุณ โทชน์. **ปรัชญากับชีวิตทศวรรษชีวิต**. ขอนแก่น : คลังนานาวิทยา, ๒๕๕๘.
จงจิตต์ โสภณคนาภรณ์. **สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย
รามคำแหง, ๒๕๕๑.
จ่านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๕๕.
..... และคณะ. **สังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ : เท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัลส์ พับลิเคชั่น, ๒๕๕๐.
ณรงค์ เสี่ยงประชา. **มนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘.
นวม สงวนทรัพย์. **สังคมวิทยาศาสนา**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗.
ประสาธน์ หลักศิลา. **สังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ : ก้าวหน้า, ๒๕๑๔.
บรรจบ บรรณรุจิ. **ปฏิจางสมุปบาท**. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๓๕.
พัทธา สายหู. **ความเข้าใจเกี่ยวกับกลไกของสังคม**. กรุงเทพฯ : พิมพ์, ๒๕๒๖.
พิชัย ผกาทอง. **มนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.
พระครูอรุณธรรมรังสี. **มนต์พิธีแปล**. กรุงเทพฯ : อักษรสมัย, ม.ป.ป.
พระมหาสุ่ม ปุณณคุตโต. **พระพุทธศาสนากับเศรษฐกิจ**. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๓๓.
พระสมชาย ชานวฑูโฒ. **มงคลชีวิตฉบับธรรมทายาท**. กรุงเทพฯ : ฐานการพิมพ์, ๒๕๓๒.
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. **มนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช,
๒๕๓๙.
ยุทธ ศักดิ์เดชนันต์. **เอกสารประกอบการบรรยายวิชาการจัดระเบียบสังคม มโนทัศน์ทาง
สังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๘.
ราชบัณฑิตสถาน. **พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย**. กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์ การพิมพ์,
๒๕๒๔.
วิชัย เทียนน้อย และคณะ. **มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙.
สมิทธิ์ สระอุบล. **มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒.
สุพิศวง ธรรมพันทา. **มนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพฯ : ดี,ดี, บุ๊คสโตร์, ๒๕๔๐.

- สนธยา พลตรี. **หลักสังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ : บริษัท โอ, เอส, พรินติ้งเฮ้าส์ จำกัด, ๒๕๔๕.
- สุโขทัยธรรมมาธิราช, มหาวิทยาลัย. **เอกสารการสอนชุดวิชาไทยศึกษา**. ปากเกร็ด : มหาวิทยาลัย
สุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๐.
- สุดา ภิรมย์แก้ว. **มนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๔.
- สุรศักดิ์ สร้อยครบุรี. **พุทธศาสตร์**. พิษณุโลก : ธรรมะคุณไทย, ๒๕๓๐.
- สมิทธิ สระอุบล. **มานุษยวิทยาเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ม.ป.ป.
- สยาม คำปรีดา. **สังคมกับการปกครอง**. กรุงเทพฯ : ไทยรายวัน, ๒๕๔๗.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **ทฤษฎีและกลยุทธการพัฒนาสังคม**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๔๖.
- อิสราภ เหล่าตระกูล. **พุทธศาสนากับการปกครอง**. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, ๒๕๔๕.
- Dhammadakya Open University. California. USA. **ปรโลกวิทยา**, ปทุมธานี : DOU, ม.ป.ป.

บทที่ ๒

พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปัญญา จำปารักษ์

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. เข้าใจในพฤติกรรมของมนุษย์ได้
๒. เข้าใจในประเภทพฤติกรรมมนุษย์
๓. เข้าใจในทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์
๔. เข้าใจในปัจจัยการพัฒนาตนและนำไปปฏิบัติได้
๕. เข้าใจในเนื้อหาวิชาและนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความหมายของพฤติกรรมมนุษย์
- ประเภทของพฤติกรรมมนุษย์
- ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมมนุษย์
- ลักษณะของพฤติกรรมมนุษย์
- การพัฒนาตน
- ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์ด้านการพัฒนาตน
- การพัฒนาตนตามแนวพุทธ

ในปัจจุบันพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมมีความแตกต่างกันออกไปมากทั้งทางด้านบุคลิกภาพของแต่ละคนแต่ละสังคมไม่เหมือนกันจึงทำให้เกิดทฤษฎีแรงผลักดัน และทฤษฎีการตัดสินใจของไมมอนก็คือมนุษย์ในสังคมมีความต้องการสองทาง คือ ทางกายกับทางจิต นักจิตวิทยาจึงกำหนดปัจจัยทางชีวภาพเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์ เป็น ๖ ประการ คือ การรับรู้ เจตคติ ความเชื่อ ค่านิยม การจูงใจ และความต้องการ บุคลิกภาพตามหลักทฤษฎีของอับราฮัม มาสโลว์ มนุษย์เราจึงมีความต้องการทางสรีระความต้องการสวัสดิภาพ ความต้องการความนิยมในตนเองฉะนั้น ลักษณะของบรรทัดฐาน สถานภาพ บทบาทของแต่ละสังคมจึงแตกต่างกันออกไปเช่น สังคมอินเดียจะแบ่งชนชั้นสังคมตามหลักทางศาสนา และพัฒนาดนให้เจริญขึ้น ทั้งทรัพย์สินและปัญญา สามารถอยู่ในสังคมได้ อย่างสงบสุข

๒.๑ ความหมายของพฤติกรรมมนุษย์

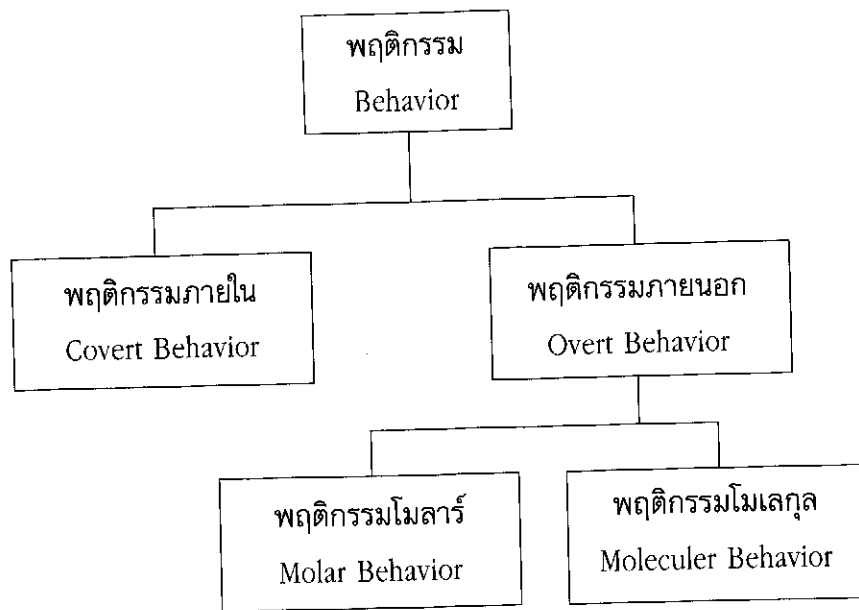
พฤติกรรมมนุษย์ หมายถึง การแสดงออก ทางกาย ทางวาจา และทางใจ ที่เป็นลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งทั้งทางตรงและทางอ้อม อันที่สังเกตได้โดยเปิดเผยและสังเกตไม่ได้หรือซ่อนเร้น ซึ่งมีอยู่ ๒ ประเภท คือ

๒.๑.๑ พฤติกรรมภายนอก (Overt Behavior) เป็นพฤติกรรมที่ผู้อื่นสามารถสังเกตเห็นได้ มองเห็นได้ หรือใช้เครื่องมือช่วยในการสังเกตได้ เป็นพฤติกรรมของมนุษย์เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของอวัยวะหรืออิริยาบถต่างๆ

๒.๑.๒ พฤติกรรมภายใน (Covert Behavior) เป็นพฤติกรรมที่ไม่สามารถให้สายตาเปล่ามองเห็นได้ แต่สามารถกำหนดได้ด้วยการสัมผัส หรือ สังเกตพฤติกรรมตามหลักจิตวิทยาสามารถคาดเดา ได้ความเอาใจได้ เป็นต้น^๑

อย่างไรก็ตามพฤติกรรมทั้งสองประเภท คือ พฤติกรรมภายนอกและพฤติกรรมภายในต่างมีความสัมพันธ์ต่อกันและกัน โดยพฤติกรรมภายในจะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมภายนอก ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้นคือเรื่องกายกับจิต จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว จิตเป็นตัวสั่งการให้กายทำตามพระพุทธเจ้าจึงสอนให้คนฝึกจิตให้ดี เป็นสมาธิกายก็ติดตามไปด้วยเรียกว่าผู้มีศีล สมาธิ และเกิดปัญญา พัฒนาดนให้ดีขึ้น

^๑ พิชัย ผกาทอง, **มนุษย์กับสังคม**, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๔๙.

ภาพ ๑ แสดงพฤติกรรมมนุษย์

พฤติกรรม = อาการ อากัปกิริยา การกระทำ การแสดงทั้งที่ปรากฏและไม่ปรากฏ ทั้งที่ตัวเองรู้และไม่รู้ ทั้งที่มองเห็นด้วยตาเปล่าและมองไม่เห็น โดยการใช้เครื่องมือเทคโนโลยี เข้ามาช่วยในการตรวจภายใน

ภายใน = เจ้าของพฤติกรรมเท่านั้นที่รู้ เป็นกระบวนการทำงานของสมอง เช่น ความคิด ความรู้สึก การตัดสินใจ เป็นต้น

ภายนอก = พฤติกรรมที่คนอื่นรู้เจ้าของพฤติกรรมอาจไม่รู้ก็ได้ เช่น การยิ้ม การพูด การมีกลิ่นตัว เป็นต้น

โมลาร์ = พฤติกรรมที่ผู้อื่นรู้ได้โดยประสาทสัมผัส สังเกต เช่น ตึกตาคูตจาไฟเราะ สูดน้ำหอม เป็นต้น

โมเลกุล = พฤติกรรมที่ผู้อื่นรู้ได้ด้วยการใช้เครื่องมือช่วยในการสังเกต เช่น การเต้นของหัวใจ ความดันโลหิต คะแนนจากแบบทดสอบ จากแบบสอบถาม เป็นต้น^๒

^๒ www.nrru.ac.th/preelearning/janpen/pone_three.html-3k, สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๐.

สรุปได้ว่า พฤติกรรมมนุษย์ คือ อาการแสดงออกทั้งภายในและภายนอก ทั้งส่วนที่เป็นกุศลและเป็นอกุศล สามารถมองเห็นด้วยตาเปล่าได้และใช้เครื่องมือช่วยการตรวจอาการต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในทุกส่วนของสรีระร่างกายของมนุษย์

๒.๒.๓ ธรรมชาติของพฤติกรรม

นักจิตวิทยาหลายท่านเชื่อว่า แรงผลักดันเกิดจากความต้องการ ความต้องการของคนเรามีมากมาย ได้มีผู้พยายามเจงนั้บและทำบัญญัติความต้องการของมนุษย์ แต่ยังคงตกลงกันไม่ได้ว่ามีอะไรบ้าง อย่างไรก็ดี เพื่อความสะดวกในการทำความเข้าใจในที่นี้ขอแยกความต้องการของมนุษย์ออกเป็น ๒ ประเภท คือความต้องการทางกายและความต้องการทางจิต^๗

๒.๒ ประเภทของพฤติกรรมมนุษย์

การตอบสนองความต้องการทางกายสามารถทำได้ ๒ ระดับ ระดับหนึ่ง คือ กิริยาสะท้อน และระดับ ๒ คือ แรงขับ กิริยาสะท้อน หมายถึง อุณหภูมิของร่างกายสูงกว่าปกติ ส่วนของสมองที่ทำหน้าที่ควบคุมอุณหภูมิของร่างกายซึ่งอยู่ใน ไฮโปทาลามัส (Hypothalamas) ก็จะส่งให้ต่อมเหงื่อหลั่งเพื่อลดอุณหภูมิของร่างกาย ทำให้อุณหภูมิของร่างกายอยู่ในระดับพอเหมาะ เรียกว่าระบบสมดุล เมื่อปริมาณคาร์บอนไดออกไซด์ในระดับสมดุลเพื่อรักษาสภาพร่างกายให้อยู่ในระดับสมดุล เรียกว่ากระบวนการโฮมิโอสเตซิส (Homeostasis) แรงผลักดันที่เกิดจากความต้องการทางกายเรียกกันทั่วไปว่า แรงขับ

ดังนั้นความต้องการอาหารเป็นแรงขับ เรียกว่าแรงขับความหิว ความกระหายน้ำ เป็นแรงขับเรียกว่าแรงขับความกระหายน้ำ และความต้องการทางเพศก็เป็นแรงขับเรียกว่า แรงขับทางเพศ

ความต้องการทางกายเป็นแรงผลักดันที่อยู่ในระดับพื้นฐานที่สำคัญที่สุดและมีพลังอำนาจสูงสุด เพราะเป็นแรงผลักดันเพื่อให้ชีวิตอยู่รอด เป็นแรงผลักดันที่เกี่ยวข้องกับความเป็นความตายของมนุษย์และสัตว์ มนุษย์และสัตว์จึงต้องต่อสู้และดิ้นรนทุกวิถีทางเพื่อตอบสนองความต้องการทางกายเฉพาะในมนุษย์ การต่อสู้ดิ้นรนอาจรุนแรงถึงขั้นปล้นสะดมและประหาร

^๗ บัญชา จำปารักษ์ ผศ., **มนุษย์กับสังคม**, เอกสารอัดสำเนา, (อุบลราชธานี : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วิทยาเขตอุบลราชธานี, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒๙.

ประหารด้วยกำลังอาวุธ รายการความต้องการของเมอร์เรย์มีสิ่งที่น่าสนใจหลายประการ เช่น ความต้องการสำเร็จ ความต้องการเพื่อน ความต้องการชมบุคคลอื่น ความต้องการช่วยเหลือ และได้มีผู้นำเอาความต้องการนี้ไปศึกษาต่ออย่างกว้างขวาง

อย่างไรก็ดี หากเราสำรวจรายการความต้องการนี้อย่างละเอียด ก็จะพบว่า ความต้องการหลายอย่างที่ขัดกันในตัว เช่น ความต้องการเลียนแบบผู้อื่น ความต้องการเป็นตัวของตัวเอง ความต้องการแตกต่างจากผู้อื่น และจำนวนความต้องการมีมากถึง ๒๘ ชนิด ยากแก่การจดจำ น่าจะมีการลดความต้องการเหล่านี้เป็นความต้องการพื้นฐานและจัดแบ่งความต้องการเป็นระบบ ง่ายต่อการทำความเข้าใจ

นักจิตวิทยา แบ่งพฤติกรรมมนุษย์ ออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ

๑. พฤติกรรมที่มีมาแต่กำเนิด ซึ่งเกิดขึ้นโดยไม่มีการเรียนรู้มาก่อน ได้แก่ ปฏิกริยาสะท้อนกลับ เช่น การกระพริบตาและสัญญาณญาณ เช่น ความกลัว การเอาตัวรอด เป็นต้น

๒. พฤติกรรมที่เกิดจากอิทธิพลของกลุ่ม ได้แก่ พฤติกรรมที่เกิดจากการที่บุคคลติดต่อสังสรรค์และมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในสังคม ดังนั้น การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของมนุษย์ให้เหมาะสมกับสิ่งแวดล้อมแบ่งออกได้เป็น ๔ ลักษณะ คือ

๑) การปรับเปลี่ยนทางด้านของสรีระร่างกาย เช่น การปรับปรุงบุคลิกภาพ การแต่งกาย การพูด

๒) การปรับเปลี่ยนทางด้านอารมณ์และความรู้สึกนึกคิด ให้มีสัมพันธภาพที่ดี กับบุคคลอื่น ปรับอารมณ์ความรู้สึกให้สอดคล้องกับบุคคลอื่น รู้จักการยอมรับผิด

๓) การปรับเปลี่ยนทางด้านสติปัญญา เช่น การศึกษาค้นคว้าเพื่อให้มีความรู้ที่ทันสมัย ทันเหตุการณ์ การมีความคิดเห็นคล้ายตามความคิดเห็นของคนส่วนใหญ่

๔) การปรับเปลี่ยนอุดมคติ หมายถึง ความสามารถปรับเปลี่ยนหลักการแนวทางบางส่วนบางตอนเพื่อให้เข้ากับสังคมส่วนใหญ่ได้ โดยพิจารณาจากความจำเป็น และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย เป็นประโยชน์แก่ตนเอง เพื่อสวัสดิภาพของตนเองและของกลุ่ม^๔

^๔ http://www.Geocities.Com/atilc_index/BEVIOUR.Html?200731, สืบค้นเมื่อวันที่ ๓๑ พฤษภาคม ๕๐.

๒.๓ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมมนุษย์

๒.๓.๑ ทฤษฎีแรงผลักดันพฤติกรรม

๑) **ทฤษฎีความต้องการ - แรงขับ - สิ่งจูงใจ** ได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้นว่า นักจิตวิทยาหลายท่านเชื่อว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมด้วยความต้องการ และความต้องการทำให้เกิดแรงขับความต้องการของมนุษย์มีมากมาย มีทั้งที่เป็นความต้องการทางกายและความต้องการทางจิต แม้ว่านักคิดทั้งหลายยังตกลงกันไม่ได้ว่าความต้องการทางจิตของคนเรามีอะไรบ้าง แต่ก็มีสิ่งหนึ่งเพื่อตอบสนองความต้องการและลดหรือปลดเปลื้องความทุกข์ในที่สุด

แรงขับเป็นสภาพความตึงเครียดเป็นความทุกข์ มนุษย์จะพยายามลดสภาพให้น้อยลงจนหมดไปในที่สุด หรือความทุกข์ให้น้อยลงจนหมดไปในที่สุด สิ่งที่สามารถลดแรงขับได้คือ สิ่งตอบสนองความต้องการ สิ่งที่สามารถตอบสนองความต้องการ จึงเป็นสิ่งที่มนุษย์จะพยายามเป็นสิ่งจูงใจมนุษย์ ดังนั้นจึงเรียกสิ่งเหล่านี้ว่า สิ่งจูงใจ สิ่งจูงใจอาจเป็นอาหารทรัพย์สินเงินทอง เกียรติยศ การหลุดพ้นจากการคุมขัง การหลุดพ้นจากสภาพเดียดร้อน

นักจิตวิทยาหลายท่านจึงได้หันมาให้ความสนใจกับสิ่งจูงใจให้เกิดพฤติกรรมมากกว่าความต้องการที่เป็นแรงขับให้เกิดพฤติกรรม แต่เนื่องจากคำว่าสิ่งจูงใจได้ความหมายผูกพันกับการสนองความต้องการจึงน่าจะใช้คำที่มีความหมายเป็นกลางแทนคำที่มีความหมายเป็นกลางมากกว่า คือ แรงเสริม และการเสริมแรง หมายถึงการให้แรงเสริม นักจิตวิทยาได้วิเคราะห์ความหมายของแรงเสริม และผลของการให้แรงเสริมที่มีต่อพฤติกรรมอย่างละเอียดและกว้างขวาง การวิเคราะห์นี้ทำให้มองเห็นอิทธิพลของการเสริมแรงพัฒนาจากกฎแห่งผลกรรม (law of effect) ซึ่งเป็นกฎของการเรียนรู้ที่เสนอ โดยนักจิตวิทยาชาวอเมริกัน ผู้ทรงอิทธิพลคนหนึ่งคือ ธอร์นไดค์ (Thorndike) ตามความคิดของธอร์นไดค์ พฤติกรรมของมนุษย์เกิดขึ้นตามกฎของผลกรรม พฤติกรรมที่ยังผลเป็นที่พอใจแก่ผู้กระทำ พฤติกรรมนั้นย่อมเกิดขึ้นอีก และพฤติกรรมใดยังผลกรรมพฤติกรรมนั้นย่อมหมดหายไป เช่น เด็กเห็นโจทย์เลขสองบวกสองเท่ากับเท่าไร และตอบว่า สี่ แล้วครูชมว่าเก่งมาก เด็กก็จะเรียนรู้ว่า สองบวกสองเท่ากับสี่ เด็กที่ตีคนอื่นแล้วตนเองถูกแม่ตี ก็จะไม่กล้าตีคนอื่นอีก นี้ ล้วนเป็นความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมและผลกรรมอย่างนี้ กระทำในสถานการณ์เช่นนี้ จะได้รับผลกรรมอย่างนี้ เงื่อนไขดังกล่าวเรียกว่าเงื่อนไขผลกรรม

๒) ปัจจัยทางชีวภาพกับแรงผลักดันพฤติกรรมมนุษย์

เนื่องจากปัจจัยต่างๆ ที่กำหนดพฤติกรรมมนุษย์นั้น โดยแท้จริงแล้วจะมีความเกี่ยวเนื่องต่อการเกิดพฤติกรรมของมนุษย์อย่างสลับซับซ้อน แต่นักจิตวิทยาจะนำปัจจัยต่างๆ เหล่านี้มาศึกษาตามสมมติฐานหรือแนวคิดของตน เพื่อใช้อธิบายพฤติกรรมในแต่ละประเด็นหรือสมมติฐานที่ต้องการศึกษา ดังนั้นในบทนี้จึงจะอธิบายปัจจัยทางจิตวิทยาที่กำหนดพฤติกรรมที่สำคัญพอเป็นสังเขปดังนี้

(๑) **การรับรู้** เป็นกระบวนการที่ร่างกายสัมผัสสิ่งเร้าจากสิ่งแวดล้อมภายนอก โดยประสาทสัมผัส แล้วส่งเข้าสู่ระบบประสาทส่วนกลางที่จะแปลความหมายโดยใช้ความรู้เดิมหรือประสบการณ์เดิมเป็นเครื่องช่วยในการแปลความหมายของสิ่งนั้นออกมาเป็นความรู้ความเข้าใจ จนเป็นประสบการณ์ที่มีความหมายแล้วสมองจะส่งผ่านเซลล์ประสาทอวัยวะที่มีหน้าที่แสดงอาการตอบสนองจึงเกิดการแสดงอาการหรือพฤติกรรมออกมา

(๒) **เจตคติ** ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน อธิบายความหมายของเจตคติดังนี้ เจตคติ หมายถึงท่าทีหรือความรู้สึกของบุคคลต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด และตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า Attitude

(๓) **ความเชื่อ** คนทั่วไปมักใช้คำว่า ความเชื่อกับสิ่งที่มาจากอำนาจภายนอกที่จนไม่สามารถควบคุมได้ เช่น ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์บุญ-กรรม โชคชะตา เป็นต้น แต่สำหรับนักจิตวิทยาจะใช้ในความหมายที่กว้างกว่านี้ เช่น โรคิช อธิบาย ความเชื่อ หมายถึงความคิดใดๆ ว่าเป็นไปได้ หรือแน่ใจเกี่ยวกับการมีอยู่เป็นอยู่ การประเมินสิ่งที่ควรทำ สิ่งที่ควรห้ามหรือสาเหตุ นอกจากนี้ยังมีนักจิตวิทยาอีกหลายท่านได้ให้ความหมายของความเชื่อไว้แตกต่างกัน แต่มีความเห็นสอดคล้องกันประการหนึ่งก็คือ ความเชื่อเป็นปัจจัยที่กำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ปัจจัยหนึ่ง ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ความเชื่อ หมายถึง ความคิดและความเข้าใจของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งอันเป็นสาเหตุให้บุคคลแสดงพฤติกรรม

(๔) **ค่านิยม** นักจิตวิทยาและนักวิชาการจำนวนมากได้ให้ความสนใจและศึกษากับเรื่องค่านิยมไว้มากมาย ดังนั้น ค่านิยมจึงมีความหมายที่หลากหลาย แต่อาจกล่าวโดยสรุปว่า ค่านิยม หมายถึง ความคิดของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่มีคุณค่า ซึ่งเป็นผลให้บุคคลใช้เป็นเกณฑ์หรือมาตรฐานที่นำมาประเมินหรือตัดสินใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันเป็นสิ่งกำหนดพฤติกรรมของบุคคล

(๕) **การเรียนรู้** หมายถึงกระบวนการที่ทำให้เกิดกิจกรรม หรือกระบวนการที่ทำให้พฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งเป็นผลของการตอบสนองต่อสภาพการณ์หนึ่งที่ไม่ใช่ปฏิกิริยาตามธรรมชาติ หรือเกิดจากวุฒิภาวะ และไม่ใช้สภาพการเปลี่ยนแปลงของร่างกายที่เกิดจากฤทธิ์ยา หรือความเหนื่อยล้า

(๖) **การจูงใจ** หมายถึงกระบวนการที่กระตุ้นหรือผลักดันให้บุคคลแสดงพฤติกรรมไปสู่จุดหมายปลายทางที่ต้องการ^๕

จากความหมายดังกล่าว จะเห็นได้ว่า พฤติกรรมที่มีการจูงใจจะเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกมาอย่างมีเป้าหมายโดยมีสิ่งมากระตุ้น และสิ่งที่มากระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมนี้เรียกว่า แรงจูงใจ แรงจูงใจ หมายถึงสิ่งที่มากระตุ้นให้บุคคลกระทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งอย่างมีจุดหมายปลายทาง สิ่งที่จะสามารถกระตุ้นหรือจูงใจให้บุคคลแสดงพฤติกรรมนั้นมีมากมาย ซึ่งในที่นี้จะแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทได้แก่

๑. แรงจูงใจภายใน คือ ตัณหา ความยาก ความหิว ความกระหาย เป็นต้น
๒. แรงจูงใจภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส และการสัมผัส เป็นต้น

(๗) **ความต้องการ** ความต้องการเป็นแรงผลักดันให้บุคคลแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง นักจิตวิทยาหลายท่านได้ศึกษาถึงความต้องการของมนุษย์ว่ามีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมอย่างไร บนพื้นฐานความเชื่อหรือสมมติฐานว่ามนุษย์มีความต้องการ และพฤติกรรมของมนุษย์มาจากความต้องการ และจากการศึกษาของนักจิตวิทยาที่ทำการศึกษาเกี่ยวกับความต้องการของมนุษย์ที่เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปก็คือการศึกษาของอับราฮัมมาสโลว์

(๘) **บุคลิกภาพ** การศึกษาเรื่องบุคลิกภาพ เป็นการศึกษาเพื่อให้ทราบความแตกต่างด้านพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งมีนักจิตวิทยา นักมานุษยวิทยา นักสังคมวิทยา และนักวิชาการด้านอื่นได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ และได้ให้ความหมายไว้หลากหลายดัง เช่น ในพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

^๕ บัญชา จำปารักษ์ ผศ., เอกสารประกอบการสอนรายวิชา มนุษย์กับสังคม, อัดสำเนา (อุบลราชธานี : มจร วิทยาเขตอุบลราชธานี, ๒๕๕๙). หน้า ๑๓๓.

บุคลิกภาพ หมายถึง ผลรวมของความคิด ทำที่ และนิสัยซึ่งสร้างสมจากมูลฐานองค์ประกอบทางจิตและทางกายภาพของบุคคล อันถ่ายทอดมาทางชีววิทยาส่วนหนึ่ง และจากแบบอย่างวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดทางสังคมอีกส่วนหนึ่งกับรวมถึงการปรับเหตุจูงใจ ความปรารถนาและความมุ่งประสงค์ของบุคคลนั้นให้เข้ากับความต้องการและวิสัยแห่งสภาพแวดล้อมทั้งทางสังคมและที่ไม่เกี่ยวกับสังคม

สำหรับนักจิตวิทยานั้นได้อธิบายความหมายของบุคลิกภาพไว้แตกต่างกันไปซึ่งอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า บุคลิกภาพ คือ แบบแผนพฤติกรรมของแต่ละบุคคลซึ่งมีลักษณะเฉพาะตน ที่ทำให้สามารถจำแนกความแตกต่างของบุคคลนั้นกับผู้อื่นได้

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าการศึกษบุคลิกภาพของนักจิตวิทยามุ่งศึกษาจากพฤติกรรมภายนอกและพฤติกรรมภายในของบุคคล ส่วนนักสังคมวิทยามุ่งเน้นความสัมพันธ์ระหว่างตัวบุคคลและสภาพแวดล้อมภายนอก และในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับในเบื้องต้นว่าบุคลิกภาพเป็นผลรวมของพันธุกรรมและสิ่งแวดล้อม อันเป็นแบบแผนพฤติกรรมของบุคคลซึ่งประกอบด้วยปัจจัยหลายประการ เช่น การรับรู้ ค่านิยม เจตคติ และสถานการณ์แวดล้อมภายนอกที่กระตุ้นให้เกิดพฤติกรรม

๒.๔.๒ ทฤษฎีของซิกมันด์ฟรอยด์

ตามความคิดของฟรอยด์ มนุษย์เกิดมาพร้อมด้วยสัญชาตญาณในรูปของพลังงานที่คอยผลักดันให้เกิดพฤติกรรมพลังงานเหล่านี้ ส่วนหนึ่งผลักดันให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ เป็นสัญชาตญาณชีวิต อีกส่วนหนึ่งผลักดันให้ชีวิตดับ เป็นสัญชาตญาณความตาย พลังงานเหล่านี้ประกอบกันเป็นอิด (Id) อิดเป็นจิตส่วนที่เราไม่รู้สึกรู้สำนึก แรงผลักดันดังกล่าวจึงมีอยู่ที่เราไม่รู้สึกรู้สำนึก อิดจะผลักดันให้จิตอีกส่วนหนึ่งคือ (ego) อีโก้ ให้กระทำในสิ่งต่างๆ ตามที่อิดประสงค์โดยที่สัญชาตญาณชีวิตผลักดันให้กระทำในสิ่งที่ทำให้เกิดความสุขสำราญใจโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความสุขทางกายทั้งปวงที่ฟรอยด์เรียกว่ากามารมณ์ และให้หลีกเลี่ยงความเจ็บปวดและความทุกข์ทั้งปวง ส่วนสัญชาตญาณความตาย ผลักดันให้ก้าวร้าวทำลายสิ่งของต่างๆ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต รวมทั้งการทำลายชีวิตของตนเอง และแรงความต้องการของอิด แต่สภาพความเป็นจริงตามธรรมชาติจำกัดความสามารถของอีโก้

ในการตอบสนองปรารถนาของเด็ก แม่ผู้ใหญ่จะพยายามอย่างเต็มที่ก็ตามเนื่องจากธรรมชาติได้กำหนดขีดความสามารถของมนุษย์ไว้ นอกจากนี้ อีโก้ยังอยู่ภายใต้การควบคุมของ (Superego) ซูเปอร์อีโก้ ซึ่งเป็นมโนธรรมที่อยู่ในจิตของแต่ละคน ซูเปอร์อีโก้เป็นความรู้สึกผิดชอบชั่วดี เป็นผลที่เกิดจากการอบรมสั่งสอนของสังคม ซูเปอร์อีโก้จะควบคุมอีโก้ให้มีพฤติกรรมอยู่ในทำนองคลองธรรมเป็นที่ยอมรับของสังคม^๖

แรงผลักดันของอีโก้ทำให้เกิดความตึงเครียดทางจิต อีโก้จะต้องพยายามตอบสนองความต้องการของอีโก้ เพื่อลดความตึงเครียด ความต้องการของอีโก้บางอย่างอีโก้ไม่อาจทำตามได้ เนื่องจากขัดกับมโนธรรมในซูเปอร์อีโก้ ความขัดแย้งระหว่างอีโก้กับซูเปอร์อีโก้ สร้างความตึงเครียดและความกังวล (anxiety) ให้เกิดขึ้น ความวิตกกังวลจึงเป็นแรงผลักดันพฤติกรรมอีกแรงหนึ่ง เพื่อปกป้องตนเองให้รอดพ้นจากความวิตกกังวล อีโก้จึงต้องพัฒนาพฤติกรรมป้องกันที่เรียกว่า กลไกป้องกัน (defense mechanism) การพัฒนาพฤติกรรมป้องกันเป็นไปโดยที่ไม่รู้สึกตัว ตัวอย่างพฤติกรรมกลไกป้องกัน ดังนี้

๑. การเก็บกด (Repression) ความปรารถนาที่ไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม เช่น ความอิจฉาแม่ของตนเอง หากแสดงออกมาจะถูกตำหนิโดยสังคม แม้กระทั่งคิดจะอิจฉา การเก็บกดเป็นกระบวนการไร้สำนึก และความปรารถนาที่ถูกเก็บกดก็จะกลายเป็นความปรารถนาที่ไร้สำนึก แต่ยังคงมีอิทธิพลในการผลักดันพฤติกรรมโดยที่อีโก้ไม่รู้สึกรู้ตัว นอกจากการเก็บกด ประสบการณ์บางอย่างที่สร้างความกังวลและละอายใจจนสะสมอยู่ในสภาพไร้สำนึก และคอยหลบการผลักดันอีโก้โดยไม่รู้ตัว

๒. การถอดแบบ (Identification) ความวิตกกังวลใจที่เกิดจากความอิจฉาริษยาผู้มีอำนาจเหนือกว่าเรา เช่น พ่อหรือแม่ สามารถทำให้หมดไปโดยการยอมรับพ่อหรือแม่เป็นตัวตนแบบของความรู้สึกนึกคิดของตน พยายามรู้สึกคิดเหมือนพ่อแม่ทำให้เด็กชายไม่จำเป็นต้องอิจฉาริษยาพ่อ หรือเด็กหญิงไม่ต้องอิจฉาริษยาแม่อีกต่อไป ความวิตกกังวลเกี่ยวกับเรื่องนี้จะหมดไป

๓. การยึดแน่น (Fixation) ฟรอยด์มีความเชื่อว่าการตอบสนองความต้องการทางกามารมณ์ของคนเราเริ่มตั้งแต่ยังเป็นเด็ก เช่นในขวบปีแรก ทารกสนองความต้องการ

^๖ บัญชา จำปารักษ์ ผศ., เอกสารประกอบการสอนรายวิชา มนุษย์กับสังคม, หน้า ๑๓๐.

ทางอารมณ์ของตนในชั้นใดชั้นหนึ่งก็จะเกิดขึ้น เด็กที่ถูกฝืนความต้องการในการดูดด้วยปาก ก็จะยึดติดอยู่กับพฤติกรรมการใช้สนองตัณหาของตนจนเติบโตเป็นใหญ่ เช่น พุดมาก ชอบ เคี้ยว ชอบดูด ชอบคาบ เป็นต้น

๔. การแสดงพฤติกรรมตรงข้าม (Reaction Formation) ความต้องการของอิดที่ไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม อาจแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมที่ตรงกันข้ามกับความต้องการที่แท้จริง ลูกสาวที่อิจฉาแม่ในส่วนลึกของจิตใจ อาจแสดงพฤติกรรมเป็นห่วงเป็นใยแม่ คอยเอาอกเอาใจแม่ตลอดเวลา และการเอาอกเอาใจอาจมากเกินไปจนเกินขอบเขตที่แม่จะรู้สึกมีความสุข จนกลายเป็นทรมาณแม่ไปและโดยที่ลูกสาวไม่รู้ตัว

๕. การตำหนิผู้อื่น (Projection) ได้การคิดว่าผู้อื่นมีลักษณะไม่ดีที่เหมือนลักษณะที่มีในตนเองเป็น คนที่ตระหนักรู้ดีจะเห็นว่าคนอื่นตระหนักรู้ดี เพื่อตนเองจะรู้สึกสบายใจ ที่มีคนอื่นตระหนักรู้ดีเหมือนกัน ในทำนองเดียวกันคนซึ่งอิจฉามักมองคนอื่นว่า อิจฉา คนที่เคยทุจริตในการสอบมักคิดว่าคนอื่นทุจริตในการสอบกันหมดทุกคน ไม่แบบใดก็แบบหนึ่ง

๖. พฤติกรรมถดถอย (Regression) เมื่อประสบกับความวิตกกังวล บางคนแสดงพฤติกรรมถดถอยไปสู่วัยเด็ก เช่น พุดมีน้ำเสียงเหมือนเด็ก อมนิ้วมือ เพื่อให้เกิดความรู้สึกเหมือนตอนที่ยังเป็นเด็กซึ่งเป็นตอนที่มีความปลอดภัยมากกว่า

๗. พฤติกรรมเบี่ยง (Sublimation) ความปรารถนาทางเพศที่ไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม อาจแสดงออกในรูปแบบอื่นที่สังคมยอมรับ เช่น การเขียนบทกวีรำพัน การเล่นเพลงยาว การร้องเพลงเกี่ยวพาราสิ และการจับมือถือแขนโอบกอดในการเต้นรำ พฤติกรรมเหล่านี้เป็นพฤติกรรมเบี่ยง และเป็นทางออกทางหนึ่งของแรงผลักดันจากอิดความก้าวร้าวที่เช่นกันอาจจะออกมาในรูปของการเล่น และการดูกีฬารุนแรง การทำงานอย่างขะมักเขม้น เป็นต้น

๘. การทดแทน (Displacement) คือการแสดงความปรารถนากับอีกบุคคลหนึ่ง หรืออีกสิ่งหนึ่งเป็นการทดแทน เช่น รักภรรยาเหมือนแม่ของตนเองเนื่องจากขาดแม่ ไม่รักนายจ้างดูดำมีความโกรธแค้นไม่สามารถระบายกับนายจ้างได้ก็มาระบายอารมณ์เสียกับลูกๆ ที่บ้าน

ฟรอยด์ได้เสนอกลไกการป้องกันตนเหล่านี้เพื่ออธิบายการปรับตัวของอีโก้ นักจิตวิเคราะห์คนอื่น ๆ ก็ได้เสนอกลไกอื่นๆ ตั้งแต่คนธรรมดา นักเขียนจนกระทั่งนักวิชาการแขนงต่างๆ และได้มีผู้นำเอากลไกเหล่านี้ไปอธิบายพฤติกรรมของคนในสังคมอย่างกว้างขวางจาก

การวิเคราะห์ของพรอยด์ จะเห็นได้ว่า โดยธรรมชาติของมนุษย์ในทรวงศ์ของพรอยด์เป็นไปในทางลบ มนุษย์เป็นทาสของกามารมณ์และความก้าวร้าว พฤติกรรมของมนุษย์อยู่ภายใต้อำนาจผลักดันที่ดีโดยมนุษย์ไม่รู้ตัว

๒.๓.๓ ทฤษฎีของไซมอน (Simon)

Simon ได้สรุปพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจ (Decision Making Process) ประกอบด้วยขั้นตอนในการตัดสินใจเป็น ๓ กระบวนการใหญ่ที่เรียกว่า Simon's Model of Decision Making Process ซึ่งประกอบไปด้วยขั้นตอนดังนี้ คือ

๑. ขั้นตอนแสวงหาข้อมูล (Intelligence Phase) ได้แก่ การวิเคราะห์ปัญหาและหาข้อมูลเพื่อการสร้างทาง (Identify and define Potential Problems and/or opportunities) ได้แก่การศึกษาปัญหาและชี้ได้ว่าปัญหาที่แท้จริงคืออะไร และการรวบรวมข้อมูลที่จำเป็นในการช่วยแก้ปัญหา

๒. ขั้นตอนออกแบบทางเลือก (Design Phase) ได้แก่ การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาเพื่อการสร้างตัวแบบ (Model) เพื่อการตัดสินใจ (Develop alternative solutions to the problem) ได้แก่ การนำข้อมูลที่รวบรวมได้มาประมวลผลร่วมกันด้วยแบบจำลองทางการตัดสินใจ (Decision Making)

๓. ขั้นตอนเลือกทางเลือก (Choice Phase) ได้แก่ การวิเคราะห์คำตอบของทางเลือกต่างๆ จากตัวแบบเพื่อหาทางเลือกที่ให้ผลลัพธ์ที่ดีที่สุด (Select a course of action) ได้แก่ การสำรวจทางเลือกและเลือกทางเลือกที่ดีที่สุด และการนำทางเลือกไปแก้ปัญหา^๗

๒.๓.๔ ทฤษฎีของ อับราฮัม มาสโลว์ (Abraham Maslow, ๑๙๔๐)

ผู้พัฒนาแนวความคิดนี้ในจิตวิทยาได้เน้นที่ความต้องการของแต่ละบุคคลในการพัฒนาศักยภาพของตนให้เป็นจริงขึ้นมาเป็นพิเศษ ในทรวงศ์ของมาสโลว์มนุษย์เกิดมาพร้อมความต้องการ ๕ ประเภท จัดเรียงตามลำดับก่อนหลังดังนี้

^๗ ไซมอน, กระบวนการตัดสินใจ, สืบค้นเมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม ๒๕๕๐, จาก : <http://regeleaning.Payap.ac.th/docu/mk380/f5.2hfm>.

๑. ความต้องการทางสรีระ ได้แก่ ความต้องการเพื่อสนองความหิว ความกระหาย เป็นความต้องการขั้นแรกสุด

๒. ความต้องการสวัสดิภาพ ได้แก่ ความต้องการความปลอดภัย มีที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ปราศจากความกลัว การสูญเสียและภัยอันตรายทั้งปวง เป็นความต้องการที่เกิดขึ้นเมื่อความต้องการทางสรีระได้รับการตอบสนองแล้ว

๓. ความต้องการความรัก เป็นความต้องการที่เกิดขึ้นหลังจากที่ความต้องการ ๒ ชั้นแรกได้รับการตอบสนองแล้ว ความต้องการในขั้นนี้ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เป็นความต้องการที่จะสัมพันธ์กับคนอื่นในรูปแบบต่าง ๆ กัน เช่น เพื่อน คนรัก สามี-ภรรยา-พ่อแม่-ลูก

๔. ความต้องการความนิยมนับถือในตนเอง เป็นความต้องการในขั้นนี้เป็นคนเรา จะมีความต้องการยอมรับ พอใจ และภูมิใจในตนเอง

๕. ความต้องการพัฒนาศักยภาพของตน เป็นความต้องการขั้นสูงสุดของมนุษย์ ไม่ต้องกังวลเกี่ยวกับเรื่องปากเรื่องท้อง เรื่องความปลอดภัย เรื่องความรัก หรือเรื่องศักดิ์ศรีอีกต่อไป มนุษย์จะพัฒนาศักยภาพของตนเองให้เจริญงอกงามมากที่สุด มนุษย์จะศึกษา เพราะอยากจะทำอะไรก็ทำได้ เพราะใจรักจะทำงานเพราะอยากทำ การจัดระเบียบความต้องการ เช่นนี้ สะท้อนให้เห็นความเชื่อเบื้องต้นของมาสโลว์ซึ่งถือว่าความต้องการทางสรีระยังเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานที่สุดของคน แต่เมื่อความต้องการในขั้นนี้ได้รับการตอบสนองแล้ว ความต้องการในระดับสูงขึ้น ก็จะเกิดต่อไปเรื่อยๆ จนถึงขั้นพัฒนาความเป็นมนุษย์ซึ่งเป็นขั้นสุดท้าย มาสโลว์ มีความเห็นว่า คนที่พัฒนาถึงขั้นสูงสุดนี้มีไม่มากเพราะส่วนใหญ่ยังคงดิ้นรนตอบสนองความต้องการในระดับต่ำกว่า

๒.๔ ลักษณะของพฤติกรรมมนุษย์

ความหมายของลักษณะ ความหมายที่สั้นและง่ายที่สุดของลักษณะก็คือ กฎเกณฑ์ หรือแบบแผนสำหรับการประพฤติปฏิบัติหรือลักษณะของบรรทัดฐานของสังคมอย่างเคร่งครัด และในแง่ลบ คือ การลงโทษในกรณีที่สมาชิกของสังคมไม่ประพฤติปฏิบัติตนตามบรรทัดฐานของสังคมอย่างเคร่งครัด และในแง่บวก ได้แก่ ยกย่องสรรเสริญ การรับรู้ และการให้รางวัลต่างๆ

ลักษณะของบรรทัดฐาน มีข้อที่พึงตระหนักสำหรับบรรทัดฐานอยู่หลายประการ อาทิ เช่น ขอบเขตของการยอมรับและการนำไปประพฤติปฏิบัติมักจะมีแตกต่างกัน ซึ่งอาจสืบเนื่อง

มาจากในตัวของบรรทัดฐานบางประเภทเองที่อาจมีความไม่ชัดเจนปรากฏอยู่ ตัวอย่างเช่น บรรทัดฐานประเภทวิถีประชาและกฎศีลธรรมซึ่งมักจะได้รับการโต้แย้งถกเถียงในแง่ของความไม่ชัดเจนเสมอ

ลักษณะของชั้นสังคม

ชั้นสังคมแบ่งแยกลำดับชั้นสูงต่ำ ความตระหนักถึงชั้นทางสังคม (class consciousness) ชั้นสังคมมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคล คนในชั้นสังคมเดียวกันจุดถ่ายทอดพฤติกรรมให้กันทำให้เกิดการเลือกซื้อสินค้าที่สอดคล้องกับชั้นสังคมตน ชี้อินค้าของสังคมที่สูงกว่า ปฏิเสธชั้นต่ำกว่า

ลักษณะความแตกต่างของพฤติกรรมมนุษย์

ความแตกต่างดังกล่าวอาจแบ่งหัวข้อใหญ่ๆ ได้ดังนี้ คือ

๑. ความแตกต่างทางอารมณ์ (Emotion)
๒. ความแตกต่างทางความถนัด (Aptitude)
๓. ความแตกต่างของความประพฤติ (Behavior)
๔. ความแตกต่างของความสามารถ (Ability)
๕. ความแตกต่างของทัศนคติ (Attitude)
๖. ความแตกต่างของความต้องการ (Needs)
๗. ความแตกต่างของรสนิยม (Tastes)
๘. ความแตกต่างทางสังคม (Social)
๙. ความแตกต่างของลักษณะนิสัย (Habit)

ความแตกต่างเหล่านี้ทำให้บุคคลมีลักษณะเฉพาะของตนเองซึ่งเรียกว่าเป็นความแตกต่างระหว่างบุคคล (Individual Differences) นักจิตวิทยายอมรับว่า ทุกคนย่อมมีความแตกต่างกันแม้แต่ฝาแฝดก็ไม่เหมือนกัน สิ่งสำคัญที่ทำให้บุคคลแตกต่างกัน คือ พันธุกรรม และสิ่งแวดล้อม^๘

^๘ http://www.Geocities.Com/aticle_index/BEVIOUR.Html?200731, สืบค้นเมื่อวันที่ ๓๑ พฤษภาคม ๕๐.

ค่านิยมทางสังคม

ค่านิยม หมายถึง แนวคิดเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่คนส่วนใหญ่ชอบหรือความรู้สึกอื่นๆ ซึ่งมนุษย์เชื่อและยึดถือเป็นแนวทางสำหรับการประพฤติปฏิบัติ ได้รวมเอาเป้าหมายที่เป็นรูปธรรม เช่น การอยากมีรายได้มากๆ และเป้าหมายที่เป็นนามธรรม ค่านิยมที่นักสังคมวิทยาสนใจ เช่น ในสังคมตะวันตกส่วนใหญ่มักจะมีค่านิยมที่ยึดถือในหลักการการออมทรัพย์เพื่อลงทุน การเอาจริงเอาจังและเน้นหนักถึงความสามารถของมนุษย์ที่สรรหาเอาชนะธรรมชาติได้ เป็นต้น แต่สังคมไทยมีค่านิยมอีกลักษณะหนึ่ง เช่น นิยมความสนุกสนานร่าเริง ไม่ชอบการอดออม การยึดถือตัวเองสำคัญ เป็นต้น ในสังคมบางสังคมขณะที่มีการเน้นค่านิยมในเรื่องความเท่าเทียมกันและความเป็นประชาธิปไตย อย่างไรก็ตามบางครั้งมีคำถามว่ามีหลักการอะไรหรือไม่ คำตอบสำหรับคำถามมีดังนี้

- (๑) ค่าความนิยมเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง
- (๒) สมาชิกยึดถือค่าความนิยมนั้นนาน
- (๓) การยึดถือได้มีการทำอย่างแน่นแฟ้น
- (๔) ฐานะทางสังคมของสมาชิกของกลุ่มเป็นที่ยอมรับ

ถ้าครบหลักการ ๔ ข้อนี้ถือว่าค่าความนิยมใช้ได้

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าทั้งบรรทัดฐานและค่าความนิยมเป็นสิ่งที่ช่วยเสริมสร้างซึ่งกันและกันในการสร้างแบบแผนสำหรับการปฏิบัติ ในขณะที่ค่าความนิยมระบุว่าสมาชิกในสังคมหนึ่งจะต้องประพฤติปฏิบัติอย่างไรจึงจะนำไปสู่ความพึงปรารถนาหรือสิ่งที่คนกลุ่มหนึ่งเห็นว่าควรแก่การกระทำ เพราะการบังคับให้คนปฏิบัติตามบางครั้งไม่อาจเกิดขึ้นได้ เช่น เป็นกฎศีลธรรมหรือกฎหมาย โดยเฉพาะบรรทัดฐานประเภทกฎหมาย ดังนั้น จากคำถามที่ตั้งไว้ในตอนต้นว่าทำไมสังคมต้องมีบรรทัดฐานและค่าความนิยมให้สมาชิกสังคมยึดถือ

ทั้งนี้ก็เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคมนั้นเองและยังมีค่านิยมใหม่ๆ เพิ่มขึ้นในประเทศไทย ปี ๒๕๕๐ คือ ความเชื่อ ความศรัทธาในจุดศรัทธาธรรม ถ้าผู้ใดไม่มีจุดศรัทธาธรรมไว้ครอบครองแสดงว่าผู้นั้นไม่ทันสมัย นักธุรกิจได้โอกาสจัดทำจุดศรัทธาธรรมแจกจ่าย จำหน่าย ทำให้เศรษฐกิจของนักธุรกิจและชมรมพระเครื่องทั้งหลายเจริญรุ่งเรืองรวยขึ้นเห็นได้ชัดเจน ประเทศไทยตอนนี้มีเรื่องที่น่าเป็นห่วงในสังคมคือเรื่องกระแสนิยมวัตถุมงคลเหรียญ “จุดศรัทธาธรรม” ซึ่งเท่ากับว่าเกิดการนับถือเทวดามากกว่าพระพุทธเจ้า การนิยมรุนแรงมาก กล่าวกันว่ามีการแพร่สะพัดของเงินถึงสองหมื่นสองพันล้านบาท แพร่ระบาดไปทุก

วงการ แม้แต่วัยรุ่นทั้งชายและหญิงก็พลอยนิยมแขวนเหรียญ “จตุคามรามเทพ” มากกว่าเครื่องประดับต่างๆ เสียอีก บางทีพ่อแม่ให้แขวนพระ วัยรุ่นบางคนก็ไม่ยอมเพราะเห็นว่าเป็นเรื่องเซย แต่ถ้าให้แขวนจตุคามรามเทพก็จะพอเข้าใจ เพราะเห็นเป็นเรื่องทันสมัย

นอกจากนี้เรื่อง “จตุคามรามเทพ” ได้กลายเป็นเรื่องธุรกิจหาเลี้ยงชีพที่ทำได้เป็นกอบเป็นกำแก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น ธุรกิจสืบเนื่องต่างๆ อย่างการทำกรอบหุ้มเหรียญทั้งกรอบพลาสติก กรอบสเตนเลส กรอบเงิน รวมไปถึงเลี่ยมทองและการปิดทอง มีข่าวหนังสือพิมพ์รายงานว่าบางวันได้เป็นแสนเป็นล้าน แม้กระทั่งแม่ค้าขายกล้วยเดี่ยวบางคนก็เลิกขายกล้วยเดี่ยวหันไปขายเหรียญ “จตุคามรามเทพ” รวยกว่าเยอะ แต่ยังมีพระสงฆ์ที่เป็นที่อาวาสบางวัดได้จัดทำเหรียญทำนองเดียวกับ “จตุคามรามเทพ” คือด้านหน้าเป็นพระพุทธรูป ด้านหลังเป็นเรื่องของจตุคามรามเทพ เกิดกระแสนิยมมากขึ้น เงินหลังไหลเข้าวัดสร้างวิหารได้สำเร็จทันตาเห็น ไม่รู้ว่ากระแสนิยม “จตุคามรามเทพ” เป็นอย่างไรในอนาคตน่าเป็นห่วงจริงๆ ไม่รู้ว่าอะไรเป็นพุทธอะไรเป็นพราหมณ์

๒.๕ การพัฒนาตน (Self-Development)

หลักของการพัฒนาตน ต้องรู้ตน หมายความว่า นักพัฒนาหรือนักบริหารการพัฒนา ต้องรู้จักความเด่นและความด้อยของตนเอง การรู้ความเด่นก็เพื่อทำงานที่เหมาะสมกับความสามารถของตน การรู้ความด้อยก็เพื่อแก้ไขข้อบกพร่องของตน ตามปกตินักพัฒนาหรือนักบริหารการพัฒนามักมองเห็นความผิดพลาดของลูกน้องหรือผู้ใต้บังคับบัญชาได้ง่าย แต่มองข้ามความผิดพลาดของตนดังพุทธพจน์ว่า “ความผิดพลาดของคนอื่นเห็นได้ง่าย แต่ความผิดพลาดของตนเองเห็นได้ยาก”

และเมื่อนักพัฒนาหรือนักบริหารการพัฒนาทำงานผิดพลาด ลูกน้องก็ไม่กล้าบอกหรือแนะนำ ดังนั้น นักพัฒนาหรือนักบริหารการพัฒนาที่ดีจึงต้องหัดมองตนเองและดัดเตือนตนเอง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “อดตนา โจทยตตานิ จงเตือนตนด้วยตนเอง” เช่น ถ้านักพัฒนาหรือนักบริหารการพัฒนาสั่งการหลายครั้งแต่ลูกน้องไม่เข้าใจ ก็อย่าด่วนตำหนิลูกน้องว่าโง่งง เพราะบางทีอาจเกิดจากการสั่งการที่ไม่ชัดเจนก็เป็นได้ ดังสุภาษิตอุทานธรรมที่ว่า

“ถ้าพูดไปเขาไม่รู้อย่าว่าเขา	ว่าโง่งมเงอะเซอะนักหนา
ตัวของเราทำไมไม่โกรธา	ว่าพูดจาให้เขาไม่เข้าใจ”

เป็นเรื่องธรรมดาที่นักพัฒนาหรือนักบริหารการพัฒนาอาจมองไม่เห็นความผิดพลาดของตนเองเพราะวันหนึ่งๆ ดวงตาของบุคคลมีไว้สำหรับมองด้านนอก ไม่ได้มีไว้สำหรับมองตัวเองจากด้านใน ฉะนั้น เวลาที่คนอื่นที่ทำผิดพลาดตนจึงมักมองเห็นโดยทันที แต่เมื่อคนที่ทำผิดพลาดเองกลับมองไม่เห็น เพื่อสำรวจตนเองนักพัฒนาต้อง**หัดมองด้านใน** คือ **เจริญวิปัสสนา (Insight)** คือมองด้านใน วิปัสสนากรรมฐานจึงเน้นเรื่องการเจริญสติพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม หรือความดีและความชั่วในใจของเราดังพุทธภาษิตที่ว่า^๙

“โลกภายนอกกว้างไกลใครใคร่รู้ โลกภายในลึกซึ่งอยู่รู้บ้างไหม
จะมองโลกภายนอกมองออกไป จะมองโลกภายในให้มองเห็น”

การศึกษาเป็นการพัฒนาตนของคนในสังคม เป็นการพัฒนาศักยภาพให้ตนเองเจริญขึ้น ทั้งทางโลกและทางธรรม ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

การพัฒนาตนเป็นกระบวนการอย่างหนึ่ง (Process) เพราะมีขั้นตอนและกรรมวิธีที่เกี่ยวข้องกันเป็นลูกโซ่ นับตั้งแต่การศึกษาตนเอง การรู้จักตนเอง และการประเมินตนเอง เป็นต้น ซึ่งโดยธรรมชาติของมนุษย์นั้น กระบวนการในการพัฒนาตนเองจะมีความยุ่งยากและสลับซับซ้อนมากที่สุด เพราะมนุษย์มีพฤติกรรมหลัก คือ “เข้าข้างตนเองอยู่เสมอ” การที่จะสลายพฤติกรรมดังกล่าวได้ นั้น ต้องทำความเข้าใจหรือสร้างจุดมุ่งหมายในการพัฒนาตนเป็นพื้นฐานเสียก่อน เพื่อให้เห็นความสำคัญและความจำเป็นในการพัฒนาตน ซึ่งประกอบไปด้วยสาระสำคัญดังนี้

๑) เพื่อเพิ่มพูนองค์ความรู้หรือสติปัญญา

มนุษย์ทุกคนเกิดมาล้วนแต่มามือเปล่าด้วยกันทั้งนั้น แต่ภายหลังจากเกิดมาแล้วมนุษย์ จึงประกอบเริ่มให้มีสิ่งต่าง ๆ ติดตัว ซึ่งเรียกว่า “ทรัพย์สินเงินทอง” หรือทรัพย์สินสมบัติ นั้นเกิดจากสาเหตุหลัก ๒ ประการ คือ ๑ บรรพบุรุษมอบให้ ๒ แสวงหามาได้ด้วยตนเอง โดยทรัพย์สินสมบัติเงินทองเหล่านี้ หามาได้ด้วยสติปัญญา

^๙ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ คณะสังคมศาสตร์ : **บูรณาการแห่งการเรียนรู้คณะสังคมศาสตร์**, (กรุงเทพฯ : พี.เอ.ลีฟวิง, ๒๕๕๕), หน้า ๙๗ - ๙๘.

๒) เพื่อเพิ่มพูนทักษะและประสบการณ์

ทักษะ (Skill) และประสบการณ์ (Experience) เกิดจากการฝึกและศึกษาดูงานการอบรมพัฒนาตน จะมีความสมบูรณ์และมาตรฐานได้ ต้องมีการฝึกฝนและอบรมศึกษาเล่าเรียน เพื่อเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพในภารกิจหรืออาชีพที่มีอยู่ให้เจริญก้าวหน้าขึ้น แม้แต่อาศัยมรดกจากคุณพ่อคุณแม่หาไว้ให้อย่างเดียวไม่ได้

๓) เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมหรือเจตคติ

พฤติกรรม (Behavior) และเจตคติ (Attitude) ของมนุษย์จะเป็นเช่นใด กระบวนการขัดเกลาและพัฒนาตนเองจะเป็นเครื่องบ่งชี้ที่สำคัญที่สุด บุคคลที่มีการศึกษาสูง ย่อมได้เปรียบบุคคลที่มีการศึกษาต่ำ บุคคลที่มีการศึกษาและฝึกฝนอบรมตนเป็นประจำย่อมได้เปรียบบุคคลทุกประเภทในสังคม เพราะพระพุทธเจ้าตรัสว่าผู้ที่ฝึกฝนตนดีแล้วย่อมเป็นผู้ประเสริฐที่สุด^{๑๐}

๒.๖ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์ด้านการพัฒนาตน

พัฒนาการของมนุษย์ เป็นศาสตร์ที่มีความสลับซับซ้อน และมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องต่างๆ มากมายหลายด้าน ผู้ศึกษาวิชาจิตวิทยาพัฒนาการโดยเฉพาะ จะต้องมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับวิชาสาขาอื่นๆ ที่มีความสัมพันธ์กัน เช่น มานุษยวิทยา ชีววิทยา จิตวิทยา สังคมวิทยา วงการแพทย์ การศึกษา และจิตวิทยาการศึกษา อันช่วยให้สามารถแปลความหมายพฤติกรรมของมนุษย์ได้ดียิ่งขึ้น ฉะนั้น จึงได้แยกปัจจัยด้านการพัฒนาตน ออกเป็น ๒ คือ

๒.๖.๑ ปัจจัยภายใน คือ อวัยวะต่างๆ ภายในร่างกายของคน เช่น ดับ ไต ปอด เลือด สมอง และจิตใจ เป็นต้น ตามธรรมชาติความเป็นคนต้องพัฒนาการไปตามขั้นตอนมีแบบแผน เช่น นักจิตวิทยาพัฒนาการหลายท่านได้กล่าวไว้ว่า พัฒนาการของร่างกายมนุษย์ เริ่มจากส่วนหัวลงมาที่ขาและแขนตามลำดับ มีผม ขน เล็บ เอ็น กระดูก เป็นต้น

๒.๖.๒ ปัจจัยภายนอก คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค ทั้ง ๔ อย่างนี้บุคคลไม่สามารถปฏิเสธได้ คนต้องอาศัยปัจจัยเหล่านี้มาช่วยร่างกายตนให้เจริญเติบโต

^{๑๐} พิชัย ผกาทอง, เอกสารประกอบการสอนรายวิชา **มนุษย์กับสังคม**, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๖๐.

เจริญวัยขึ้นไปตามลำดับ ตามหลักจิตวิทยาพัฒนาการคนต้องกินอาหารให้ครบ ๕ หมู่ ร่างกายจึงพัฒนาเจริญเติบโตแข็งแรง และปัจจัยเหล่านี้ทำให้เกิดพฤติกรรมภายนอก (Overt behavior) เป็นพฤติกรรมที่ผู้อื่นสังเกตเห็นได้ชัดเจน เช่น การพูด การกิน การหัวเราะ การร้องไห้ และการปฏิบัติตามภารกิจต่างๆ เป็นต้น พฤติกรรมภายนอกยังแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑) พฤติกรรมโมลาร์ ได้แก่ พฤติกรรมสังเกตได้ โดยใช้ประสาทสัมผัส การเดิน การวิ่ง การนั่งสมาธิ การเดินจงกรม การปฏิบัติสมณะกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน อันจะทำให้เกิดศีล สมาธิ และปัญญา เป็นการพัฒนาตนเพื่อให้พ้นจากทุกข์

๒) พฤติกรรมโมเลกุล ได้แก่ พฤติกรรมที่ผู้อื่นสังเกตได้ โดยต้องใช้เครื่องมือวัด เช่น การเต้นของหัวใจ ความดันโลหิต ปริมาณน้ำตาลในเลือด เป็นต้น

การศึกษาจากนักจิตวิทยาหลายท่านที่ได้แสดงพฤติกรรมทั้งภายใน และภายนอก ให้ความชัดเจนไว้ว่า ทั้งพฤติกรรมภายในและภายนอกมีความพันกัน คือ พฤติกรรมภายในเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมภายนอก เช่น คนเราย่อมพูดหรือแสดงกิริยาออกมาตามความรู้สึกนึกคิดมาจากภายใน ดังนั้น ถ้าอยากเข้าใจจิตใจของคนอื่นต้องศึกษาจากสิ่งที่ปรากฏออกมาให้เห็น คือ พฤติกรรมภายในแสดงออกมาให้เห็นในทำนองเดียวกัน การที่เราจะเข้าใจพฤติกรรมต่างๆ ที่มนุษย์แสดงออกอันเป็นพฤติกรรมภายนอก ก็ต้องศึกษาให้เข้าใจพฤติกรรมภายใน ด้านจิตใจพัฒนาคนให้เจริญขึ้นหรือไม่อย่างไร^{๑๑}

๒.๗ การพัฒนาตนตามแนวพุทธ

การพัฒนาตนขั้นพื้นฐานทั่วไป มีปัจจัยหลัก ๔ ประการ คือ

๑) **การฝึกกาย (Bodily Training)** หมายถึง การพัฒนาร่างกายให้มีสุขภาพและพละนาบมัยที่สมบูรณ์และแข็งแรง เช่น ต้องออกกำลังกายอย่างน้อยสัปดาห์ละ ๓ ครั้งๆ ละไม่น้อยกว่าครึ่งชั่วโมง เพื่อให้ระบบการทำงานของร่างกายมีประสิทธิภาพและมีภูมิคุ้มกันโรค เช่น โรคภูมิแพ้ โรคกระเพาะ โรคเบาหวาน และโรคสมรรถภาพทางเพศต่ำ เป็นต้น

^{๑๑} บัญชา จำปารักษ์ ผศ., เอกสารประกอบการสอน รายวิชา จิตวิทยาการเรียนการสอน, (อุบลราชธานี : มจร.วิทยาเขตอุบลราชธานี, ๒๕๔๙), หน้า ๕.

นอกจากนี้ยังทำให้ร่างกายมีทรุดทรวงที่มาตรฐาน กล่าวคือ ไม่อ้วนเกินไป และไม่ผอมเกินไป ซึ่งบุคคลที่มีร่างกายได้มาตรฐานนั้น น้ำหนักกับส่วนสูงต้องสัมพันธ์กัน โดยเอาส่วนสูงตั้งและลบด้วยร้อย ที่เหลือคือน้ำหนักที่มาตรฐาน เช่น ก. มีส่วนสูง ๑๕๐ เซนติเมตร ลบด้วย ๑๐๐ เท่ากับ ก. มีน้ำหนักจริง ๕๐ กิโลกรัมพอดี แต่ถ้าน้ำหนัก ๑๐๐ มาลบส่วนสูงแล้วยังเหลือมากกว่า ๕๐ กิโลกรัม แปลว่าน้ำหนักตัวของ ก. เกินมาตรฐาน ในทางกลับกัน หากน้ำหนัก ๑๐๐ มาลบแล้ว ปรากฏว่า น้ำหนักต่ำกว่า ๕๐ กิโลกรัม ก็ยังถือว่า ต่ำกว่ามาตรฐานเช่นกัน ทั้งนี้ ต้อง + - ไม่เกิน ๓ กิโลกรัมเท่านั้น^{๑๒}

ร่างกายที่สมบูรณ์ คือร่างกายที่ปราศจากโรค ดังคำกล่าวที่ว่า **“การไม่เป็นโรค เป็นลาภอันประเสริฐ”** และจะเป็นดังนี้ได้นั้น

ต้องฝึกกายให้แข็งแรงและงดเว้นปัจจัยเสี่ยงทุกชนิด เช่น อาหารที่อุดมด้วยไขมัน และน้ำตาล หรือเครื่องดื่มประเภทแอลกอฮอล์และซูกากาลัง เป็นต้น

๒) **การฝึกจิต (Mental training)** หมายถึง การเพิ่มประสิทธิภาพจิตใจให้มีพลัง เพราะร่างกายกับจิตใจนั้นทำงานประสานกัน และมีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างใกล้ชิด โดยร่างกายทำหน้าที่เป็นคนรับใช้หรือบ่าว ส่วนจิตใจทำหน้าที่เป็นคนสั่งงานหรือนาย ดังคำกล่าวที่ว่า **“จิตเป็นนายกายเป็นบ่าว”**

จิตนั้นเปรียบเสมือนลิง คือมีปกติไม่อยู่นิ่ง จึงต้องหาอุปกรณ์ผูกมัดไว้เพื่อป้องกันการดิ้นรนแสหาหรือกวัดแกว่ง โดยอุปกรณ์ที่สามารถผูกมัดจิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ คือ **“สติสัมปชัญญะ”** (Mindfulness and Clear Comprehension) สติสัมปชัญญะจะบังเกิดมีได้นั้นต้องทำสมาธิจิต แปลว่า ทำจิตให้สงบ ซึ่งเรียกว่า **“การภาวนา”** (Mental Development) ได้แก่ การฝึกอบรมจิตให้ตั้งอยู่ในอารมณ์กรรมฐานอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น **“พุท-โธ” “พอง-ยุบ”** หรือ **“สัมมา - อรหัง”** เป็นต้น

การฝึกสมาธิเพื่อให้จิตสงบ ต้องเริ่มต้นด้วยการให้ทานการเสียสละแบ่งปันและการสมาทานศีลเป็นเบื้องต้น เพราะการให้เป็นเหตุให้เกิดศีล และศีลนำไปสู่การเกิดสมาธิ เมื่อจิต

^{๑๒} พิชัย ผกาทอง, เอกสารประกอบการสอนรายวิชา **มนุษย์กับสังคม**, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๖๑.

สงบเป็นสมาธิแล้ว ย่อมรู้เห็นตามที่เป็นจริงของสภาวะธรรม สภาพความเป็นจริงของจิต ก็หมดไปในที่สุด เรียกว่าปัญญาเกิด

๓) **ฝึกอารมณ์** (Emotional Training) หมายถึง ความรู้สึกซึ่งเป็นปรากฏการณ์ ที่เกิดขึ้นจากการทำงานของจิต หรือคุณภาพของจิต เช่น ถ้าจิตดี อารมณ์ก็ดี ถ้าจิตคิดร้าย อารมณ์ก็ร้าย ซึ่งมีกระบวนการในการทำงานของจิตใจ ๓ ขั้นตอนดังนี้ คือ

- ๓.๑ ขั้นการรับรู้ (Cognition)
- ๓.๒ ขั้นเกิดอารมณ์ (Felling)
- ๓.๓ ขั้นการแสดงออก (Conation)

อารมณ์เป็นอาการของจิตที่แสดงออกไปให้ปรากฏตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นซึ่งเรียกว่า “อายตนะภายในและภายนอก” มากระทบกัน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ กระทบกับ อายตนะภายในและภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ซึ่งทำให้เกิดอารมณ์ ในทาง จิตวิทยาได้จำแนกอารมณ์ของคนไว้เป็น ๗ ประการ คือ

๑. อารมณ์ที่ช่วยให้เกิดแรงกระตุ้นในการเรียนรู้ (Interest excitement)
๒. อารมณ์ที่ช่วยให้เกิดแรงบันดาลใจและความเชื่อมั่น (Joy)
๓. อารมณ์ที่ก่อให้เกิดความประหลาดใจ (Surprise)
๔. อารมณ์ที่เกิดจากความผิดหวัง (Distress-anguish)
๕. อารมณ์ที่เกิดจากการมีอุปสรรคขัดขวาง (Anger rage)
๖. อารมณ์ที่เกิดจากการสัมผัสที่ไม่สมประสงค์ (Disgust)
๗. อารมณ์ที่เกิดจากความชิงชังหรือเกี้ยวกราด (Contempt-Scorn)

อารมณ์ตามนัยดังกล่าว หากจำแนกตามหลักพุทธธรรมในทางพระพุทธศาสนา มี ๒ ประการ คือ

๑. อริยกรรม ได้แก่ อารมณ์ที่พึงปรารถนา เช่น อารมณ์ดี อารมณ์แจ่มใส เบิกบาน เป็นต้น
๒. อนิฏฐารมณ์ ได้แก่ อารมณ์ที่ไม่พึงปรารถนา หรืออารมณ์ที่เศร้า หมอง เช่น อารมณ์เสีย อารมณ์บูด เป็นต้น

การพัฒนาตนทางอารมณ์ จึงนำไปสู่เป้าหมายแห่งพฤติกรรมที่ก่อให้เกิด

ความสมานฉันท์ในการปฏิบัติสัมพันธ์ต่อกัน ซึ่งสังคมมนุษย์มีความจำเป็นเพราะ
คนทุกคนจะต้องมีอารมณ์ควบคุมอารมณ์ให้มีความมั่นคงให้อยู่ในกรอบได้ ย่อมมีบรรยากาศ
ที่เป็นมิตรไมตรีมากกว่าการเป็นศัตรูต่อกัน

๔) **ฝึกสังคม (Social Training)** หมายถึง การเรียนรู้เกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันในฐานะ
มนุษย์เป็นสัตว์สังคม การฝึกฝนตนให้สามารถอยู่กับสังคมที่หลากหลายด้วยพฤติกรรมได้
ย่อมเป็นความสุขสำหรับชีวิตอย่างแท้จริง ดังสุภาษิตไทยที่ว่า “เข้าเมืองตาหลิ่วต้องหลิ่วตา
ตาม” หมายถึง การมีมารยาทในการอยู่ร่วมกันนั่นเอง คนที่สังคมเก่ง คือคนที่มีความสามารถ
ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมได้อย่างยอดเยี่ยม และการที่จะทำ เช่นนั้นได้ ต้องมีองค์ประกอบ
หลัก ๓ ประการ คือ

(๑) **การศึกษา (Education)** การศึกษาเป็นรากฐานอันสำคัญสำหรับการ
พัฒนาตนและชีวิตให้เจริญขึ้น

(๒) **สถานภาพและบทบาท (Status and Role)** การมีตำแหน่งและหน้าที่
การงาน จะนำไปสู่การเรียนรู้สังคมมากยิ่งขึ้น

(๓) **ความรัก - ความเมตตา (Loving-Kindness)** ความรักและความเมตตา
คือความเป็นเสน่ห์แห่งพฤติกรรมมนุษย์อย่างแท้จริง

อย่างไรก็ดี การพัฒนาตนด้วยการพัฒนากาย จิต อารมณ์ และสังคมนั้นคือว่า
เป็นการพัฒนาตนแบบหลักการทางพฤติกรรมศาสตร์ สำหรับในทางพุทธศาสตร์ (Buddhist
Science) นั้น มีหลักการพัฒนาตนดังนี้ คือ

๑. กายภาวนา แปลว่า “การพัฒนากาย” หมายถึง การพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อม
ทางกายภาพ เพื่อคุณภาพชีวิตในการดำรงตนอยู่ในสังคม เช่น การสำรวจระวัง ตาเมื่อเวลา
เห็นรูป หูเมื่อได้ยินเสียง จมูกเมื่อได้ดมกลิ่น ลิ้นเมื่อได้ลิ้มรส และกายเมื่อได้สัมผัส เป็นต้น

๒. ศิลภาวนา แปลว่า “การพัฒนาศีล” หมายถึง การควบคุมพฤติกรรมทางกาย
และวาจา ไม่ให้เบียดเบียนผู้อื่น เพื่อประโยชน์สุขในการอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์ในสังคม เพราะ
การไม่เบียดเบียนกันเป็นสุขในโลก

๓. จิตตภาวนา แปลว่า “การพัฒนาจิต” หมายถึง การทำจิตให้มีความรักความ
เมตตา การทำจิตใจให้มีความอดทนและเข้มแข็ง เรียกว่าให้จิตมีสุขภาวนา ได้แก่ จิตมีคุณธรรม
มีความคิดสร้างสรรค์ ทำให้จิตสูงขึ้นนำไปสู่ความสุขคือนิพพาน

๔. ปัญญาภาวนา แปลว่า “การพัฒนาปัญญา” หมายถึง การฝึกฝนอบรมเป็นวิธีการทำให้เกิดปัญญา คือความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายอย่างเป็นกระบวนการ หรือตามที่เป็นจริงของสังขาร รู้เท่าทันสภาวะของโลกและชีวิต จนยกระดับจิตใจให้เหนือปัญหาและเป็นอิสระได้ ไม่เป็นทาสแห่งตัณหาหลุดพ้นจากสภาวะทุกข์มุ่งไปสู่ความสุขคือพระนิพพาน^{๑๓}

สรุปท้ายบท

พฤติกรรมและความสัมพันธ์ของมนุษย์ในสังคมก็คือ ความต้องการทางกายและจิต ความต้องการทางกายจะเห็นได้จากมนุษย์มีความต้องการปัจจัย ๔ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ปัจจัยที่เป็นตัวชี้วัดนั้นก็คือค่านิยม การจงใจ ความต้องการ ฉะนั้นในแต่ละสังคมจึงมีลักษณะการสร้างบรรทัดฐาน สถานภาพ บทบาทกฎระเบียบต่างๆ ขึ้นมาเพื่อควบคุมคนในสังคม เพื่อให้สังคมนั้นอยู่ในภาวะปกติประชาชนไม่มีความเดือดร้อน การพัฒนาตนตามปัจจัยภายนอกและภายในให้มี ศีล สมาธิ ปัญญาและการพัฒนาประเทศชาติให้เจริญขึ้น ประเทศก็จะเป็นประเทศที่มีความเจริญรุ่งเรือง มีความอุดมสมบูรณ์

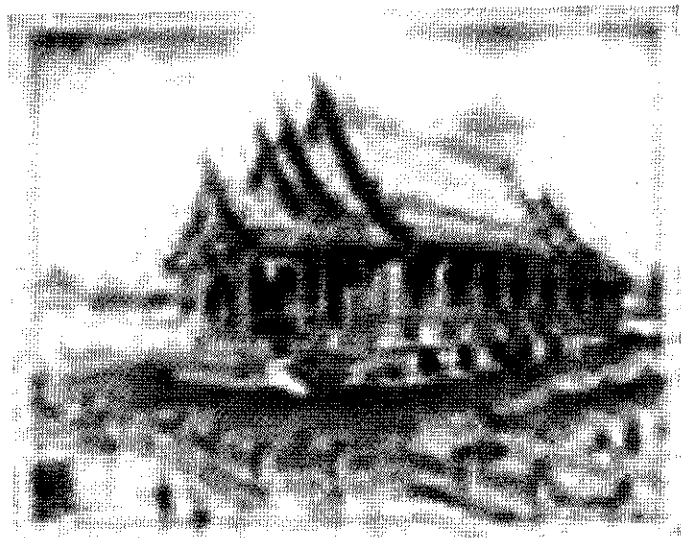
^{๑๓} พิชัย ฝากทอง, ดร., เอกสารประกอบการสอนรายวิชา มนุษย์กับสังคม, หน้า ๖๒-๖๔.

คำถามท้ายบท

๑. ท่านได้ศึกษาเรื่อง พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตนมาแล้วท่านเข้าใจเรื่องอะไรบ้าง และจงบอกความหมายของพฤติกรรมมนุษย์มาพอเข้าใจ
๒. จงบอกทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์มา ๒ ทฤษฎี พร้อมทั้งอธิบาย
๓. คำว่า Id, ego และ Superego เป็นแนวคิดทฤษฎีของใคร และหมายความว่าอย่างไร จงอธิบาย
๔. จงอธิบายคำว่า “การพัฒนาตน” มาพอเข้าใจ พร้อมทั้งยกตัวอย่างมา ประกอบคำอธิบาย
๕. ท่านจงวิเคราะห์คำว่าพัฒนาตนแบบแนวพุทธนั้นเป็นอย่างไร และเกี่ยวข้องกับอย่างไร กับพฤติกรรม
๖. ปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก กับ พฤติกรรมภายใน และพฤติกรรมภายนอกนั้น แตกต่างกันอย่างไร จงอธิบาย และมีประโยชน์ต่อชีวิตประจำวันอย่างไร
๗. หลังจากได้ศึกษา “การพัฒนาตน” มาแล้ว ท่านสามารถนำความรู้ไปใช้ในโอกาสใดบ้าง

เอกสารอ้างอิงประจำบท

- จิรวรรณ กาญจนะจิตรา. **สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓.
- ไซมอน. กระบวนการตัดสินใจ. สืบค้นเมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม ๒๕๕๐, อ้างใน : [http://regeleaning.Payap, ac,th/docu/mk380/f5,2hfm](http://regeleaning.Payap.ac.th/docu/mk380/f5,2hfm).
- ธีระศักดิ์ กำบรรณารักษ์. **สนุกกับจิตวิทยา**. กรุงเทพฯ : สามัคคีสาส์น, ๒๕๓๘.
- แนบ มหานีรานนท์. **แนะแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๗.
- บัญชา จำปารักษ์. **มนุษย์กับสังคม**. อัดสำเนา, อุบลราชธานี : มจร.วิทยาเขตอุบลราชธานี, ๒๕๔๔.
- **จิตวิทยาการเรียนการสอน**. อัดสำเนา, อุบลราชธานี : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, ๒๕๔๗.
- ปฐม ทรัพย์เจริญ. **การควบคุมทางสังคม**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓.
- ประเสริฐ แย้มกลิ่นฟัง. **การเปลี่ยนแปลงทางสังคม**. เอกสารโรเนียว คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ม.ป.ป.
- เยาวลาล เนรู่. **โฉมหน้าประวัติศาสตร์โลก**. กรุงเทพฯ : วงษ์สว่าง, ๒๕๒๐.
- พิชัย ผกาทอง ดร.. **เอกสารประกอบการสอนรายวิชามนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- ศิรินภา จามรมาน และปนัดดา ชำนาญสุข. **มนุษย์กับสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕.
- สมร ทองดี. **มนุษย์กับสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๘.
- อิริค ฟรอมม์. **ฉีกหน้ากากฟรอยด์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : มูลนิธิเด็ก, ๒๕๓๓.
- [http://www,Geocities,Com/aticle_index/BEVIOUR, Html?200731](http://www.Geocities.Com/aticle_index/BEVIOUR,Html?200731) สืบค้นเมื่อวันที่ ๓๑ พฤษภาคม ๒๕๕๐.
- www,nrru,ac,th/preelearning/janpen/pone_three,html-3k, สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๐.

บทที่ ๓

การปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

ชาติ ชื่นรัมย์

เจลิม เขื่อนทองกลาง

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. บอกความหมายและความสำคัญของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมได้
๒. อธิบายทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมได้
๓. อธิบายรูปแบบและระดับของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมได้
๔. อธิบายการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมตามแนวการจัดระเบียบได้

ขอขำเนื้อหา

- ความหมายของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม
- ความสำคัญของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม
- ทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม
- รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม
- ระดับการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม
- การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมตามแนวบรรทัดฐาน
- ประโยชน์ของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

ธรรมชาติของมนุษย์จะมีการปฏิสัมพันธ์ซึ่งจะเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ โดยไม่ต้องมีใครมาบังคับ การปฏิสัมพันธ์จะเกิดขึ้นในกมลสันดานของมนุษย์ทุก ๆ คน เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ประเภทอยากรู้ อยากเห็น ในประเด็นที่ตนสงสัย ธรรมชาติสอนให้มนุษย์สามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตนเองและหมู่คณะให้มีการปฏิสัมพันธ์กันตามธรรมชาติตลอดเวลาการปฏิสัมพันธ์แบบธรรมชาตินั้นเป็นไปแบบเรียบง่าย ไม่มีกฎเกณฑ์ใด ๆ ทั้งสิ้น การที่มนุษย์จะมีปฏิสัมพันธ์กันน่าจะมีสาเหตุมาจากความชอบพอกัน มีผลประโยชน์ร่วมกันหรือการขัดแย้งกันเป็นมูลเหตุเป็นหลัก เมื่อเป็นเช่นนั้นการปฏิสัมพันธ์จึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับมนุษย์

๓.๑ ความหมายของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

ความหมายของการปฏิสัมพันธ์

คำว่า “การปฏิสัมพันธ์” (Interaction) หมายถึง ข้อผูกพันหรือข้อผูกมัดที่มีต่อกันในสังคมที่เหมือนกันและแตกต่างกัน มีนักปราชญ์หลายท่านได้ให้ความหมายไว้ดังต่อไปนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ กล่าวไว้ว่าปฏิสัมพันธ์ แปลว่า ความผูกพันกันโดยเฉพาะหรือสายปฏิสัมพันธ์ กันโดยเฉพาะ^๑

ณรงค์ เส็งประชา ได้ให้ความหมายไว้ว่าสายสัมพันธ์ หมายถึง สภาวะที่มนุษย์ตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไปได้มีการกระทำต่อกันเพื่อก่อให้เกิดผลตามจุดมุ่งหมาย^๒

อโนลด์ ดับลิว กรีน (Anold W.Green) ได้ให้ความหมายไว้ใน Sociology ว่าปฏิสัมพันธ์ หมายถึงความเกี่ยวข้องต่อกันซึ่งแต่ละบุคคลหรือมีต่อผู้อื่น เพื่อพยายามแก้ปัญหาและร่วมมือกันต่อสู้ให้บรรลุเป้าหมาย^๓

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๒), หน้า ๖๔๖.

^๒ ณรงค์ เส็งประชา, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : โอ.เอส. พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๒๓.

^๓ สุพิศวง ธรรมพันทา, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : ภูมิไทย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๙.

ดังนั้น การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอาจจะแสดงออกมาในรูปแบบพฤติกรรมซึ่งปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ กติกา ข้อบังคับ กฎหมาย สถานภาพ บทบาท และบรรทัดฐานอื่น ๆ ทางศีลธรรม

ส่วนในด้านพระพุทธศาสนา สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแบ่งการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมไว้ ๓ ประการ คือ

๑. ปฏิสัมพันธ์ที่แสดงออกทางกายทวาร เราเรียกว่ากายจริต หรือการประพฤติกายหรือสรีระ มีการยืนเดิน และวิ่ง เป็นต้น
๒. ปฏิสัมพันธ์ที่แสดงออกทางวาจาทวารที่เราเรียกว่าวจีจริต หมายถึงสายปฏิสัมพันธ์ทางวาจา มีการเชื้อเชิญ การพูด การปราศรัย เป็นต้น
๓. ปฏิสัมพันธ์ที่แสดงออกทางมโนทวารที่เราเรียกว่ามโนจริต หมายถึงสายปฏิสัมพันธ์ทางใจ มีการยิ้มแย้มแจ่มใส เป็นต้น

๓.๒ ความสำคัญของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

โลกมนุษย์ในปัจจุบันและอนาคต การปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมจะเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญอย่างมากโดยเฉพาะสื่อสารมวลชนหรือยุคข่าวสารโทรคมนาคม เช่นโทรศัพท์เป็นต้น มนุษย์สามารถที่จะสื่อสารหรือส่งข่าวสารให้เป็นการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแก่ญาติสนิทมิตรสหายได้ มิใช่มีการปฏิสัมพันธ์เฉพาะภายในชุมชน กลุ่มสังคม ประเทศหรือต่างประเทศเท่านั้น หากได้ มนุษย์เราสามารถสร้างการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมได้ทั่วทั้งโลกด้วย

ฉะนั้น การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมจึงเป็นสัญลักษณ์หรือเป็นความสำคัญสำหรับชุมชน กลุ่มชน กลุ่มสังคม กลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มอิทธิพล กลุ่มพรรคการเมืองทั้งในทวีปและนอกทวีป เป็นต้น

ลักษณะการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมนั้น มีลักษณะการปฏิสัมพันธ์ที่สำคัญดังนี้^๔

^๔ ณรงค์ เล็งประชา, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๑๒๓.

๑. การติดต่อกัน กล่าวคืออาจมาพบปะกันโดยตรงหรือโดยอ้อมก็ได้ เช่น การติดต่อสื่อสารกันทางสื่ออื่น ๆ ก็ได้
๒. มีจุดมุ่งหมายในการติดต่อสื่อสารกัน เช่น การติดต่อกลุ่มการเมืองหรือกลุ่มผลประโยชน์ เป็นต้น
๓. ลักษณะของการปฏิสัมพันธ์กัน ส่วนมากมักมีปฏิสัมพันธ์กันในลักษณะการต่อเนื่องกันเป็นระยะเวลายาวนาน
๔. การปฏิสัมพันธ์กันนั้น จะต้องอาศัยกฎเกณฑ์ กติกา ข้อบังคับ หรือบรรทัดฐานอื่น ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องหรือจัดระเบียบในการปฏิสัมพันธ์กัน

๓.๓ ทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม^๕

ทฤษฎีคือการอธิบายให้ทราบถึงลักษณะองค์ประกอบ และการปฏิสัมพันธ์องค์ประกอบต่าง ๆ อีกอย่างหนึ่ง ทฤษฎีคือข้อความเกี่ยวกับการทำงานของสิ่งต่างๆ หรือทฤษฎีคือข้อความที่บอกความปฏิสัมพันธ์ระหว่างข้อเท็จจริงต่างๆ โดยมีการจัดระเบียบให้มีความหมายขึ้นมา คำอธิบายในทฤษฎีสะท้อนให้เห็นแนวคิดหรือความคิดหลักของทฤษฎีแต่ละทฤษฎีอาจแตกต่างกันไป

ได้มีนักวิชาการให้คำนิยามการสื่อสารหรือการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมไว้ดังนี้

ไมเคิล คูนสิค (Michael kunczik) ให้คำนิยามไว้ว่า การสื่อสาร เป็นการกระทำของผู้ส่งสารที่มีเป้าหมายเพื่อการส่งข่าวสารไปยังบุคคลหนึ่งหรือมากกว่าโดยวิธีการใช้สัญลักษณ์

แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารเป็นแนวคิดพื้นฐานซึ่งพยายามจะใช้อธิบายกระบวนการสื่อสารระหว่างบุคคลซึ่งมองว่า การสื่อสารมีลักษณะเฉพาะ เป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลที่เข้าถึงบุคคลอื่น ผู้รับสารต้องมีความตั้งใจที่จะเลือกรับสารเฉพาะเรื่อง มีความแตกต่างกันในการสื่อสารแต่ละแบบ

^๕ ธนวดี บุญลือ, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาประวัติศาสตร์ เอกสารการสอนชุด **วิชาการสื่อสาร** หน้าที่ ๑-๘, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๕), หน้า ๗๘-๘๕.

๑. การสื่อสารมีลักษณะเฉพาะ

ลักษณะเฉพาะของการสื่อสารที่กล่าวถึงนี้ที่สำคัญ มี ๓ ประการ ดังนี้

๑.๑ ต้องมีบุคคลคนหนึ่งต้องการที่จะสื่อสารกับอีกบุคคลหนึ่ง

๑.๒ ผู้ส่งสารมีความตั้งใจที่จะใช้สัญลักษณ์ต่างๆ ดังนั้น การมีปฏิกิริยาที่กระทำโดยไม่ตั้งใจ เช่น การร้องอุทานขึ้นอย่างลึมตัว การแอบได้ยินผู้อื่นพูด การทำจดหมายหาย แล้วคนอื่นได้อ่านเข้าโดยผู้เขียนจดหมายมิได้มุ่งหมายให้ผู้นั้นรับจดหมายของตน สิ่งเหล่านี้เป็นการส่งผ่านข้อความข่าวสารอย่างไม่จงใจ จึงไม่ถือเป็นการสื่อสาร

๑.๓ การสื่อสารต้องมีเจตนาธรรมณ์ การรับข่าวสารที่ถูกต้อง โดยที่ผู้ส่งมิได้เจตนาให้ผู้นั้นเป็นผู้รับข่าวสารที่ตนส่งไป ย่อมมิได้หมายความว่าเกิดการสื่อสาร ทั้งนี้เพราะจุดเน้นอยู่ที่เจตนาธรรมณ์ของผู้ส่งสาร อาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า เจตนาธรรมณ์ของผู้ส่งสารเป็นตัวกำหนดการสื่อสาร

๒. การสื่อสารระหว่างบุคคล

คำพูดเป็นพาหนะที่สำคัญที่สุดในการสื่อสารของมนุษย์ แต่การสื่อสารสามารถเกิดขึ้นโดยอาศัยพาหนะนำสารประเภทอื่นก็ได้ เช่น การสื่อสารด้วยกิริยาท่าทาง การแสดงทางสีหน้า การสบสายตา การใช้เสียงที่มีใช้การพูด อากาการล้ม อากาการโกรธ ดีใจ หรือเสียใจเราเรียกการแสดงออกเหล่านี้ว่า อวัจนภาษา

เบิร์ดวิสเทลล์ (Bidwhistell) กล่าวว่า แม้ว่าทุกสังคมจะมีภาษาเป็นของตนเองแต่เราไม่สามารถจะสรุปได้ว่า การสื่อสารหลัก คือการสื่อสารทางวัจนภาษาเท่านั้นเพราะกระบวนการสื่อสารเป็นกระแสหรือการไหลของพฤติกรรมซึ่งในกระแสแห่งพฤติกรรมนี้คำพูดถูกนำมาใช้เป็นครั้งคราว มีใช้คำพูดเป็นกระบวนการแลกเปลี่ยน ข้อมูลที่อาจมีกิริยาท่าทางหรืออวัจนภาษาอื่นๆ แทรกบ้างเป็นบางครั้ง ในทางกลับกันในบางสังคมมีการสื่อสารด้วยภาษาท่าทางอันเป็นกระบวนการถ่ายทอดของพฤติกรรมโดยไม่มีวัจนภาษาหรือการสื่อสาร ด้วยคำพูด

การสื่อสารระหว่างบุคคลจึงเป็นกระบวนการที่ดำเนินไปพร้อมๆ กันระหว่างบุคคล ซึ่งเป็นคู่กรณีในการแลกเปลี่ยนข้อมูลกัน และอาจเกิดซ้ำซ้อนกันขึ้นในหลายๆ ช่องทาง เช่น การพูด การออกกิริยาท่าทาง การแสดงสีหน้า การแสดงออกทางตา การเปล่งเสียงตาม

ความรู้สึกของผู้พูด อากาการล้มเหลว อากาการโกรธ เป็นต้น ในระบบการสื่อสารระหว่างบุคคล การสื่อสารเชิงอวัจนะและอวัจนะ จะใช้ร่วมกันและแยกจากกันไม่ออก เอกแมนและฟรีเซน (Ekman and Feiesen) มีความเห็นเช่นเดียวกับเบิร์ตวิสเทลล์ว่า ในการสื่อสารเชิงอวัจนะเจตนาอารมณ์หรือความตั้งใจในการส่งสารเป็นตัวแปรที่ต้องมีอยู่จึงถือว่าเป็นกระบวนการสื่อสาร การสื่อสารจะอุบัติขึ้นเมื่อมีความตั้งใจที่จะส่งสาร ส่วนช่องทางการสื่อสารเชิงอวัจนะ ได้แก่ สายตา การได้ยิน การสัมผัส ความรู้สึก ช่องทางเหล่านี้ฝ่ายผู้รับสารจะได้รับสาร

ชีเรอ (Scherer) ได้สรุปช่องทางการปฏิสัมพันธ์ส่งผ่านข่าวสารเป็น ๖ ประการ ดังนี้

- ๒.๑ การรับเสียง ได้แก่ ภาษาพูด การเปล่งวาจา
- ๒.๒ การรับภาพ ได้แก่ การแสดงออกทางสีหน้า การแลกเปลี่ยนสายตา และท่าทาง
- ๒.๓ การสัมผัส ได้แก่ การสัมผัส การกระตุก การกระทุ้ง การกระตุ้น
- ๒.๔ การรับกลิ่น ได้แก่ การสูดการดม
- ๒.๕ การรับอุณหภูมิ ได้แก่ ความรู้สึกถึงความแห้ง ความร้อน ในร่างกายของผู้อื่น
- ๒.๖ การรับรส ได้แก่ ความรู้สึกในรส

๓. การเข้าถึงบุคคลอื่น

ผู้สื่อสารจะต้องทราบรหัสที่บุคคลนั้นสามารถเข้าใจในการสื่อสารระหว่างบุคคล ซึ่งเกิดขึ้นพร้อมๆ กัน และอาจซ้ำซ้อนกัน โดยที่กระแสข่าวสารอาจถูกส่งผ่านช่องทางการสื่อสารหลายทางพร้อมๆ กัน อาจมีบางช่องทางที่ผู้รับสารรับไม่ได้หรือไม่เข้าใจ เช่น อากาการสั่นศีรษะหรือยกคอกของชาวอินเดียน การแลบลิ้นทักทายของคนบางเผ่า การส่งสายตา การขยับตาเพื่อต้องการปรามอีกฝ่าย แต่ฝ่ายผู้รับสารไม่เข้าใจ เป็นต้น

บอสเวิร์ท และเครป (Bosworth and Krep) กล่าวว่า องค์ประกอบสังคมต่างเป็นอิสระและร่วมกับองค์ประกอบอื่น ดังนั้น ผลกระทบระหว่างองค์ประกอบจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แล้วพัฒนาให้กำเนิดเป็นระบบใหม่ที่มีการจัดระบบ กำหนดระเบียบวิธีดำรงอยู่ของมนุษย์ และวิธีดำรงรักษาสังคมมาตามลำดับเวลา จนได้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวิถีการดำเนินชีวิตมนุษย์ตามยุคสมัยต่างๆ

๓.๔ รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอาจมีหลายรูปแบบก็จริง แต่ก็พอประมวลได้ดังนี้คือ

๓.๔.๑ รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมตามแนวคิดของขงจื้อ

แนวคิดอันเป็นพื้นฐานของขงจื้อ เขาเริ่มการปฏิเสธการกำหนดอำนาจเด็ดขาดแห่งสวรรค์ในการควบคุมชะตากรรมของมนุษย์ โดยให้ความสำคัญต่อการฝึกฝนปฏิบัติตนของมนุษย์เป็นหลัก เมื่อมนุษย์ฝึกฝนดีแล้วควรมีลักษณะอ่อนน้อมถ่อมตนต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ดังนั้นเขาจึงจัดรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมไว้ดังนี้คือ

๑) รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมชั้นพื้นฐาน ตามแนวขงจื้อที่ได้ทำการศึกษาในสังคมหรือสังคมสมบูรณ์ธาตุลัทธิราชจีน ขงจื้อมีทัศนะว่าชาวจีนยังมีระบบความสัมพันธ์กันที่ยังหละหลวมอยู่ โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่าง ผู้ปกครอง-ผู้ถูกปกครอง บิดามารดา-บุตรธิดา สามี-ภรรยา พี่-น้อง เพื่อน-เพื่อนฝูง เป็นต้น ดังนั้นขงจื้อจึงจัดรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ชั้นพื้นฐานของสังคมชาวจีนไว้ ๕ รูปแบบ ดังนี้

- (๑) การปฏิสัมพันธ์ระหว่าง ผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครอง
- (๒) การปฏิสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดา
- (๓) การปฏิสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยา
- (๔) การปฏิสัมพันธ์ระหว่างพี่กับน้อง
- (๕) การปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อน

๒) รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมชั้นพื้นฐานตามแนวขงจื้อ ขงจื้อมีแนวคิดต่อไปว่า สังคมชั้นพื้นฐานยังไม่มี การปฏิสัมพันธ์ชั้นพื้นฐานดี คือครอบครัวดีเท่าที่ควร ถ้าการปฏิสัมพันธ์ชั้นพื้นฐานดี สิ่งที่จะติดตามมากก็คือการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสังคมชาวจีนจะดีขึ้นด้วย ขงจื้อจัดรูปแบบสายปฏิสัมพันธ์ตามแนวปรัชญาจริยธรรม ๔ ประการคือ

- (๑) บิดามารดาพึงมีเมตตาต่อบุตรธิดา และบุตรธิดาพึงกตัญญูต่อบิดามารดา
- (๒) สามีภริยาพึงมีความรักและความซื่อสัตย์ต่อกัน
- (๓) ญาติ พี่น้องพึงมีความสามัคคีรักใคร่ปรองดองกัน
- (๔) มิตรสหายพึงมีความซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน

๓) รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพฤติกรรมทางสังคมขั้นพื้นฐานของปัจเจกชนตามแนวขงจื้อ ขงจื้อมีแนวคิดขั้นพื้นฐานว่า ปัจเจกชนของชาวจีนยังมีพฤติกรรมยังไม่มึระบบหรือระเบียบเรียบร้อยเท่าที่ควรหรือพอจะเป็นบรรทัดฐานให้อุชนเขาเป็นตัวอย่าง ดังนั้นขงจื้อจึงมีแนวคิดแก้ไขหรือปรับปรุงพฤติกรรมของปัจเจกชนโดยจัดรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชนกับพฤติกรรมตามแนวปรัชญาจริยธรรม ๕ ประการ คือ

- (๑) ความสุภาพ
- (๒) ความโอบอ้อมอารี
- (๓) ความจริงใจ
- (๔) ความตั้งใจจริง
- (๕) ความเมตตากรุณา

๓.๔.๒ รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา

ความรู้พื้นฐานการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมตามแนวพุทธรัฐ ระบบการปฏิสัมพันธ์ของประชาชน พระองค์ทรงวางระบบการปฏิสัมพันธ์เปรียบเทียบกับทิศทั้ง ๖ ทิศทั้ง ๖ นี้ พระองค์ทรงวางระเบียบสังคมหรือการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมาแล้ว ๒๕๕๐ ปี การปฏิสัมพันธ์สายนี้ยังทันสมัย พระองค์วางรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมไว้ดังนี้^๖

๑) **ปรัถติมทิศ** หมายถึง ทิศเบื้องหน้าเปรียบเหมือนบิดามารดา บิดามารดามีหน้าที่อุปการะเลี้ยงดูบุตรธิดา การเลี้ยงดูบุตรธิดาอย่างดี บุตรธิดาพึงปฏิบัติต่อบิดามารดา ๕ ประการ คือ

- (๑) ท่านเลี้ยงมาแล้วเลี้ยงตอบแทน
- (๒) ทำกิจแทนท่าน
- (๓) ดำรงวงศ์สกุล
- (๔) ประพฤติตนเป็นคนรับทรัพย์มรดก
- (๕) เมื่อท่านล่วงลับไป ทำบุญอุทิศให้ท่าน

^๖ ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๙๘-๒๐๔/๒๐๒-๒๐๖, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์, (กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา, กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๐), หน้า ๑๖๔.

เมื่อบิดามารดาได้รับการปฏิบัติด้วยการปฏิสัมพันธ์อย่างนี้ ย่อมอนุเคราะห์แก่บุตรธิดา ตามหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- (๑) ห้ามมิให้ทำความชั่ว
- (๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี
- (๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา
- (๔) ทาภรรยาที่สมควรให้
- (๕) มอบทรัพย์สมบัติในสมัยที่เหมาะสม

๒) **ทักษิณทิต** หมายถึงทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ ซึ่งมีบทบาทหน้าที่ประสิทธิ์ประสาทวิทยาการให้แก่ศิษย์ ดังนั้น ศิษย์พึงปฏิบัติด้วยการปฏิสัมพันธ์ตามหน้าที่ต่อครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ ด้วยภารกิจ ๕ ประการ คือ

- (๑) ด้วยการลุกขึ้นยืนรับท่าน
- (๒) ด้วยการเข้าไปคอยรับใช้ท่าน
- (๓) ด้วยการเชื่อฟังท่าน
- (๔) ด้วยการอุปัฏฐากท่าน
- (๕) ด้วยการเรียนวิทยาโดยเคารพ

เมื่อครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ได้รับการปฏิบัติด้วยการปฏิสัมพันธ์เช่นนี้ ครู อุปัชฌาย์ และอาจารย์ย่อมอนุเคราะห์แก่ศิษย์ด้วยภารกิจ ๕ ประการ คือ

- (๑) แนะนำดี
- (๒) ให้เรียนดี
- (๓) บอกลดศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง ไม่ปิดบังอำพราง
- (๔) ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง
- (๕) ทำการป้องกันภัยในทิศทั้งหลาย

๓) **ปัจฉิมทิต** หมายถึงทิศเบื้องหลัง ได้แก่ บุตร ภรรยา สามีพึงบำรุงภรรยา ด้วยภารกิจตามแนวสายใย ๕ ประการ คือ

- (๑) ด้วยการยกย่องนับถือว่าเป็นภรรยา
- (๒) ด้วยการไม่ดูหมิ่น
- (๓) ด้วยการไม่ประพุดนอกใจ
- (๔) ด้วยการมอบความเป็นใหญ่
- (๕) ด้วยให้เครื่องแต่งกาย

เมื่อภรรยาได้รับการปฏิบัติด้วยการปฏิสัมพันธ์เช่นนั้นแล้ว ย่อมอนุเคราะห์แก่สามี ด้วยการกิจ ๕ ประการ คือ

- (๑) จัดการงานดี
- (๒) สงเคราะห์คนข้างเคียงสามีดี
- (๓) ไม่ประพุดนอกใจสามี
- (๔) รักษาทรัพย์สมบัติที่สามีหามาไว้ได้
- (๕) ขยันหมั่นเพียร ไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง

๔) **อุตตริศ** หมายถึงทึคเบื้องซ้าย หรือสายปฏิสัมพันธ์ด้านซ้าย ได้แก่ มิตร กุลบุตร กุลธิดาพึงสร้างการปฏิสัมพันธ์แก่ มิตรสหายด้วยภารกิจ ๕ ประการ คือ

- (๑) แบ่งปันสิ่งของให้มิตรสหาย
- (๒) เจรจาด้วยถ้อยคำอันไพเราะ
- (๓) ประพุดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์
- (๔) วางตนเป็นคนเสมอต้นเสมอปลาย
- (๕) พุดแต่ความจริง

มิตรสหายเมื่อรับการปฏิบัติด้วยการปฏิสัมพันธ์เช่นนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์แก่ กุลบุตร กุลธิดาด้วยภารกิจ ๕ ประการ คือ

- (๑) รักษามิตรสหายผู้ประมาทแล้ว
- (๒) รักษาทรัพย์สมบัติของมิตรผู้ประมาทแล้ว
- (๓) เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งได้
- (๔) ไม่ละทิ้งเมื่อยามวิบัติ
- (๕) นับถือตลอดญาติพี่น้อง

๕) **เหตุฉุฉิมทิศ** หมายถึงทิศเบื้องต่ำหรือการปฏิสัมพันธ์ด้านล่าง ได้แก่บ่าว ไพร่ นายพึงสร้างปฏิสัมพันธ์แก่บ่าว-ไพร่ด้วยภารกิจ ๕ ประการ คือ

- (๑) ด้วยการจัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง
- (๒) ด้วยการให้อาหารและรางวัล
- (๓) พยาบาลในเวลาเจ็บไข้
- (๔) ให้รับประทานสิ่งของที่มั่งรสถี
- (๕) ให้มีเวลาพักตามกาลสมัย

เมื่อบ่าว ไพร่ ได้รับการปฏิบัติด้วยการปฏิสัมพันธ์เช่นนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์แก่เจ้านายด้วยภารกิจ ๕ ประการ คือ

- (๑) ลูกขึ้นทำงานก่อนนาย
- (๒) เลิกงานหลังนาย
- (๓) ถือเอาแต่ของที่นายให้
- (๔) ทำงานให้ตีสขึ้น
- (๕) นำคุณของนายไปสรรเสริญในที่นั้นๆ

๖) **อุปริมทิศ** หมายถึงทิศเบื้องบน หรือการปฏิสัมพันธ์ด้านบนหรือเบื้องบน ได้แก่ สมณะชีพราหมณ์เป็นที่สักการบูชาของคฤหัสถ์ เป็นผู้สูงกว่าคฤหัสถ์ คฤหัสถ์พึงบำรุงสมณะชีพราหมณ์ด้วยภารกิจ ๕ ประการ คือ

- (๑) ด้วยกายกรรม คือจะทำอะไร ประกอบด้วยเมตตา
- (๒) ด้วยวจีกรรม คือพูดอะไร ประกอบด้วยเมตตา
- (๓) ด้วยมโนกรรม คือคิดสิ่งใด ประกอบด้วยเมตตา
- (๔) เปิดประตูบ้านต้อนรับทุกเวลา
- (๕) ด้วยการให้อาามีสถาน

เมื่อคฤหัสถ์ได้รับการปฏิบัติด้วยการปฏิสัมพันธ์จากสมณะชีพราหมณ์อย่างนั้นแล้ว สมณะชีพราหมณ์ ย่อมอนุเคราะห์แก่คฤหัสถ์ด้วยกิจ ๕ ประการ คือ

- (๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
- (๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี
- (๓) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจงาม
- (๔) ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
- (๕) อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง
- (๖) บอกทางสวรรค์ให้

๓.๔.๓ รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมี ๒ แบบ คือ การปฏิสัมพันธ์แบบปฐมภูมิ (primary relationship) และความสัมพันธ์แบบทุติยภูมิ (secondary relationship)

๑) **การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแบบปฐมภูมิ** เป็นการปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มขนาดเล็ก ลักษณะของการปฏิสัมพันธ์เป็นแบบใกล้ชิด คู่กันเคย และส่วนตัว (personal relationship) จนกระทั่งสมาชิกรู้สึกถึงความเป็นพวกเดียวกัน หรือความเป็นพวกเรา (we-feeling) สมาชิกเกิดอารมณ์ร่วม เช่นความรัก ความพอใจ ความเห็นอกเห็นใจ ความรู้สึกอ่อนไหวคล้อยตามกัน ซึ่งเกิดจากการพบหน้าตากันบ่อยครั้ง และคุ้นเคยกันดี (feministic relationship) จนเห็นถึงความเป็นส่วนตัวของกันและกัน ความสัมพันธ์แบบนี้จะพบได้จากกลุ่มครอบครัว กลุ่มเพื่อน เป็นต้น

ลักษณะของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแบบปฐมภูมิ ประกอบด้วย

๑. กลุ่มขนาดเล็ก (small group)
๒. การปฏิสัมพันธ์แบบคุ้นเคยใกล้ชิด (face to face) ผู้คนติดต่อใกล้ชิดกันมาก จนได้เห็นความเป็นส่วนตัวของกันและกัน ผู้คนในกลุ่มมีความผูกพันลึกซึ้งต่อกัน บุคคลสามารถแสดงอารมณ์ได้ทุกชนิดโดยไม่ต้องแสวงทำ เพราะบรรยากาศที่เป็นธรรมชาติและมีอิสระของบุคคล
๓. การปฏิสัมพันธ์บ่อยครั้งและสม่ำเสมอ จนเกิดการรู้จักและคุ้นเคยกันทุกแง่มุม (whole person) และมองเห็นกันเป็นจุดหมาย (ends) ของกัน
๔. ความสนใจและมีเป้าหมายร่วม (collective goals) สมาชิกมีปฏิสัมพันธ์กันตามกฎของกลุ่มมากกว่าตามกฎของตน กลุ่มจะมีพื้นฐานความจริงใจและความเห็นอกเห็นใจ ในความร่วมมือกิจกรรมเสมอ

หน้าที่และความสำคัญของกลุ่มปฐมภูมิ กลุ่มปฐมภูมามีหน้าที่สำคัญที่สุดในการอบรมขัดเกลาบุคคลให้เรียนรู้ระเบียบทางสังคม (socialization) มีอิทธิพลอย่างสำคัญในการพัฒนาและควบคุมพฤติกรรมของบุคคล คูลี ให้ข้อสังเกตว่า กลุ่มปฐมภูมิเป็นสังคมที่เป็นธรรมชาติและสังคมในอุดมคติของมนุษย์ในขั้นต้น สัมพันธภาพอันใกล้ชิดของกลุ่มปฐมภูมิช่วยบุคคลให้ดำรงชีวิตอย่างธรรมดา และคล้อยตามจุดประสงค์ของกลุ่ม

ผลดีของการปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มปฐมภูมิ

๑. เป็นแหล่งเพาะลักษณะของมนุษย์
๒. เป็นกลุ่มที่ช่วยเป็นกำลังใจในการทำงาน
๓. ช่วยในการควบคุมทางสังคมอย่างไม่เป็นทางการ
๔. ช่วยสร้างความสนิทสนมคุ้นเคย

ผลเสียของการปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มปฐมภูมิ

๑. ความผูกพันกันแน่นแฟ้น อาจทำให้เสียความยุติธรรม เสียระเบียบในการทำงานในรูปขององค์การขาดประสิทธิภาพ เพราะความเห็นแก่หน้าตาพวกพ้อง เป็นต้น
๒. ความใกล้ชิดเกินไปทำให้มองเห็นจุดอ่อน ข้อบกพร่องของแต่ละคน ไม่เคารพเชื่อฟังกัน จะเป็นผลเสียต่อองค์การและหน่วยงานต่าง ๆ
๓. ถ้ากลุ่มปฐมภูมิเป็นกลุ่มคนมีเอกภาพมากเกินไป อาจทำให้เสียระเบียบสังคมได้กล่าวคือ ปกครองไม่ได้เลย เพราะมีว่แต่เกรงใจกัน ดังนั้นงานก็ไม่เดินเท่าที่ควร

๒) การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแบบทุติยภูมิ เป็นความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ (impersonal relationship) ลักษณะความสัมพันธ์เป็นทางการ ห่างเหิน เพราะเกี่ยวข้องกับเฉพาะตามบทบาทเพื่อผลประโยชน์ที่กำหนดไว้ การปะทะสังสรรค์เกิดขึ้นบางกาลเทศะกับบุคคล หรือตามข้อบังคับของกลุ่ม การปะทะสังสรรค์จึงเป็นเพียงบางส่วนเสี้ยวของบุคคลนั้น (segmental role) ความผูกพันอย่างลึกซึ้งไม่ปรากฏในกลุ่มเช่นนี้ เช่น องค์การอาชีพ ชมรม สโมสร ฯลฯ ในสังคมใหญ่ เช่น สังคมเมือง

ลักษณะของการปฏิสัมพันธ์แบบทฤษฎี ประกอบด้วย

๑. กลุ่มขนาดใหญ่ (big group)
๒. วัตถุประสงค์ของกลุ่ม กำหนดไว้ชัดเจนและจำกัด (formal aims) เพื่อสนองความต้องการเฉพาะอย่างของกลุ่ม บุคคลในกลุ่มสัมพันธ์กันเฉพาะในวัตถุประสงค์นั้น เช่น พนักงานธนาคารจะเกี่ยวข้องกับลูกค้าเฉพาะธุรกิจการเงินเท่านั้น
๓. การปฏิสัมพันธ์แบบทฤษฎี สมาชิกมีความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ ฉะนั้นวัตถุประสงค์ของกลุ่มมีความสำคัญเหนือกว่าวัตถุประสงค์ส่วนบุคคล ลักษณะความสัมพันธ์กล่าวได้ว่ามีขอบเขตจำกัดเฉพาะตามกติกาของกลุ่ม ไม่มีความรู้สึกส่วนตัวเข้ามาเกี่ยวข้องกับคุณภาพของความสัมพันธ์พิจารณาจากการสนองตอบเป้าหมาย
๔. การสื่อสารกันของสมาชิกมีขอบเขตจำกัดภายใต้จุดมุ่งหมายเฉพาะกลุ่ม การสื่อสารไม่เปิดโอกาสแสดงเสรีด้านทัศนคติและค่านิยมส่วนบุคคล แต่แสดงเฉพาะจุดประสงค์ของกลุ่มเท่านั้น

หน้าที่และความสำคัญของกลุ่มทฤษฎี เป็นผลมาจากรูปแบบความสัมพันธ์ที่มีแบบแผนและเป็นทางการ ดังนั้น ผลสำเร็จตามเป้าหมายจึงเกิดได้ง่ายและใช้เวลาสั้นเพราะสามารถเปลี่ยนแปลงเป้าหมายของกลุ่มได้อย่างรวดเร็วภายใต้ระเบียบกฎเกณฑ์ที่แน่นอน เช่น หน่วยธุรกิจในเมืองสามารถบริหารองค์กรให้เติบโตได้อย่างรวดเร็ว เพราะมีเป้าหมายและระบบงานชัดเจน เช่น กลุ่มธุรกิจการเงินและการธนาคาร ธุรกิจโรงงานและธุรกิจสื่อสาร โทรคมนาคม ฯลฯ

อนึ่ง การปฏิสัมพันธ์แบบทฤษฎีนั้นจะยึดถือผลประโยชน์ส่วนรวม กฎระเบียบ กติกาเป็นหลัก เพราะกลุ่มนี้มีผู้คนจำนวนมาก มีความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิก เป็นไปตามแบบแผนกฎระเบียบ กติกาตามระเบียบวินัยของกลุ่ม แต่ขาดความเป็นกันเอง ลักษณะของกลุ่มทฤษฎีพอสรุปได้ดังนี้คือ^๗

^๗ ณรงค์ เสียงประชา, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : โอ.เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕๔.

๑. เป็นกลุ่มที่ผู้คนรวมตัวกันโดยมีการจัดระเบียบแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบ
๒. เป็นกลุ่มขนาดใหญ่ เมื่อเทียบกับกลุ่มปฐมภูมิ
๓. เป็นกลุ่มที่รวมตัวกันอย่างมีเป้าหมาย
๔. ติดต่อกันอาศัยหน้าที่มากกว่าเป็นการส่วนตัว
๕. ติดต่อกันมักจะมีระยะสั้น
๖. ขาดความเห็นอกเห็นใจช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
๗. ติดต่อสัมพันธ์กันเพื่อมุ่งหวังผลประโยชน์
๘. ผู้คนในกลุ่มทำงานตามหน้าที่และมุ่งหวังผลประโยชน์ของตนเอง

ฉะนั้นกลุ่มทุติยภูมิ (Secondary Group) เป็นกลุ่มขนาดใหญ่ของสังคมและมีพลังอำนาจมาก เมื่อเป็นกลุ่มขนาดใหญ่ ก็ย่อมจะมีทั้งผลดีและเสียที่ติดตามมาด้วย โดยพอสรุปได้ดังนี้

ผลดีของการปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มทุติยภูมิ

๑. ช่วยใช้งานมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น
๒. การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เป็นไปอย่างมีระบบและเป็นทางการ
๓. มีการแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบ
๔. ช่วยให้สังคมมีระเบียบ

ผลเสียของการปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มทุติยภูมิ

๑. ผู้คนในกลุ่มขาดความอบอุ่น ไม่เป็นกันเอง
๒. ก่อให้เกิดการแข่งขัน ขาดความเห็นใจกัน
๓. การช่วยเหลือเอื้อเฟื้อกันมีจำกัด

๓.๕.๔ รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมตามแนวสังคมการเมือง

รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางมนุษย์กับสังคมการเมืองนั้นมนุษย์ยึดถือในการจัดระเบียบตามการปฏิสัมพันธ์ตามบรรทัดฐานทางสังคมโดยจัดรูปแบบไว้ดังนี้คือ

๑. การปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครอง
๒. การปฏิสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับศาสนา
๓. การปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับปัจเจกบุคคล

๔. การปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับสถาบันครอบครัว
๕. การปฏิสัมพันธ์ระหว่างสถาบันครอบครัวกับกลุ่มบุคคล
๖. การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มบุคคลกับกลุ่มบุคคล
๗. การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มบุคคลกับกลุ่มสังคม
๘. การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มสังคมกับสังคม
๙. การปฏิสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับสังคมหรือรัฐกับรัฐ
๑๐. การปฏิสัมพันธ์ระหว่างทวีปกับทวีป
๑๑. การปฏิสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับสังคมโลก

๓.๕ ระดับการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

สังคมของมนุษย์มีความแตกต่างกัน โดยพิจารณาจากจำนวนสมาชิก อาณาบริเวณ และระบบการปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคม เช่น เชนเดน แสดงแนวโน้มการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและจำแนกสังคมไว้ ๒ ระดับ

๑. **การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระดับจุลภาค** เป็นสังคมที่มีลักษณะจำกัดด้านจำนวนสมาชิกและอาณาบริเวณ จึงเป็นสังคมขนาดเล็ก ระบบการปฏิสัมพันธ์แบบส่วนตัวสร้างความผูกพันต่อกัน จนเกิดลักษณะเฉพาะหรือเอกลักษณ์ เช่น ครอบครัว หมู่บ้าน และชุมชนระดับท้องถิ่น ได้แก่ ตำบล อำเภอ จังหวัด

๒. **การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระดับมหภาค** เป็นสังคมที่มีจำนวนสมาชิก อาณาเขต และระบบการปฏิสัมพันธ์กว้างขวางและเป็นสากล จึงเป็นสังคมขนาดใหญ่ ได้แก่

๒.๑ การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระดับชาติ พิจารณาจาก ระบบการปฏิสัมพันธ์และเขตพื้นที่ทางรัฐศาสตร์ เช่น ประเทศไทย สหราชอาณาจักร ฯลฯ

๒.๒ การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระดับโลก พิจารณาจาก

๒.๒.๑ ระบบการปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีหลักการ และผลประโยชน์ร่วมระหว่างรัฐ เช่น ASEAN, ASPAC, NAPTA, UNICEF, UNESCO ฯลฯ

๒.๒.๒ ระบบการปฏิสัมพันธ์ทางการเมืองที่มีอุดมการณ์สอดคล้องกัน เช่น กลุ่มประชาธิปไตย และกลุ่มสาธารณรัฐสังคมนิยมหรือคอมมิวนิสต์

๒.๒.๓ ระบบการปฏิสัมพันธ์ทางลัทธิหรือศาสนาที่จำแนกกลุ่มลัทธิและศาสนาได้หลายกลุ่ม เช่น พุทธศาสนิกชน คริสต์ศาสนิกชน อิสลามิกชน ฯลฯ

๒.๓ ระบบการปฏิสัมพันธ์ของชาวโลกกับดาวดวงอื่นในจักรวาล ในสหัสวรรษต่อไป จะเกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างโลกกับดาวอื่น เพราะความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีอวกาศในปัจจุบันและอนาคตของชาวโลกที่เชื่อมสู่จักรวาลอย่างชัดเจน

๓.๖ การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมตามแนวการจัดระเบียบ

การจัดระเบียบตามแนวการปฏิสัมพันธ์ทางมนุษย์กับสังคม หมายถึง มนุษย์เรามีการปฏิสัมพันธ์กับสังคมหรือพฤติกรรมที่แสดงสถานภาพหรือบทบาทตามแนวการจัดระเบียบทางสังคมอย่างไร มนุษย์เกิดมาในสังคมก็จะพบสิ่งแวดล้อมไปด้วยผู้คนเป็นจำนวนมากๆ เริ่มแรกอย่างน้อยก็มีพ่อแม่ ในระยะแรกแห่งชีวิตมนุษย์จะมีพฤติกรรมไปตามธรรมชาติ ยังไม่มีจุดมุ่งหมาย แต่พ่อแม่ก็จะตอบสนองความต้องการเลี้ยงดูทะนุถนอม ต่อมาเมื่อเด็กหิวก็จะขยับตัวหรือร้อง แม่ก็จะให้อาหารหรือคนอื่น ๆ ก็หันมาสนใจพฤติกรรมเช่นนี้เมื่อเด็กทำหลายครั้งและได้รับผลการตอบสนอง ทำให้เด็กเรียนรู้ถึงการสัมพันธ์ระหว่างเงื่อนไขกับผลที่จะได้รับ ดังนั้น เมื่อต้องการสิ่งใดก็จะแสดงพฤติกรรมซึ่งจะก่อให้เกิดผลนั้น ๆ ด้วยเหตุนี้ จึงควรจัดระเบียบภาคบังคับให้มนุษย์มีพฤติกรรมเดินตามแนวการปฏิสัมพันธ์ทางมนุษย์กับสังคม

๓.๖.๑ การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมตามแนวบรรทัดฐาน

๑. **บรรทัดฐาน (Social Norms)** หมายถึง การประพฤติตามการปฏิสัมพันธ์กันตามสถานภาพความเป็นจริงที่ปรากฏอยู่ในขณะนั้น ที่เป็นแนวทางสำหรับปฏิบัติมีทั้งลักษณะที่ให้กระทำและบางอย่างก็งดเว้นไม่ให้กระทำ^๘ เมื่อพ้นจากการปฏิสัมพันธ์ตามแนวบรรทัดฐาน สถานภาพและบทบาทแล้วก็เป็นหน้าที่การปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มชนและชนชั้นซึ่งจะต้องนำไปประพฤติปฏิบัติตามการปฏิสัมพันธ์ตามแนวบรรทัดฐานของกลุ่มชน, ชนชั้นและตามแนวการ

^๘ ณรงค์ เสียงประชา, **มนุษย์กับสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : โอ.เอส. พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๒๔-๑๒๖.

^๙ ณรงค์ เสียงประชา, **มนุษย์กับสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๑๓๒-๑๓๔.

ควบคุมทางสังคมต่อไปเพื่อให้สมาชิกได้ยึดถือปฏิบัติตามบรรทัดฐานหรือทำตามหน้าที่ควบคุมสมาชิกต่อไป บรรทัดฐานแบ่งออกเป็น ๓ ขั้นตอน คือ

๑.๑ วิถีชาวบ้าน (Folk ways) หมายถึง เป็นบรรทัดฐานที่เรายอมรับปฏิบัติ ตามจนเคยชิน เป็นประเพณี และถือว่าเป็นหน้าที่ต้องปฏิบัติกันแล้ว เช่น กรณีสวมรองเท้า หรือสวมหมวกในบริเวณวัดตลอดจนการแต่งกายที่ไม่เหมาะสม เป็นต้น

๑.๒ จารีต (Mores) หมายถึง ข้อที่ต้องห้าม (Taboos) ใครล่วงละเมิดจะต้อง ได้รับโทษตามแต่กรณีที่ทำผิด เช่น การแต่งงานชายและหญิงจะต้องดำเนินไปตามขั้นตอน

๑.๓ กฎหมาย (Law) หมายถึง กฎเกณฑ์ กติกาอันเป็นบรรทัดฐานชนิดหนึ่ง มีไว้เพื่อความสงบสุขของสังคม

ประมวลได้ว่า การปฏิสัมพันธ์ตามแนวบรรทัดฐานนี้เป็นการปฏิสัมพันธ์เบื้องต้น ซึ่งมีปฏิกริยาโต้ตอบมนุษย์เราตั้งแต่แรกเริ่มทีเดียว ไม่ว่ามนุษย์จะทำอะไรในอิริยาบถที่มนุษย์จะพึงกระทำได้จะต้องอยู่หรือถูกควบคุมด้วยการปฏิสัมพันธ์ทางบรรทัดฐานเบื้องต้นจนหมดสิ้น เพราะฉะนั้น การปฏิสัมพันธ์ตามบรรทัดฐานนี้จึงทำให้มีหรือเกิดระเบียบขึ้นในสังคมมนุษย์ และก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคม

๓.๖.๒ การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมตามแนวสถานภาพ (States)

สถานภาพ หมายถึง การแสดงตนเองตามการปฏิสัมพันธ์กับสถานภาพที่ตนเองสังกัดอยู่ตามสภาพความเป็นจริง^{๑๐} สถานภาพของมนุษย์ได้มาโดยกำเนิดและได้มาจากการแสดงพฤติกรรมที่ได้มาภายหลัง

สถานภาพ คือ การแสดงพฤติกรรมประเภทหนึ่งของมนุษย์ สามารถแบ่งสถานภาพ ออกเป็น ๒ ประการคือ

^{๑๐} ณรงค์ เล็งประชา, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๑๓๔-๑๓๕.

บทที่ ๓ การปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

๑. **สถานภาพโดยกำเนิด (Ascribed Status)** หรือพฤติกรรมโดยกำเนิด เป็นสถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิด เช่น เป็นหญิง เป็นชาย เป็นเด็ก เป็นหนุ่ม เป็นสาว เป็นคนชรา ผิวดำแดง ขาว สูงต่ำ ปู่ ยา ตา ยาย พี่ ป้า น้า อา เป็นต้น

๒. **สถานภาพหรือการแสดงพฤติกรรมที่ได้มาภายหลัง** หมายถึง สถานภาพที่ได้มาด้วยความสามารถหรือตำแหน่งหน้าที่ เช่น ลูกชานา ชาวไร่ ชาวนา พ่อและแม่ ครู อาจารย์ แพทย์ ตำรวจ ทหาร เป็นต้น

๓.๖.๓ การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมตามแนวบทบาท (Roles)

บทบาท หมายถึงการแสดงตนเองตามการปฏิสัมพันธ์กับสถานภาพที่ตนเองมีอยู่ในขณะนั้นๆ

การปฏิบัติตนตามหน้าที่และสิทธิ ซึ่งเป็นการปฏิสัมพันธ์ตามบทบาท การแสดงตนตามบทบาททั้งสิทธิและหน้าที่ทั้งสองของมนุษย์เราทุกคน จึงเกิดการปฏิสัมพันธ์ตามบทบาทหรือการแสดงทางพฤติกรรมของมนุษย์ทุกคน

๓.๖.๔ การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมตามแนวการควบคุม

กลุ่มคนทุกชนิดย่อมพยายามที่จะแสดงพฤติกรรมของตนเองให้เป็นไปตามการจัดระเบียบทางสังคมหรือตามบทบาทหรือสถานภาพเพื่อจะรักษาเสถียรภาพของสังคม รักษาระเบียบแบบแผนของกลุ่ม โดยพยายามพัฒนาเทคนิควิธีในการควบคุมทางสังคม เพื่อให้ผู้คนที่เป็สมาชิกของกลุ่มปฏิบัติตามการจัดระเบียบทางสังคมหรือบรรทัดฐานทางสังคมหรือของกลุ่มและห้ามไม่ให้ปฏิบัตินอกเหนือไปจากนั้น ทั้งนี้เพื่อจะดำเนินไปสู่เป้าหมายของกลุ่มสังคม ฉะนั้นการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับการควบคุมทางสังคมจึงมีเป้าหมายคือ

๑. เพื่อให้สมาชิกทุกคนช่วยกันรักษา ขนบธรรมเนียมประเพณีจะควบคุมกลุ่มชนเหล่านั้นโดยทางอ้อม

๒. เพื่อให้สมาชิกทุกคนช่วยกันรักษามติมหาชน และควบคุมปัจเจกชน

๓. เพื่อให้สมาชิกทุกคนช่วยกันรักษาและเคารพนับถือเชื่อฟังครอบครั้ว ครอบครั้วสามารถที่จะตักเตือนสมาชิกของตนเองได้มิให้ฝ่าฝืนบรรทัดฐาน

๔. เพื่อให้สมาชิกทุกคนได้รับการศึกษาตามความสามารถของตน เมื่อปัจเจกชนได้รับการศึกษาดีหรือสูง การศึกษานั้นควบคุมเขาโดยอัตโนมัติ
๕. เพื่อให้สมาชิกทุกคนช่วยกันรักษาระเบียบวินัยและกฎหมายบ้านเมืองของเราได้อย่างเคร่งครัด ถ้าสมาชิกฝ่าฝืนกฎ กติกา กฎหมายสามารถลงโทษได้
๖. เพื่อให้สมาชิกทุกคนช่วยกันรักษากฎของชุมชน ชุมชนสามารถที่จะตั้งกฎหรือระเบียบขึ้นมาได้เพื่อควบคุมสมาชิกของตน
๗. เพื่อให้สมาชิกทุกคนช่วยกันรักษากฎ กติกาและความเชื่อถือในศาสนา ศาสนาสอนให้มนุษย์ทำแต่ความดีเท่านั้น ถ้าใครฝ่าฝืนคือบาปและถูกกฎหมายลงโทษด้วย
๘. เพื่อให้สมาชิกทุกคนเคารพยำเกรงและเชื่อฟังภาวะผู้นำ ถ้าสมาชิกผู้ใดล่วงละเมิดกฎระเบียบและไม่เชื่อฟังผู้นำแล้ว ผู้นำสามารถลงโทษ
๙. สมัยนิยมนี้สำคัญ เพราะสมาชิกเราส่วนมากชอบเลียนแบบประเทศที่เจริญแล้ว ก็เป็นวิธีการควบคุมสมาชิกโดยทางอ้อม

การลงโทษสมาชิกต่างๆ เพื่อการควบคุมสมาชิกให้อยู่ในระเบียบนั้น สามารถใช้วิธีง่ายๆ ตั้งแต่การแสดงท่าทาง เช่น ยักคิ้วให้เพื่อนๆ ดูสมาชิกผู้กระทำผิดบรรทัดฐาน จนกระทั่งถึงวิธีรุนแรง เช่น การประหารชีวิต ในกลุ่มขนาดเล็กที่สมาชิกมีความคุ้นเคยกัน การลงโทษมักใช้การดูดำดูขาวกล่าวกัน แต่บางครั้งอาจใช้วิธีการลงโทษทางร่างกายเพื่อให้รู้สำนึก เช่น ให้ทำงานชดเชย

๓.๖.๕ การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมตามแนวชนชั้น

ปฏิสัมพันธ์ทางชนชั้นตามแนวการจัดระเบียบทางสังคม ณรงค์ เสียงประชา นักสังคมวิทยา ได้สรุปไว้^{๑๑}

^{๑๑} ณรงค์ เสียงประชา, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : บริษัท โอ. เอส. พริ้นติ้ง เฮ้าส์ จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๔.

๑. พระมหากษัตริย์ หมายถึงสถานภาพหรือตำแหน่งที่พิจารณาในแง่เกียรติภูมิ เกียรติยศ อำนาจ สิทธิและเอกสิทธิ์ที่บุคคลได้รับ เปรียบเทียบกับสถานภาพหรือตำแหน่ง อื่นๆ ในกลุ่มหรือสังคมเดียวกัน^{๑๒}
๒. พระราชวงศ์หรือเจ้านาย หมายถึงสถานภาพหรือตำแหน่งที่รองลงมาจากพระ มหากษัตริย์
๓. ขุนนางหรือราชการ หมายถึงสถานภาพหรือตำแหน่งที่รองลงมาจากตำแหน่ง พระราชวงศ์
๔. พระสงฆ์ มีสถานภาพหรือตำแหน่งอยู่ในลำดับที่สี่ พระสงฆ์มีระเบียบ มีวินัย ระบบการปกครอง ก็เป็นไปตามระเบียบวินัยหรือพระธรรมวินัย
๕. ราษฎรเป็นลำดับชั้นที่หนึ่งหรือชนชั้นระดับรากหญ้า ชนชั้นเหล่านี้ถ้าได้รับการศึกษาดี ๆ การพัฒนาประเทศชาติหรือการปกครองก็จะมีระเบียบดีขึ้นไปด้วย

๓.๗ ประโยชน์การปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

๑. มนุษย์ได้รับแบบแผนการดำรงชีวิตจากการปฏิสัมพันธ์
๒. มนุษย์ได้รับการดำรงชีวิตแบบรวมกลุ่ม
๓. มนุษย์จัดความกลัวโดยการรวมกลุ่ม
๔. มนุษย์ได้รับประโยชน์จากชุมชนอื่น ๆ โดยการปฏิสัมพันธ์
๕. มนุษย์ได้รับประโยชน์จากการปฏิสัมพันธ์จากวัฒนธรรมอื่น ๆ โดยไม่จำกัดขอบเขต
๖. มนุษย์ได้รับประโยชน์จากการปฏิสัมพันธ์จากทุกรัฐทั่วทั้งโลก เพราะทุกรัฐ หรือ ทุกสังคมย่อมมีการปฏิสัมพันธ์กันทางวัฒนธรรมทั่วทั้งโลก

^{๑๒} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพฯ : บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๗๗๒.

สรุปท้ายบท

การปฏิสัมพันธ์ หมายถึง ความสัมพันธ์กันโดยเฉพาะหรือข้อผูกมัดสายสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดสนิทสนมกันเป็นพิเศษโดยเฉพาะ เช่น เพื่อนกับเพื่อน หรือปัจเจกชนกับกลุ่มเป็นต้น สายปฏิสัมพันธ์นั้นเกิดขึ้นโดยธรรมชาติของมนุษยชาติ เช่น การเห็นหน้ากัน ก็ส่งยิ้มให้กัน ถือว่ามีสายปฏิสัมพันธ์เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ไม่มีใครมาบังคับให้มีสายปฏิสัมพันธ์ แต่ทางพระพุทธศาสนานั้นแบ่งการปฏิสัมพันธ์ออกเป็น ๓ ทางคือ ทางกาย การจับมือถือแขน หรือการไหว้เป็นต้น ทางวาจา ได้แก่ การทักทายปราศรัย เป็นต้น และทางใจ

นอกจากนี้ การปฏิสัมพันธ์ หมายถึงแสดงการออกทางพฤติกรรม การแสดงออกทางพฤติกรรมมีลักษณะแสดงออกทางพฤติกรรมแบบใกล้ชิดสนิทสนมกันอย่างมากซึ่งปรากฏการณ์ทางสังคม เช่น มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชนกับปัจเจกชน ปัจเจกชนกับครอบครัว กลุ่ม กลุ่มสังคมและประเทศชาติเป็นต้น การปฏิสัมพันธ์นั้น ย่อมเกิดขึ้นจากสาเหตุหลายประการเป็นต้นว่าเกิดจากความกลัว ความโดดเดี่ยวเดี๋ยวเดียวดายเป็นต้น จึงจำเป็นที่มนุษย์เราจะต้องมีพฤติกรรมสายปฏิสัมพันธ์กันและมีการรวมกลุ่มกันเพื่อจะได้ดำรงชีวิตร่วมกันอย่างปลอดภัยแล้วจัดตั้งเป็นชุมชนต่อไป

คำถามท้ายบท

๑. จงอธิบายความหมายของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมาพอสังเขป
๒. จงชี้ให้เห็นความสำคัญของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม
๓. จงอธิบายทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอย่างน้อย ๒ ทฤษฎี
๔. จงอธิบายรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแบบต่างๆ โดยสังเขป
๕. จงจำแนกระดับของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมให้ชัดเจน
๖. จงวิเคราะห์ให้เห็นถึงประโยชน์ของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

เอกสารอ้างอิงประจำบท

ชาติ ชื่นรัมย์. **มนุษยกับสังคม**. สุรินทร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วิทยาเขต
สุรินทร์, ๒๕๔๕.

ณรงค์ เล็งประชา. **มนุษยกับสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : โอ เอส.พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๕๑.

ประยงค์ สุวรรณบุปผา. **สังคมรัฐปรัชญา**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗.

ประสิทธิ์ ทองอุ่นและคณะ. **พฤติกรรมมนุษยกับการพัฒนาตนเอง**. กรุงเทพฯ : เวิร์ค เวฟ
เอ็ด คิวเคชั่น, ๒๕๔๒.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**,
เล่มที่ ๑๑. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับ พ.ศ.๒๕๔๒**. กรุงเทพฯ : นานมีบุคพับลิเคชั่น, ๒๕๔๒.

สุพิศวง ธรรมพันทา. **มนุษยกับสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : ภูมิไทย, ๒๕๔๓.

สุพัตรา สุภาพ. **สังคมวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕.

บทที่ ๔

สถาบันสังคม

สำเร็จ แก้วเรืองฤทธิ์

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายความหมายของสถาบันสังคมได้อย่างถูกต้อง
๒. บอกลักษณะและองค์ประกอบของสถาบันสังคมได้อย่างชัดเจน
๓. วิเคราะห์ประโยชน์ทางสถาบันสังคมที่มีต่อสังคมได้อย่างถูกต้อง
๔. วิเคราะห์หรืออธิบายสาเหตุและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงสถาบันสังคมได้อย่างถูกต้อง

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความหมายของสถาบันและสถาบันสังคม
- การเกิดขึ้นของสถาบันสังคม ขอบข่ายของสถาบันสังคม
- ลักษณะของสถาบันสังคม ประเภทของสถาบันสังคม
- หน้าที่ของสถาบันสังคม องค์ประกอบของสถาบันสังคม
- การเปลี่ยนแปลงของสถาบันสังคม
- สถาบันที่สำคัญ

สถาบันทางสังคมเป็นส่วนหนึ่งของวิชามนุษย์กับสังคม ได้กล่าวถึงบรรทัดฐาน ความคิด การกระทำของคนในสังคมเพื่อให้เป็นข้อตกลงร่วมกันชั้นพื้นฐานต่าง ๆ ในการอยู่ร่วมกัน เช่น สถาบันครอบครัว การศึกษา เศรษฐกิจ ศาสนา การปกครอง เพื่อความอยู่รอด และเจริญไปข้างหน้าของสังคม ซึ่งข้อระเบียบนั้น ๆ ได้สืบทอดกันมาเป็นรูปแบบค่อนข้างถาวรเป็นแบบ พฤติกรรม ความคิด นอกจากนั้นยังมีค่านิยมความเชื่อ ของคนในสังคมเป็นพฤติกรรมที่เป็น สถาบันสังคมที่กระทำกันมานาน สถาบันสังคมเกิดขึ้นจากความจำเป็นของมนุษย์ เรื่องอาหาร เรื่องปาก เรื่องท้องการดำเนินชีวิตอยู่ได้ก็เกิดสถาบันเศรษฐกิจ จากความต้องการทางเพศ ก็เกิดสถาบันครอบครัวขึ้นมา ดังนี้ เป็นต้น

การที่มนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นสังคม นอกจากการจัดระเบียบสังคม เพื่อให้สมาชิก รู้จักบทบาทและหน้าที่ของตนเองแล้ว สถาบันสังคมก็เป็นโครงสร้างของสังคมอีกส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญต่อสมาชิกและสังคม ทำให้สมาชิกปฏิบัติตามสถานภาพและบทบาทของตน และทำให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย

๔.๑ ความหมายของสถาบันและสถาบันสังคม

นักวิชาการทั้งในและต่างประเทศ ได้ให้ความหมายของคำว่า สถาบัน (Institution) และสถาบันสังคม (Social Institution) ต่างๆ กัน เช่น

สถาบัน ในทางสังคมวิทยาเป็นความคิดเกี่ยวกับสิ่งที่เป็นนามธรรม คือเป็นความคิดเกี่ยวกับหลักการและวิธีปฏิบัติที่คนทั่วไปถือว่ามีสำคัญสำหรับการอยู่รอด ความสงบสุข และความเจริญก้าวหน้าของสังคม ในทุกสังคมจะต้องมีการจัดการหรือกำหนดระเบียบเกี่ยวกับ ปัญหาหรือการหน้าที่ (Function) สำคัญของสังคม เช่น การปกครอง การเศรษฐกิจ การศึกษา การศาสนา ครอบครัว เป็นต้น หลักการและวิธีปฏิบัติในเรื่องเหล่านี้ เมื่อได้ยึดถือ ปฏิบัติกันมานานและคนทั่วไปมีจิตใจหรืออารมณ์ผูกพันยึดมั่น (Sentiments) จะกลายเป็น สภาพของสถาบัน เช่น เกี่ยวกับการปกครองและการเมือง ก็ได้มีสถาบันต่าง ๆ มากมาย เช่น สถาบันชาติ พระมหากษัตริย์ รัฐธรรมนูญ คณะรัฐมนตรี รัฐสภา พรรคการเมือง เป็นต้น สถาบันแต่ละอย่างนี้ อาจเรียกรวมกันว่า เป็นสถาบันการเมือง^๑

^๑ อุบล เสถียรปภิกรณกรณ์, สังคมวิทยา, (นครปฐม : ภาควิชาสังคมวิทยา, ๒๕๒๘), หน้า ๑๗๔-๑๗๕.

ศาสตราจารย์ประเสริฐ แยมกลินฟุง^๒ อธิบายว่า ความหมายตามตัวของสถาบัน แปลว่า “สิ่งที่ตั้งขึ้นมา” ในสังคมศาสตร์หมายถึง วิถีชาวบ้าน จารีตและกฎหมายต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งซึ่งทำหน้าที่สำคัญในสังคม ประชาชนมีความรู้สึกผูกพันกับบรรทัดฐานเหล่านี้ แสดงออกมาในความเชื่อมั่นในความถูกต้อง การเคารพในสัญลักษณ์ (symbols) ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และพร้อมที่จะป้องกันรักษาให้ดำรงอยู่ต่อไป สถาบันเป็นที่รวมและเป็นผู้รักษาคุณค่าสำคัญในสังคมนั้น

ส่วนคำว่า “สถาบันสังคม” ได้อธิบายและให้ข้อสังเกตว่า สังคมประกอบด้วย “กลุ่ม” ที่บุคคลเป็นสมาชิกร่วมอยู่ และชีวิตสังคมดำเนินไปได้เพราะสมาชิกของกลุ่มมีการกระทำต่อกัน ตาม “บรรทัดฐานแบบอย่าง” ที่กลุ่มหรือสังคมกำหนดไว้แน่นอน เป็นที่รับรู้ และยอมรับนับถือกัน ดังนั้น คำว่า สถาบันสังคม จึงหมายความว่า ๒ ประการ^๓ คือ

๑. กลุ่มคนที่รวมกันแน่นอนด้วยจุดประสงค์ที่จะกระทำการต่อกัน ระหว่างกันและร่วมกัน

๒. แบบอย่างของการกระทำทางสังคมที่กำหนดไว้ชัดเจนแน่นอนเป็นที่รับใช้สืบต่อกันมา

ตัวอย่างของ สถาบันสังคม ตามความหมายใดความหมายหนึ่งจากทั้งสองนี้ เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา เป็นต้น

สุพัตรา สุภาพ^๔ ได้ให้ความหมายว่า “สถาบันสังคม” หมายถึงกระบวนการซึ่งมีการรวมกลุ่มสมาคมกันก็ดี หรือมีวิธีการต่าง ๆ ที่ได้จัดตั้งขึ้นอย่างมีระเบียบ (Organization) มีระบบ (Systematized) และมั่นคง (Stabilized)

บุญสนอง บุญโยทยาน อธิบายว่า “สถาบันทางสังคม” หมายถึง ทั้งสิ่งที่เป็นรูปธรรม (Concrete) สังเกตเห็นได้ และที่เป็นนามธรรม (Abstract) มองเห็นไม่ได้ แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่มีอยู่ในรูปธรรม เช่น การประกอบพิธีทางศาสนา การสมรส การดำเนินในด้านการปกครองและการเมือง

^๒ ประเสริฐ แยมกลินฟุง อังโณ ฌรงค์ เส็งประชา, **มนุษย์กับสังคม**, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๖-๖๕.

^๓ พัทธา สายหู, อังโนอุบล เสถียรปภิกขณกรณ์, **สังคมวิทยา**, หน้า ๑๔๕.

^๔ สุพัตรา สุภาพ, **สังคมวิทยา**, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒), หน้า ๗๖.

(การลงคะแนนเสียงเลือกตั้งการเปลี่ยนรัฐบาลและอื่น ๆ) ส่วนในด้านที่เป็นนามธรรมก็คือสิ่งที่ เป็นบรรทัดฐาน ฉะนั้น บรรทัดฐานทางสังคม จึงหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มีลักษณะแสดงให้เห็นว่า พฤติกรรมของมนุษย์ที่เกี่ยวกับสิ่งนั้นเป็นไปในแบบของการร่วมมือโดยร่วมมือกันอย่างถาวร และเป็นความร่วมมือภายใต้กฎเกณฑ์หนึ่ง พฤติกรรมที่เรียกว่า เป็นสถาบันได้จะต้องมีลักษณะ เฉพาะตัวและเปลี่ยนแปลงยาก และพฤติกรรมนั้นจะต้องเป็นไปอย่างเป็นกิจจะลักษณะไม่ใช่การ ประพฤติปฏิบัติอย่างเป็นกันเอง ที่ทำกันในระหว่างสมาชิกของกลุ่มปฐมภูมิ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิเทศ ดินนะกุล^๕ กล่าวว่า สถาบันสังคม คือแบบแผน พฤติกรรมที่เป็นมาตรฐานของสังคมที่มีเพื่อแก้ปัญหาพื้นฐานของสังคม และมีหน้าที่ที่ทำให้ สังคมคงสภาพอยู่ได้

Arnold W. Green^๖ กล่าวว่า สถาบัน หมายถึงองค์การ (Organization) ที่มีวิธปฏิบัติ และกฎศีลธรรมเป็นแนวทางกำหนดหน้าที่ของสมาชิกทั้งหลายในสังคม สถาบันที่เป็นพื้นฐาน และสากล คือ สถาบันการสมรส และครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับประเพณีการแต่งงาน และ ครอบครัวของแต่ละสังคม จะช่วยให้เข้าใจลักษณะความแตกต่างของแต่ละสังคมได้เป็นอย่างดี

Lowry & Rankin^๗ อธิบายว่า สถาบันสังคม หมายถึงขนบธรรมเนียมประเพณี (Customs) และความประพฤติต่างๆ ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่ของสังคมนั้นยอมรับปฏิบัติและถือว่า มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมนั้น ๆ

Harry Johnson^๘ กล่าวว่า สถาบันทางสังคม หมายถึงระบบบรรทัดฐาน (Normative Pattern) ซึ่งเป็นที่ยอมรับของสังคม โดยที่มนุษย์สามารถนำบรรทัดฐานนั้นมาประยุกต์ใช้ในระบบ ความสัมพันธ์ต่างๆ กัน

^๕ นิเทศ ดินนะกุล, **สังคมและวัฒนธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๐.

^๖ Arnold W. Green, อ้างใน อุบล เสถียรปภิกรณกรณ์, **สังคมวิทยา**, (นครปฐม : ภาควิชาสังคมวิทยา, ๒๕๒๘), หน้า ๑๗๓.

^๗ Lowry & Rankin, อ้างใน อุบล เสถียรปภิกรณกรณ์, **สังคมวิทยา**, หน้า ๑๗๓.

^๘ Harry Johnson, อ้างใน อุบล เสถียรปภิกรณกรณ์, **สังคมวิทยา**, หน้า ๑๗๓

ส่วนใน Dictionary of Modern Sociology อธิบายความหมายของคำว่าสถาบันว่า สถาบันเป็นกระบวนการหรือการรวมกลุ่ม ที่มีการจัดระเบียบอย่างสูง เช่น มีการกำหนดบทบาท และความสัมพันธ์ของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง มีระบบ เช่น มีการกำหนดว่า ผู้ที่เกี่ยวข้องมีส่วนต้องทำอะไร มีเสถียรภาพหรือความมั่นคง โดยมีแนวโน้มที่เปลี่ยนแปลงยาก และไม่ขึ้นอยู่กับบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะ^๙

จากการให้ความหมายของคำว่า สถาบัน และ สถาบันสังคม ดังที่ยกมาข้างต้น อาจสรุปได้ว่า สถาบัน คือวิถีทางปฏิบัติซึ่งจัดขึ้นเป็นระเบียบแบบแผนเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป และเป็นทางการ สถาบันอาจจะหมายถึงสิ่งที่เป็นรูปธรรมหรือนามธรรมก็ได้ การกระทำของมนุษย์ทุกชนิดถ้ามีการกระทำซ้ำๆ จนเกิดเป็นแบบฉบับของการกระทำขึ้นก็กลายเป็นสถาบัน และสถาบันจะมีขึ้นไม่ได้ ถ้าไม่มีองค์การหรือสมาคมดำเนินแบบแผนของสถาบันอย่างเป็นทางการ ในทางสังคมวิทยาถือว่าสถาบันเป็นบรรทัดฐานทางสังคมอย่างหนึ่ง เพราะพฤติกรรมของบุคคลโดยทั่วไปจะต้องปฏิบัติตามมาตรฐานของสังคม สถาบันจะจัดตั้งขึ้นได้ ต้องมีความเป็นระเบียบ (Organization) มีระบบ (Systematized) และมีความมั่นคง (Stabilized)

เนื่องจากสถาบัน มีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ซึ่งอยู่รวมกันเป็นสังคม จึงอาจเรียกว่าเป็นสถาบันทางสังคม หรือสถาบันสังคม

จากการสรุปความหมายของคำว่า สถาบันสังคมที่กล่าวแล้ว ทำให้ทราบว่า สถาบันสังคม จะประกอบด้วยลักษณะ เหตุผล และหน้าที่ อย่างน้อย ๔ ประการ คือ

๑. เป็นแบบแผนที่ปฏิบัติเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป
๒. เป็นมาตรฐานของสังคมในการปฏิบัติ
๓. เพื่อแก้ปัญหาพื้นฐานของสังคม
๔. มีหน้าที่ที่ทำให้สังคมคงสภาพอยู่

เพื่อที่จะให้ชัดเจนยิ่งขึ้น จึงควรทำความเข้าใจถึงลักษณะ เหตุผล และหน้าที่ในความหมายของสถาบันสังคมดังกล่าว ทั้ง ๔ ประการ^{๑๐} ดังนี้

^๙ Harry Johnson, อังโน อุบล เสถียรปภิกษณกรณ, สังคมวิทยา, หน้า ๑๗๓.

^{๑๐} นิเทศ ดินนะกุล, สังคมและวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐๕.

สังคมก็จะหมดไปเพราะไม่มีสมาชิก สถาบันเศรษฐกิจ มีหน้าที่ผลิตอาหาร สินค้าและบริการต่าง ๆ แก่สมาชิกของสังคม หากสถาบันเศรษฐกิจไม่ทำหน้าที่ สังคมก็จะมีปัญหาเรื่องปากท้อง อุดอยากล้มตาย และสังคมก็จะไม่สามารถคงสภาพอยู่ต่อไปได้ เป็นต้น

๔.๒ การเกิดขึ้นของสถาบันสังคม

สถาบันสังคมเกิดขึ้นจากปัจจัยสำคัญ ๒ ประการ คือ

๔.๒.๑ การมีคุณค่าร่วมกัน (Common Values) ของมนุษย์ ซึ่งหมายถึง การที่สมาชิกของสังคมมีความเชื่อร่วมกัน หรือการยอมรับเอาความคิด ความเห็น วิธีการ หรือกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง เมื่อมนุษย์มีคุณค่าร่วมกัน มนุษย์ก็มีการปฏิบัติในทางสังคมร่วมกัน การปฏิบัติร่วมกันนี้ เมื่อมีการกระทำซ้ำ ๆ ก็ทำให้เกิดพฤติกรรมนั้น ๆ กลายเป็นพฤติกรรมที่มีลักษณะเป็นสถาบันขึ้นมา

๔.๒.๒ ความจำเป็นของมนุษย์ (Felt Needs) มนุษย์มีความจำเป็นพื้นฐานมากมายเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ได้ สังคมประกอบด้วยกลุ่มคน หากมนุษย์ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ สังคมก็ไม่สามารถคงสภาพอยู่ได้เช่นกัน เนื่องจากมนุษย์มีความจำเป็นพื้นฐานมากมาย จึงเกิดสถาบันสังคมขึ้นเพื่อตอบสนองความจำเป็นเหล่านั้น เช่น

- ๑) ความจำเป็นของมนุษย์ในเรื่องปากท้อง อาหาร เครื่องนุ่งห่ม จึงเกิดสถาบันเศรษฐกิจขึ้นมา เพื่อให้ความจำเป็นของมนุษย์ในเรื่องนี้ได้รับการตอบสนอง
- ๒) ความจำเป็นของมนุษย์ในเรื่องความต้องการทางเพศ การผลิตสมาชิกใหม่ให้กับสังคม จึงเกิดสถาบันครอบครัวขึ้น
- ๓) ความจำเป็นของมนุษย์ในเรื่องความต้องการความมั่นคง ปลอดภัย จึงเกิดสถาบันการเมืองการปกครองขึ้น
- ๔) ความจำเป็นของมนุษย์ในเรื่องความต้องการความมั่นคงทางจิตใจ จึงเกิดสถาบันศาสนาขึ้นมา
- ๕) ความจำเป็นของมนุษย์ในเรื่องความต้องการให้การฝึกอบรมสมาชิกของสังคม และการถ่ายทอดวัฒนธรรมทั้งทางตรงและทางอ้อม จึงเกิดสถาบันการศึกษาขึ้น

๖) ความจำเป็นของมนุษย์ในเรื่องความต้องการให้การบริการสุขภาพอนามัยแก่สมาชิกของสังคม จึงเกิดสถาบันการแพทย์และสาธารณสุขขึ้น

๗) ความจำเป็นของมนุษย์ในเรื่องความต้องการพักผ่อนหย่อนใจ และคลายความเครียดจากการทำงานของสมาชิกในสังคม จึงเกิดสถาบันนันทนาการขึ้น

๘) ความจำเป็นของมนุษย์ในเรื่องข้อมูลข่าวสารต่างๆ ทำให้เกิดสถาบันสื่อสารมวลชนขึ้น

จึงเห็นได้ว่า สถาบันสังคมเกิดขึ้นจากความจำเป็นของมนุษย์ในการตอบสนองความต้องการพื้นฐานของสังคม ดังที่ได้กล่าวแล้ว

๔.๓ ขอบข่ายของสถาบันสังคม

สถาบันสังคม มักจะมีขอบข่ายที่เกี่ยวข้องกับเรื่องต่างๆ ดังนี้

๔.๓.๑ ความต้องการของมนุษย์ รวมถึงความต้องการของสังคม กลุ่ม และปัจเจกชน ซึ่งอาจเป็นความต้องการพื้นฐาน หรือเป็นความต้องการตามธรรมชาติ ความต้องการของมนุษย์นี้เกี่ยวข้องกับปัญหาพื้นฐานของชีวิต

๔.๓.๒ ปัญหาพื้นฐานของมนุษย์ คือปัญหาที่มนุษย์ต้องแก้ไข เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข

๔.๓.๓ สิ่งประดิษฐ์ หรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น

๔.๓.๔ ความชำนาญงานและเทคนิค

๔.๓.๕ ทศนคติและค่านิยม ซึ่งถูกถ่ายทอดให้แก่ปัจเจกบุคคลในสังคม สมาชิกของสังคมหรือกลุ่มมีแนวโน้มที่จะมีทศนคติและค่านิยมเป็นส่วนรวมเหมือนกัน

๔.๓.๖ แบบแผนของระบบสังคม แบบแผนหรือการจัดระเบียบสังคมเป็นเรื่องที่ประชาชนแบ่งแยกออกเป็นกลุ่มและแบ่งลำดับชั้นของตัวเองเพื่อแก้ปัญหาพื้นฐาน

๔.๔ ลักษณะของสถาบันสังคม

สถาบันสังคม เป็นบรรทัดฐานแห่งความคิดและการกระทำ เพื่อภาระหน้าที่พื้นฐานต่าง ๆ เช่น การอยู่ร่วมกันเป็นครัวเรือน การศึกษา ศาสนา การปกครอง และการเศรษฐกิจ เพื่อความอยู่รอดและความเจริญก้าวหน้าของสังคม ซึ่งบรรทัดฐานแห่งการกระทำนั้น ๆ ได้เป็นมรดกตกทอดสืบต่อกันมา ทำให้มีรูปแบบที่ค่อนข้างจะถาวร แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างก็ตาม ทั้งนี้เพราะสถาบันก็คือ วัฒนธรรมของสังคม สถาบันนอกจากจะเป็นกลุ่มของบรรทัดฐานแล้ว ย่อมจะมีเอกลักษณ์และสัญลักษณ์แสดงให้ปรากฏอีกด้วย เช่น มีอาคารสถานที่ เครื่องหมายต่างๆ ลักษณะของสถาบันโดยทั่วไป มีดังนี้

๔.๔.๑ มีลักษณะเป็นนามธรรม เพราะเป็นกลุ่มบรรทัดฐานของสังคมที่ใช้ในการกระทำตามหน้าที่หลักของสังคม

๔.๔.๒ มีลักษณะคงทนถาวร แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงแต่ก็มักจะเป็นไปอย่างช้าๆ

๔.๔.๓ ประกอบด้วยสัญลักษณ์ เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวสมาชิกให้ยึดมั่นในสถาบันสัญลักษณ์ เช่น ธง พระพุทธรูป เป็นต้น

๔.๔.๔ ประกอบด้วยพฤติกรรมหลัก ซึ่งจะแสดงให้เห็นปรากฏจากการกระทำหรือการแสดงออกของสมาชิก เช่น การเคารพบูชา การสอน การเชื่อฟัง

๔.๔.๕ มีอุดมการณ์ เช่น มีความเป็นเลิศทางวิชาการ

๔.๔.๖ ประกอบด้วยสิ่งของที่ใช้ประโยชน์เพื่อประกอบกิจกรรมต่างๆ

๔.๔.๗ ประกอบด้วยบุคลากรที่มีสถานภาพต่างๆ ที่จะดำเนินงานของสถาบัน

นอกจากลักษณะของสถาบันสังคมที่ได้กล่าวถึงแล้ว ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิเทศ ดินนะกุล^{๑๑} ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับลักษณะอื่นๆ ของสถาบันสังคม ไว้ดังต่อไปนี้

^{๑๑} นิเทศ ดินนะกุล, สังคมและวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๗, หน้า ๑๑๒-๑๑๔.

๑. **สถาบันที่เด่นของสังคม** จะไม่มีสถาบันสังคมใดที่มีความสำคัญเท่ากัน ในสังคมสมัยก่อนจะเห็นชัดว่า สถาบันสังคมใดสถาบันหนึ่งสำคัญมากกว่าสถาบันอื่น ๆ เช่น ในสังคมจีนโบราณ สถาบันครอบครัวมีความสำคัญมากจนสังคมจีนโบราณถูกเรียกว่าเป็นสังคมครอบครัว เพราะสถาบันครอบครัวเป็นทุกแง่มุมของชีวิตของชาวจีนโบราณ หรือในสังคมยุโรปสมัยกลาง มีสถาบันศาสนาที่เด่นมากกว่าทุกสถาบัน องค์การทางศาสนาของยุโรปสมัยนั้นคือ ศาสนจักร มีอำนาจมากสามารถลงโทษผู้คนให้ถึงแก่ความตายได้ ในสังคมปัจจุบันจะหาสังคมใดที่เน้นสถาบันสังคมสถาบันเดียว ดังเช่นในสังคมจีนโบราณ หรือ ยุโรปสมัยกลางยาก แต่มักมีสถาบันสังคมสองสถาบันที่เด่นพอ ๆ กัน ในสังคมไทยในปัจจุบันมีข้อน่าสังเกตว่าสถาบันเศรษฐกิจและสถาบันการเมืองการปกครองจะมีอิทธิพลมากกว่าสถาบันสังคมอื่น ๆ

๒. **สถาบันที่ให้โอกาสในการเลือกบางสิ่งบางอย่างแก่สมาชิกของสังคม** สถาบันสังคมบางสถาบัน ให้ทางเลือกบางประการแก่สมาชิกของสังคม เช่น สถาบันเศรษฐกิจ การศึกษา และศาสนา

สถาบันเศรษฐกิจเปิดโอกาสให้คนได้เลือกอาชีพว่าจะทำมาหากินอะไร เลือกทำงาน ตามความพอใจ สามารถเปลี่ยนงานได้เมื่อต้องการเปลี่ยน

สถาบันการศึกษา เปิดโอกาสให้คนเลือกระดับการศึกษา เลือกศึกษาในสาขาที่ตนอยากศึกษา

สถาบันศาสนาในบางสังคม เปิดโอกาสให้สมาชิกของสังคมเลือกศาสนาเอง แต่ในบางสังคมไม่เปิดโอกาสให้มีทางเลือกเลย

แต่โดยทั่วไปแล้ว การเข้าร่วมในสถาบันพื้นฐานของสังคมมักเป็นไปในลักษณะที่ไม่มีทางเลือกได้ โดยเฉพาะสถาบันครอบครัว เนื่องจากสาเหตุสำคัญคือ อุบัติเหตุทางสังคมที่ไม่สามารถจะเลือกเกิดในสังคมใดหรือในครอบครัวใดได้เลย หรือเมื่อเกิดในสังคมใด สังคมนั้นจะมีอุดมการณ์ทางการเมือง การศึกษา เศรษฐกิจอยู่แล้ว ก็ไม่สามารถที่จะเลือกเป็นอย่างอื่นได้ จึงมีความจำเป็นต้องยอมรับแบบแผน หรือกฎเกณฑ์ข้อบังคับของสถาบันต่าง ๆ นั้น

๓. **ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันต่างๆ** สถาบันสังคมต่างๆ มักเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด แต่ละสถาบันจะให้อิทธิพล และผลกระทบต่อกันและกัน เช่น สถาบันครอบครัวต้องเกี่ยวข้องกับสถาบันเศรษฐกิจ จึงเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันเศรษฐกิจ คือ เป็นหน่วยหนึ่ง

ของการผลิต นอกจากนั้น สถาบันครอบครัวยังเกี่ยวข้องกับสถาบันการเมือง การปกครอง ศาสนาและการศึกษาอีกด้วย

๔. ความขัดแย้ง สถาบันสังคมต่างๆ อาจขัดแย้งกันได้ เช่น สถาบันศาสนา กับ สถาบันเศรษฐกิจ คนเครื่องศาสนามักถ่อมตัว รักพวกพ้อง ร่วมมือกันทำงานไม่แข่งขันกัน ซึ่งตรงกันข้ามกับลักษณะของการดำเนินการทางธุรกิจที่ต้องแข่งขันกัน

๔.๕ ประเภทของสถาบันสังคม

เมื่อสถาบันสังคม คือ แบบแผนพฤติกรรม หรือแบบของการคิดการกระทำในเรื่องต่างๆ ที่สำคัญที่สังคมจะต้องจัดการหรือทำหน้าที่เพื่อการคงอยู่ของสังคม แต่ละสังคมมักจะมีจำนวนสถาบันสังคมไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับเทคโนโลยีของสังคม กล่าวคือ สังคมระดับดั้งเดิมหรือสังคมที่ไม่รู้หนังสือ ที่ไม่มีตัวอักษรใช้ เป็นสังคมที่มีเทคโนโลยีต่ำ จึงมีจำนวนสถาบันสังคมน้อยมาก ส่วนมากมักมีสถาบันสังคมที่สำคัญเพียงสถาบันเดียว คือ สถาบันครอบครัวและเครือญาติ สถาบันนี้จะทำหน้าที่ที่จำเป็นเกือบทุกอย่างเพื่อสนองความต้องการจำเป็นในด้านต่างๆ เช่น ด้านการหาอาหาร ผลิตสิ่งของจำเป็นต่างๆ การรักษาความสงบภายในและภายนอกสังคม การถ่ายทอดวัฒนธรรม การให้ความต้องการทางด้านจิตใจ รวมทั้งด้านสุขภาพอนามัย และด้านอื่นๆ อีกมาก

ในสังคมด้อยพัฒนา หรือกำลังพัฒนา เป็นสังคมที่มีระดับเทคโนโลยีระดับปานกลาง มักมีสถาบันสังคมพื้นฐานที่สำคัญ ๕ สถาบัน คือ สถาบันครอบครัว สถาบันการเมืองการปกครอง สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการศึกษา และสถาบันศาสนา

ส่วนสังคมที่มีเทคโนโลยีระดับสูง คือ สังคมที่พัฒนาแล้ว หรือในสังคมอุตสาหกรรม จะมีสถาบันสังคมจำนวนมาก นอกจากสถาบันพื้นฐาน ๕ สถาบันดังกล่าวแล้ว อาจมีสถาบันสังคมอื่นๆ ด้วย ได้แก่ สถาบันนันทนาการ สถาบันการแพทย์และสาธารณสุข สถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และสถาบันสื่อสารมวลชน

๔.๖ หน้าที่ของสถาบันสังคม

สถาบันสังคม จะมีหน้าที่ต่อสังคม ดังต่อไปนี้^{๑๒}

๔.๖.๑ ผลิตสมาชิกใหม่ให้แก่สังคม เพื่อทดแทนสมาชิกเก่าที่ตายไป เพื่อไว้เป็นแรงงานทางเศรษฐกิจและเป็นกำลังสำหรับคุ้มครองป้องกันภัยพิบัติ อันอาจมีขึ้นกับสถาบันต่างๆ ของสังคม

๔.๖.๒ ควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกให้อยู่ในระเบียบแบบแผนอันดีงาม ทั้งนี้เพราะสถาบันได้สร้างหลักสำหรับยึดถือปฏิบัติร่วมกัน

๔.๖.๓ ส่งเสริมให้สมาชิกมีความรู้ความคิด และเพิ่มพูนสติปัญญาให้แก่สมาชิกในสังคม

๔.๖.๔ จรรโลงรักษาไว้ซึ่งมรดกทางสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม

๔.๖.๕ เพิ่มพูนปรับปรุงวัฒนธรรมและความเป็นอยู่ของสมาชิกให้ดีขึ้น ด้วยการส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าและความสะดวกสบายให้แก่ประชาชนในด้านต่างๆ

๔.๖.๖ ส่งเสริมความรักความสามัคคีของบุคคลในสถาบัน ตลอดจนช่วยให้สมาชิกแต่ละคนได้ตระหนักในสิทธิและหน้าที่ของตน

๔.๖.๗ ส่งเสริมให้มีการผลิตและแจกแจงเครื่องอุปโภค บริโภค ให้เพียงพอกับความต้องการของสมาชิกในสังคม

๔.๖.๘ คุ้มครองป้องกันภัยพิบัติอันอาจมีกับสมาชิกในสังคม ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นภายในสังคม หรือมาจากภายนอกสังคม

๔.๖.๙ ส่งเสริมให้สมาชิกได้มีชีวิตความเป็นอยู่อย่างสุขสมบูรณ์ทั้งกายและใจ รวมทั้งมีพลานามัยสมบูรณ์ แข็งแรง

หน้าที่ของสถาบันสังคมดังที่ได้กล่าวมานี้ หากพิจารณาแล้วจะเห็นว่า เป็นหน้าที่หลักที่สถาบันสังคมแต่ละสถาบันได้สนองตอบต่อความจำเป็นและความต้องการของสมาชิก ในสังคมนั้นเอง

^{๑๒} บรรเท็ง พาพิจิตร, สังคมวิทยา, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๓๕.

๔.๗ องค์ประกอบของสถาบันสังคม

สถาบันสังคม มีองค์ประกอบที่สำคัญดังต่อไปนี้

๔.๗.๑ องค์การทางสังคม (Social Organization) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากของสถาบัน เพราะเป็นตัวแทนในการทำหน้าที่ของสถาบัน สถาบันแต่ละสถาบันประกอบด้วยองค์การทางสังคมจำนวนหนึ่ง เช่น

- ๑) สถาบันครอบครัว ประกอบด้วย บ้าน พ่อ แม่ พี่น้อง กลุ่มญาติ ลูกพี่ลูกน้อง ลูกเขยสะใภ้ พ่อตา แม่ยาย เป็นต้น
- ๒) สถาบันเศรษฐกิจ ประกอบด้วย นายจ้าง ลูกจ้าง คนงาน เป็นต้น
- ๓) สถาบันศาสนา ประกอบด้วย วัด พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา
- ๔) สถาบันการศึกษา ประกอบด้วยโรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย ครูใหญ่ ผู้อำนวยการ อธิการบดี ครู อาจารย์ นักเรียน นักศึกษา นักการภารโรง เป็นต้น
- ๕) สถาบันการเมืองการปกครอง ประกอบด้วย รัฐบาล นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี กระทรวง กรม กองต่างๆ เป็นต้น

๔.๗.๒ สถานภาพและบทบาท (Status and Role) ในองค์การทางสังคมแต่ละอย่าง จะประกอบด้วยสถานภาพหรือตำแหน่งและบทบาทหรือหน้าที่ ที่เกี่ยวข้อง เช่น สถาบันครอบครัว มีตำแหน่งต่างๆ คือ พ่อ แม่ พี่น้อง สามี ภรรยา รวมทั้งบทบาทที่จะต้องแสดงในฐานะที่อยู่ในตำแหน่งนั้นๆ เช่น ในสถานภาพหรือตำแหน่งของพ่อ จะต้องมีบทบาทหรือมีหน้าที่หลายอย่าง คือ

สถานภาพทางสังคมและแต่ละสถานภาพหรือตำแหน่ง จะมีฐานะทางสังคมที่สูงต่ำ ต่างกันไป หรืออาจมีฐานะทางสังคมเท่ากันก็ได้ เช่น ในสถาบันการศึกษา ผู้บริหารโรงเรียนจะมีอำนาจมากกว่าครูทั้งหมด ในสถาบันการเมืองการปกครอง นายกรัฐมนตรีหรือผู้นำของประเทศ จะมีอำนาจมากกว่ารัฐมนตรีทั้งหมด เรียกว่ามีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าในทำนองเดียวกัน ครูในโรงเรียนจะมีสถานภาพทางสังคมสูงกว่านักการภารโรง หรือ รัฐมนตรีจะมีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นต้น

๔.๗.๓ การหน้าที่ (Functions) แต่ละสถาบันมีหน้าที่ที่จะต้องทำหลายอย่างเพื่อให้สังคมคงสภาพอยู่ แต่โดยทั่วไปแล้ว แต่ละสถาบันสังคมจะมีหน้าที่ ๒ ประการ คือ

๑) หน้าที่ที่เห็นได้ชัดเจน (Manifest Function) เช่น หน้าที่ของสถาบันการศึกษา คือ การถ่ายทอดทักษะ ความรู้ วัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่ง

๒) หน้าที่แอบแฝง (Latency Function) เช่น หน้าที่ของสถาบันการศึกษาที่แอบแฝง คือ การได้เก็บคนจำนวนหนึ่งไว้ในระยะเวลาหนึ่งเพื่อไม่ให้ออกไปแย่งงานประชากรกลุ่มอื่น ๆ ในสังคม

๔.๗.๔ บรรทัดฐานทางสังคม (Social Norms) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกอย่างของสถาบันสังคม บรรทัดฐานของสังคมประกอบด้วย วิถีประชา (Folkways) จารีต (Mores) และกฎหมาย (Laws)

๑) วิถีประชา เป็นบรรทัดฐานทางสังคมที่มีผลน้อยต่อสังคม เช่น การแต่งงานให้ถูกกาลเทศะ การพูดจาระหว่างผู้ใหญ่ผู้น้อย ขวาวาสและพระสงฆ์และมารยาทในเรื่องต่างๆ เป็นต้น ผู้ทำผิดวิถีประชาชาวบ้านจะไม่เข้ามาเกี่ยวข้อง ปล่อยให้ปัจเจกชนลงโทษกันเอง เช่น ลงโทษด้วยการซุบซิบนินทา การไม่คบหาสมาคมด้วย แต่ถ้าทำดีก็จะได้รับการชมเชย ยกย่องอยากเป็นพวกด้วย เป็นต้น

๒) จารีต เป็นบรรทัดฐานทางสังคมที่มีความสำคัญต่อสังคมมาก เพราะผู้ไม่ทำตามจารีตจะมีผลกระทบต่อสังคมอย่างมาก สังคมจึงมีข้อห้ามต่างๆ มากมาย เช่น ห้ามฆ่ากัน ห้ามทำร้ายกัน ห้ามลักขโมย ห้ามประพฤติผิดประเวณี เป็นต้น ผู้ที่ทำผิดจารีตจะถูกสังคมลงโทษอย่างรุนแรง เช่น ลงประชาทัณฑ์ หรือตัดสินให้ตายไปตามกัน ถ้าไปฆ่าคนอื่นหรือทำผิดประเวณี เป็นต้น

๓) กฎหมาย เป็นบรรทัดฐานทางสังคมที่สำคัญมากในสังคมสมัยใหม่ เป็นบรรทัดฐานประเภทที่เป็นลายลักษณ์อักษร ที่กำหนดถึงระดับการกระทำผิด รวมทั้งมีบทลงโทษไว้อย่างชัดเจน โดยมีหน่วยงานที่เป็นทางการของสังคมจะมีหน้าที่ในการนำผู้กระทำผิดมาลงโทษ

๔.๘ การเปลี่ยนแปลงของสถาบันสังคม

เนื่องจากสถาบันสังคมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากสังคมเพื่อตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานหรือความต้องการของคนในสังคมนั้นๆ จึงอาจทำให้สถาบันสังคมมีการเปลี่ยนแปลง เมื่อความจำเป็นพื้นฐานหรือความต้องการของคนในสังคมนั้นเปลี่ยนแปลงไป อย่างไรก็ตาม อาจจะสรุปถึงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงสถาบันสังคมได้ ๓ ลักษณะ คือ

๔.๘.๑ สถาบันสังคมเปลี่ยนแปลงเพราะความต้องการของคนในสังคมเปลี่ยนไป

ปกติแล้วความจำเป็นหรือความต้องการของคนในด้านที่เกี่ยวข้องกับปัจจัย ๔ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย ความต้องการทางเพศ เป็นเรื่องที่มีอยู่ปกติ ซึ่งมักจะไม่เปลี่ยนแต่ความต้องการในชั้นรองลงไปของคนในสังคมมักจะเปลี่ยนได้ง่าย เช่น ในทางด้านอาหาร หากคนในสังคมมีการเปลี่ยนแปลงการบริโภคอาหารจากที่เคยบริโภคอยู่เป็นปกติ เช่น ต้องการความวิจิตรพิสดารมากขึ้น มีความต้องการการบริการอย่างอื่นในขณะที่บริโภคอาหาร หรือนิยมการรับประทานอาหารแบบฟรั่งจานด่วน (Fast Food) มากขึ้น ก็อาจทำให้มีการเปลี่ยนแปลงในสถาบันที่เกี่ยวข้อง เช่น มีภัตตาคารหรูหรา มีคอฟฟี่ช็อป มีร้านอาหารจานด่วน เกิดขึ้นในสังคมมากขึ้น หรือความต้องการในการซื้อเครื่องใช้อุปโภคบริโภคของคนในสังคมเปลี่ยนแปลงไป จากที่เคยซื้อสิ่งของเหล่านี้ในร้านขายของชำ มานิยมซื้อในห้างสรรพสินค้า ทำให้เกิดห้างสรรพสินค้า และร้านสะดวกซื้อขึ้นมากมาย เป็นต้น

๔.๘.๒ สถาบันสังคมเปลี่ยนแปลงไป เพราะไม่สามารถตอบสนองความต้องการของสังคมนั้นได้ เช่น ปัจจุบันสถาบันครอบครัวไม่สามารถตอบสนองความต้องการในการให้ความรักความอบอุ่นกับเด็ก เนื่องจากพ่อแม่ไม่มีเวลาเลี้ยงดูลูก ทำให้เกิดสถาบันรับเลี้ยงดูเด็ก เกิดขึ้นทำหน้าที่แทนสถาบันครอบครัวซึ่งไม่สามารถทำหน้าที่ในด้านนี้ได้ หรือจากกรณีตัวอย่างในข้อ ๑ ที่กล่าวมา ร้านขายของชำไม่สามารถตอบสนองความต้องการซื้อสินค้าความสะอาดสบายของผู้ซื้อได้ จึงทำให้เกิดห้างสรรพสินค้า และร้านสะดวกซื้อขึ้น เป็นต้น

๔.๘.๓ สถาบันสังคมเปลี่ยนแปลงไป เพราะมีวัตถุประสงค์ใหม่ในสังคมซึ่งจะทำให้มีวิถีการตอบสนองความต้องการของคนในสังคมนั้นดีขึ้น เช่น มีการรับเอาเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้ในชีวิตประจำวัน ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของคนในสังคม ส่งผลให้สถาบันสังคมมีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

๔.๙ สถาบันที่สำคัญ

สถาบันสังคมมีมากมาย และอาจแบ่งออกเป็นกลุ่มบรรทัดฐานเพื่อสนองความต้องการพื้นฐานของสังคมได้มากมายหลายกลุ่ม หรือจัดเป็นสถาบันได้หลายสถาบัน เช่น สถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นกลุ่มบรรทัดฐานที่เกี่ยวกับการตอบสนองความต้องการทางเพศ และการอบรมเลี้ยงดูสมาชิกใหม่ สถาบันการศึกษา ซึ่งเป็นกลุ่มบรรทัดฐานที่เกี่ยวกับการตอบสนองความต้องการด้านความรู้ ทักษะในการประกอบอาชีพ สถาบันศาสนา ซึ่งเป็นกลุ่มบรรทัดฐานที่เกี่ยวกับแนวปฏิบัติด้านจรรยาความประพฤติ การปรุงแต่งจิตใจให้บริสุทธิ์ สถาบันการปกครอง ซึ่งเป็นกลุ่มบรรทัดฐานที่เกี่ยวกับระเบียบและการควบคุมความประพฤติเพื่อการดำเนินชีวิตร่วมกัน หรือ สถาบันเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นกลุ่มบรรทัดฐานที่เกี่ยวกับการผลิตอาหาร สินค้าและบริการเพื่อตอบสนองความต้องการด้านร่างกาย เป็นต้น

สถาบันสังคมมีมากมายตามความต้องการของคนในสังคม ในที่นี้จะขอกล่าวถึงสถาบันสังคมที่สำคัญๆ และเป็นสถาบันสังคมพื้นฐาน ที่ทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของสังคม ๕ สถาบัน คือ สถาบันครอบครัว สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการเมืองการปกครอง สถาบันการศึกษา และสถาบันศาสนา พอสังเขป ดังนี้

๔.๙.๑ สถาบันครอบครัว เป็นสถาบันที่เกิดจากคตินิยมตอบสนองชีวิตด้านความรักเพศสัมพันธ์ระหว่างชายหญิง การสืบสายโลหิตและเผ่าพันธุ์ กระบวนการเลี้ยงดูอบรมขัดเกลาสมาชิกใหม่ของสังคมเพื่อธำรงรักษาเผ่าพันธุ์ของมนุษย์

สถาบันครอบครัว ประกอบด้วย สามี ภรรยา พ่อแม่ ลูก และกลุ่มเครือญาติ ครอบครัวปัจจุบันมีทั้งครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยาย สามีภรรยามีทั้งภรรยาเดี่ยวและหลายสามีภรรยา ชายหรือหญิงเป็นใหญ่และชายหญิงเท่าเทียมกัน มีขนบธรรมเนียมเกี่ยวกับครอบครัว ตั้งแต่เกิดจนถึงอายุชัย เช่น การเกิด การสมรส การขึ้นบ้านใหม่ การเลี้ยงดู ลูกหลานและญาติผู้ใหญ่ ตลอดถึงการตาย เป็นต้น

สำหรับครอบครัวไทยนั้น ให้ความสำคัญแก่กัน มีความรักความผูกพันต่อกันสูง เป็นครอบครัวอบอุ่น เน้นความสำคัญสูงสุดที่ญาติผู้ใหญ่ ลูกหลานต้องมีความกตัญญูต่อบิดามารดา ให้ความสำคัญกับลูกชายและลูกคนสุดท้อง ในสังคมไทยปัจจุบัน หนุ่มสาวรุ่นใหม่ เลือกคู่ครองกันเองมากขึ้น นิยมแยกครอบครัวออกไปอยู่ตามลำพัง สมาชิกติดต่อกับสังคมภายนอกมากขึ้น จนดูเหมือนว่าความสัมพันธ์อันใกล้ชิดของสมาชิกในครอบครัวลดลงกว่าเดิม แม้ภารกิจที่เป็นหน้าที่ของสถาบันครอบครัวเองก็มีการผลักให้หน่วยงานภายนอกเขามารับภาระแทนจึงอาจเป็นข้อผิดพลาด นำไปสู่ภาวะความเหินห่าง การแตกแยกและการล่มสลายของครอบครัว

๔.๙.๒ สถาบันเศรษฐกิจ เป็นสถาบันที่ตอบสนองความต้องการต่อชีวิตด้านการมีชีวิตและการพัฒนาคุณภาพชีวิต แบบแผนการปฏิบัติของสถาบันนี้จะเกี่ยวข้องกับแบบแผนทางการผลิต การวิภาค(กระจายสินค้า) และการบริโภคเศรษฐกิจ องค์กรทางเศรษฐกิจและกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ฯลฯ เช่น ระบบงานเฉพาะอย่าง ระบบการตลาด ระบบการเงิน ระบบเทคโนโลยี และระเบียบข้อบังคับต่างๆ

ในสังคมไทย สถาบันเศรษฐกิจ เป็นระบบเศรษฐกิจเสรี ประชาชนมีเสรีภาพในการประกอบธุรกิจการงาน กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนบุคคล มีเสรีภาพในการบริโภค เสรีภาพในการทำสัญญา เสรีภาพในการแข่งขัน ฯลฯ ภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย รัฐมีหน้าที่แทรกแซงเฉพาะเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวม และควบคุมดูแลระบบและกิจการสาธารณะประโยชน์บางประการ

๔.๙.๓ สถาบันการเมืองการปกครอง เป็นสถาบันที่ตอบสนองความต้องการของชีวิตและสังคมในการเสริมสร้าง ป้องกัน และรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม ระบบการปกครอง ต่างมีแบบแผนความสัมพันธ์เฉพาะ มีระเบียบ วิธีการในการสร้างความมั่นคง ความปลอดภัย และความสงบเรียบร้อยแก่ประชาชนของรัฐแตกต่างกันไปตามระบบการเมืองการปกครองของแต่ละสังคม

ในสังคมไทยนั้น สถาบันการเมืองการปกครอง ได้กลายเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองการปกครองมายาวนานเกือบพันปี เคยปกครองด้วยระบอบการปกครองแบบพ่อปกครองลูก ในสมัยสุโขทัย ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช ในสมัยอยุธยาต่อเนื่องยาวนานจนมีการเปลี่ยนแปลงเป็นระบบประชาธิปไตย ในสมัยรัชกาลที่ ๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ แต่ไม่ว่าจะเป็นระบอบการปกครองแบบใด ฐานะของพระมหากษัตริย์ไทยยังคงได้รับการยกย่องให้เป็นประมุขของประเทศที่มีพระราชอำนาจทางการเมืองมาทุกยุคทุกสมัย

ในระบบการเมืองการปกครองปัจจุบัน ประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ อำนาจอธิปไตยมาจากปวงชน หลักการปกครองเน้นหลักประกันสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาคของประชาชน ระบบราชการเป็นเครื่องมือในการบริหารราชการแผ่นดิน กิจการทหารเป็นส่วนงานที่ทำหน้าที่ป้องกันบ้านเมือง รัฐต้องจัดสิทธิพลของกลุ่มเผด็จการและกลุ่มผลประโยชน์ กระจายอำนาจสังคมและการเมืองให้แก่ท้องถิ่น และพัฒนาพลเมืองให้สามารถแสดงสิทธิ หน้าที่ และใช้อำนาจของตนได้อย่างถูกต้องในระบบประชาธิปไตย

๔.๙.๔ สถาบันการศึกษา เป็นสถาบันที่ตอบสนองความต้องการของชีวิตและสังคมด้านการเรียนรู้ของมนุษย์ แบบแผนพฤติกรรมจึงเป็นการแสวงหาความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคม ถ่ายทอดความรู้ความคิดแก่สมาชิกรุ่นนั้นและรุ่นต่อๆ มา องค์กรที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดศิลปะวิทยาการ ขนบธรรมเนียมประเพณี จริยธรรมและคุณธรรมทางสังคมก็คือ กลุ่มจารีตประเพณี องค์กรทางการศึกษา และองค์กรทางสังคมอื่น เช่น สื่อมวลชน

ในสังคมไทยปัจจุบัน กระบวนการจัดการศึกษามี ๓ ระบบ คือ การศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย

๔.๙.๕ สถาบันศาสนา เป็นสถาบันที่ตอบสนองและเสริมสร้างความมั่นคงของจิต อารมณ์ จริยธรรม และคุณธรรม ศาสนาเป็นสิ่งศรัทธาเชื่อถือและปฏิบัติตาม คำสอนแสดงถึงธรรมจรรยา เพื่อให้เกิดสิ่งดีงามต่อชีวิต ผู้ที่ยึดถือปฏิบัติตามเกิดความมั่นคงทางจิตใจ กฎเกณฑ์แห่งศีลธรรมช่วยให้กระทำดี ความสงบสุขทางสังคม และปลูกฝังค่านิยมที่ถูกต้อง ศาสนาจึงทำหน้าที่สร้างความเป็นระเบียบทางจิตใจ

ประเทศไทย มีศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ บทบาทของพระสงฆ์คือผู้สืบทอดศาสนาด้วยวิถีศึกษาปฏิบัติธรรมวินัย และเผยแผ่พระธรรมให้เกิดกรอบศีลธรรมสำหรับดำเนินชีวิตแก่พุทธศาสนิกชน จริยธรรมมีผลควบคุมและจัดการชีวิตได้เท่าเทียมกับวัตถุนิยม เมื่อชาวพุทธละ ลด เลิก จากความเชื่อและพิธีกรรมของลัทธิพราหมณ์ ลัทธิวิญญูณนิยม ที่ติดปนอยู่กับศาสนาพุทธ เช่น เลิกศรัทธาต่อการสร้างวัดมุงคล การรดน้ำมนต์ ฯลฯ กลับคืนมาศรัทธาต่อการปฏิบัติธรรมตามหลักไตรสิกขาอย่างพระพุทธรเจ้า คือการดำเนินชีวิต ที่ถูกต้องและถูกต้องตามหลักคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

สรุปท้ายบท

สถาบันสังคมเป็นผลสืบเนื่องมาจากความต้องการหาแนวทางปฏิบัติ เพื่อบรรลุเป้าหมายที่ต้องการของสังคม เพื่อความสงบเรียบร้อย ความสันติสุข และการกำหนดหน้าที่ สิ่งใดเป็นสิทธิภาพ เสรีภาพกำหนดว่าใครมีหน้าที่ และบทบาทอย่างไร ว่าใครจะทำอะไร ในขอบเขตใด จากความคาดหวังล่วงหน้า สถาบันสังคมเป็นการกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคมมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตายและแยกส่วน เพื่อกำหนดหน้าที่แต่ละส่วนให้ชัดเจนได้

เพื่อให้มนุษย์รู้จักปรับตัวตามสภาพบทบาทของตนให้เหมาะสม เพราะสถาบันสังคมมีความสัมพันธ์กับสถาบันสังคมอื่น ๆ มีสถาบันครอบครัว การศึกษา ศาสนา เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครอง เป็นต้น สถาบันสังคมมีความสำคัญในฐานะส่งเสริมสร้างสรรคิให้เป็นไป

ตามกฎกติกาที่ตั้งอยู่ในกรอบรูปแบบที่ดี ระบบที่ดี การควบคุมมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังคม เป็นปัจจัยส่งเสริมคุณค่าทางศีลธรรม

สถาบันสังคมเป็นวิธีการทำความเข้าใจพฤติกรรมของคนในสังคมวิธีหนึ่ง ที่ชี้ให้เห็นว่าคนในสังคมทำกิจกรรมอะไรบ้าง ที่เป็นกิจกรรมสำคัญ และมีกฎเกณฑ์วิธีการในเรื่องนั้นๆ อย่างไร ถ้ากิจกรรมใดสมาชิกของสังคมยึดถือปฏิบัติจนกลายมาเป็นแบบแผนที่ถาวรหรือค่อนข้างถาวรเรียกว่า สถาบัน ในสังคมหนึ่งๆ ประกอบด้วยสถาบันต่างๆ มากมายซึ่งเรียกว่าสถาบันทางสังคม เช่น สถาบันครอบครัว หรือสถาบันที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้ได้เข้าใจรูปแบบและสาเหตุที่มาของสถาบันต่างๆ ตลอดจนถึงปัญหาการเปลี่ยนแปลงของสถาบันเหล่านั้น การมองสังคมด้วยวิธีนี้จะทำให้เราเห็นสังคมได้ดีกว่าที่เรามองด้านใดเพียงด้านเดียว การอธิบายสังคมโดยแยกนั้นไม่ได้หมายความว่า การใช้ชีวิตของมนุษย์ในสังคมสามารถแยกเป็นส่วนๆ นั้น กิจกรรมอื่นๆ ด้วย ดังนั้น สถาบันสังคมต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ที่มีอิทธิพลต่อกันและกัน

คำถามท้ายบท

๑. จงอธิบายความหมาย คำว่า “สถาบันสังคม” โดยยกตัวอย่างทฤษฎีประกอบ
๒. จงอธิบายให้เห็นว่าทำไมจึงเกิด “สถาบันสังคม” ขึ้น
๓. จงอธิบายให้เห็นถึงลักษณะของ “สถาบันสังคม”
๔. จงอธิบายถึงส่วนประกอบของสถาบันทางสังคม
๕. จงวิเคราะห์ให้เห็นถึงประโยชน์ที่สังคมจะได้รับจากการมีสถาบันสังคม
๖. ในสังคมที่มีขนาดเล็กมักจะมีสถาบันสังคมพื้นฐานอย่างน้อย ๕ สถาบัน ได้แก่ สถาบันอะไรบ้าง แต่ละสถาบันมีความสำคัญต่อสังคมอย่างไร

เอกสารอ้างอิงประจำบท

ณรงค์ เสียงประชา. **มนุษยกับสังคม**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒.

นิเทศ ดินนะกุล. **สังคมและวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๔๔.

บรรเทิง พาพิจิตร. **สังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗.

สุพัตรา สุภาพ. **สังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒.

อุบล เสถียรปภิกรณกรณ์. **สังคมวิทยา**. นครปฐม : ภาควิชาสังคมวิทยา, ๒๕๒๘.

บทที่ ๕

ประชาสังคม

อภิธรรมย์ สีดาคำ

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายความหมายของประชาสังคมได้
๒. อธิบายความเป็นมาของประชาสังคมได้
๓. อธิบายองค์ประกอบของประชาสังคมได้
๔. อธิบายสาเหตุของการเกิดของประชาสังคมได้
๕. อธิบายกระบวนการของประชาสังคมได้
๖. ยกตัวอย่างประชาสังคมได้อย่างถูกต้อง
๗. อธิบายคุณธรรมที่เกี่ยวข้องกับประชาสังคมได้

ขอขยายเนื้อหา

- ความนำ
- ความหมายของประชาสังคม
- ลักษณะของประชาสังคม
- องค์ประกอบของประชาสังคม
- สาเหตุการเกิดของประชาสังคม
- กระบวนการของประชาสังคม
- ตัวอย่างของประชาสังคม
- คุณธรรมของประชาสังคมที่ดี

๕.๑ ความนำ

คำว่า “ประชาสังคม” มาจากภาษาอังกฤษว่า Civil Society และมีผู้ใช้คำภาษาไทย เทียบเคียงกันหลายคำ อาทิ “สังคมประชาธรรม” (ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม) “สังคมนิติธรรม” (เสนห์ จามริก) “วิถีประชา” (ชัยอนันต์ สมุทวณิช) ใช้คำเหล่านี้โดยมีนัยของคำว่า Civic Movement “อารยะสังคม” (อนุก เหล่าธรรมทัศน์) และ “สังคมเข้มแข็ง” (ธีรยุทธ บุญมี) เป็นต้น ทั้งนี้ นักคิดคนสำคัญๆ ของสังคมไทยได้อธิบายขยายความคำว่า “ประชาสังคม” หรือ Civil Society นี้ในบริบทเงื่อนไขและการให้น้ำหนักที่แตกต่างกัน^๑

การแยกแยะความแตกต่างระหว่างรัฐกับประชาสังคม หรือระหว่างรัฐบาล (Government) กับประชาสังคม (Civil Society) เริ่มเกิดขึ้นในช่วงปลายศตวรรษที่ ๑๘ ในขณะที่มีแนวทางหนึ่งที่เสนอว่ารัฐเป็นจุดสุดยอดของการพัฒนาของชุมชน รัฐจึงอยู่เหนือสังคม แต่ Hegel มีความเห็นว่า สังคมเป็นสิ่งที่ เป็นธรรมชาติ รัฐเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรมชาติ คนในสังคม จึงมีสิทธิ์ตามธรรมชาติที่รัฐไม่อาจถืออำนาจเข้าแทรกแซงได้ Hegel เห็นว่าประชาสังคมนั้น มิใช่เป็นสิ่งที่ เป็นเงื่อนไขตามธรรมชาติของเสรีภาพ แต่เกิดจากเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ อันเป็นชีวิตทางจริยธรรมที่เป็นผลผลิตของการคลี่คลายขยายตัวทางประวัติศาสตร์ ระหว่างหน่วยงานทางสังคมระดับเล็กสุด คือ ครอบครัวที่บิดาเป็นใหญ่ในการปกครองกับสากลรัฐ (Universal state) ประชาสังคมจึงเป็นผลผลิตของกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ ที่ซับซ้อนและยาวนาน การเกิดขึ้นของประชาสังคมจึงถือเป็นความสำเร็จของโลกยุคใหม่ ประชาสังคมก่อให้เกิดระบอบความจำเป็นที่คนสามารถพึ่งพาได้ แทนที่จะตกอยู่ภายใต้สภาพ การณ์ทางธรรมชาติที่มีความขัดแย้งกัน^๒

ในการแบ่งแยกรัฐและประชาสังคมออกจากกันตามแบบของ Hegel มีความหมาย ต่อการสร้างแนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่เหมาะสมระหว่างรัฐกับสังคม โดยเฉพาะความคิด ที่ว่าประชาสังคมมีอิสระในตัวเองระดับหนึ่ง และรัฐมีอำนาจไม่เด็ดขาดสูงสุดในบางกรณี แต่รัฐ มีขอบเขตการใช้อำนาจที่จำกัดโดยกฎหมายรัฐธรรมนูญ แต่ประชาสังคมก็ได้เป็นอิสระจากรัฐ

^๑ ประชาสังคม (ออนไลน์), เข้าถึงใน : <http://www.thaicivinet.com> [๒๐๐๗, June ๒๐].

^๒ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ประชาสังคมทฤษฎีนักคิดในสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๓๕), หน้า ๓๕-๔๐.

เสียทีเดียว ยังต้องถูกวางระเบียบและความคุมจากรัฐอยู่ในกรณีที่ประชาสังคมมีความขัดแย้งและไม่สามารถจัดการได้และการมีอยู่ของประชาสังคมก็ต้องการการดำรงอยู่ของรัฐ ความพยายามที่จะแยกประชาสังคมออกจากรัฐเท่ากับเป็นการทำลายประชาสังคมไปในตัว และการมีรัฐอยู่ก็เป็นการจำกัดขอบเขตของประชาสังคมไม่ให้มีอำนาจมากเกินไป ทั้งนี้เป็นไปตามแนวคิด “ทวิตรรกะ” ที่แสดงให้เห็นว่า ความคิดที่อยู่ในกรอบของข้อปฏิบัติไม่ว่าจะจะเป็นโครงสร้างและผู้กระทำ ไปจนถึงรัฐและประชาสังคมนั้นไม่สามารถแยกจากกันได้

๕.๑ ความหมายของประชาสังคม

ความหมายหรือสิ่งที่ถือว่าเป็นคุณลักษณะของประชาสังคมนั้นนอกจากจะแตกต่างกันไปในแต่ละยุคสมัยและบริบทของสังคม ในด้านหนึ่งแนวคิดประชาสังคมเป็นการอธิบายปรากฏการณ์ของสังคม แต่ในขณะเดียวกันในอีกด้านหนึ่งก็ถูกแทรกด้วยอุดมคติหรือภาพของสังคมที่พึงปรารถนาตามผู้ใช้ นอกจากนี้บริบททางสังคมที่มีพัฒนาการต่างกัน ทำให้ความหมายและอุดมคติในแนวคิดในเรื่องประชาสังคมมีความหลากหลายเพิ่มมากขึ้น

ประเวศ วะสี กล่าวว่า “ประชาสังคม” หรือจะใช้คำอื่น เช่น ประชาคม ความเข้มแข็งของชุมชนหรือความเป็นชุมชนหมายถึงการที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกันหรือมีความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารกัน มีการรวมกลุ่มกันหรืออยู่ห่างกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีเรื่องจิตใจเข้ามาด้วย มีความรัก มีมิตรภาพ มีการเรียนรู้ในการกระทำ ในการปฏิบัติบางสิ่งบางอย่างจะเรื่องใดก็แล้วแต่และมีการจัดการ”

อนเนก เหล่าธรรมทัศน์ ให้ความเห็นว่า ประชาสังคม หมายถึง เครือข่าย กลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ สถาบันและชุมชนที่มีกิจกรรมหรือมีการเคลื่อนไหวอยู่ระหว่างรัฐ (State) กับปัจเจกชน (Individuals) โดยเน้นจุดของประชาสังคม ได้แก่ ไม่ชอบ และไม่ยอมให้รัฐครอบงำหรือบงการ แม้ว่าจะยอมรับความช่วยเหลือจากรัฐและมีความร่วมมือกับรัฐได้ แต่มีความสามารถขึ้นนำกำกับและคัดค้านรัฐได้พอควร ไม่ชอบลัทธิปัจเจกชนนิยมสุดขั้ว ซึ่งส่งเสริมให้คน

^๑ ประเวศ วะสี, ยุทธศาสตร์ชาติ เพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคมและศีลธรรม, (กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๑), หน้า ๖.

เห็นแก่ตัว ต่างคนต่างอยู่แก่งแย่งแข่งขันกันจนไม่เห็นประโยชน์ส่วนรวม หากแต่สนับสนุนให้ปัจเจกชนรวมกลุ่มร่วมหมู่และมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม โดยไม่ปฏิเสธการแสวงหาหรือปกป้องผลประโยชน์เฉพาะส่วนเฉพาะกลุ่ม^๔

นายแพทย์ชูชัย ศุภวงศ์ สรุปว่า ประชาสังคม หมายถึง การที่ผู้คนในสังคมเห็นวิกฤตการณ์หรือสภาพปัญหาในสังคมที่สลัดซับซ้อนที่ยากแก่การแก้ไขมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน ซึ่งนำไปสู่การก่อจิตสำนึก (Civic Consciousness) ร่วมกัน มารวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร (Civic Group / Organization) ไม่ว่าจะป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน หรือภาคสังคม (ประชาชน) ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน (Partnership) เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาหรือกระทำการบางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ด้วยความรัก ความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทรต่อกันภายใต้ระบบการจัดการโดยมีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย (Civic Network)^๕

ชัยอนันต์ สมุทรวนิช ให้ความหมายว่า ประชาสังคม หมายถึง ทุกส่วนของสังคม โดยรวมภาครัฐ ภาคประชาชนด้วยถือว่าทั้งหมดเป็นประชาสังคมที่แตกต่างจากความหมายแบบตะวันตกที่แยกออกมาจากภาครัฐหรือนอกภาครัฐ แต่หมายถึงทุกฝ่ายที่เข้ามาเป็นหุ้นกัน โดยนัยนี้ ชัยอนันต์สมุทรวนิช ได้ให้ความหมายสำคัญกับ Civic Movement หรือวิถีประชา ที่เป็นการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มองค์กรต่างๆ โดยเอากิจกรรมเป็นศูนย์กลางปราศจากการจัดตั้ง

ธีรยุทธ บุญมี ใช้คำว่า “ประชาสังคม” โดยให้ความหมายในลักษณะสังคมเข้มแข็ง ที่หมายถึงพลังทางสังคมที่มาจากทุกส่วนอาชีพ ทุกระดับรายได้ ทุกภูมิภาคของประเทศ ซึ่งหากแม้ว่าสังคมโดยรวมมีความเข้มแข็ง นักธุรกิจ พ่อค้า ประชาชน นักศึกษาและปัญญาชน ก็จะสามารถรวมผลักดันสังคมและปัญหาต่างๆ ที่เป็นพื้นฐานสังคมก็จะสามารถเปลี่ยนแปลงได้^๖

^๔ อเนก เหล่าธรรมทัศน์, โครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม ขบวนการประชาสังคมไทย : ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒), หน้า ๓๕.

^๕ ชูชัย ศุภวงศ์, ประชาสังคม : ทศวรรษนักคิดในสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๑), หน้า ๑๖๓.

^๖ ธีรยุทธ บุญมี, สังคมเข้มแข็ง, (กรุงเทพฯ : มิ่งเมือง, ๒๕๓๙), หน้า ๒๐.

จากการนิยามความหมายของคำว่า “ประชาสังคม” ตามทฤษฎีของนักวิชาการที่กล่าวมาสามารถอธิบายโดยย่อว่า ประชาสังคม หมายถึง การรวมตัวกันของประชาชนจากทุกส่วนของสังคมจำนวนหนึ่ง ที่มีความคิดมีจิตสำนึกร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารกัน ก่อให้เกิดกลุ่ม องค์กร สถาบัน ในการทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาหรือกระทำการบางอย่างเกี่ยวกับวิถีชีวิตของกลุ่ม พัฒนาและฟื้นฟูชุมชนและสังคมของตน และพัฒนาศักยภาพของบุคคล ชุมชน และสังคมให้สามารถพึ่งตนเองได้ และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนภายใต้การจัดการที่มีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย

ประชาสังคม เป็นสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นในช่วงโลกยุคสมัยใหม่ในยุโรป ในราวศตวรรษที่ ๑๘ เป็นต้นมา ซึ่งเป็นยุคที่ชนชั้นกลาง พ่อค้า นักธุรกิจ นายธนาคาร ปัญญาชน ศิลปิน ได้เริ่มสร้างพื้นที่เปิด รวมตัวเป็นกลุ่ม ชมรม สมาคมอย่างคึกคัก ดังนั้น หากจำกัดการมองประชาสังคมเฉพาะเป็นปรากฏการณ์ของโลกสมัยใหม่ ตัวละครที่เข้ามามีส่วนร่วมในการช่วงชิงอำนาจ ทรัพยากร ผลประโยชน์ รวมความเชื่อ วัตถุประสงค์บนพื้นที่เปิดนี้ก็จะมียุค ๔ หลัก คือ^๗

๑. รัฐชาติสมัยใหม่ (Nation - State) หรือภาคการเมือง
๒. ภาคสังคม ได้แก่ กลุ่มองค์กรเครือข่ายของชนชั้นกลางและชนชั้นอื่น ๆ ที่รวมตัวเป็นตัวกระตุ้นความคิดใหม่ ๆ สร้างประเด็นสาธารณะ (Public Issue) และความคิดเป็นเห็นสาธารณะ (Public Opinion) รวมทั้งเป็นผู้ตัดสินมาตรฐาน วัฒนธรรม คุณค่าศิลปะ ความงาม รสนิยมของสังคมโดยแย่งชิงหน้าที่นี้จากกษัตริย์ ชุนนาง
๓. ภาคธุรกิจหรือตลาด (Markets) ทำหน้าที่ในการผลิตสินค้าบริการตอบสนองต่อผู้บริโภค
๔. ภาคประชาชน (People) คือ ประชาชนทุกคนต้องมีจิตสำนึกร่วมกันต่อสังคม

^๗ ธีรยุทธ บุญมี, **ประชาสังคม**, (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, ๒๕๔๗), หน้า ๒๑.

๔.๒ ลักษณะของประชาสังคม^๘

การตีความและขยายความจากการให้ความหมายของ “ประชาสังคม” ในแง่มุมต่าง ๆ ที่มีการนำเสนอโดยนักวิชาการผนวกกับประสบการณ์ความเคลื่อนไหวของประชาชนที่ถูกถ่ายทอดขึ้นมาเรื่อยๆ ให้เห็นลักษณะและองค์ประกอบของประชาสังคมบางประการ ดังที่อนุชาติ พวงสำลี ได้นำเสนอ “ลักษณะของประชาสังคม” ซึ่งสามารถใช้เป็นกรอบในการมอบหรือกำกับรูปธรรมของการปฏิบัติได้ดังนี้

๑. มีความหลากหลาย ความหลากหลายจะช่วยให้กลุ่มมีลักษณะการเรียนรู้ร่วมกันสูง เพราะต้องการความเข้าใจซึ่งกันและกันมาก ความหลากหลายมีหลายลักษณะ คือ หลากหลายในลักษณะพื้นที่ เช่น มีการรวมตัวกันโดยอาศัยพื้นที่ หรืออาณาบริเวณเป็นขอบเขตของการรวมตัวกัน หลากหลายในลักษณะของการรวมตัวกัน เช่น กลุ่ม ชุมชน องค์กร สมาคม ฯลฯ

๒. มีความเป็นชุมชน มีความหมายทั้งในลักษณะที่เป็นอาณาบริเวณที่สามารถติดต่อถึงกันได้ หรือเป็นความเป็นชุมชนภายในกลุ่มองค์กรที่รวมตัวกันด้วยความรัก ความผูกพัน ความเอื้ออาทร ความสนใจ หรือผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งตามความหมายนี้จะทำให้ประชาชนสังคมมีความหมายที่กว้างขวางมาก

๓. สำนึกสาธารณะ การมีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม ในความหมายนี้หมายถึงการทำให้ประชาชนเกิดสำนึกแห่งความเป็นพลเมือง (Citizenship) สำนึกถึงพลังของตนเองว่าจะสามารถร่วมแก้ไขเปลี่ยนแปลงสังคมได้

๔. มีกิจกรรมและความต่อเนื่อง การรวมกลุ่มกันต้องสามารถผลักดันให้เกิดการกระทำหรือกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน อันเป็นการเรียนรู้ที่มีการปฏิบัติร่วมกัน

๕. มีเครือข่ายและการติดต่อสื่อสาร กลุ่มประชาสังคมที่จะมีความยั่งยืนต้องมีระบบการจัดการที่ดี มีระบบการสื่อสารแลกเปลี่ยน ตลอดจนการสร้างเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งจะนำไปสู่พลังในการเชื่อมโยงสังคมให้มีความเข้มแข็ง^๙

^๘ อนุชาติ พวงสำลี และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล, **ประชาสังคม : คำ ความคิดและความหมาย**, หนังสือชุดประชาสังคม ลำดับที่ ๗, (กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๕๐), หน้า ๒๙๐-๒๙๑.

^๙ อนุชาติ พวงสำลี และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล, **ประชาสังคม: คำ ความคิด และความหมาย**, หนังสือชุดประชาสังคม ลำดับที่ ๗, หน้า ๒๙๐-๒๙๑.

๕.๓ องค์ประกอบของประชาสังคม

แนวทางหรือยุทธศาสตร์ที่กระบวนการประชาสังคมพึงถือเป็นเงื่อนไขในการปฏิบัติอันเป็นหนทางนำไปสู่ประชาสังคมที่เข้มแข็งประกอบด้วย^{๑๐}

๑. มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน ความเป็นกลุ่ม องค์กรที่มีสำนึกต่อสาธารณะต้องมีการมองอนาคตข้างหน้าร่วมกัน รับรู้และเข้าใจทิศทาง เป้าหมายที่จะไปด้วยกัน จะทำให้กระบวนการเคลื่อนไหว มีพลังและลดความขัดแย้งเฉพาะหน้าลง

๒. มีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง ประชาสังคมเป็นเรื่องของการจัดการกับวิกฤตหรือสภาพปัญหาของชุมชนหรือกลุ่มที่สมาชิกจะต้องมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน การจัดการจะต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายอย่างแท้จริงในทุกขั้นตอนของกิจกรรม เพื่อทำให้เกิดการรับรู้ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือปฏิบัติเพื่อผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงร่วมกัน ด้วยถือว่าเป็นเรื่องที่ดีที่มีสิทธิมีส่วนร่วม ดังที่ ซีรยุทธ บุญมี ได้ให้ความสำคัญต่อการทำให้สังคมเข้มแข็งว่า การแก้ปัญหาที่พื้นฐานต้องมองไปที่ “พลังที่สาม” คือ พลังของสังคมโดยรวมทั้งหมดว่าเป็นสิ่งสะท้อนที่ดีที่สุด หากสังคมมีความเข้มแข็ง โดยมีทุกๆ ส่วน คือ ธุรกิจ วิชาชีพ ปัญญาชน นักศึกษา ชาวบ้าน นักการเมืองร่วมแรงร่วมใจกัน มีความสามารถที่จะผลักดันให้กลุ่มอำนาจนิยมถอยร่นไปได้

๓. มีองค์ความรู้ และความสามารถในการแสวงหาความรู้ ประชาสังคมจะต้องสร้างและสั่งสมองค์ความรู้ที่จะสามารถปรับใช้และเรียนรู้เพิ่มเติมตลอดเวลา เพื่อการแก้ปัญหา และการกำหนดทิศทางไปข้างหน้า

๔. มีการเรียนรู้จากการปฏิบัติหรือการทำกิจกรรมร่วมกัน ประชาสังคมเป็นกระบวนการ ทางสังคมที่ไม่มีสูตรสำเร็จ แต่เป็นการเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติ อันจะช่วยให้เกิดปัญญาหมู่ ในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาดังกล่าว และอยู่บนพื้นฐานของประสบการณ์จริง

^{๑๐} สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ, ประชาสังคมกับการพัฒนาสุขภาพทวิเคราะห์ทางวิชาการ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โครงการสำนักพิมพ์สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑๓.

ในอีกด้านหนึ่งก็จำเป็นต้องคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ให้เห็นถึงสถานการณ์ แนวโน้มความเปลี่ยนแปลงไปพร้อมๆ กันด้วย เพื่อให้สามารถปรับตัวได้เท่าทันและเป็นฝ่ายก้าวหน้ามากกว่าตั้งรับปัญหา

๕. มีการติดต่อสื่อสารกันอย่างต่อเนื่องและเชื่อมโยงช่วยความร่วมมือการสื่อสารเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อให้ประชาสังคมมีความเติบโตและขยายตัวอย่างมั่นคง ทั้งยังเป็นการเชื่อมโยงเครือข่ายความร่วมมือต่างๆ เข้าด้วยกัน เพื่อหนุนเสริมความเข้มแข็งซึ่งกันและกัน

๖. มีระบบการจัดการที่ดีมีประสิทธิภาพ การสร้างประชาสังคมจะต้องวางบนพื้นฐานการจัดการที่ดีในแง่ขององค์กร ระบบและประสิทธิภาพของทั้งคนและองค์กร อันนำไปสู่ความต่อเนื่องและยั่งยืน

๗. มีความรับผิดชอบต่อสาธารณะในฐานะของพลเมือง ความเป็นประชาสังคมนั้นจะต้องสะท้อนถึงความตื่นตัวของพลเมืองที่จะเข้ามาร่วมรับผิดชอบต่อความเป็นอยู่ของส่วนรวมหรือสาธารณะ (Public Responsibility) ที่มีได้หวังเพียงรอคอยหรือเรียกร้องการแก้ปัญหาจากรัฐฝ่ายเดียวโดยตนเองไม่มีส่วนร่วม

๕.๔ สาเหตุของการเกิดประชาสังคม

การก่อตัวของกระแสประชาสังคมหรือสาเหตุของการเกิดประชาสังคม มาจากหลายเหตุปัจจัย ดังนี้^{๑๑}

๑. วิกฤตในสังคม รัฐ และทุนไม่สามารถแก้ไขได้โดยลำพัง หรือเป็นวิกฤตระดับโลก (Global Crisis) เช่น วิกฤตสิ่งแวดล้อม สิทธิมนุษยชน เอดส์ ฯลฯ

๒. การก่อกำเนิด และการขยายตัวของชนชั้นกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พ่อค้า นักธุรกิจ นักวิชาการที่มีการศึกษา และมีฐานะทางเศรษฐกิจ

^{๑๑} สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ, ประชาสังคมกับการพัฒนาสุขภาพบทวิเคราะห์ทางวิชาการ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โครงการสำนักพิมพ์สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, ๒๕๔๐), หน้า ๑๒.

๓. พัฒนาการของกระบวนการประชาธิปไตย ซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถแสดงออกในทางความคิดเห็นได้โดยอิสระ

๔. ระบบการติดต่อสื่อสาร สังคมในยุคข้อมูลข่าวสารและระบบการติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพทำให้เกิดการรับรู้ข่าวสาร และเกิดการรวมตัวกันโดยสะดวก โดยที่บางครั้งไม่จำเป็นต้องพบกัน

๕.๕ กระบวนการของประชาสังคม

กระบวนการ ตามความหมาย พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๒๕) หมายถึงปรากฏการณ์ธรรมชาติที่ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงอย่างมีระบบไปสู่ผลอย่างหนึ่งหรือลำดับของการกระทำซึ่งดำเนินต่อเนื่องกันไปจนสำเร็จลง ณ ระดับหนึ่ง

ดังนั้น กระบวนการประชาสังคม หมายถึงลำดับของการกระทำที่ก่อให้เกิดการรวมตัวกันของประชาชนที่มีความคิด จิตสำนึกร่วมกัน ทำงานร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาหรือกระทำการบางอย่างเกี่ยวกับวิถีชีวิตของกลุ่มเพื่อพัฒนาฟื้นฟูกลุ่มให้บรรลุวัตถุประสงค์

กระบวนการที่จะเรียกว่าเป็นประชาสังคมได้นั้น มีผู้เสนอองค์ประกอบหรือขั้นตอนไว้ดังนี้

สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ กล่าวว่า กิจกรรมหรือกระบวนการที่จะเรียกว่าเป็นประชาสังคมได้นั้นจะต้องประกอบด้วย องค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ส่วน คือ^{๑๒}

๑. จิตสำนึกประชาสังคม (Civic Conciousness) หมายถึงความคิดและความยอมรับในเรื่องการรวมตัวกันอย่างอิสระด้วยความรัก ความยอมรับในความคิดเห็นของกันและกัน ในอันที่จะเรียนรู้ร่วมกัน หรือแก้ไขปัญหาที่เผชิญอยู่ การรวมตัวกันจึงเป็นลักษณะ Partnership เป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ มีอิสระและมีการเรียนรู้ร่วมกัน

^{๑๒} สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ, ประชาสังคมกับการพัฒนาสุขภาพพบทวีเคราะห์ทางวิชาการ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๑๓-๑๕.

๒. โครงสร้างองค์กรประชาสังคม (Civic Organization) หมายถึงกลุ่มการรวมตัว อาจเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้ เป็นกลุ่มที่รวมตัวกันเฉพาะคราว เฉพาะเรื่อง ต่อเนื่อง ก็ได้ สมาชิกกลุ่มอาจจะเป็นบุคคลในภาครัฐ ภาคธุรกิจ หรือประชาชนก็ได้ จำนวนสมาชิก ไม่จำกัด ประเด็นสำคัญต้องมีจิตสำนึกประชาสังคมครบถ้วน การมีองค์กร หมายถึง มีระบบ การจัดการเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ในการปฏิบัติ และนำไปสู่การแก้ปัญหา

๓. เครือข่ายประชาสังคม (Civic Network) หมายถึงโครงสร้าง และกระบวนการ ซึ่งเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มหรือเชื่อมโยงองค์กรประชาสังคมต่างๆ เข้าด้วยกัน ปัจจัยสำคัญของ เครือข่ายประชาสังคม คือ ระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ และการสัมพันธ์กันด้วยความ สมานฉันท์ เครือข่ายประชาสังคมจะเป็นสิ่งที่ช่วยรวมพลังจิตสำนึกของสมาชิก และองค์กร ประชาสังคมต่างๆ ให้เกิดเป็น “อำนาจที่สาม” ที่มีความเข้มแข็งในสังคมขึ้นมา

ธีรยุทธ บุญมี ได้ชี้ให้เห็นว่า กระบวนการก่อตัวของภาคสังคมมีจุดเริ่มต้นจาก การเกิดสำนึกทางสังคมขึ้น ขั้นตอนการก่อตัวของสังคมเข้มแข็ง หรือ Civil Society มี ๔ ขั้นตอน คือ^{๑๓}

๑. การเกิดจิตสำนึก การพัฒนาประเทศที่ผ่านมาที่มุ่งเน้นเศรษฐกิจเป็นหลักได้ ก่อให้เกิดปัญหาสังคมตามมามากมาย ทำให้คนไทยซึ่งเคยมีวิถีชีวิตอยู่รวมกันเป็นชุมชน ขนาดเล็ก ซึ่งชุมชนจะทำหน้าที่ดูแลทุกข์สุข แก้ไขปัญหาต่าง ๆ รวมกัน เปลี่ยนมาใช้วิถีชีวิต คนเมืองใหม่ ซึ่งตอนต้นจิตสำนึกชุมชนหายไปเกิดเป็นความคิดต่างคนต่างอยู่ เกิดปัญหาความ ไม่รับผิดชอบ ไม่มีวินัยเมื่อปัญหาสังคมต่างๆ ทวีความรุนแรงขึ้น และภาครัฐ ไม่สามารถให้ ความช่วยเหลือได้ จึงได้ก่อให้เกิดจิตสำนึกในระดับสังคมของคนไทย คือวิถีชีวิตสังคมซึ่งทุกคน มีความรับผิดชอบต่อร่วมกันที่จะต้องแก้ไขปัญหา และทุกคนก็มีสิทธิเรียกร้องเพื่อให้ส่วนรวมดีขึ้น

๒. การเกิดขององค์กรสังคม การเกิดกลุ่ม องค์กรทางเศรษฐกิจ สังคมต่างๆ ที่มี จิตสำนึกในการดูแลประโยชน์ซึ่งกันและกันในสังคมไทยได้เกิดการก่อตัวและเคลื่อนไหว ของ

^{๑๓} ธีรยุทธ บุญมี, สังคมเข้มแข็ง, (กรุงเทพฯ : มิ่งมิตร, ๒๕๓๙), หน้า ๔๐.

ประชาสังคมมาเป็นเวลานาน ทั้งที่เป็นการรวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะบางกลุ่ม หรือ มีจิตสำนึกในการแก้ปัญหาสังคม เช่น การรวมตัวกันโดยมีจิตสำนึกร่วมกันในการช่วยเหลือ เกื้อกูลกันในสังคมเดียวกันในลักษณะสังคมสงเคราะห์ เช่น สภาสตรี สภากาชาดไทย การรวม ตัวกันของกลุ่มวิชาชีพต่าง ๆ เช่น สภานายความ แพทย์สภา สมาคมนักสังคมสงเคราะห์ ฯลฯ เพื่อพัฒนาคุณภาพวิชาชีพ และเกิดองค์กรอื่น ๆ อีกมากมาย

๓. การก่อรูปของอุดมการณ์ร่วมของสังคม เมื่อจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมสูงขึ้น กลุ่มต่าง ๆ มีมากขึ้น เกิดอุดมการณ์ที่ยึดเหนี่ยวผูกพันกับสังคมให้เป็นสังคมที่เข้มแข็ง และมีคุณธรรม (Ideology of Civic Society) ขึ้น

๔. การตกลึกเป็นสถาบันของอุดมการณ์สังคม เป็นเสมือนสถาบันที่ทุกคนยอมรับ เป็นกฎเกณฑ์แห่งวิถีชีวิต เป็นแรงขับเคลื่อนให้สังคมก้าวหน้าไปพร้อม ๆ กับกลุ่มองค์กร สังคมจะมีความเข้มแข็ง และมีบทบาทหน้าที่เป็นที่ยอมรับในบ้านเมืองอย่างกว้างขวาง

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร ได้กล่าวถึง ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของขบวนการ เอิร์ธเฟิร์ส (Earth First) ซึ่งเป็นขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมระดับท้องถิ่นของประเทศ สหรัฐอเมริกาที่มีเป้าหมายหลักอยู่ที่การอนุรักษ์ธรรมชาติ โดยเฉพาะป่าไม้ที่ดินสาธารณะต่างๆ และความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อคงความสมดุลระบบนิเวศของโลกไว้ว่า ประกอบด้วย กระบวนการเคลื่อนไหว ดังนี้^{๑๔}

๑. เป้าหมายของการเคลื่อนไหว คือ การนำเสนอมุมมองใหม่ต่อธรรมชาติ โดยมี โลกเป็นศูนย์กลาง

๒. การจัดองค์กรในรูปของเครือข่ายโยงใยมากกว่าการจัดแบ่งตามสายการบังคับบัญชาไม่มีผู้นำที่เป็นทางการ ไม่มีศูนย์รวมอำนาจ แต่ละกลุ่มจะเคลื่อนไหวโดยอิสระ

๓. การเคลื่อนไหวเรียกร้องเป็นการใช้สิทธิของพลเมืองในระบบประชาธิปไตย

^{๑๔} ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, ขบวนการประชาสังคมไทย : ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง, (กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒), หน้า ๕๖.

๔. การรวมกลุ่มกันบนฐานของประเด็นปัญหาที่ต่อสู้ร่วมกัน ไม่ใช่อยู่บนฐานของผลประโยชน์ส่วนตัว

๕. ยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวเป็นการปลุกจิตสำนึกของคนในสังคมให้ตระหนักการเรียนรู้ถึงปัญหาสิ่งแวดล้อม อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในการดำรงชีวิตแบบใหม่

สรุปว่า กระบวนการประชาสังคมเป็นปรากฏการณ์ที่เป็นพลวัต คือ ไม่ตายตัว ไม่หยุดนิ่ง มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงขึ้นกับสภาพปัญหาและสภาพชุมชน แต่จะมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ

๑. การเกิดจิตสำนึกที่จะเรียนรู้หรือแก้ปัญหาาร่วมกัน
๒. การรวมตัวเป็นกลุ่มดำเนินการร่วมกัน
๓. การเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ นำไปสู่การแก้ปัญหา
๔. เครือข่ายเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มหรือเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มนำไปสู่ศักยภาพ

ที่เข้มแข็ง

๕.๖ ตัวอย่างประชาสังคม

ในโลกนี้มีองค์กร หน่วยงาน สถาบันต่าง ๆ ที่ทำงานเป็น “ประชาสังคม” มากมาย เช่น กลุ่ม NGO อาจเรียกว่า ความเคลื่อนไหวของพลเมือง นักวิชาการ อาจเรียกว่าชุมชนเข้มแข็งหรือสังคมเข้มแข็ง หน่วยงานราชการ อาจเรียกว่าประชาสังคมจังหวัด อำเภอ ตำบล เป็นต้น สำหรับในประเทศไทย ก็มีตัวอย่างประชาสังคม เช่น “บวร”

การก่อให้เกิดกระบวนการประชาสังคม “บวร” คือ การนำเอารูปแบบและแนวคิดการพัฒนาแบบ “บวร” (บ้าน วัด โรงเรียน) กล่าวคือ เป็นแนวคิดที่มุ่งพยายามที่จะนำเอาองค์กร และ/หรือ สถาบันหลักในชุมชนท้องถิ่นมาเป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนา ซึ่งมีส่วนประกอบของ “บวร” ดังต่อไปนี้

๑. สถาบันการปกครอง (บ้าน) ซึ่งประกอบไปด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน อบต. สาธารณสุขตำบล เกษตรตำบล เป็นต้น รวมทั้งระบบกลไกในการบริหารที่มาจากรัฐในรูปแบบอื่น ๆ ด้วย

๒. สถาบันศาสนา (วัด) ประกอบด้วย เจ้าอาวาส พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา และกลุ่มหรือชมรมศาสนา ซึ่งในความหมายในเชิงกว้าง อาจจะหมายรวมถึง องค์การหรือสถาบันทางศาสนาต่าง ๆ ในชุมชนนั้น ๆ ด้วย

๓. สถาบันการศึกษา (โรงเรียน) ประกอบด้วย ครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ คณะครู นักวิชาการ และบุคลากรทางการศึกษาอื่น ๆ ทั้งในโรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย และองค์การทางการศึกษาอื่น ๆ ด้วย

ดังนั้น ประชาสังคมแบบ “บวร” จึงหมายถึงการนำเอา สถาบันหลักในชุมชนมาเป็นกลไกในการพัฒนาและสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ทำหน้าที่เป็นแกนกลางในการพัฒนา ตัดสินใจ แก้ปัญหาตนเอง และชุมชน กำหนดแผนแม่บทชุมชนด้วยการร่วมกันคิด สร้าง และบริหารจัดการชุมชนของคนในท้องถิ่นที่รวมกันเป็นเจ้าของ

ในกรณีของประเทศไทย จุดแข็งอย่างหนึ่งของสังคมไทย ก็คือ การมีพระพุทธศาสนา และได้รับการยอมรับโดยพหุวัฒนธรรมว่า ประเทศไทยเป็นเมืองแห่งพระพุทธศาสนา มีบุคลากรที่เป็นพระภิกษุและสามเณร จำนวน ๓๔๐,๓๐๓ รูป มีวัดที่มีพระสงฆ์อยู่จำพรรษาจำนวน ๓๓,๖๗๔ วัด^{๑๕} (นอกจากนี้ ความผูกพันระหว่างวัดและชุมชน จึงเป็นทุนทางจิตวิญญาณ (Spiritual capital) ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural capital) ในสังคมไทยมาตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน ตั้งแต่เกิดจนตาย “บ้าน วัด โรงเรียน” จึงเป็นทุนมรดกทางสังคมที่มีมาคู่สังคมไทย สถาบันทั้ง ๓ จึงมีความสัมพันธ์ในทางสังคมและเป็นตัวเชื่อมโยงกิจกรรมในชุมชนทั้ง มิติทางด้าน เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

ลักษณะชุมชนที่ปรากฏในสังคมจึงมักประกอบด้วย “บ้าน” (ชุมชน ซึ่งเป็นแหล่งรวมของผู้คนและระบบชีวิตที่ก่อเกิดกิจกรรมทางสังคมที่หลากหลาย) “วัด” (สถาบันศาสนา ซึ่งเป็นตัวขัดเกลาและป้อนเพาะวัฒนธรรมและศูนัยร่วมจิตใจของชุมชน) “โรงเรียน” (สถาน

^{๑๕} ข้อมูลจาก สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๗.

ศึกษาเป็นต้นเพิ่มเติมความรู้และถ่ายทอดการศึกษาอย่างเป็นระบบ) สถาบันทั้ง ๓ จึงเป็นสถาบันสำคัญในทางสังคมที่จะสามารถนำมาเป็นกลไกที่ก่อให้เกิดกระบวนการสร้างสังคมให้เข้มแข็ง พัฒนาให้เกิดเครือข่าย นำสู่ภราดรภาพและสังคม สมานฉันท์ อันเป็นจุดหมายปลายทางของการพัฒนาชุมชนและสังคมได้อีกรูปแบบหนึ่ง

๕.๗ คุณธรรมของประชาสังคมที่ดี

ประชาสังคมต้องผ่านกระบวนการคุณธรรมอย่างน้อย ๓ ขั้นตอน คือ^{๑๖} วินัย จริยธรรมคุณธรรม

๑. วินัย (Discipline)

เริ่มจากการมีวินัยในตนเองคือ การควบคุมความประพฤติ กาย วาจา ใจ ของตน ง่าย ๆ คือการรักษาศีล ๕ อย่างเคร่งครัด

๒. จริยธรรม (Ethic)

การมีความเห็นอกเห็นใจ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อคนอื่น เห็นประโยชน์แก่ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัวง่าย ๆ คือ พรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา จริง ๆ แล้วข้อความข้างต้นนี้มีในวัตถุประสงค์หรือนโยบายหลักของการจัดตั้งประชาสังคมเกือบทุกกลุ่ม แต่เป็นข้อที่มีผู้ให้ความสำคัญในการนำไปปฏิบัติจริงน้อยมาก เช่น

- บางคนประกาศว่าตนเป็นสมาชิกประชาสังคม แต่กลับมองการรวมกลุ่มของสมาชิกคนจนที่ไม่มีสาระ เป็นเครื่องมือนักการเมือง โดยที่ตนเองไม่เคยสนใจที่จะเข้าสืบหาข้อมูลที่เป็นจริง

- หรือประชาสังคมบางกลุ่มไปเวทีใดมักจะแสดงเฉพาะความต้องการของกลุ่มตนเองโดยไม่สนใจฟังความต้องการของกลุ่มอื่นในชุมชนเดียวกันเลย มองว่าคนนอกกลุ่มคือฝ่ายตรงข้ามเสมอ

^{๑๖} **คุณธรรมประชาสังคม**, สืบค้นจาก: <http://www.thaitopict.com/mag/soc/civilnotsee.htm>. สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๐.

การเปิดใจให้กว้าง เห็นอกเห็นใจความทุกข์ของคนอื่นเสมือนเป็นความทุกข์ของตน คือหัวใจสำคัญของการเป็นสมาชิกหรือพลเมืองที่ดีของประชาสังคมใช่หรือไม่? คำถามนี้ต้องมีคำตอบ

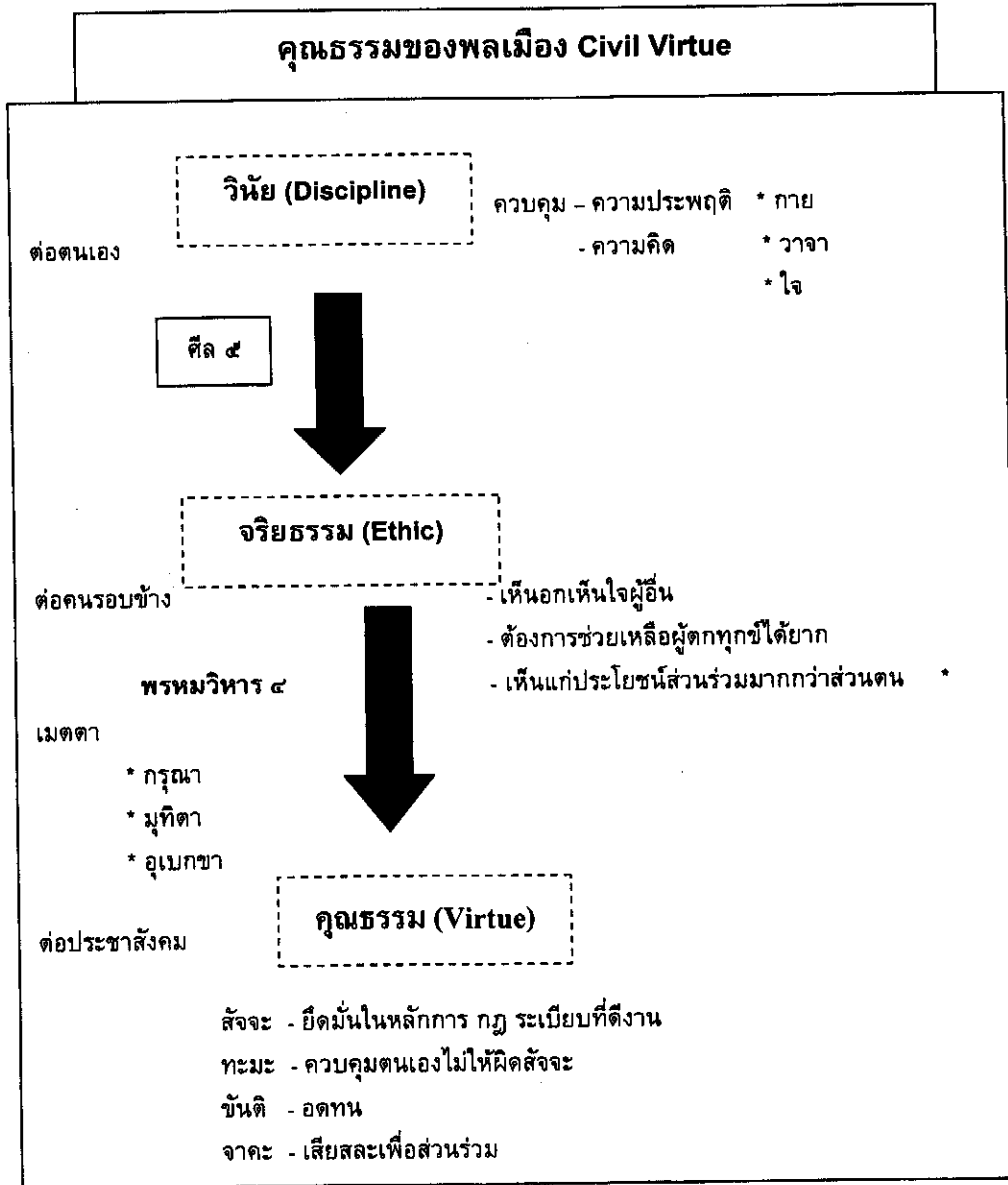
๓. คุณธรรม (Virtue)

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ให้ความหมายว่า “คุณธรรม” คือ สภาพคุณงามความดี คุณธรรมเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน สามารถตีความได้หลายมุมมอง แต่คุณธรรมของสมาชิกประชาสังคม ควรมีอย่างน้อย ๔ อย่างด้วยกัน คือ

๑. สัจจะ คือความจริงใจในการยึดมั่น หลักการ กฎเกณฑ์ที่ถูกต้อง(เป้าหมายของ “ประชาสังคม” ในกลุ่มตน
๒. ทมะ คือควบคุมตนเองไม่ให้ผิดสัจจะ
๓. ขันติ คืออดทน (ต่อความเห็นที่แตกต่างของสมาชิกอื่นกลุ่มอื่น)
๔. จาคะ คือเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม (ไม่คำนึงถึงความต้องการกลุ่มตน อย่างเดียว)

ประชาสังคม จะขาดพลเมืองที่มีคุณธรรมไม่ได้ การประเมินสถานการณ์ภายนอกต้องสมดุลกับการประเมินสถานการณ์ภายในเสมอ งานทุกอย่างจึงจะสำเร็จผล

แผนผังการแสดงกระบวนการคุณธรรม ๓ ประการ^{๑๗}

^{๑๗} ประชาสังคม. (ออนไลน์), เข้าถึงใน : <http://www.thaicivinet.com> [2007, June 20].

สรุปท้ายบท

จากตัวอย่างความหมาย และแนวคิดข้างต้น จะเห็นถึงความต่าง ความเหมือน และการวางน้ำหนักในการอธิบายที่แตกต่างกันออกไป อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี จะสังเกตได้ว่า คำอธิบายจากนักคิด นักวิชาการของไทย ในข้างต้น เป็นคำอธิบายที่วางอยู่บนพื้นฐานของสถานการณ์หรือบริบทของสังคมไทยร่วมสมัย (Contemporary Situation) อีกทั้งยังมีลักษณะของความคาดหวังต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในอนาคตทั้งสิ้น ซึ่งที่จริงปรากฏการณ์นี้ ก็ไม่ต่างไปจากประเทศในซีกโลกตะวันตกแม้แต่น้อย อย่างไรก็ตาม ความเคลื่อนไหว เรื่องประชาสังคมในประเทศตะวันตกนั้น ก้าวหน้าและเป็นรูปธรรมกว่าในเมืองไทยมากนัก อีกทั้งกระแสการรื้อฟื้น “ความเป็นประชาคม” หรือ “ความเป็นชุมชน” ในความหมายใหม่นั้น ดูจะเป็นทางออกที่ลงตัวสำหรับสังคมที่มีความพร้อมของ “พลเมือง” จริงๆ

หากพิจารณาถึงความลึกซึ้งของแนวคิดภายใต้กระแสการสร้างชุมชนดังกล่าว จะพบว่า ชุมชนในที่นี้ หมายถึงชุมชนแห่งสำนึก (Conscious community) ที่สมาชิกของชุมชน ต่างเป็นส่วนหนึ่งของระบบ โดยรวมที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น อาจจะใช้พื้นฐานของระบบคุณค่าเก่าหรือเป้าประสงค์ใหม่ของการเข้ามาทำงาน ร่วม ดังนั้น คำว่า “ประชาคม” หรือ “ชุมชน” จึงอาจมีขนาดและลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ตั้งแต่บริษัทขนาดเล็ก บริษัทหนึ่ง ถนนสายหนึ่ง หมู่บ้าน ๑ แห่ง เมือง ๑ แห่ง หรือกลุ่มสนใจเรื่อง ๑ แห่ง เป็นต้น ความเป็นชุมชนจึงมีลักษณะเป็นพลวัตที่บุคคลและกลุ่มคนต่างมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมที่สนใจร่วมกัน มีความสัมพันธ์และตัดสินใจร่วมกัน โดยมีพันธะ เชื่อมโยงกับระบบใหญ่ บนพื้นฐานแห่งความเป็นอยู่ที่ตีร่วมกัน และหัวใจสำคัญอันหนึ่งที่จะเป็นเงื่อนไขของการสร้างความเป็นชุมชนที่แข็งแรงก็คือ การสื่อสาร (Communication) นั่นเอง

กระแสการรื้อฟื้นชุมชนเป็นกระแสที่เกิดขึ้นท่ามกลางวิกฤตที่โครงสร้างของชาติไม่สามารถเข้ามาจัดการได้ ในขณะเดียวกัน ความเป็นเสรีชน ก็อ่อนแอเกินไป ต่อวิกฤตที่สลับซับซ้อน การเกิดขึ้นของชุมชนไม่ใช่การสร้างให้เกิดขึ้น หากแต่เป็นเพราะความจำเป็นที่ต้องเกิดขึ้น ทั้งนี้เพื่อเข้ามาเติมเต็มช่องว่างระหว่างรัฐและพลเมือง

โดยสรุป ประชาสังคมก็คือ การคานอำนาจระหว่างรัฐกับสังคม รัฐกับกิจกรรมการรวมกลุ่ม และการแสดงความคิดเห็นของสังคม ประชาสังคมก็คือ สังคมที่สมาชิกกระตือรือร้นเอาการเอางานถกเถียงร่วมกันในประเด็นร่วมกันของสังคมในสิ่งที่เป็นผลประโยชน์โดยรวมของภาคสาธารณะหรือของส่วนรวม การพูดถึงประชาสังคมหรือภาคสาธารณะหมายถึงต้องมีหน่วยหรือองค์รวมทางสังคมอยู่หน่วยหนึ่งซึ่งมีลักษณะมั่นคง ถาวร ดำรงเป็นพื้นฐานอยู่ก่อนซึ่งอาจเป็นประชาคมโลก ประเทศ จังหวัด หมู่บ้าน ชุมชนก็ได้ อาจมีประชาสังคมโลก (Global civil society) ระดับประเทศหรือระดับท้องถิ่นก็ได้

คำถามประจำบท

๑. คำว่า “ประชาสังคม” หมายความว่าอย่างไร และจงยกตัวอย่างทฤษฎีของนักวิชาการมาประกอบ ๓ ท่าน
๒. อะไรคือองค์ประกอบของประชาสังคม จงอธิบายให้ละเอียด
๓. จงบอกและอธิบายสาเหตุของการเกิดขึ้นของประชาสังคม ว่ามีเท่าไรอะไรบ้าง
๔. จงอธิบายกระบวนการของประชาสังคม พร้อมยกตัวอย่างประกอบ
๕. อะไรคือลักษณะของประชาสังคมที่ดี และต้องมีคุณธรรมอะไรบ้าง จงอธิบายพอเข้าใจ
๖. จงอธิบายประโยชน์ของประชาสังคมพร้อมยกตัวอย่างประกอบ

เอกสารอ้างอิงประจำบท

- คุณธรรมประชาสังคม. <http://www.thaitopic.com/mag/soc/civilnotsee.htm>, สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๐.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. **ประชาสังคมทรรคนะนักคิดในสังคมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๓๙.
- ชูชัย ศุภวงศ์. **ประชาสังคม : ทศนนักคิดในสังคมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๑.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. **ขบวนการประชาสังคมไทย : ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง**. กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม. มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒.
- ธีรยุทธ บุญมี. **ประชาสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ : วิญญูชน, ๒๕๔๗.
- ธีรยุทธ บุญมี. **สังคมเข้มแข็ง**. กรุงเทพฯ : มิ่งมิตร, ๒๕๓๙.
- ประชาสังคม. <http://www.thaicivinet.com>, สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน, ๒๕๕๐.
- ประเวศ วะสี. **ยุทธศาสตร์ชาติ เพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคมและศีลธรรม**. กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๑.
- สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ. **ประชาสังคมกับการพัฒนาสุขภาพบทวิเคราะห์ทางวิชาการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, ๒๕๔๐.
- อเนก เหล่าธรรมทัศน์. **ขบวนการประชาสังคมไทย : ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง**. กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม. มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒.

บทที่ ๖

หลักธรรมาภิบาลและสันติภาพ

บัวลี มณีแสน

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายหลักธรรมาภิบาลสันติภาพได้
๒. นำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้
๓. นำความรู้ไปเผยแพร่และอบรมเยาวชนและชาวบ้าน เพื่อปลูกฝังหลักการปกครองที่ดีและอยู่ร่วมกันกับสังคมอื่นได้

ขอขำเนื้อหา

- ความเป็นมาของธรรมาภิบาล
- ความหมายของธรรมาภิบาล
- การบริหารจัดการที่ดี
- ความสำคัญของธรรมาภิบาล
- หลักธรรมาภิบาล
- สันติภาพ หลักสันติภาพในทางพระพุทธศาสนา
- องค์กรที่เกี่ยวข้องกับสันติภาพ

ในบทที่ ๖ นี้ว่าด้วยหลักธรรมาภิบาลและสันติภาพ ซึ่งผู้เรียบเรียงได้แบ่งกรอบของการเสนอเรื่องออกไว้เป็น ๒ ส่วน ส่วนที่หนึ่งว่าด้วยหลักธรรมาภิบาล และส่วนที่เกี่ยวข้องทั้งความหมาย ความเป็นมา ความสำคัญและหลักธรรมาภิบาล ส่วนที่สอง จะพูดถึงสันติภาพ โดยภาพรวมจะพูดถึงความหมาย ความเป็นมา ความสำคัญ และหลักสันติภาพ ที่มีความจำเป็นต่อการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม ว่ามีวิธีการใดบ้างที่คนจะต้องปรับตัวให้เข้ากับสังคม โดยเสนอแนะทางแก้ไขปัญหาทั้งภาครัฐและภาคธุรกิจ เอกชนและภาคประชาชน ซึ่งจะได้อธิบายรายละเอียดของแต่ละส่วนต่อไป รวมทั้งสรุปท้ายบท และคำถามท้ายบท

๖.๑ ความเป็นมา

ในภาวะปัจจุบัน การเมืองการปกครองในโลกนี้ จะมีลักษณะเป็นประชาธิปไตยในรูปแบบแต่เพียงอย่างเดียวไม่ได้อีก เพราะว่าบางรูปแบบการเมืองการปกครองจะเป็นประชาธิปไตย แต่การบริหารจัดการในความเป็นจริงมิใช่การบริหารที่ดี จากเหตุผลดังกล่าวย่อมส่งผลกระทบต่อสังคมและต่อรัฐได้

กรณีตัวอย่าง เช่น ผลการวิจัยของ Lipset เมื่อปี ๑๙๕๙ ได้รับการยืนยันเรื่อยมา ทั้งนี้ ผลการวิจัยล่าสุดของ Minuim Pei ปี ๑๙๙๙ พบว่าใน ๑๑๕ ประเทศที่ศึกษาวิจัยระหว่างปี ๑๙๖๐-๑๙๘๐ ประเทศที่ถือตนเองว่าเป็นประชาธิปไตยและมีการบริหารที่ดี และเป็นสังคมเปิดนั้นมีการเจริญเติบโตของรายได้ประชาชาติเฉลี่ยปีละ ๒.๕๓% ตรงกันข้ามกับระบบการเมืองแบบปิด มีการเจริญเติบโตของรายได้ประชาชาติเฉลี่ยปีละ ๑.๔๕ % ซึ่งหมายความว่า ประเทศที่เป็นประชาธิปไตยและมีธรรมาภิบาล มีการเจริญเติบโตกว่าประเทศที่ไม่เป็นประชาธิปไตยถึงร้อยละ ๘๐% Pei พบว่า หากความเป็นประชาธิปไตยเพิ่มขึ้น การทุจริตในการบริหารบ้านเมืองจะลดลง^๑

จากเหตุและผลของหลักธรรมาภิบาลดังกล่าว ได้ส่งผลให้เกิดวิกฤตเศรษฐกิจขึ้นในประเทศไทยของเราและได้ขยายไปยังประเทศอื่นๆ ดังปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า “การบริหารจัดการที่ไม่ดี” ในทุกภาคทั้งในภาครัฐ ซึ่งมีปัญหา คือ

^๑ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, “การสร้างธรรมาภิบาล Good Governance ในสังคมไทย” เข้าถึงใน <http://www.royin-go.th/upload/250/tileupload/4257904.pdf> [๕ พฤษภาคม ๒๕๔๙].

๑. เกิดการทุจริต
๒. ประพฤติมิชอบ
๓. การบริหารขาดประสิทธิภาพ
๔. ขาดเสถียรภาพในภาครัฐ

ในภาคเอกชนก็ก่อให้เกิดธรรมาภิบาล คือ

๑. ฉ้อโกงบริษัทของตนเอง
๒. การบริหารผิดพลาดแก่ตนเองกับร่ำรวยขึ้นอย่างมหาศาล

จากเหตุผลข้างต้น ในการกู้เงินจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) เป็นเงิน ๑๗.๒ พันล้านดอลลาร์สหรัฐ เมื่อวันที่ ๒๑ สิงหาคม ๒๕๔๐ รัฐบาลไทยจึงระบุว่า จะปรับปรุงระบบบริหารงานให้มีหลักธรรมาภิบาล (good governance) ขึ้นในประเทศไทย โดยเงื่อนไขระบุไว้ในหนังสือแสดงเจตจำนงฉบับที่ ๑ ซึ่งเป็นนัยว่า วิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในปี ๒๕๔๐ เรื่อยมาจนถึงปี พ.ศ.๒๕๔๖ ส่วนสำคัญหนึ่งนั้นเป็นผลมาจากธรรมาภิบาล หรือการบริหารจัดการ ที่ไม่ดีนั่นเอง การสร้างการจัดการบ้านเมืองที่ดีและให้มีลักษณะแบบธรรมาภิบาล (good governance) จึงมีความจำเป็นและสำคัญยิ่งต่อประเทศไทย และหลายๆ ประเทศในโลกปัจจุบัน โดยเน้นที่

๑. เป็นการสร้างความมั่นคงให้กับประเทศไทย
๒. เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแบบยั่งยืน
๓. แก่วิกฤตให้เป็นโอกาสสอดคล้องกับความต้องการของสังคมไทย
๔. เป็นการยกระดับของไทยให้ทัดเทียมกับนานาชาติประเทศ

๖.๒ ความหมายของธรรมาภิบาล

ธรรมาภิบาล นักวิชาการบางท่านจะเรียกว่า “ธรรมรัฐ” ซึ่งมีความหมายตรงกับภาษาอังกฤษว่า “good governance” เริ่มใช้กันอย่างแพร่หลายในประเทศไทย ก็คือหลังจากเกิดภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจในปี ๒๕๔๐ นี้เอง เนื่องจากในหนังสือแสดงเจตจำนง กู้เงินจาก “กองทุนการเงินระหว่างประเทศ” หรือ IMF โดยรัฐบาลไทยได้ให้คำมั่นว่าจะต้องสร้าง “ธรรมาภิบาล” ขึ้นในการบริหารจัดการในภาครัฐ ซึ่งแสดงโดยปริยายว่า รัฐบาลไทยและกองทุนการเงินระหว่างประเทศ มีความเชื่อว่า วิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น เป็นผลส่วนหนึ่ง

มาจากการบริหารจัดการที่ไม่ดีหรือ “อธรรมาภิบาล” เป็นแนวคิดแบบสากล ที่ถูกนำเข้ามา ในสังคมไทยเหมือนกับการนำเข้าแนวความคิดเรื่องประชาธิปไตยในทางการเมือง แนวคิดเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมและแนวคิดทางสังคมแบบปัจเจกชนนิยม ซึ่งถือว่าเป็นแนวคิดแบบสากล

ในความหมาย ที่ถือว่าเป็นแบบสากลนี้หมายถึง “ธรรมาภิบาล” จะต้องพัฒนาระบบโครงสร้างกระบวนการต่างๆ ที่วางกฎเกณฑ์ของความสัมพันธ์ระหว่าง

- เศรษฐกิจ
- สังคม
- การเมือง

ในประเทศไทยเพื่อให้ทุกภาคส่วนต่างๆ ของสังคมจะได้พัฒนาและอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ทั้งนี้กองทุนการเงินระหว่างประเทศ หรือ IMF หรือธนาคารโลกได้ให้ความหมายสำหรับประเทศที่เกิดภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจว่าได้ให้ “อภิบาล” (Governance) เป็นคำกล่าวที่ไม่แสดงการตัดสินว่า “ดี” หรือ “เลว” เอาไว้ว่า

“การใช้อำนาจในการบริหารจัดการทรัพยากรทางเศรษฐกิจ และสังคมเพื่อการพัฒนาประเทศหนึ่งๆ”

ไม่ว่าอย่างไรก็ตามหลักการอภิบาล ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายเอาไว้ หมายถึง “บำรุงรักษา ปกครอง” ย่อมมีปัจจัยองค์ประกอบย่อยอยู่ ๒ ประการ คือ

๑. หมายถึงการจัดสรรอำนาจ เพื่อสั่งการให้มีการใช้ทรัพยากรในทางเศรษฐกิจและสังคมให้เกิดผลตามที่ต้องการ

๒. หมายถึงให้ตระหนักถึงโครงสร้างทางวัฒนธรรม ระบบคุณค่าในจารีตของสังคมที่เป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมของบุคคลทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม^๒ เมื่อพิจารณาโครงสร้างการบริหารจัดการของประเทศให้รอบด้านแล้ว Barbara Darling ได้จำแนกผู้ที่เกี่ยวข้องในการบริหารจัดการสังคมออกได้เป็น ๕ ภาค คือ

^๒ Barbava Darling, “Sustainable Development, Good Governance and Public Sector Management Reform,” (Conference paper in Parliamentarians Assisting Corruption Control in South East Asia, April 26-30, 1999, Nakorn Pathom Thailand, p1.

๒.๑ ภาคปัจเจกชน และครอบครัว

มีความเป็นอิสระของตนเอง โดยไม่ถูกครอบงำจากองค์กรและภาครัฐ ยืนอยู่บนหลักของความถูกต้องและเป็นกลาง ส่วนครอบครัวส่งเสริมประชาธิปไตยต่อการแสดงบทบาทตามสถานะของตนในความเหมาะสมและยืนอยู่บนหลักการที่ถูกต้อง

๒.๒ ภาคประชาสังคม จะต้องปลูกจิตสำนึก สร้างค่านิยมให้ตระหนัก ในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของภาครัฐที่เกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของภาคประชาสังคมที่ดีของประเทศ ในฐานะที่เราเป็นสมาชิกของสังคม ส่วนหนึ่งทั้งนี้ก็เพื่อการคานอำนาจระหว่างรัฐกับสังคม

๒.๓ ภาคธุรกิจเอกชน จะต้องยืนอยู่บนความซื่อสัตย์สุจริต และ เทียงตรง มีการให้บริการที่เป็นมาตรฐานสากล

๒.๔ ภาครัฐ รัฐจะต้องเป็นผู้กำหนดนโยบาย ในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ต่อดังค์กรต่างๆ ภายในรัฐ

๒.๕ ภาคต่างประเทศ ในภาครัฐจะต้องสร้างความสัมพันธ์กับนานาประเทศที่เป็นมิตร โดยสร้างความเข้าใจที่ดีต่อกัน และให้ความร่วมมือระหว่างประเทศ

ทั้งนี้โดยมีข้อสังเกตว่า การแยกเป็นภาคๆ ก็เพื่อวิเคราะห์บทบาทของแต่ละภาค ให้ชัดเจนขึ้น ซึ่งแต่ละภาคนั้นนั้น ย่อมมีความสัมพันธ์กันอยู่และทับซ้อนต่อกันอยู่ เช่น ปัจเจกบุคคล อาจมีผลประโยชน์ร่วมอยู่ในภาครัฐ หรือภาคธุรกิจด้วย แต่ที่สำคัญก็คือ ความเป็นอิสระของแต่ละภาคต่อกัน จะส่งผลต่อการบริการจัดการสังคม อาทิ ถ้าภาคหนึ่งสามารถเข้าควบคุมภาคหนึ่งได้อย่างสิ้นเชิง ภาคที่ถูกควบคุมย่อมไม่มีบทบาทใดในการบริหารจัดการสังคม แต่ภาคการควบคุมก็จะบังคับให้ถือประโยชน์ ของตนที่เป็นผู้ควบคุมเป็นสำคัญ เช่น ถ้าภาคธุรกิจเอกชน ที่สามารถควบคุมภาครัฐได้ ย่อมทำให้ภาครัฐกำหนดนโยบาย ออกกฎหมายและบริหารงานเพื่อประโยชน์ต่อภาคธุรกิจเอกชนเป็นหลัก

ดังนั้น การรวมอำนาจไว้ที่ภาคใดภาคหนึ่ง ย่อมกระทบถึงความเข้มแข็งของภาคอื่น ๆ รวมทั้งโครงสร้างการบริหารจัดการสังคมโดยรวมแน่ ภาคที่รวมอำนาจนั้นนอกจากใช้อำนาจจัดสรรทรัพยากรในสังคมตามที่ภาคนั้นต้องการ ทั้งนี้เพื่อเพิ่มอำนาจและความมั่นคงให้ภาคนั้น ๆ

ในทางตรงกันข้าม ถ้าอำนาจในการกำหนดการใช้ทรัพยากรกระจายให้ภาคต่างๆ มากขึ้น จนภาคต่างๆ มีอิสระและมีความเป็นเอกเทศในตัวเอง ไม่ถูกครอบงำจากภาคอื่นๆ การบริหารจัดการสังคมก็จะต้องกระทำร่วมกันทุกภาค บนพื้นฐานของผลประโยชน์นี้ยอมรับกันได้ โดยที่กระบวนการตั้งอยู่บนคุณค่าและความไว้วางใจ จนเกิดฉันทามติของทุกภาค การบริหารจัดการสังคมยอมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเทศะ บทบาทของแต่ละภาคย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ เช่น ในประเทศอาณานิคม ผลประโยชน์ของภาคต่างประเทศย่อมสำคัญกว่าภาคในประเทศทั้ง ๔ ภาค ในอุดมการณ์ สังคมนิยม หรือรัฐคักดินาโบราณ ภาครัฐเท่านั้นที่ครอบงำการจัดการสังคมทั้งหมด ภาคอื่นอีก ๔ ภาคไม่มีบทบาท แต่ในประเทศตะวันตกที่มีระดับประชาธิปไตยสูง และเป็นผู้นำการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ภาคต่างๆ ทั้ง ๔ ภาคยอมมีอิสระต่อกันในระดับหนึ่งและสามารถต่อรองและดูแลและคานภาคอื่นได้ดี

๖.๓ การบริหารจัดการที่ดี

แนวความคิดนี้ เป็นแบบสากลก็ยังเป็นแนวคิดที่ใหม่ กล่าวคือ เพิ่งมีการใช้ ในรายงานธนาคารโลก เมื่อปี ๑๙๘๙ ต่อมาองค์การพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Program. UNDP) ได้นำแนวคิดดังกล่าวไปวิเคราะห์และอธิบายรายละเอียดไว้ในเอกสาร นโยบายเรื่อง Governance for sustainable Human Development, ซึ่งอรพินธ์ สฟโซคซัย อธิบายไว้ว่า^๓

โดยทั่วไป กลไกประชารัฐเป็นส่วนที่เชื่อมโยงองค์ประกอบของสังคมทั้ง ๓ ส่วนด้วยกัน คือ

๑. ประชาสังคม (Civil Society)
๒. ภาคธุรกิจเอกชน (Private Sector)
๓. ภาครัฐ (state or public Sector)

^๓ ในรายงานเรื่อง Sub-Sahara Africa : from Crisis to Sustainable Growth ซึ่งเป็นรายงานของธนาคารโลกที่แสดงความสำคัญของการมีธรรมาภิบาลในการฟื้นฟูเศรษฐกิจ ค.ศ. ๑๙๘๙.

ดังนั้น การที่สังคมมีกลไกประชารัฐที่ดี ก็จะเป็นกลไกแกนในการสร้างความสมดุลระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ของสังคมให้ดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และสังคมมีเสถียรภาพมั่นคง

๑. ประชาสังคม มีบทบาทอำนาจหน้าที่ในการดูแลบริหารจัดการใน ๓ ด้าน คือ

- ด้านเศรษฐกิจ หมายถึง การส่งเสริมให้มีการลงทุนภายในประเทศและต่างประเทศ
- ด้านการเมือง หมายถึง ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น
- ด้านการบริหารประเทศ หมายถึง องค์ประกอบของโครงสร้างอำนาจหน้าที่อีก

๓ ด้าน เรียกว่าเป็นกลไกประชารัฐ

- ด้านการเมือง (Political governance) หมายถึง กระบวนการนโยบายที่มีผลต่อปวงชนในประเทศ ได้แก่

รัฐสภา หรือฝ่ายการเมือง ไม่ว่าจะเป็นผู้แทนที่มาจากการเลือกตั้งหรือเผด็จการ และกลไกบริหารรัฐกิจ หรือภาคราชการ (Administrative governance) หมายถึงกลไกกระบวนการในการแปลงนโยบาย และทรัพยากรไปสู่การปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และอย่างเที่ยงธรรม ซึ่งจะผ่านทางกลไกการกำหนดนโยบายและหน่วยงานปฏิบัติ ดังนั้นเมื่อวิเคราะห์ความหมายของคำว่า governance มีความหมายรวมถึง ระบบ โครงสร้าง และกระบวนการต่างๆ ที่วางกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจการเมืองและสังคมของประเทศ เพื่อทั้งภาคต่างๆ ของสังคมจะพัฒนาและอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

๒. ภาคธุรกิจเอกชน ต้องมีการปฏิรูปและกำหนดกติกาในหน่วยงานของภาคธุรกิจ เช่น บริษัท ห้างหุ้นส่วนฯ จะต้องมีกติกาในการทำงานที่โปร่งใส ซื่อตรง เป็นธรรมต่อลูกค้า ความรับผิดชอบต่อผู้ถือหุ้นและต่อสังคม มีการให้บริการที่มีมาตรฐานเทียบเท่าสากล และร่วมมือกับภาครัฐและภาคประชาชน ได้อย่างเป็นมิตรและมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน

๓. ภาครัฐ ต้องสร้างความตระหนักและมีจิตสำนึกในแต่ระดับตั้งแต่บุคคลถึงระดับปัจเจกบุคคล ในเรื่องของสิทธิและหน้าที่ความรับผิดชอบต่อตนเองและสาธารณะ ในด้านเศรษฐกิจการเมือง สังคม เพื่อเป็นพลังของประเทศที่มีคุณภาพ มีความรู้ ความเข้าใจ ในหลักการของการสร้างกลไกการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี

๖.๕ ความสำคัญของธรรมาภิบาล (Good Governance)

ความสำคัญของธรรมาภิบาล ก็คือการพัฒนาและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของทุกภาคในสังคม โดยเน้นที่การสร้างความเป็นธรรม ในการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมให้กับทุกภาคในสังคม ไม่ใช่ภาคใดภาคหนึ่ง ดังที่ อรพินท์ ส孚โชคชัย^๔ ได้สรุป เอาไว้ว่าการที่สังคมได้มีกลไกประชารัฐที่ดี หรือมีธรรมาภิบาลนั้น เสมือนมีกลไกที่เป็นพลังขับเคลื่อนที่ดีที่เป็นเครื่องยืนยันว่า การบริหารการจัดการทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองนั้น จะต้องอยู่บนรากฐานที่มั่นคง และเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ในสังคม ซึ่งรวมถึงเรื่องของประชาชนในกลุ่มผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มผู้ยากจน มีกระบวนการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ที่เป็นธรรมต่อคนในสังคม มีการจัดการระบบเศรษฐกิจที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

ดังนั้น การดำเนินการของสังคมเพื่อรักษาความสมดุลภายในของระบบเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง จะมีความมั่นคง มีเสถียรภาพและประชาชนมีความสุข และตั้งอยู่ในความถูกต้องเป็นธรรม

๖.๕ หลักธรรมาภิบาล (Good Governance)

หลักธรรมาภิบาล ตามที่ปรากฏในประเทศไทย มีอยู่ ๖ หลัก คือ

๖.๕.๑ หลักคุณธรรม คือภาวะความรับผิดชอบ การยึดถือและความเชื่อมั่นในความถูกต้องดีงาม การรณรงค์เพื่อสร้างค่านิยมที่ผู้ปฏิบัติงานในองค์กรที่มาจาก การแต่งตั้ง และเลือกตั้ง เข้าไปทำหน้าที่เกี่ยวกับการบริหารงานในภาครัฐ ที่มีภาวะความรับผิดชอบต่อสาธารณะในเรื่องที่เกี่ยวกับการกระทำ กิจกรรมหรือการตัดสินใจใดๆ ที่ส่งผลกระทบต่อสาธารณะ หรือการทำในนามของสาธารณะโดยมุ่งเรื่อง การจัดสรร การใช้และการควบคุม อันเป็นเรื่องเกี่ยวกับระบบงบประมาณถือปฏิบัติให้ตั้งอยู่บนความซื่อสัตย์สุจริต ความเสียสละอดทน ขยัน หมั่นเพียร และมีระเบียบวินัย เป็นต้น

๖.๕.๒ หลักนิติธรรม คือการตรากฎหมาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ และกติกาต่างๆ ให้ทันสมัยและเป็นธรรม เป็นที่ยอมรับของสมาชิกและสังคม โดยมีการยินยอมพร้อมใจและ

^๔ อรพินท์ ส孚โชคชัย, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

ถือปฏิบัติร่วมกันอย่างเสมอภาค กล่าวโดยสรุป คือ สถาปนาการปกครอง ภายใต้กฎหมาย ที่เป็นเอกภาพ มีใช้กระทำกันตามอำเภอใจ หรืออำนาจของบุคคล

๖.๕.๓ หลักความโปร่งใส คือการทำให้สังคมไทย เป็นสังคมที่เปิดเผยข้อมูล ข่าวสาร อย่างตรงไปตรงมาและสามารถตรวจสอบความถูกต้องโดยการปรับปรุงระบบและกลไก การทำงานขององค์กรให้ตีมีความโปร่งใส หรือเปิดให้ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้ สะดวกนั้นคือมีระบบและกระบวนการตรวจสอบและประเมินผลที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งจะเป็นการ สร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกันและช่วยให้การทำงานของภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชนและภาค ประชาชน ปลอดภัยจากการทุจริตคอร์รัปชันได้

๖.๕.๔ หลักการมีส่วนร่วม คือ กระบวนการที่เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เข้ามามีบทบาทในการตัดสินใจดำเนินนโยบายและควบคุมสถาบัน การจัดสรรการใช้และ รักษาทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด เช่น การได้สวนสาธารณะ การประชาพิจารณ์ การแสดง ประชาชนติหรืออื่นๆ เพื่อจัดการผูกขาดทั้งภาคธุรกิจ ภาคประชาชนและในภาครัฐ ซึ่งจะช่วยให้เกิดความเข้าใจ ความสามัคคีและการร่วมมือ ทั้งนี้เพื่อความเป็นเอกภาพ

๖.๕.๕ หลักความรับผิดชอบ ผู้บริหาร ตลอดจนคณะเจ้าหน้าที่ ข้าราชการ ทั้งฝ่าย การเมือง ข้าราชการประจำ ต้องตั้งใจปฏิบัติภารกิจตามหน้าที่อย่างดีและมีประสิทธิภาพ โดย มุ่งให้บริการแก่ผู้มารับบริการ เพื่ออำนวยความสะดวกต่างๆ มีความรับผิดชอบไม่บกพร่อง ต่อหน้าที่การงานที่ตนรับผิดชอบและพร้อมที่จะปรับปรุงแก้ไขข้อเสียทันที และปฏิบัติหน้าที่ หนักกับภาวะเหตุการณ์ด้วย

๖.๕.๖ หลักความคุ้มค่า ผู้บริหาร ต้องตระหนักว่า ประเทศของเรามีทรัพยากร ค่อนข้างจำกัด ดังนั้นในการบริหารจัดการ จำเป็นต้องยึดหลักความประหยัดและความคุ้มค่า ซึ่งจำเป็นต้องตั้งจุดมุ่งหมายไปที่ผู้รับบริการหรือประชาชนโดยส่วนรวม

๖.๖ สันติภาพ

๖.๖.๑ ความเป็นมาของสันติภาพ

มนุษย์เรา สร้างคำศัพท์ในภาษาขึ้นมาเพื่อที่จะสื่อสารกัน ตามแนวความคิดที่เกี่ยวกับ ประสบการณ์ของตนเอง ถ้าเป็นประสบการณ์ทางการสัมผัสทั้ง ๕ เช่น เห็นได้ จับต้องได้ ถือว่าเป็นความรู้จริงที่เป็นรูปธรรม

แต่ถ้าเป็นประสบการณ์ทางจิตใจ อาจเป็นปัญหาว่าคำศัพท์บางคำแทนสภาวะที่มีจริง หรือเป็นเพียงสิ่งนึกคิดเท่านั้น เช่น ความดีใจ ความโกรธ แม้ไม่จำเป็นต้องมองเห็นได้ แต่คนยอมรับว่ามีอยู่จริง เป็นนามธรรมแม้จะชี้บอกและยืนยันกันไม่ได้ว่าเป็นรูปธรรม

สำหรับผู้ที่เรียกร้องหาสันติภาพ เขาควรจะมีหลักฐานยืนยันว่าเป็นสภาวะที่มีอยู่จริง บรรลุถึงได้ มิใช่เป็นเรื่องเพ้อฝัน

คำว่า “สันติภาพ” อาจเป็นเช่นคำว่า “วิญญาณ” ซึ่งมีผู้ให้ความหมายที่แตกต่างกัน ทั้งที่ใช้ภาษาเดียวกัน ทำให้ไม่อาจตกลงกันได้ ความเห็นขัดแย้งระหว่างความมีอยู่จริงกับความไม่มีอยู่ เป็นข้อถกเถียงกันอยู่บนรากฐานอันหนึ่งในวงปรัชญา ผู้ศึกษาเรื่องสันติภาพ ควรเริ่มต้นด้วยการพิจารณาความหมาย ในแง่ที่มีสภาวะจากอดีตกาลของมนุษย์มาแล้ว ในปัจจุบันคล้ายกับว่าเป็นศาสตร์แขนงใหม่ น่าตื่นเต้นสนใจในแง่มุมที่จะพัฒนาต่อไป

๖.๖.๒ ความหมายของสันติภาพ

คำว่า “สันติภาพ” การที่เราจะหยิบยกสิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นมาเพื่อพิจารณาศึกษา ผู้กระทำ ควรรู้จักสิ่งนั้นชัดเจนและเพียงพอ เพื่อที่จะหยิบขึ้นมาได้ถูกต้องว่า อะไรคือสันติภาพ อะไรไม่ใช่สันติภาพ เช่น

ถ้าสันติภาพเป็นสิ่งของจับต้องได้ เป็นแร่ธาตุ เช่น ทอง การกำหนดว่า อะไรคือทอง อะไรไม่ใช่ทอง แม้จะอาศัยความรู้เรื่องแร่ธาตุระดับหนึ่งก็ไม่น่าจะมีปัญหามากนัก พอจะกำหนดได้ชัดเจน

แต่สันติภาพ เป็นนามธรรม รู้ไม่ได้ด้วยสัมผัสทั้งห้า ต้องรู้ด้วยจิตใจ คือนึกคิด เอาการตรวจสอบความนึกคิดของแต่ละคนนั้นว่าตรงกันหรือไม่ มีความซับซ้อนกว่าการตรวจสอบ สิ่งที่อยู่ด้วยสัมผัสทั้งห้า แต่ไม่ใช่ว่าทำไม่ได้หรือไม่ควร

คำว่า “สันติภาพ” ในภาษาไทย ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า Peace (ความสงบ) และคงจะมีคำในภาษาอื่นๆ ที่ถือว่ามี ความหมายตรงกันในฐานะของการเป็นคำแปล ในปัจจุบัน ถือว่าเป็นความรับรู้ต่อสิ่งที่มีจริงเป็นรูปธรรมที่มนุษย์และสังคมที่พึงปรารถนา

แต่อุปสรรค ที่สำคัญของสันติภาพหรือความสงบ ก็คือ ความขัดแย้ง (Conflicts) ซึ่งในความขัดแย้งนี้จะมีในทุกๆ รูปแบบ ซึ่งก็ให้เกิดความตึงเครียด (tension) และในความตึงเครียดนี้ นำไปสู่สิ่งที่มนุษย์เรียกว่า “ความรุนแรง” (violence) ดังกรณีที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันนี้

กรณีความขัดแย้งระหว่าง คมช. กับ PTV. และกลุ่มอื่นๆ (ข่าวเมื่อวันที่ ๑๕ มิ.ย.- ๒๐ มิ.ย. ๒๕๕๐) และปัญหาของแถบจังหวัดชายแดนภาคใต้ในปัจจุบัน ซึ่งมองเห็นเป็นรูปธรรมแห่งความขัดแย้งอย่างชัดเจน หรือกรณีความคิดเห็นขัดแย้งที่เกี่ยวกับการที่คณะสงฆ์ที่เป็นพุทธศาสนาอยากให้ “พระพุทธศาสนา” เป็นศาสนาประจำชาติ และบรรจุในรัฐธรรมนูญ ปี ๒๕๕๐ แต่คณะร่างรัฐธรรมนูญไม่เห็นด้วย ก็ทำให้เกิดความคิดเห็นขัดแย้งกัน

สิ่งทั้งหลายเหล่านี้ ที่เรารู้และเห็นกันทั่วไป ปรากฏเป็นคู่ตรงกันข้ามและมักจะขัดแย้งกัน แต่เมื่อพิจารณาแล้วในอีกแง่มุมหนึ่ง ต่างก็เป็นองค์ประกอบที่จะกระทำให้เกิดความสมบูรณ์ดังเช่นในโลกนี้ จะมีทั้งกลางวันและกลางคืน มีมืดและมีสว่าง เหมือนกับชีวิตของคนเราที่มีทุกข์ ไม่มีทุกข์ มีสุขและไม่มีสุข มีพอใจและไม่พอใจ

ข้อเปรียบเทียบ เช่น ถ้าวันหนึ่งๆ จะมีแต่กลางวัน นั่นคือมีแต่สว่างอย่างเดียว ไม่มีความมืดเข้ามาแทรกแซงเลย ทุกอย่างสว่างจ้าเท่ากันหมด ผู้คนก็จะไม่เห็นถึงข้อแตกต่างกันเลย เท่ากับว่า ถ้ามืดก็มีมืดหมดทั้งวันทั้งคืน หรือถ้าคนมีแต่ความสุขหมดเต็มเปี่ยมตลอดเวลา สิ่งนั้นก็จะเป็นความหมายเพราะไม่มีข้อเทียบเคียง ถ้ารู้จักความสว่าง เราก็จะต้องรู้ถึงความมืดนั้นเป็นอย่างไร

ในเรื่องของสันติภาพ ก็อาจเริ่มต้นได้แบบเดียวกัน กล่าวคือ พิจารณาว่าอะไรที่ขัดแย้งกัน ตรงกันข้ามกับสันติภาพ อะไรที่คล้ายจะเป็นสันติภาพแต่ก็มีใช้สันติภาพ หรือไม่เป็นสันติภาพที่แท้จริง วิธีการเช่นนี้อาจนำไปสู่ความรู้ความเข้าใจว่า สันติภาพคืออะไร และจะบรรลุถึงสันติภาพได้อย่างไร

ในการศึกษาสันติภาพ มนุษย์จะต้องหยิบยกเอาเรื่องความขัดแย้งขึ้นมาศึกษาเป็นประเด็นหลัก เพราะว่า ความขัดแย้งนี้มีความหมายตรงกันข้ามกับสันติภาพ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอไม่เคยหยุดนิ่ง จริงๆ แล้วความขัดแย้งและสันติภาพก็ไม่ใช่อะไรที่แน่นอน แต่จะมีการผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไป ดังนั้น กลางวันและกลางคืน หรือมืดกับสว่าง แต่สิ่งที่มนุษย์เรานำมาเป็นข้อขัดแย้งและเป็นเงื่อนไขของคนในสังคม คือ ความขัดแย้งนำไปสู่ความรุนแรง

ทั้งที่จริงแล้ว ความขัดแย้งน่าจะเป็นปัญหาน้อยกว่า ความรุนแรงในแง่ที่เป็นสิ่งตรงกันข้ามกับสันติภาพ ดังนั้น ประเด็นที่เราควรจะศึกษาก็คือ ความรุนแรงในรูปแบบต่างๆ ทั้งที่โจ่งแจ้งและซ่อนเร้น อย่างไรก็ตามก็ตีความขัดแย้งหรือสันติภาพ โดยทั่วไปนั้น คือเหตุการณ์หรือบรรยากาศของการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคมมีลักษณะปกติ ปรองดอง แต่บางครั้งก็อาจ

มีบ้างที่มีแนวความคิดที่แตกต่าง แต่ที่สุดของความขัดแย้งก็จะมีทางออกแห่งความคิดเห็นที่เป็นไปในลักษณะการสร้างสรรค์ และสุดท้ายก็หาทางออกให้กับสถานะที่เป็นอยู่ ทั้งนี้ ความขัดแย้งนี้ถือว่าเป็นเงื่อนไขของความก้าวหน้าในการสร้างอนาคตของมวลมนุษย์ในโลกปัจจุบัน

๖.๖.๓ ความสำคัญของสันติภาพ

สันติภาพ มีความสำคัญต่อมนุษยชาติ (Human Beings) ในฐานะที่เราเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ย่อมมีความปรารถนาในการอยู่ร่วมกันโดยปราศจากศัตรูหรือปัญหาและอุปสรรค อุปสรรคที่คอยขวางกั้นความสงบสุขของมนุษย์ นอกจากโรคภัยไข้เจ็บแล้ว ยังมีอุปสรรคที่สำคัญคือ สงคราม (War) นี้คือมหันตภัยทำลายชีวิตมนุษย์และทรัพยากรให้พังพินาศอย่างย่อยยับ เช่น กรณีของความขัดแย้งในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๑ และครั้งที่ ๒

ความขัดแย้งเป็นเงื่อนไขของความก้าวหน้าก็จริงอยู่ หรือว่าสังคมที่ปราศจากความขัดแย้งจะไม่มีพัฒนา เมื่อพิจารณาในแง่นี้ย่อมสรุปได้ว่า “ความขัดแย้งไม่ใช่สาเหตุของการขาดสันติภาพ” แต่แท้จริงแล้วเป็นสาเหตุของความเจริญได้ในเมื่อมีการบริหารอย่างถูกต้อง

แต่ในกรณีของความขัดแย้งระหว่างประเทศนั้น เป็นปัญหาหลักในปัจจุบันนี้ นานาประเทศต้องช่วยกันแก้ไขและหามาตรการที่เป็นทางออกโดยสันติวิธี แม้จะมีปัญหาเกิดขึ้น ถ้าหากว่าเราช่วยกันแก้ไขเพื่อไม่ให้เกิดความรุนแรงแล้ว ย่อมก่อให้เกิดสันติสุข เรียกว่า สันติภาพซึ่งแม้ว่าจะไม่คงทนถาวร เพราะว่าสถานะทั้งปวงย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขปัจจัยต่างๆ ทำให้สังคมหรือนานาประเทศ มีความรู้และตระหนักถึงภัยพิบัติ ที่จะก่อให้เกิดมวลมนุษย์ในโลกนี้ เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาอย่างเช่นในอดีต ก็เพราะว่ามนุษย์ได้บทเรียนจากอดีต จึงทำให้เกิดการร่วมมือร่วมใจของมิตรประเทศเพื่อการสร้างความสงบและสันติสุขให้กับโลกของเราตลอดไป

ในบางประเทศอาจมองเห็นแก่ประโยชน์ของประเทศตนเป็นหลัก โดยมองประเทศอื่นที่ด้อยกว่าประเทศตนโดยการเอาภาษีนำเข้า หรือสิทธิอันเหนือกว่าเข้าบีบบังคับให้ประเทศด้อยกว่าปฏิบัติตามเงื่อนไขของตนอย่างไม่เป็นธรรม ย่อมส่งผลให้เห็นถึงสถานะผู้นำประเทศเหล่านั้นมีจิตใจที่โหดร้าย มีชีวิตสุขของผู้นำที่ดี ทั้งหมดนี้ยังปรากฏอยู่ในโลกปัจจุบัน นั้นย่อมนำมาซึ่งความขัดแย้งและทำให้โลกนี้ขาดสันติภาพอย่างสิ้นเชิง

จากเหตุผลในอดีต ทำให้มนุษย์ในปัจจุบันกลับมามองและพิจารณาถึงสถานะโลกปัจจุบันนี้ มีความขัดแย้งในประเด็นใดบ้าง โดยในมิตรประเทศก็จะพยายามที่จะช่วยหาทางออกของความขัดแย้งโดยการรวมตัวของมิตรประเทศ เพื่อลดความขัดแย้งเพื่อให้เกิดความปรองดอง

และทำหน้าที่ประสานประโยชน์ ทั้งนี้เพราะตัวของความขัดแย้งเป็นธรรมดาของโลก เมื่อมนุษย์มีสติปัญญาเพียงพอที่จะเห็นผลร้ายของความขัดแย้งและนำไปสู่สงคราม และความหายนะ และเป็นภัยมหันต์ต่อมนุษยชาติ กลุ่มประเทศผู้นำ จึงได้รวมตัวกันเป็นมิตรประเทศเพื่อสรรสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นอย่างจริงจัง และเข้าไปดำเนินการรณรงค์ปลูกฝังความสันติสุขให้เกิดขึ้นกับประเทศสมาชิกของตน เพื่อการพัฒนาและการอยู่ร่วมกันของนานาประเทศอย่างสงบสุขตลอดไป

๖.๗ หลักสันติภาพในทางพระพุทธศาสนา

จริงๆ แล้วหลักธรรมที่เป็นทางแห่งสันติภาพนั้น มีมากมายหลาย ๆ ทาง เช่น พรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ อิทธิบาท ๔ อริยสัจ ๔ โลกธรรม ๔ ทิศ ๖ หรือ มรรค ๘ ขรรวาสธรรม ๔ หรือ นาถกรณธรรม ๑๐ ศิล ๕ ซึ่งในที่นี้จะยกมาก็คือสังคหวัตถุ ๔ ขรรวาสธรรม ๔ และพรหมวิหาร ๔

๖.๗.๑ **สังคหวัตถุ ๔** คือ หลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้อื่น โดยมีการเอื้อเฟื้อเกื้อกูล ผูกมิตรไมตรี ซึ่งถือว่าเป็นหลักที่จะสร้างความสงบสุขให้เกิดขึ้นในสังคมและโลกได้นั้น ได้แก่^๕

๑) **ทาน** คือการให้ การเสียสละ การแบ่งปัน การเอื้อเฟื้อ ซึ่งคนเราเมื่อรู้จักแบ่งสิ่งของให้ผู้อื่นเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ไม่เห็นแก่ตัว เป็นการสอนให้ตนเองเป็นคนไม่ละโมภ ซึ่งจะช่วยเตือนสติให้เราได้คำนึงอยู่เสมอว่า ทรัพย์สินของที่เราหามาได้มิใช่สิ่งที่จะจริงยั่งยืนเมื่อเราสิ้นชีวิตไปแล้วเราไม่สามารถที่จะนำเอาติดตัวไปได้

๒) **ปิยวาจา** คือ การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดจาด้วยความจริงใจ ไม่พูดคำหยาบคาย ก้าวร้าว คือพูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์เหมาะกับกาลเทศะ นั่นคือ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ และไม่พูดเพื่อจ้อ เพราะเราคนเรานี้ถือได้ว่าการพูดเป็นบันไดขั้นแรกที่จะสร้างมิตรหรือศัตรูขึ้นอยู่กับการพูด

^๕ ออง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๑, <http://www.learntripitaka.com/scruple/sauk4.html> สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๐/๖/๒๕๕๐.

๓) **อัตถจริยา** คือ หลักธรรมในการสงเคราะห์ทุกอย่างหรือการประพฤติในสิ่งที่เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น

๔) **สมานัตตตา** คือ เป็นบุคคลที่มีความสม่ำเสมอในความประพฤติหรือการกระทำใดๆ มีความเสมอดันเสมอปลาย คือเป็นคนมีคุณธรรม หนักแน่น ไม่วิเลส และเป็นที่ยอมรับใจให้กับผู้อื่นได้

๖.๗.๒ ขรวาสาธรรม ๔^๖ อันได้แก่

๑) **สัจจะ** คือปกติของมนุษย์ที่จะอยู่ร่วมกันได้ ก็จะต้องมีความจริงใจ เชื่อสัตย์ ต่อตนเองและผู้อื่น ทั้งต่อหน้าและลับหลัง เมื่อเรามีความเชื่อสัตย์และยึดมั่นในคำมั่นสัญญา ก็สามารถที่จะสร้างสรรค์โลกนี้ให้น่าอยู่ยิ่งขึ้น

๒) **ทมะ** คือการข่มระงับไม่เอนเอียง ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความถูกต้องและเป็นจริง

๓) **ขันติ** คือหลักแห่งความอดทนต่อสิ่งต่างๆ ที่สขอารมณ์และไม่สขอารมณ์ ต่อสิ่งยั่วยู่ทั้งหลาย ทั้งภายในและภายนอก นั่นคือ ให้อภัยยับยั้งความอยาก เพื่อสิ่งที่ดีในอนาคตข้างหน้า

๔) **จาคะ** คือหลักธรรมที่สละความตระหนี่ เห็นแก่ตัว ความสะดวกสบาย คืออย่าเห็นแก่ได้อย่างเดียว สอนคนให้อภัยให้เพื่อนมนุษย์

๖.๗.๓ พรหมวิหาร ๔^๗

หลักธรรมที่จะฝึกคนเราให้อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุขว่าจะจัดตนเองอยู่ในฐานะใด อันได้แก่

๑) **เมตตา** คือ ความปรารถนาอยากให้ผู้อื่นและสังคมมีการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ในทุกๆ ด้านและเป็นผู้ประสานโลกให้ร่มเย็น

^๖ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๖๒/๑๙๔, (<http://www.2manager.co.th/mwebboard/listcomment1>. Agp สืบค้น เมื่อวันที่ ๒๐/๖/๒๕๕๐.

^๗ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๔๔, (<http://www.lks.ac.th/social/ddream2/Pramwihan4.htm/>). สืบค้น เมื่อวันที่ ๒๐/๖/๒๕๕๐.

๒) **กรุณา** คือ มีความปรารถนา รับภาวะผู้อื่นที่เดือดร้อน ช่วยแบ่งเบา นั่นคือ รู้จักสงสารเพื่อนมนุษย์ที่เกิดขึ้นมาในโลกใบนี้ด้วยกัน โดยการสงเคราะห์เขาตามสภาพที่เหมาะสม แก่สถานะภาพที่จะช่วยได้

๓) **มุทิตา** คือ หลักธรรมที่แสดงความจริงใจต่อผู้อื่นทั้งประสบความสำเร็จในหน้าที่ การงานและอื่นๆ

๔) **อุเบกขา** คือ หลักธรรมที่เป็นกลาง มองทุกอย่างว่ามนุษย์เรานี้เป็นเรื่อง ธรรมดาที่จะต้องประสบทั้งในสิ่งที่ดีและไม่ดี

จากหลักธรรมทั้ง ๓ นี้ พอที่จะมองเห็นว่า มนุษย์เราถ้าทุกคนเปิดกว้าง มีจิตบริสุทธิ์ ต่อตนเองและผู้อื่น ย่อมเป็นที่พึงของสังคมนั้น ย่อมนำไปสู่กระบวนการสร้างสรรค์ สันติภาพ ให้เกิดแก่มวลมนุษยชาติ และการอยู่ร่วมกันของในสังคมอย่างมีความสันติสุข

๖.๘ องค์การที่เกี่ยวกับสันติภาพ

องค์การที่มีบทบาทเกี่ยวกับสันติภาพในปัจจุบันนี้ มีหลายองค์กรแต่ที่เด่นๆ ได้แก่ องค์กรต่างประเทศ เช่น

๑) องค์กรสหประชาชาติ ซึ่งได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อ ๒๔ ตุลาคม ๒๔๘๘ (ค.ศ.๑๙๔๕) มีหน้าที่ในการดำรงไว้ซึ่งสันติภาพและความมั่นคงระหว่างประเทศและการส่งเสริมความร่วมมือของนานาประเทศและลดความขัดแย้งในทุกประเด็น ในปัจจุบัน ก็มีหลายองค์กร ที่เข้ามา มีบทบาทต่อการสร้างสันติภาพ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการรวมกลุ่มมิตรประเทศ ซึ่งแฝงมาในรูป การร่วมมือทางการค้า เศรษฐกิจ สังคม การเมือง เช่น WTO, UN, NATO, EU, OPEC, APEC, ASEAN, ASEM. ฯลฯ

๒) องค์กรภายในประเทศ

- ในภาครัฐ รัฐบาลในทุกยุคทุกสมัย พยายามที่จะสร้างหลักสันติภาพให้เกิดขึ้น ภายในประเทศของตน ซึ่งผู้นำจะเรียกวิธีการเหล่านี้ที่แตกต่างกันออกไป เช่น สมัยของอดีตนายก (ทักษิณ) จะพูดว่า “สร้างความสามัคคี” ต่อชุมชน พอมาถึงนายกสรยุทธ์ ก็พูดว่า “สร้างความสมานฉันท์” แท้ที่จริงก็คือ การสร้างสันติสุขให้เกิดในสังคมไทยให้ได้และยั่งยืน ถึงระบบของราชการที่โปร่งใส รับผิดชอบต่อสังคม และถูกตรวจสอบได้

- ในภาคธุรกิจเอกชน ก็รับนโยบายจากรัฐ นั่นคือผู้นำหรือเจ้าของบริษัทจะต้องเป็นผู้กำหนดกติกาในการทำงานที่ซื่อสัตย์ ซื่อตรง และเป็นธรรมต่อผู้ถือหุ้น และลูกค้า ไม่เอาเปรียบทั้งลูกค้า คู่ค้า และลูกจ้าง มีการบริหารจัดการที่โปร่งใส รัฐสามารถตรวจสอบได้ ให้บริการได้ และการบริหารจัดการ ให้ทัดเทียมกับนานาชาติและเป็นสากล ร่วมมือกับรัฐ และภาคประชาชนได้อย่างราบรื่น เป็นมิตรและมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน

- ภาคประชาชน ในภาคประชาชน จะต้องสร้างค่านิยมเพื่อให้เกิดความตระหนักถึงสภาพปัจจุบันเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมและการดำเนินชีวิตโดยเฉพาะประชาชน จะต้องเรียนรู้สิทธิ หน้าที่ และมีความรับผิดชอบต่อตนเองและสาธารณะทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม เพื่อพัฒนาหลักสันติภาพ และเป็นพลังของประเทศที่มีคุณภาพ มีความเข้าใจ มีความรู้ และเป็นกลไกในการพัฒนาเศรษฐกิจให้ทัดเทียมและเป็นมาตรฐานสากล

สรุปท้ายบท

ในภาวะปัจจุบัน การเมืองการปกครองถึงแม้จะมีลักษณะเป็นประชาธิปไตย แต่การบริหารจัดการในความเป็นจริง อาจจะไม่ใช้การบริหารที่ดีก็ได้ นั้นย่อมส่งผลที่ก่อให้เกิดการทุจริต ประพฤติมิชอบ ขาดเสถียรภาพทั้งในภาครัฐ และภาคธุรกิจเอกชนและภาคประชาชน ขาดการประสานประโยชน์ และนำไปสู่การบริหารจัดการที่ขาดประสิทธิภาพ

การบริหารการจัดการที่ดีในรูปของการปกครองที่ดี หรือ “หลักธรรมาภิบาลและสันติภาพ” จึงมีความจำเป็นและสำคัญยิ่งต่อประเทศกำลังพัฒนาโดยเฉพาะประเทศไทยและหลาย ๆ ประเทศที่กำลังพัฒนา ซึ่งหลักธรรมาภิบาลและสันติภาพ มุ่งเน้นที่ทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน จะต้องร่วมมือกันในการพัฒนา โดยต่างฝ่ายต่างทำหน้าที่ของตน ให้โปร่งใส ตรวจสอบได้ การมีส่วนร่วม ประสานประโยชน์ ซึ่งกันและกัน ย่อมนำพาประเทศชาติไปสู่ความเจริญงอกงามและก่อให้เกิดความสันติสุข

เมื่อทุกภาคส่วนมีความเข้าใจในหลักธรรมาภิบาลและสันติภาพ ย่อมนำพาให้ประเทศมีการพัฒนาไปในทิศทางที่ถูกต้องและเหมาะสมของทุกภาคส่วน ได้พัฒนา ย่อมส่งผลให้ประชาชนภายในประเทศ มีการกินดีอยู่ดีและมีสุขภาพแข็งแรง ซึ่งจะเป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นถึงหลักธรรมแนวใหม่ ที่ไทยนำมาประยุกต์ใช้พลวัตวิกฤตในทางเศรษฐกิจให้เป็นโอกาสในการพัฒนาที่ยืนอยู่บนพื้นฐานของความถูกต้องและเหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบัน โดยเฉพาะหลักพรหมวิหาร ๔ หลักธรรมาธรรม ๔ และสังคหวัตถุ ๔ คือธรรมที่ประพฤติปฏิบัติแล้วไม่มีทางเสื่อมนั้นเอง ย่อมส่งผลให้เราอยู่ร่วมกันอย่างสงบสันติสุขตลอดไป

คำถามท้ายบท

๑. จงอธิบายถึงความเป็นมาของหลักธรรมาภิบาล ว่ามีความเป็นมาอย่างไร
๒. จงวิเคราะห์ให้เห็นว่า หลักธรรมาภิบาลที่เข้ามามีบทบาทในประเทศไทยเราได้อย่างไร
๓. จงอธิบายถึงความสำคัญของหลักธรรมาภิบาลว่ามีความสำคัญอย่างไร
๔. จงวิเคราะห์ให้เห็นว่าการใช้หลักธรรมาภิบาลในประเทศไทยก่อให้เกิดผลดี ผลเสียอย่างไร
๕. จงอธิบายองค์ประกอบของหลักธรรมาภิบาล ว่ามีองค์ประกอบอย่างไร
๖. จงวิเคราะห์ให้เห็นว่าสันติภาพมีประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวมอย่างไร
๗. จงอธิบายให้เห็นว่าสันติภาพมีความเป็นมาอย่างไร
๘. จงอธิบายถึงความสำคัญของหลักสันติภาพว่ามีความจำเป็นต่อสังคมอย่างไร
๙. จงวิเคราะห์ให้เห็นว่าผู้เรียน เรื่องธรรมาภิบาลและสันติภาพแล้ว ผู้เรียนได้ข้อคิดอะไรบ้าง

เอกสารอ้างอิงประจำบท

ไชยวัฒน์ คำบุ รศ.ดร., และคณะ. **ธรรมาภิบาล**. กรุงเทพฯ : น้าฝน, ๒๕๕๕.

พิชัย ผกาทอง ดร., **มนุษยภัยกับสังคม**. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พิพาวดี เมฆสุวรรณค์ คุณหญิง. **ธรรมาภิบาลกับราชการไทย**. เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง “ความสำเร็จและบทเรียนในการสร้างธรรมาภิบาลในส่วนราชการ”. นนทบุรี : ๒๕๕๓.

ระวี ภาวิไล. **มนุษยภัยกับสันติภาพ**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

<http://www.kmutt.ac.th/sd/html/pdf/fampdf>. สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๕๐.

<http://www.mfa.go.th/web/41.php>. สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๐.

<http://www2.manager.co.th/mwebboard/listcomment.aspx?WNumber> 14526 สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๐.

<http://www.learntripitaka.com/scruple/sank4.html>. สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๐.

<http://www.lks.ac.th/social/ddream-2/pramwihan> 4.html. สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๐.

บทที่ ๗

กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม

ณรงค์ โฆหารเสาวภาคย์
ชลธิชา จิรภัคพงศ์

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายความหมาย ลักษณะ และความสำคัญของกระบวนการทางสังคมได้
๒. อธิบายความหมาย ลักษณะ และความสำคัญของกระบวนการทางวัฒนธรรมได้
๓. อธิบายความหมาย ลักษณะ และความสำคัญของกระบวนการทางสังคม และวัฒนธรรมได้
๔. อธิบายถึงผลของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมในเชิงบวกได้
๕. อธิบายถึงผลของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมในเชิงลบได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความนำ
- กระบวนการ
- กระบวนการทางสังคม
- กระบวนการทางวัฒนธรรม
- ความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม
- ผลของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม

๗.๑ ความนำ

มนุษย์เป็นสัตว์สังคม กล่าวคือ มีการดำรงชีวิตอยู่ในสังคม มีลักษณะอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เพื่อการปกป้องดูแล ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการสืบต่อเผ่าพันธุ์เพื่อการดำรงอยู่ หากไม่อยู่รวมกันในสังคม มนุษย์ก็ไมอาจสืบเผ่าพันธุ์ของตนเองต่อไปได้นาน สาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่มนุษย์มีการรวมตัวกันก็เนื่องมาจากมนุษย์มีข้อจำกัดหลายประการ ทำให้ไม่สามารถที่จะกระทำการบางอย่างให้บรรลุผลสำเร็จได้ด้วยความสามารถเพียงลำพังของตนเอง ข้อจำกัดเหล่านี้ ได้แก่ ข้อจำกัดทางด้านสติปัญญา ข้อจำกัดทางด้านทรัพยากร ข้อจำกัดทางด้านเวลา และข้อจำกัดทางด้านความรู้ความสามารถ เป็นต้น

ความเป็นสัตว์สังคมของมนุษย์ ทำให้มนุษย์คิดและสร้างกฎเกณฑ์หรือระเบียบในการอยู่รวมกันในสังคมขึ้นมา เพื่อให้การดำรงชีวิตเป็นไปอย่างสงบสุข ราบรื่น ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน และในขณะเดียวกันกฎเกณฑ์หรือระเบียบของสังคมที่มนุษย์คิดและสร้างขึ้นมานั้น ยังเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจในการอยู่รวมกัน เพื่อความเจริญก้าวหน้าของสังคมและความสุขส่วนบุคคลด้วย กฎเกณฑ์หรือระเบียบของสังคมนี้ในทางสังคมมานุษยวิทยา เรียกว่า “วัฒนธรรม” (Culture) ซึ่งก็เท่ากับวิถีชีวิตทั้งหมดของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งนั่นเอง^๑ สังคมมนุษย์จึงมีกฎเกณฑ์หรือระเบียบที่เป็นระบบความสัมพันธ์ของบุคคลที่อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวได้ยึดเหนี่ยวคนในกลุ่มไว้ด้วยกัน ทำให้มีความมั่นคงไม่แตกแยก ทำลายระบบความสัมพันธ์นี้เกิดขึ้นได้เพราะบุคคลในกลุ่มได้มีการประพุดติดต่อกัน มีการปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนกฎเกณฑ์ที่กลุ่มวางไว้ เป็นที่รู้และเข้าใจกันทั่วไป

การศึกษาถึงกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมในบทนี้ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบการกระทำระหว่างกันของมนุษย์ในสังคมที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมได้พัฒนาตลอดช่วงระยะเวลา ซึ่งมีผลต่อผู้คนและกิจกรรมต่างๆ ในสังคม ส่งผลให้ความสัมพันธ์และแบบแผนการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมเปลี่ยนแปลงไปทั้งในทางที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์

^๑ สุพรรณิ ไชยอำพร และ สนิท สมัครการ, การวิเคราะห์สังคมเพื่อการพัฒนา : แนวความคิดและวิธีการ, โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนศาสตร์, (กรุงเทพฯ : องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก ๒๕๔๗), หน้า ๓.

๗.๒ กระบวนการ

๗.๒.๑ ความหมายของกระบวนการ

คำว่า “กระบวนการ” มีความหมายดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายไว้ว่า “ปรากฏการณ์ธรรมชาติที่ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงอย่างมีระเบียบไปสู่ผลอย่างหนึ่ง เช่น กระบวนการเจริญเติบโตของเด็ก, กรรมวิธีหรือลำดับการกระทำซึ่งดำเนินต่อเนื่องกันไปจนสำเร็จลง ณ ระดับหนึ่ง เช่น กระบวนการเคมีเพื่อผลิตสิ่งใดสิ่งหนึ่ง”^๒

สนธยา พลศรี^๓ ให้ความหมายไว้ว่า “กระบวนการเป็นการกระทำใดๆ ก็ตาม ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสิ่งหนึ่งสิ่งใดขึ้นอย่างมีขั้นตอน เป็นระบบและมีความเกี่ยวข้องกับอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่เริ่มต้นไปจนถึงขั้นตอนสุดท้าย”

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้ให้ความหมายของกระบวนการไว้ว่า “กระบวนการหรือกรรมวิธี หมายถึง การเปลี่ยนแปลงใดที่ผู้สังเกตสามารถเห็นลักษณะหรือแนวทางที่แน่นอนกันตลอดในเรื่องนั้นๆ เช่น กรรมวิธีผลิตสิ่งของต่างๆ ซึ่งต้องทำเป็นขั้นตอน หรือกระบวนการวิวัฒนาการ เป็นต้น”^๔

พจนานุกรม ไทย-อังกฤษ (ฉบับห้องสมุด) พ.ศ. ๒๕๔๑ ให้ความหมายของกระบวนการไว้ว่า “(น.) ปรากฏการณ์ธรรมชาติที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีระเบียบ และค่อยเป็นค่อยไปสู่ผลอย่างหนึ่ง (n. Process, procedure, movement)”^๕

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพฯ : นานมี บุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๒), หน้า ๔๕.

^๓ สนธยา พลศรี, กระบวนการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ม.ป.ป.), หน้า ๒.

^๔ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, (กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๒๘๒.

^๕ วิทย์ เทียงบูรณธรรม, ดร., พจนานุกรม ไทย-อังกฤษ (ฉบับห้องสมุด), (กรุงเทพฯ : อักษรพิทยา, ๒๕๔๑), หน้า ๓๑.

ดังนั้น คำว่า กระบวนการ จึงหมายถึง การกระทำใดๆ ก็ตาม ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นอย่างมีระเบียบ เป็นขั้นตอน เป็นระบบ และมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ต่อกัน ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงขั้นตอนสุดท้ายจนสำเร็จลง ณ ระดับหนึ่ง

๗.๒.๒ ลักษณะของกระบวนการ

การกระทำใดๆ ก็ตาม ที่สามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมีระเบียบ เป็นขั้นตอน เกี่ยวข้องสัมพันธ์ต่อกัน ที่เรียกว่า “กระบวนการ” นั้น มีลักษณะ ดังนี้^๖

๑. เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือมนุษย์กำหนดขึ้นก็ได้
๒. เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างมีระเบียบและเป็นระบบ คือ มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นขั้นตอนตามลำดับ นับตั้งแต่เริ่มต้นไปจนถึงการสิ้นสุด
๓. เป็นปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ กล่าวคือ ขั้นตอนต่างๆ ที่เกิดขึ้นต่างมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ไม่สามารถแยกออกจากกันได้
๔. ขั้นตอนต่างๆ เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ไม่ขาดช่วงขาดตอนและไม่เกิดขึ้นข้ามขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง
๕. มีจุดสิ้นสุด คือ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจะต้องมีขั้นตอนสิ้นสุดเสมอ เมื่อบรรลุถึงจุดๆ หนึ่ง เช่น ถ้าเป็นปรากฏการณ์ที่มนุษย์กำหนดขึ้น จุดสิ้นสุดของกระบวนการก็คือเมื่อบรรลุเป้าหมายในระดับใดระดับหนึ่งที่ต้องการ

๗.๓ กระบวนการทางสังคม

๗.๓.๑ ความหมายของกระบวนการทางสังคม

การที่มนุษย์ทุกเพศทุกวัยที่มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มหรือเป็นหมู่พวกเดียวกัน ภายในเวลาและอาณาเขตที่ชัดเจนแน่นอน มีความเกี่ยวข้องกันจนได้สร้างแบบแผนความสัมพันธ์ซึ่งเอื้อประโยชน์ ก่อให้เกิดความสงบเรียบร้อย และความผาสุกของการดำรงชีวิตร่วมกัน การที่มนุษย์มาอยู่รวมกัน เป็นกลุ่มดังกล่าวนี้ เรียกว่า “สังคม” (Society) กล่าวอีกนัยหนึ่ง สังคม

^๖ สนธยา พลศรี, กระบวนการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ม.ป.ป.), หน้า ๒.

คือกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ภายใต้ระบบวัฒนธรรมเดียวกัน^๗ ยอมรับแบบแผนหรือวิถีการและกฎเกณฑ์อย่างเดียวกันว่าเป็นวิธีที่เหมาะสมถูกต้องของกลุ่มหรือพวกของตน และทุกคนมีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของหรือสมาชิกของสังคมนั้น

สังคมยังมีลักษณะที่สำคัญ ได้แก่ มีปรากฏการณ์อย่างมีกฎเกณฑ์ มีแบบแผน และดำเนินไปอย่างต่อเนื่องตามขั้นตอนอย่างชัดเจนโดยที่กฎเกณฑ์และแบบแผนนั้นเป็นเรื่องของประชาคมในสังคมนั้นๆ กำหนดขึ้น มิได้เกิดจากปัจเจกชนแต่อย่างใด กฎทางสังคมที่กำหนดขึ้นนั้นมีลักษณะเป็นรูปธรรมชัดเจนและผ่านกระบวนการรับรู้จากสมาชิกในสังคมเป็นอย่างดี โดยมีรูปแบบและโครงสร้างทางสังคมคล้ายคลึงกัน ถึงแม้ว่าจะเปลี่ยนผ่านยุคสมัยก็ตาม มีลักษณะเคลื่อนไหว (Dynamics) อยู่ตลอดเวลา เพื่อการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับเหตุการณ์และยุคสมัย และปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมนั้นเกิดจากแนวคิดของสังคม มิใช่เกิดจากองค์ประกอบทางกายภาพ^๘

เมื่อมนุษย์มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ย่อมมีการกระทำทางสังคมอย่างใดอย่างหนึ่งอย่างเป็นระบบ มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เพื่อปรับตัวให้เข้ากับกฎเกณฑ์ แบบแผนที่วางไว้ โดยอาจมีลักษณะอย่างค่อยเป็นค่อยไป จนนำไปสู่ผลที่ต้องการ การกระทำทางสังคมดังกล่าวนี้ เรียกว่า “กระบวนการทางสังคม” ดังที่ Fred Jablin และเพื่อนร่วมงาน^๙ ได้ให้ความหมายของกระบวนการทางสังคมไว้ว่า กระบวนการทางสังคม หมายถึง “การปรับตัวให้เข้ากัน” (Assimilation) เพื่อก้าวถึงพฤติกรรมที่ดำเนินไปอย่างไม่หยุดยั้งและกระบวนการที่เกี่ยวกับการเรียนรู้ โดยแต่ละคนจะต้องร่วมมือกันเพื่อให้ได้มาซึ่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียว การปรับตัวให้เข้ากัน คือกระบวนการที่มี ๒ ด้าน ด้านแรก องค์การพยายามที่จะมีอิทธิพลต่อการปรับตัวของแต่ละบุคคล โดยผ่านกระบวนการทางสังคม ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น ลักษณะทางสังคมที่เกิดขึ้น เมื่อบุคคลแต่ละคนได้เรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งที่จำเป็นต่อการทำงาน หรือการตัดสินใจอย่างมีแบบแผนจะช่วยทำให้เกิดความเหมาะสม จนกลายเป็นวัฒนธรรมของ

^๗ สุพิศวง ธรรมพันทา, ผศ., **มนุษย์กับสังคม MAN AND SOCIETY**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ภูมิไทย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๙-๓๐.

^๘ ไพฑูรย์ มีกุล, รศ.,ดร., “การศึกษาทางสังคมศาสตร์” ใน เอกสารการสอนชุดวิชา**มนุษย์กับสังคม** หน่วยที่ ๑-๗. (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๙), หน้า ๕-๖.

^๙ **กระบวนการทางสังคม**, เข้าถึงใน [http://ms.src.ku.ac.th/LearningCenter_old/Homepage%20Each% 20, Subject/Organize Commu/add%5Csocialization. Doc](http://ms.src.ku.ac.th/LearningCenter_old/Homepage%20Each%20, Subject/Organize Commu/add%5Csocialization. Doc) [2007, May 5]

องค์การ ส่วนอีกด้านหนึ่ง ฝ่ายพนักงานเองพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงองค์การ โดยผ่านกระบวนการของแต่ละบุคคล ฉะนั้นกระบวนการปรับให้เข้ากันประกอบด้วย ๒ ส่วน คือ ลักษณะสังคมในองค์การ และกระบวนการของแต่ละบุคคล จึงมีบทบาทมากขึ้นและเริ่มเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งขององค์การ สอดคล้องกับ Young and Mack^{๑๐} ที่กล่าวว่า กระบวนการทางสังคมเป็นแบบของการกระทำปฏิบัติกรหรือการปะทะสังสรรค์ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคล

ดังนั้น กระบวนการทางสังคม (Social Process) จึงหมายถึง ภาวะความเป็นไปของสังคมที่มีลักษณะเปลี่ยนแปลงและเคลื่อนไหว มีคุณลักษณะทั้งที่พึงปรารถนาและไม่พึงปรารถนา กระบวนการทางสังคมจะเป็นที่พึงปรารถนาหรือไม่พึงปรารถนานั้น ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์กับสถานการณ์ บรรทัดฐาน ค่านิยม และความรู้สึกที่เกิดขึ้นในเวลาใดเวลาหนึ่ง กระบวนการทางสังคมรวมเอาปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวบุคคล ระหว่างบุคคลกับกลุ่ม และระหว่างกลุ่มกับกลุ่ม ซึ่งทั้งหมดนี้เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ ค่านิยม ความรู้สึก และบรรทัดฐานเป็นพื้นฐานทั้งสิ้น^{๑๑}

๗.๓.๒ ลักษณะของกระบวนการทางสังคม

ภาวะความเป็นไปของสังคมที่มีลักษณะเปลี่ยนแปลงและเคลื่อนไหวที่เรียกว่า “กระบวนการทางสังคม (social process)” นั้น มีองค์ประกอบ ดังต่อไปนี้

๑. การติดต่อกันทางสังคม (social contact) คือมีบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปและมีการโต้ตอบและมีสายสัมพันธ์กัน
๒. มีการถ่ายทอดแนวความคิดระหว่างบุคคลโดยใช้สัญลักษณ์จะเป็นภาษาหรือท่าทางก็ได้
๓. มีการเร้า (stimulation) และตอบสนอง (Response) เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านพฤติกรรม

^{๑๐} พูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์, ผศ., เอกสารการสอนรายวิชา สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาสำหรับครู, (แพร่ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่, ๒๕๓๙), หน้า ๑๙.

^{๑๑} จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, รศ.ดร., สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๕.

หน่วยที่สำคัญของสังคมคือกลุ่ม และการกระทำระหว่างกัน (interaction) เป็นสิ่งสำคัญในการอยู่ร่วมกัน เพราะถ้าปราศจากการสัมพันธ์กันแล้วสังคมจะไม่เกิดขึ้น การกระทำระหว่างกันนี้อาจจะศึกษาในรูปแบบของกระบวนการ (process)

Park และ Burgess^{๑๒} ได้จำแนกเป็นลักษณะโดยทั่วไปของกระบวนการทางสังคม ดังนี้

๑. การติดต่อสื่อความหมาย (Communication) การติดต่อสื่อความหมายเป็นหลักสำคัญต่อการมีปฏิริยาโต้ตอบต่อกันในสังคม เพราะเป็นกระบวนการถ่ายทอดทัศนคติรับความคิด เพื่อทำความเข้าใจต่อกัน

๒. การขัดแย้ง (Conflict) การติดต่อสื่อความหมายเป็นสิ่งจำเป็นในการจัดระเบียบ ทางสังคม แต่ถ้าหากการสื่อความหมายระหว่างบุคคลหรือกลุ่มเกิดการขัดแย้งอย่างรุนแรง ความไม่เป็นระเบียบก็จะเกิดขึ้น

๓. การแข่งขัน (Competition) เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นได้ทั้งแบบรู้ตัวและไม่รู้ตัว หรือต่อต้านขัดขวางก็ได้

๔. การประนีประนอมผลประโยชน์ที่ขัดแย้ง (Accommodation) เป็นวิธีการลดความตึงเครียด (tension) หรือให้เกิดความแตกร้างน้อยที่สุด

๕. การผสมผสานกลมกลืนเข้าหากัน (Assimilation) เป็นการผสมผสานระหว่างความเชื่อและความประพฤติที่แตกต่างกันออกไป โดยอาศัยเวลาเป็นเครื่องช่วยผสมผสานกลมกลืนกัน

๖. การร่วมมือสนับสนุนซึ่งกันและกัน (Cooperation) การร่วมมือกันเป็นปฏิริยาโต้ตอบระหว่างบุคคล เป็นรูปของการทำงานร่วมกัน เพื่อจุดหมายปลายทางร่วมกัน

๗.๓.๓ ความสำคัญของกระบวนการทางสังคม

การศึกษากระบวนการทางสังคม เป็นการศึกษารูปแบบของกระบวนการการกระทำรวมหมู่ที่ดำเนินไปและดำรงอยู่ได้ในระยะเวลายาวนาน โดยมีการจัดตั้งโครงสร้างและวัตถุประสงค์ที่จะสร้างรูปแบบสังคมและวัฒนธรรมใหม่ ในขั้นเริ่มแรก กระบวนการทางสังคมเป็นการรวมกลุ่มคนอย่างหลวมๆ พอเวลาล่วงเลยชั่วระยะเวลาหนึ่งจะมีการจัดระเบียบของโครงสร้างให้เป็นระบบมากยิ่งขึ้น และเมื่อถึงเวลานั้นกระบวนการทางสังคมก็ย่อมมีเสถียรภาพ

^{๑๒} สุพัตรา สุภาพ, สังคมวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๒๒, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๑-๑๓๓.

กระบวนการทางสังคมได้นำมาใช้โดยบุคคลแต่ละคนที่จะนำกระบวนการมาปรับปรุงรูปแบบของสังคมที่ซับซ้อนยุ่งยาก กระบวนการนี้ได้พัฒนาตลอดช่วงเวลา ซึ่งมีผลต่อผู้คนและกิจกรรมต่างๆ ในสังคมทำให้สมาชิกในสังคมเกิดการเรียนรู้และเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของแต่ละคนว่าจะต้องปฏิบัติต่อกันอย่างไร ทำให้สังคมมีระบบระเบียบมากยิ่งขึ้น

๗.๔ กระบวนการทางวัฒนธรรม

๗.๔.๑ ความหมายของกระบวนการทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเกิดขึ้นจากการเรียนรู้ การสร้างสม การสืบทอดและการถ่ายทอดวัฒนธรรม มีการเจริญเติบโต การเปลี่ยนแปลง การเสื่อมสลายเช่นเดียวกับชีวิตคนและสัตว์ แต่อาการต่างๆ ที่เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไป หรือพัฒนาการนั้นเกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์^{๑๓} วัฒนธรรมจึงเป็นรากฐานของการดำรงชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ทุกคน เป็นวิถีชีวิตของกลุ่มคนที่รวมตัวกันและสร้างแบบแผนของการดำรงชีวิต วัฒนธรรมมีทั้งในเชิงที่เป็นนามธรรม เช่น ความเชื่อ และในเชิงรูปธรรม เช่น ศิลปะวัตถุต่างๆ

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต)^{๑๔} ได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับวัฒนธรรมไว้ เมื่อคราวแสดงปาฐกถา ๑๐๐ ปี พระยาอนุমানราชชน เรื่อง “วัฒนธรรมกับการพัฒนา” เมื่อวันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย ซึ่งสรุปความหมายได้ดังนี้

๑. วัฒนธรรม เป็นผลรวมของการสั่งสมสิ่งสร้างสรรค์และภูมิธรรม ภูมิปัญญา ที่ถ่ายทอดสืบทอดกันมาของสังคมนั้นๆ

๒. วัฒนธรรมรวมไปถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ทั้งหมดของสังคม ตั้งแต่ภายในจิตใจของคน ค่านิยม คุณค่าทางจิตใจ คุณธรรม ลักษณะนิสัย แนวความคิด สติปัญญา ทำที่วิธีปฏิบัติของมนุษย์ต่อร่างกายและจิตใจของคน ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ตลอดจนความรู้ ความเข้าใจ ทำที่การมอง และการปฏิบัติของมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อม

^{๑๓} ณรงค์ เล็งประชา, *มนุษย์กับสังคม*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๑), หน้า ๔๓.

^{๑๔} อ่างใน สุวิทย์ ไทพยวัฒน์, รศ., และ สุตจิต เจนนพกาญจน์, ดร. “มนุษย์กับวัฒนธรรม” ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาสังคมมนุษย์ หน่วยที่ ๑-๘*, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๘), หน้า ๑๙๔-๑๙๕.

๓. วัฒนธรรม เป็นการสั่งสมประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ ภูมิธรรม ภูมิปัญญาทั้งหมดที่ช่วยให้มนุษย์ในสังคมนั้น ๆ อยู่รอด และเจริญสืบต่อมาได้ และเป็นอยู่อย่างที่เป็นในปัจจุบัน

๔. วัฒนธรรม คือประสบการณ์ความรู้ ความสามารถที่สังคมนั้นมีอยู่ หรือทั้งหมดของสังคม

วัฒนธรรม หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมที่ได้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา โดยเกิดจากการเรียนรู้ การสร้างสม มีทั้งที่เป็นวัตถุ เช่น ศิลปะ สิ่งก่อสร้าง และที่ไม่ใช่วัตถุ เช่น ความเชื่อ ศีลธรรม ประเพณี

หน้าที่ที่สำคัญของวัฒนธรรม คือ กำหนดรูปแบบของสถาบันต่างๆ ในสังคมกำหนดบทบาทความสัมพันธ์ หรือพฤติกรรมของบุคคล ทำหน้าที่ควบคุมสังคม ทำหน้าที่เป็นเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ ที่แสดงว่าสังคมแต่ละสังคมมีความแตกต่างกัน ทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้าง หล่อหลอมบุคลิกภาพที่พึงประสงค์ให้แก่สมาชิกในสังคม ทำให้สมาชิกและสังคมตระหนักถึงความหมาย วัตถุประสงค์และคุณค่าแห่งการดำรงชีวิตของตน และสร้างหรือจัดแบบแผนความประพฤติและการปฏิบัติหรือแบบแผนของพฤติกรรมให้แก่บุคคลยึดถือปฏิบัติร่วมกัน^{๑๕}

ความสำคัญของวัฒนธรรม ได้แก่ เป็นสิ่งที่กำหนดรูปแบบของสถาบันทางสังคม เป็นสิ่งกำหนดบทบาทความสัมพันธ์ หรือพฤติกรรมของมนุษย์ตามสถานภาพและบทบาทของตน ควบคุมมนุษย์และสังคม ให้ประพฤติปฏิบัติตามบรรทัดฐานที่กำหนดไว้เป็นสัญลักษณ์และมรดกของสังคม สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สร้างหล่อหลอมและกำหนดบุคลิกภาพ ให้แก่สมาชิกในสังคม ทำให้บุคคลตระหนักถึงความหมายและวัตถุประสงค์ของการมีชีวิตอยู่ในสังคม เป็นเครื่องมือสำคัญในการปรับตัวมนุษย์ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมและนำสิ่งแวดล้อมมาใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม เป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนามนุษย์และสังคม เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ประเภทอื่นๆ^{๑๖}

^{๑๕} สนธยา พลศรี, **หลักสังคมวิทยา**, (กรุงเทพฯ : โอ.เอส. พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๖๘-๑๖๙.

^{๑๖} สนธยา พลศรี, **หลักสังคมวิทยา**, หน้า ๑๘๔.

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งโดยทั่วไปการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้น จะเป็นไปได้ ๒ ลักษณะ คือ

๑. การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในวัฒนธรรมเอง เช่น การประดิษฐ์คิดค้น

๒. การเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอก เช่น การติดต่อกับวัฒนธรรมอื่น ซึ่งเป็นการลอกเลียนแบบแผนวัฒนธรรมจากวัฒนธรรมอื่นมาใช้

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมดังกล่าว ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social movement) ทำให้เกิดการแพร่กระจายของวัฒนธรรม จากคนกลุ่มหนึ่งหรือสังคมหนึ่ง ไปสู่คนกลุ่มอื่นหรือสังคมอื่น สังคมที่รับเอาวัฒนธรรมไว้ใช้ก็จะเกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมขึ้น จึงเกิดกระบวนการทางวัฒนธรรม (Cultural processes) ขึ้น

๗.๔.๒ ลักษณะของกระบวนการทางวัฒนธรรม

ลักษณะของกระบวนการทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ได้แก่

๑. การถ่ายทอดวัฒนธรรม เมื่อวัฒนธรรม คือระบบสัญลักษณ์ที่มนุษย์สร้างขึ้น และมีใช้ที่เกิดขึ้น โดยสัญชาตญาณก็หมายความว่า วัฒนธรรม คือสิ่งที่มนุษย์จะต้องเรียนรู้ และจำเป็นต้องมีการถ่ายทอดวัฒนธรรม การที่สมาชิกในสังคมเห็นพ้องต้องกันว่า ควรจะถือวิธีการประพฤติปฏิบัติแบบใดนั้นมิได้มีการตกลงกันในรายละเอียดทุกๆ เรื่อง หลักที่สมาชิกของสังคมใช้ยึดถือเป็นแนวประกอบการประพฤติปฏิบัติก็คือ บรรทัดฐานและค่านิยม บรรทัดฐาน คือ แนวการปฏิบัติที่สมาชิกของสังคมส่วนใหญ่ถือ และค่านิยม คือความคิดและแนวปฏิบัติที่สมาชิกของสังคมส่วนใหญ่เห็นว่าถูกต้องดีงาม

๒. การแพร่กระจาย คือ การที่วัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งกระจายไปสู่สังคมหนึ่ง การกระจายจะเกิดขึ้นเมื่อสังคมมีการติดต่อกันเป็นกระบวนการที่มีทั้งการให้และการรับ

๓. การรับเอาวัฒนธรรมใหม่ จะเกิดขึ้นสภาวะแห่งการสอดคล้อง ซึ่งเป็นจุดที่เกิดความพอดีหรือสมดุลกันเมื่อวัฒนธรรมหนึ่งประสบกับอีกรัฐวัฒนธรรมหนึ่ง มนุษย์เรานอกจากจะถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งแล้ว มนุษย์เราก็อาจจะรับวัฒนธรรมบางส่วนมาจากสังคมข้างเคียงได้ แต่ทั้งนี้ย่อมหมายความว่าส่วนของวัฒนธรรมที่รับมาจากสังคมข้างเคียงนั้นไม่ขัดกับค่านิยมหลักของสังคม ส่วนของวัฒนธรรมของสังคมข้างเคียงที่รับมาจะต้องสอดคล้องกับของเดิมที่มีอยู่ เมื่อสอดคล้องกันได้ก็จะค่อยๆ รับกันไปและในที่สุดก็จะแยกไม่ออกว่าวัฒนธรรมส่วนใดเป็นของเดิม และวัฒนธรรมส่วนใดรับมาจากสังคมอื่น ๆ

๗.๔.๓ ความสำคัญของกระบวนการทางวัฒนธรรม

กระบวนการทางวัฒนธรรม เกิดจากการถ่ายทอด การแพร่กระจาย และการรับเอา วัฒนธรรม จากคนกลุ่มหนึ่งหรือสังคมหนึ่ง ไปยังคนกลุ่มอื่นหรือสังคมอื่น และสังคมนั้นก็ยอมรับเอาวัฒนธรรมดังกล่าวมาใช้ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคม เช่น การเปลี่ยนแปลงของวิถีประชา จารีตประเพณี และค่านิยม เป็นต้น

๗.๕ ความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม

ดังทราบแล้วว่า สังคมจะต้องประกอบด้วยโครงสร้างทางสังคมที่ชัดเจนเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โครงสร้างทางสังคมดังกล่าว คือ องค์การสังคม (Social Organization), สถาบันสังคม (Social Institution) และ วัฒนธรรม (Culture)^{๑๗}

๑. องค์การสังคม ได้แก่ กลุ่มคนประเภทต่างๆ ที่มีสถานภาพและบทบาทแตกต่างกัน
๒. สถาบันสังคม ได้แก่ องค์ประกอบของวัฒนธรรมในการอยู่ร่วมกัน เช่น กฎ ระเบียบของสังคม เพื่อให้สมาชิกปฏิบัติตาม
๓. วัฒนธรรม ได้แก่ แบบแผนขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีชีวิต ซึ่งแต่ละสถาบันสังคมอาจจะไม่เหมือนกัน ซึ่งปัจจุบันอาจเรียกว่า กฎกระทรวง ข้อบังคับ หรือระเบียบ เป็นต้น

วัฒนธรรมจึงเป็นแบบพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ หรือวัฒนธรรมเป็นพฤติกรรม สังคมเป็นกลุ่มทางสังคมซึ่งประกอบด้วยกลุ่มองค์กรต่างๆ ของคนซึ่งมีการแบ่งปันกัน ในวัฒนธรรมเฉพาะอย่าง วัฒนธรรมจึงเป็นภาพสะท้อนของสังคม และเป็นเครื่องวัด เครื่องกำหนดความเจริญหรือความเสื่อมของสังคม ขณะเดียวกันวัฒนธรรมยังเป็นเครื่องกำหนดความเป็นอยู่ของประชาชนในสังคมด้วย ดังนั้น สังคมและวัฒนธรรมเป็นของคู่กัน เกิดขึ้นและวิวัฒนาการไปพร้อมๆ กัน สังคมไม่อาจจะดำรงอยู่ได้ถ้าปราศจากซึ่งวัฒนธรรม และทำนองเดียวกันวัฒนธรรมก็ไม่อาจจะดำรงอยู่ได้ถ้าปราศจากซึ่งสังคม

^{๑๗} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม**, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐.

๗.๕.๑ ความหมายของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม

กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม หมายถึงการกระทำใดๆ ก็ตาม ในสังคม ที่เกิดจากคนหรือกลุ่มคนที่มีการกระทำระหว่างกันและส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยต้องกระทำอย่างเป็นระบบ เป็นขั้นตอน ส่งผลให้ความสัมพันธ์และแบบการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมเปลี่ยนแปลงไปทั้งในทางที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์

๗.๕.๒ ลักษณะของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม

ลักษณะโดยทั่วไปของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ การเลียนแบบ (Imitation) การผสมผสาน-ประนีประนอม (Acculturation) ความร่วมมือกัน (Cooperation) การแข่งขัน (Competition) และความขัดแย้ง (Conflict)^{๑๘} อธิบายได้ ดังนี้

๑. การเลียนแบบ (Imitation) หมายถึงการกระทำตอบโต้ที่เกิดขึ้นเมื่อคนต่างวัฒนธรรมมาติดต่อสัมพันธ์กัน การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมจะเกิดขึ้น คนจะให้และรับวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน จนความแตกต่างที่มีอยู่เดิมหมดไป

๒. การผสมผสาน-ประนีประนอม (Acculturation) การผสมผสาน-ประนีประนอม เป็นภาวะการณ์หนึ่งของวัฒนธรรมที่เกิดจากวัฒนธรรมต่างสังคมมากระทบกัน โดยการที่บุคคลจากวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมาติดต่อกัน และมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมต่างๆ ในระบบวัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มหนึ่งหรือทั้งสองกลุ่ม นั่นคือบุคคลหรือกลุ่มคนยอมรับวัฒนธรรมอื่น ซึ่งมีใช้วัฒนธรรมดั้งเดิมของตนซึ่งเป็นกระบวนการสองทาง (two-way process) คือเมื่อกลุ่มหนึ่งถ่ายทอดให้อีกกลุ่มหนึ่งในขณะเดียวกันก็อาจจะรับวัฒนธรรมของกลุ่มที่ตนถ่ายทอดมาด้วย

๓. ความร่วมมือกัน (Cooperation) หมายถึงการที่บุคคลหลายๆ คน ทำงานด้วยกัน เพื่อนำไปสู่จุดหมายร่วมกันและทำงานนั้นให้สำเร็จ เราจะพบพฤติกรรมความร่วมมือ ในลักษณะที่เป็นพฤติกรรมของกลุ่มคนที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน การที่สมาชิกผู้ใดจะได้ผลประโยชน์อะไรนั้นขึ้นอยู่กับการที่สมาชิกผู้อื่นจะได้ผลประโยชน์ของเขาด้วย กล่าวได้ว่าสภาพการณ์ที่เป็นการร่วมมือของสมาชิคนั้นจะเกิดขึ้นในกลุ่มหรือไม่ ย่อมขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ของผู้กระทำนั่นเอง^{๑๙}

^{๑๘} พิชัย ฅองทอง, มนุษย์กับสังคม, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐๙.

^{๑๙} ศักดิ์ไทย สุรกิจบวร, รศ.ดร., จิตวิทยาสังคม ทฤษฎีและปฏิบัติการ, (กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๕), หน้า ๒๖๓.

๔. การแข่งขัน (Competition) หมายถึง การที่บุคคลหลายๆ คน ต่างฝ่ายต่างทำงานในสถานการณ์เดียวกันเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายส่วนตัว การแข่งขันจึงเป็นพฤติกรรมที่สมาชิกกระทำต่อกันด้วยเหตุที่ว่าผลประโยชน์หรือจุดหมายของพฤติกรรมขัดกัน นั่นคือ การที่สมาชิกคนใดจะได้ถึงจุดหมาย หรือได้สมาชิกอีกคนหนึ่ง หรือสมาชิกคนอื่น ๆ ต้องเสียผลประโยชน์หรือไม่ถึงจุดหมายของตนเอง ในกรณีเช่นนี้สมาชิกกลุ่มแต่ละคนย่อมหาทางพยายามที่จะให้ได้มาซึ่งประโยชน์ของตนเอง โดยหาทางขัดขวางมิให้ผู้อื่นได้ผลประโยชน์ของเขา^{๒๐}

๕. ความขัดแย้ง (Conflict) ความขัดแย้งเป็นกระบวนการทางสังคม เกิดขึ้นเมื่อแต่ละฝ่ายมีจุดมุ่งหมายที่ไปด้วยกันไม่ได้และมีค่านิยมที่แตกต่างกัน ความแตกต่างกันนี้มักจะเป็นการรับรู้มากกว่าที่จะเป็นความแตกต่างที่เกิดขึ้นจริง และความขัดแย้งระหว่างบุคคลเป็นสถานการณ์ที่การกระทำของอีกฝ่ายหนึ่งไปขัดขวาง หรือสกัดกั้นการกระทำของอีกฝ่ายหนึ่งในการที่จะบรรลุเป้าหมายของเขาหรือการที่บุคคลมีความแตกต่างกันในค่านิยม ความสนใจ แนวคิด วิธีการเป้าหมายต้องมาติดต่อกัน ทำงานด้วยกัน หรืออยู่ร่วมกันในสังคมเดียวกัน โดยที่ความแตกต่างนี้เป็นสิ่งที่ไม่สอดคล้องกัน หรือลงรอยกันไม่ได้^{๒๑}

ความขัดแย้งทางวัฒนธรรม เกิดขึ้นเมื่อวัฒนธรรมต่างๆ ที่มาเกี่ยวข้องกันมีความแตกต่างกันมาก อาทิ เช่น ความแตกต่างกันในเรื่องของภาษาเป็นอุปสรรคในการทำความเข้าใจซึ่งกันและกันอันอาจเป็นสื่อให้เกิดความเข้าใจผิด ความขัดแย้งทางวัฒนธรรมนี้จะเห็นได้เด่นชัดขึ้นเมื่อบุคคลแห่งวัฒนธรรมหนึ่งเข้าไปในดินแดนของวัฒนธรรมอื่นจำนวนมาก และมีการติดต่อเกี่ยวข้องกันในทางเศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนา หากการติดต่อเกี่ยวข้องนั้นมีมากขึ้น ความขัดแย้งทางวัฒนธรรมจะมีแนวโน้มสูงขึ้น รูปแบบของความขัดแย้งอาจแสดงออกทางการกีดกันหรือแสดงความรังเกียจซึ่งกันและกัน

จะเห็นว่ากระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมที่กล่าวมาข้างต้นถือได้ว่าเป็นรูปแบบของการกระทำระหว่างคนในสังคม โดยในสังคมทุกสังคมไม่ว่าจะเป็นสังคมที่พัฒนาแล้วหรือสังคมที่กำลังพัฒนา คนในสังคมต้องแสดงรูปแบบการกระทำในลักษณะเช่นนี้อยู่ตลอดเวลา ขึ้นอยู่ที่ว่าจะแสดงรูปแบบการกระทำลักษณะไหน และต้องสัมพันธ์กับความต้องการ เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่วางไว้

^{๒๐} คักดีไทย สุรกิจบวร, รศ.ดร., **จิตวิทยาสังคม ทฤษฎีและปฏิบัติการ**, (กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๕), หน้า ๒๖๔.

^{๒๑} คักดีไทย สุรกิจบวร, รศ.ดร., **จิตวิทยาสังคม ทฤษฎีและปฏิบัติการ**, หน้า ๒๗๑-๒๗๒.

อย่างไรก็ตาม กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมนั้นเป็นความหมายกลางๆ ขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมเป็นสำคัญ เช่น การเลียนแบบในสิ่งที่ดีงามและมีคุณค่า จนกลายเป็นวิถีชีวิต ก็จะจัดเป็นกระบวนการทางสังคมในเชิงบวก ถ้าการเลียนแบบในทางที่ผิดศีลธรรมหรือสิ่งที่ไม่ดีงาม ก็จะกลายเป็นกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมในเชิงลบ^{๒๒}

๗.๕.๓ ความสำคัญของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม

สังคมและวัฒนธรรมจึงเป็นส่วนสำคัญของความเป็นมนุษย์ เป็นสองสิ่งที่ยากจะแยกออกจากกันไม่ได้ และมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างลึกซึ้ง สิ่งที่ยากสังคมหนึ่งว่าแตกต่างจากอีกสังคมหนึ่งก็คือวัฒนธรรม ในขณะที่เดียวกันวัฒนธรรมก็เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการทางสังคมและจิตใจของมนุษย์ วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ช่วยประสานและผูกมัดไว้ในสังคมเดียวกัน เป็นสิ่งที่ช่วยทำให้โครงสร้างของสังคมคงอยู่ เพราะเป็นการเสริมสร้างความผูกพันทางจิตใจของคนหลายๆ คนเข้าไว้ด้วยกัน^{๒๓} กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม จึงก่อให้เกิด

๑. การเปลี่ยนแปลงในสังคม เพราะสังคมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา บางสังคมอาจเปลี่ยนแปลงช้า บางสังคมอาจเปลี่ยนแปลงเร็วต่างกัน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงของสังคมก่อให้เกิดผลดีและผลเสีย กล่าวคือ ผลดี ทำให้สังคมเกิดการพัฒนา เช่น ใช้เทคโนโลยีในการผลิตแทนแรงงานมนุษย์ ผลเสีย เมื่อเทคโนโลยีการผลิตเกิดการพัฒนานำมาใช้แทนแรงงานมนุษย์ จึงเกิดปัญหาการว่างงานตามมา

๒. ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ที่ตนเองได้รับ ส่งผลให้การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในสังคมเกิดควมมีประสิทธิภาพ บรรลุถึงจุดมุ่งหมายที่วางไว้

๓. ความมีระเบียบวินัยในสังคมนั้นๆ เพราะทุกคนในสังคมได้เรียนรู้กฎระเบียบที่สังคมได้วางไว้ เมื่อทุกคนปฏิบัติตามจะทำให้สังคมเกิดความสงบสุข

^{๒๒} พิชัย ผกาทอง, ดร., **มนุษย์กับสังคม**, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐๘-๑๐๙.

^{๒๓} คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, **สังคมและวัฒนธรรม**, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓๔.

๔. ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม เมื่อมนุษย์ในสังคมมีความเข้าใจในสถานภาพและบทบาทของตนเองแล้ว ส่งผลให้การกระทำระหว่างกันของมนุษย์ในสังคมมีประสิทธิภาพ ประกอบกับสังคมมีระเบียบวินัยวางไว้ให้ทุกคนได้ปฏิบัติ เมื่อทุกคนได้เรียนรู้ถึงกฎระเบียบดังกล่าวแล้ว ทุกคนปฏิบัติตาม หรือเว้นที่จะไม่กระทำการที่ผิดระเบียบวินัยแล้วจะทำให้ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคมเกิดขึ้น

๗.๖ ผลของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม

กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมมีผลต่อมนุษย์และสังคม ทั้งผลเชิงบวกและผลเชิงลบหลายประการ จำแนกได้ดังต่อไปนี้

๗.๖.๑ ผลของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมเชิงบวก

๑. ทำให้มนุษย์ในแต่ละสังคมเกิดการเรียนรู้ สามารถปรับตัวให้อยู่ในสังคมนั้นได้อย่างมีความสุข
๒. ทำให้มนุษย์ในสังคมเกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ เพื่อที่จะนำความรู้ที่ได้จากการแลกเปลี่ยนกับมนุษย์ด้วยกันเองในสังคมมาพัฒนาตนเอง
๓. ทำให้มนุษย์ในสังคมเกิดประสบการณ์ในการที่ได้มีการปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน
๔. ทำให้วิถีชีวิตของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เช่น วัฒนธรรมการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคมปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมาก
๕. ทำให้แบบแผนทางวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลง เช่น การเปลี่ยนแปลงในความคิด ความเชื่อ ค่านิยมหรืออุดมการณ์ของคนในสังคม^{๒๔}

๗.๖.๒ ผลของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมเชิงลบ

๑. ทำให้เกิดความไม่เป็นระเบียบของสังคม เพราะเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมขึ้นนั้นคนในสังคมบางส่วนสามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงได้

^{๒๔} จานงค์ อติวัฒนสิทธิ์, และคณะ, สังคมวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๗๐.

แต่บางส่วนไม่สามารถปรับตัวได้ จึงนำไปสู่การต่อต้านการเปลี่ยนแปลง ก่อให้เกิดความขัดแย้งกันขึ้น และนำไปสู่ความไม่เป็นระเบียบทางสังคมขึ้น

๒. ทำให้เกิดปัญหาสังคมขึ้นได้ ถ้าหากว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้นทำให้คนในสังคมมีพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากปกติ เช่น มลพิษต่างๆ

๓. ทำให้วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมในสังคมถูกทอดทิ้ง เพราะสังคมได้รับเอาวัฒนธรรมภายนอกสังคมเข้ามา ทำให้วัฒนธรรมเดิมที่มีอยู่ในสังคมถูกมองข้ามไปและไม่เห็นคุณค่าดั้งเดิมที่มีอยู่

๔. ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมบางอย่างของคนในสังคม เช่น การเปลี่ยนแปลงรูปแบบและปริมาณการก่ออาชญากรรม การหย่าร้าง การย้ายถิ่น การประท้วง การฆ่าตัวตาย พฤติกรรมการบริโภค^{๒๕}

ผลของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมถือว่าเป็นการกระทำที่เกิดจากคนหรือกลุ่มคนที่มีการกระทำระหว่างกันและส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยต้องกระทำกันอย่างเป็นระบบและระเบียบส่งผลให้ความสัมพันธ์และแบบการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมเปลี่ยนแปลงไปทั้งในทางที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ ดังที่ จ้านงค์ ทองประเสริฐ^{๒๖} กล่าวว่า กระบวนการโลกาภิวัตน์ หมายถึง การแพร่กระจายไปทั่วโลก การที่ประชาคมโลกไม่ว่าจะอยู่ ณ จุดใด สามารถรับรู้สัมพันธ์หรือรับผลกระทบจากสิ่งที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ซึ่งเนื่องมาจากการพัฒนาระบบสารสนเทศ การเปลี่ยนแปลงที่สืบเนื่องมาจากกระบวนการโลกาภิวัตน์ มีทั้งด้านที่เป็นลบอย่างเช่น วิกฤตเศรษฐกิจที่ประเทศไทยประสบเมื่อปลายปี พ.ศ.๒๕๔๐ ซึ่งต่อมาได้ลุกลามไปทั่วทั้งภูมิภาคเอเชีย ส่วนด้านที่เป็นบวกก็เช่น การที่หลายประเทศร่วมมือกันผลักดันประเด็นปัญหาสิทธิมนุษยชน และความยุติธรรมทางสังคมให้กลายเป็นระเบียบวาระระหว่างประเทศ^{๒๗}

^{๒๕} จ้านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, และคณะ, **สังคมวิทยา**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, หน้า ๑๖๙-๑๗๐.

^{๒๖} คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, **สังคมและวัฒนธรรม : เอกสารประกอบการศึกษาวิชา ๓๑๓-๑๘๓**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๖๖ .

^{๒๗} คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, **สังคมและวัฒนธรรม: เอกสารประกอบการศึกษาวิชา ๓๑๓-๑๘๓**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๖๖ .

สรุปท้ายบท

การศึกษาถึงกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นการศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบการกระทำระหว่างกันของมนุษย์ในสังคมที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม ซึ่งต้องกระทำการอย่างเป็นระบบและระเบียบส่งผลให้ความสัมพันธ์และแบบแผนการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมเปลี่ยนแปลงไปทั้งในทางที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ โดยกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมได้พัฒนาตลอดช่วงระยะเวลา ซึ่งมีผลต่อผู้คนและกิจกรรมต่าง ๆ ในสังคม

ลักษณะโดยทั่วไปของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ การเลียนแบบ (Imitation) การผสมผสาน-ประนีประนอม (Acculturation) ความร่วมมือกัน (Cooperation) การแข่งขัน (Competition) และความขัดแย้ง (Conflict) จะเห็นได้ว่ากระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมที่กล่าวมาถือได้ว่าเป็นรูปแบบของการกระทำระหว่างกันในสังคม โดยในสังคมทุกสังคมไม่ว่าจะเป็นสังคมที่พัฒนาแล้วหรือสังคมที่ยังด้อยพัฒนา คนในสังคมต้องแสดงรูปแบบการกระทำในลักษณะเช่นนี้อยู่ตลอดเวลา ขึ้นอยู่ที่ว่าจะแสดงรูปแบบการกระทำลักษณะไหน และต้องสัมพันธ์กับความต้องการ เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่วางไว้ กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม ก่อให้เกิด การเปลี่ยนแปลงในสังคม ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ที่ตนเองได้รับ ส่งผลให้การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในสังคมเกิดความมีประสิทธิภาพ บรรลุถึงจุดมุ่งหมายที่วางไว้ ความมีระเบียบวินัยในสังคมนั้น ๆ เพราะทุกคนในสังคมได้เรียนรู้กฎระเบียบที่สังคมได้วางไว้ เมื่อทุกคนปฏิบัติจะทำให้สังคมเกิดความสงบสุข ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคมก็จะเกิดขึ้น ผลของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม มีดังนี้ ผลของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมเชิงบวก ทำให้มนุษย์ในแต่ละสังคมเกิดการเรียนรู้ และแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์กันมากขึ้น และมีผลทำให้วิถีชีวิตของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ผลของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมเชิงลบ ทำให้เกิดความไม่เป็นระเบียบของสังคม ทำให้เกิดปัญหาสังคม ทำให้วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมในสังคมถูกทอดทิ้ง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมบางอย่างของคนในสังคม

คำถามท้ายบท

๑. จงอธิบายถึงความหมาย และความสำคัญของกระบวนการทางสังคม
๒. จงอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับวัฒนธรรม
๓. จงอธิบายถึงความหมายของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม
๔. ลักษณะโดยทั่วไปของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม มีกี่ลักษณะ อะไรบ้าง และแต่ละลักษณะมีความสำคัญต่อการเปลี่ยนของสังคมอย่างไรบ้าง
๕. จงอธิบายถึงความสำคัญของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมว่าส่งผลต่อสังคมอย่างไร
๖. กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมส่งผลให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง

เอกสารอ้างอิงประจำบท

กระบวนการทางสังคม ใน [http://ms,src,ku,ac,th/LearningCenter_old/Homepage%20Each%20Subject/OrganizeCommu/add%5Csocialization, Doc \[2007, May 6\]](http://ms,src,ku,ac,th/LearningCenter_old/Homepage%20Each%20Subject/OrganizeCommu/add%5Csocialization, Doc [2007, May 6])

คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา. **สังคมและวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

..... **สังคมและวัฒนธรรม : เอกสารประกอบการศึกษาวิชา ๓๑๓-๑๘๓**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

จำนง อติวัฒนสิทธิ์, รศ, ดร. **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

..... และคณะ. **สังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๓.

..... **สังคมวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘.

จุมพล นิมพานิช หน่วยที่ ๓. “สังคมและวัฒนธรรม.” ใน **เอกสารการสอนชุดวิชามนุษย์กับสังคมหน่วยที่ ๑-๗**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๐.

ณรงค์ เส็งประชา. **มนุษย์กับสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : โอ เอส พรินติ้ง เฮาส์, ๒๕๔๑.

พิชัย ผกาทอง. **มนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์, ผศ, **เอกสารการสอนรายวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาสำหรับครู**, แพร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, วิทยาเขตแพร์, ๒๕๓๙.

พัทยา สายหู วัฒนธรรม. **เอกสารประกอบการศึกษาวิชามานุษยวิทยา**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

ไพฑูรย์ มีกุล, รศ, ดร. “การศึกษาทางสังคมศาสตร์.” ใน **เอกสารการสอนชุดวิชามนุษย์กับสังคมหน่วยที่ ๑-๗**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๙.

“มโนทัศน์ทางสังคมวิทยา.” เอกสารประกอบการบรรยายวิชาการการจัดระเบียบสังคม โครงการฝึกอบรมเสริมความรู้ทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ภาคฤดูร้อน ครั้งที่ ๖ คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๑๔-๒๔ เมษายน ๒๕๒๙.

- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๕**. กรุงเทพฯ : นานมี บุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖.
- **พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๔**.
กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๒๔.
- วิทย์ เทียงบูรณธรรม, ดร. **พจนานุกรม ไทย-อังกฤษ (ฉบับห้องสมุด)**. กรุงเทพฯ : อักษร พินทยา, ๒๕๔๑.
- ศักดิ์ไทย สุรกิจบวร, รศ.ดร. **จิตวิทยาสังคม ทฤษฎีและปฏิบัติการ**. กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๕.
- สนธยา พลศรี. **กระบวนการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ม.ป.ป.
- **หลักสังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : โอ,เอส, พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๕.
- สุพรรณิ ไชยอำพร และ สนิท สมัครการ. **การวิเคราะห์สังคมเพื่อการพัฒนา : แนวความคิด และวิธีการ**. โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนศาสตร์.
กรุงเทพฯ : องค์การส่งเสริมเผยแพร่ผ่านศึก, ๒๕๔๗.
- สุพิศวง ธรรมพันทา, ผศ., **มนุษย์กับสังคม MAN AND SOCIETY**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : ภูมิไทย, ๒๕๔๓.
- สุพัตรา สถา. **สังคมวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๒. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕.
- สุวิทย์ ไพทยวัฒน์, รศ., และ สุดจิต เจนนพกาญจน์, ดร. “มนุษย์กับวัฒนธรรม.” ใน **เอกสาร การสอนชุดวิชาสังคมมนุษย์ หน่วยที่ ๑-๘**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมมาธิราช, ๒๕๔๘.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

บทที่ ๘

ปัญหาสังคมไทยในปัจจุบัน

วิทยา ทองดี

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. บอกความหมาย ลักษณะ และประเภทของปัญหาสังคมได้
๒. อธิบายที่มาและทัศนคติของปัญหาสังคมได้
๓. อธิบายทฤษฎี สาเหตุ และปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาสังคมไทยได้
๔. อธิบายลักษณะทั่วไปและสภาพปัญหาของสังคมไทยได้
๕. วิเคราะห์ปัญหาสังคมไทยตามแนวพุทธศาสตร์และสังคมวิทยาได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความหมาย ลักษณะ ความสำคัญ ประเภท
- ที่มา ทัศนคติต่อปัญหาสังคม
- ทฤษฎีการศึกษาปัญหาสังคม
- ทฤษฎีอธิบายสาเหตุของปัญหาสังคม
- สาเหตุการเกิดปัญหาสังคม
- แนวทางการวิเคราะห์ปัญหาสังคม
- ลักษณะทั่วไป และสภาพปัญหาของสังคมไทย
- การวิเคราะห์ปัญหาสังคมไทย

สังคมมนุษย์แห่งใดจะดำรงอยู่ได้มั่นคงและมีการพัฒนาการต่อไปได้นั้น สังคมมนุษย์แห่งนั้นจะต้องมีการจัดระเบียบทางสังคมที่แน่นอน เข้ากันได้กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และบรรดาสมาชิกทั้งหลายของสังคมแห่งนั้นสามารถปฏิบัติกรงานหรือภารกิจต่อไปได้โดยสมบูรณ์ ไม่มีเหตุขัดข้องหรือก่อให้เกิดความยุ่งยากขึ้น และการงานหรือภารกิจเหล่านั้นเป็นที่ตกลงรับรองของคนในสังคมส่วนใหญ่ว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง และเป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนใหญ่ด้วย ปัญหาสังคมจึงเป็นผลของความบกพร่องหรือภาวะขัดข้องของกระบวนการต่างๆ ของสังคมมนุษย์ ปัญหาสังคมมนุษย์ย่อมเกิดขึ้นระหว่างที่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ซับซ้อน และรวมสิ่งทั้งหลายที่มีลักษณะแตกต่างกันอยู่อย่างมากมาย เข้าไว้ด้วยกัน ปัญหาสังคมเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความผิดแปลกไปจากระเบียบแบบแผนที่กำหนดไว้แล้วปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าวนี้มักเรียกว่า “ความไม่เป็นระเบียบของสังคม”

ในส่วนของสังคมไทยเป็นสังคมแห่งศาสนาและวัฒนธรรม เพราะทุกสังคมและชุมชนจะมีศาสนสถาน เช่น วัด มัสยิด โบสถ์ เป็นต้น ตั้งอยู่เป็นประจักษ์พยานที่สำคัญว่า สังคมไทยเป็นสังคมศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา (Buddhism) มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมไทยค่อนข้างสูง นับตั้งแต่เกิดจนตาย แต่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงเพราะคนในสังคมเพิ่มจำนวนมากขึ้น วิถีชีวิต ค่านิยม ลัทธิความเชื่อและศาสนา ก็พลอยได้รับผลกระทบไปด้วยเนื่องเพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม (Social Animal) นั่นเอง และความเป็นสัตว์สังคมของมนุษย์ ได้ขยายแนวความคิดและวิถีชีวิตสู่สัตว์การเมือง(Political Animal) และสัตว์เศรษฐกิจ (Economic Animal) โดยลำดับ สัตว์ศีลธรรมหรือสัตว์ศาสนา จึงถูกบดบังและเบียดทับจนหมดสิ้น ในที่สุดมนุษย์ในสังคมปัจจุบันจึงต้องเผชิญกับปัญหานานาประการ ทั้งปัญหาคุณภาพชีวิต ปัญหาเศรษฐกิจและการเมือง

๘.๑ ความหมายของปัญหาสังคม (Social Problems)

ก่อนที่จะพูดถึงปัญหาของสังคมไทยนั้น จำเป็นต้องทำความเข้าใจหรือรู้จักกับคำว่า “ปัญหาสังคม” เป็นเบื้องต้นเสียก่อน คำว่า “ปัญหาสังคม” (Social Problems)^๑ เป็นการผสมกันระหว่างคำว่า “ปัญหา” (Problem) ซึ่งแปลว่า “อุปสรรค” หรือสิ่งที่วิตกกังวล อันได้แก่

^๑ พิชัย ผกาทอง, มนุษย์กับสังคม, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๒๒.

ความทุกข์ชนิดหนึ่ง กับคำว่า “สังคม” (Social) ซึ่งแปลว่า “การรวมคนตั้งแต่สองคนขึ้นไป” หรือการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ อันได้แก่ กลุ่มคนประเภทต่างๆ

เมื่อนำคำว่า **ปัญหา** กับคำว่า **สังคม** มารวมกันจึงสำเร็จรูปเป็น **“ปัญหาสังคม”** หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันเกิดอุปสรรคหรือขัดข้องจนนำไปสู่สิ่งที่เรียกว่าความทุกข์หรือความวิตกกังวล เพราะมีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคม ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมนั้นมีมากมาย แต่ปัญหาที่จะจัดได้ว่าเป็นปัญหาสังคม (Social Problems) นั้น จะต้องเป็นปัญหาซึ่งมีผลกระทบต่อผู้คนส่วนใหญ่ในสังคม และมีผลกระทบนั้นอาจเป็นทางตรงหรือทางอ้อมก็ได้

อย่างไรก็ดี ได้มีนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาให้คำจำกัดความของคำว่า **“ปัญหาสังคม”** ไว้มากมายและที่น่าสนใจ มีดังนี้

ปัญหาสังคม^๒ หมายถึง สภาพหรือสถานการณ์ที่มีผลกระทบต่อคนจำนวนหนึ่ง ซึ่งเป็นคนจำนวนมากพอที่จะมีความเห็นว่ามันอาจทนอยู่ในสภาพเช่นนั้นต่อไปได้ ต้องมีการเปลี่ยนแปลงและแก้ไข สภาพสังคมดังกล่าวร่วมกัน เช่น ในกรณีที่สังคมมีแต่การข่มขืนแล้วฆ่า ปล้น จี๋ ชิงทรัพย์กันอยู่ประจำคนส่วนใหญ่ไม่สามารถทนอยู่ในสภาพเช่นนี้ได้ตลอดไป ต้องหาทางแก้ปัญหานั้นให้หมดไป รวมทั้งหาแนวทางในการป้องกันปัญหานั้นๆ ไม่ให้เกิดขึ้นอีก

ปัญหาสังคม^๓ หมายถึง ภาวะใดๆ ในสังคมที่คนจำนวนมากถือว่าเป็นสิ่งผิดปกติ ไม่พึงปรารถนา และรู้สึกไม่สบายใจและต้องการให้มีการแก้ไขให้กลับคืนสู่ภาวะปกติ เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาทุจริตในวงราชการ ปัญหายาเสพติด ฯลฯ

สุพัตรา สุภาพ^๔ ได้ให้คำนิยามไว้ว่า “ปัญหาสังคมเป็นสภาวะการณ์ที่กระทบกระเทือนต่อบุคคลจำนวนหนึ่งซึ่งมากพอสมควร และมีความรู้สึกว่าจะแก้ไขในรูปการกระทำร่วมกัน เพื่อให้ปัญหานั้นบรรเทาเบาบางลงหรือให้ดีขึ้น”

^๒ จ่านงค์ อภิวัฒน์สิทธิ์, และคณะ, **สังคมวิทยา**, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๑๗๗.

^๓ ทศนี้อย่างทองสว่าง, **สังคมไทย**, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๒๒๙.

^๔ สุพัตรา สุภาพ, **ปัญหาสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๕๖), หน้า ๒.

โจนาธาน เอช. เทอร์เนอร์ (Jonathan H. Turner)^๕ นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน ได้ให้คำจำกัดความว่า “ปัญหาสังคม คือ สภาวะเสียสมดุลของสังคมที่เกิดจากความบกพร่องในหน้าที่หรือความขัดแย้งของหน้าที่ของส่วนต่างๆ ในสังคม บุคคลหรือองค์กรต่างๆ ประสบความสับสนด้านความคิด ตลอดจนการกระทำทางสังคม เพราะสภาพทางสังคม ทางโครงสร้าง และหน้าที่ของสังคมได้เปลี่ยนไป”

โจเซฟ จูเลียน (JOsept Julian)^๖ นักสังคมวิทยาชาวอเมริกัน ได้ให้คำจำกัดความว่า ปัญหาสังคม คือ สิ่งที่คนส่วนใหญ่เห็นพ้องต้องกันว่า สภาวะการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมก่อให้เกิดผลกระทบในทางลบต่อคุณภาพชีวิตและค่านิยมที่ยึดมั่น ต้องร่วมกันดำเนินงานบางอย่างเพื่อแก้ไขสภาวะการณ์นั้น

ออร์ตัน และเลสลี (Horton and Leslie)^๗ กล่าวไว้ว่า “ปัญหาสังคม หมายถึงภาวะที่มีผลกระทบกระเทือนต่อบุคคลที่มีจำนวนมากพอ และภาวะดังกล่าวไม่เป็นที่พึงปรารถนาของสังคม และมีความเห็นเช่นเดียวกันว่า ควรจะมีการกระทำร่วมกันบางประการ เพื่อแก้ไขสภาวะการณ์ให้ดีขึ้น”

จากทรรศนะของนักสังคมวิทยาที่กล่าวมา พอกล่าวสรุปได้ว่า ปัญหาสังคม (Social Problems) หมายถึงสภาวะการณ์ที่เลวร้ายมีพิษเป็นภัย ไม่สอดคล้องกับค่านิยม เป็นผลกระทบต่อคนเป็นจำนวนมาก ความกังวลอันตรรายเสียหายแก่สังคม คนจำนวนมากเดือดร้อน เกิดความรู้สึกไม่พอใจและคนเหล่านั้นคิดว่าปัญหานั้นๆ มีวิธีทางจะแก้ไขได้ และพิจารณาเห็นว่าควรจะร่วมกันแก้ไขปัญหานั้นให้หมดไปหรือเบาบางลงไป

๘.๒ ลักษณะของปัญหาสังคม

จากความหมายของปัญหาสังคมที่นักสังคมวิทยาหลายท่าน ได้กล่าวว่าปัญหาสังคมมีลักษณะสำคัญ ๆ พอสรุปได้ ดังนี้

^๕ โกลด์ วงศ์สุวรรณและสถิต วงศ์สุวรรณ, **ปัญหาสังคมไทย**, (กรุงเทพฯ : รวมสาส์น (๑๙๗๗), ๒๕๕๓), หน้า ๑๖-๑๗.

^๖ พิชัย ผกากรอง, **มนุษย์กับสังคม**, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๑๒.

^๗ สุพิศวง ธรรมพันทา, **สังคมวิทยาเบื้องต้น**, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๓), หน้า ๓๒๔.

๑. เป็นสภาวะการณ์ที่มีผลกระทบต่อคนเป็นจำนวนมากหรือสภาวะการณ์ที่เกิดขึ้นในขนาดมากพอที่จะกระตุ้นคนจำนวนมากให้เกิดความรู้สึกเดือดร้อน
๒. เป็นสิ่งที่คนส่วนใหญ่พิจารณาว่าเป็นสภาวะการณ์ที่ไม่พึงปรารถนาหรือเห็นว่าจะเป็นอันตรายต่อสมาชิกถ้าปล่อยทิ้งไว้อย่างนั้น เป็นสิ่งที่คนส่วนใหญ่พิจารณาเห็นว่าเป็นสภาวะที่ไม่ต้องการให้ปรากฏ ไม่อยากให้มี
๓. เป็นสภาวะการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ไม่สอดคล้องกับค่านิยมของคนจำนวนมากจนเป็นเหตุให้เขาตกใจที่จะกระทำการแก้ไขสถานการณ์นั้น เป็นสภาวะการณ์ซึ่งคนจำนวนมากพอสมควร เห็นว่าเบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานของสังคมบางประการที่เขายึดมั่น
๔. เป็นสภาวะการณ์ที่สังคมเห็นว่า สามารถจะปรับปรุงแก้ไขให้หมดไป หรือบรรเทาลงได้ เป็นสภาวะการณ์ที่จะต้องมีการกระทำบางสิ่งบางอย่างเพื่อแก้ไข เป็นต้น
๕. มีการร่วมมือกันในหมู่สมาชิกของสังคม ในที่จะจัดแก้ไขป้องกัน มีการแสดงออกในรูปของการกระทำร่วมกัน เป็นต้น
๖. ปัญหาสังคมย่อมมีผลมาจากนโยบายของรัฐหรือจากพฤติกรรมที่สังคมมิได้คาดคิดล่วงหน้าไว้ก่อน
๗. บุคคลมีชนชั้นทางสังคมที่แตกต่างกัน ย่อมมีความคิดเห็นการแก้ปัญหาสังคมที่แตกต่างกัน ทุกคนยอมรับการแก้ปัญหาสังคมที่เป็นประโยชน์แก่ตัวเองมากที่สุด
๘. เป็นสภาวะการณ์ที่ซับซ้อน เป็นเรื่องผู้คนพากันห่วงใย และนำมาวิพากษ์วิจารณ์อภิปราย และการแก้ไขปัญหานั้นต้องอาศัยความร่วมมือจากบุคคลหลายฝ่ายในสังคมช่วยกัน เป็นต้น
๙. เป็นสภาวะการณ์ที่มีอยู่จริงและคนในสังคมนั้นกำหนดให้เป็นปัญหาสังคมอาจเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับความต้องการขั้นมูลฐานของประชาชนในสังคม ได้แก่ ปัจจัย ๔ เป็นต้น

๘.๓ ที่มาของปัญหาสังคม

ที่มาของปัญหาสังคมเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในทุกสังคม ไม่ว่าสังคมนั้นจะเป็นสังคมที่เจริญแล้ว หรือเป็นสังคมที่ยังล้าหลังอยู่ก็ตาม และปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นนั้นส่วนใหญ่แล้วคนในสังคมนั้นๆ เป็นผู้สร้างหรือกำหนดขึ้น แต่ก็มีบางปัญหาซึ่งเกิดขึ้นจากสภาพ

ธรรมชาติ และบางปัญหาที่เกิดจากทั้งสภาพธรรมชาติและคนในสังคมเป็นตัวช่วยก่อให้เกิดปัญหาสังคมนั้นๆ ขึ้น ดังนั้น จึงอาจแยกที่มาของปัญหาสังคมได้^๕ ดังนี้

๘.๓.๑ ปัญหาสังคมที่เกิดจากมนุษย์ จากการศึกษาที่ผู้คนในสังคมนั้นสร้างขึ้นหรือกำหนดขึ้น เนื่องความผิดปกติในองค์ประกอบของร่างกาย เช่น โครโมโซมเพศผิดปกติ ต่อมไร้ท่อทำงานผิดปกติ ความคิดความเชื่อของมนุษย์บางประการที่อาจก่อให้เกิดปัญหาได้ เช่น เชื่อว่าการตายเพื่อพระเจ้าจะได้บุญอย่างยิ่ง ตัวอย่างของปัญหาสังคมที่เกิดจากมนุษย์ เช่น โสเภณี ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาสุขภาพจิต ปัญหาสงครามและปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ฯลฯ

๘.๓.๒ ปัญหาสังคมมนุษย์ที่เกิดจากสภาพแวดล้อม โดยทั่วไปแล้วสภาพธรรมชาติมักจะเป็นสาเหตุทางอ้อม หรือเป็นปัจจัยที่จะก่อให้เกิดปัญหาสังคมมากกว่าที่จะเป็นสาเหตุโดยตรงของปัญหาสังคม เช่น ความแห้งแล้ง ทำให้เกิดปัญหาความยากจน ปัญหาอพยพ ปัญหาทางการเมืองการปกครอง หรือฝนตกหนักทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมและมีผลสืบเนื่องถึงปัญหาจราจร ปัญหาโรคระบาด ฯลฯ

สภาพแวดล้อมทางสังคมก็อาจก่อให้เกิดปัญหาสังคมได้ ตัวอย่างเช่น ถ้าชุมชนมีแหล่งสุบักัญชา โรงยาฝิ่น ก็อาจทำให้อาณาบริเวณนั้นมีผู้ติดยาเสพติดมากขึ้น เพราะเห็นคนเขาสุบักัญชาเป็นเรื่องธรรมดา จึงเป็นเหตุให้เกิดปัญหายาเสพติด ฯลฯ

๘.๓.๓ ปัญหาสังคมที่เกิดจากมนุษย์และสภาพธรรมชาติ ปัญหาสังคมบางปัญหา มีสาเหตุมาจากทั้งมนุษย์และธรรมชาติเป็นต้นเหตุประกอบกัน เช่น ปัญหาน้ำท่วม อาจเกิดจากฝนตกหนัก ประกอบกับมีผู้คนสร้างสิ่งกีดขวางทางระบายน้ำ หรือสร้างเขื่อนกั้นน้ำ ทำให้น้ำท่วมบริเวณที่ดินทำมาหากินของผู้คนที่อยู่เหนือเขื่อน

ปัญหาสังคมปัญหาใดปัญหาหนึ่ง มักจะไม่ได้เกิดจากสาเหตุใดสาเหตุหนึ่งเท่านั้น เช่น ถ้าเราจะวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาเสพติด เราอาจพบว่าปัญหานี้ อาจเกิดจากความอยากรทดลอง อาจเกิดจากสาเหตุขาดความรักความอบอุ่นจากครอบครัว อาจเกิดจากในบริเวณที่อยู่

^๕ จรัญ พรหมอยู่, การศึกษาปัญหาสังคม, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๖.

อาศัยมีโรงยาฝิ่น มูลเหตุแห่งปัญหาดังกล่าวมีทั้งมูลเหตุจากสภาพแวดล้อมทางสังคม และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ อีกตัวอย่างหนึ่ง ปัญหาอาชญากรรม อาจเกิดจากสาเหตุทางชีววิทยา จากความผิดปกติของโครโมโซมเพศ จากความผิดปกติของต่อมไร้ท่อ และอาจเกิดจากสภาพแวดล้อมอันวุ่น ความมืด ความเปลี่ยว ไม่มีผู้คนเห็นทำ

ในบรรดาที่มาของปัญหาดังกล่าว ปัญหาสังคมส่วนใหญ่เกิดจากมนุษย์เป็นผู้สร้างหรือกำหนดขึ้น และเป็นปัญหาที่สนใจของนักสังคมวิทยาที่จะศึกษาถึงสาเหตุและรวมทั้งวิธีการป้องกันแก้ไข และการศึกษาปัญหาสังคมเล่มนี้จะเน้นที่ปัญหาที่เกิดจากมนุษย์เป็นผู้สร้าง โดยเฉพาะปัญหาที่เกิดจากความสัมพันธ์ที่ผิดปกติของผู้คนในสังคม และเน้นการพิจารณาปัญหาดังกล่าวนั้นในทรรศนะของนักสังคมวิทยามากกว่านักวิชาการด้านอื่น

๘.๔ ทศนคติต่อปัญหาสังคม

เมื่อเกิดปัญหาสังคมขึ้นในสังคมใดสังคมหนึ่ง ประชาชนในสังคมนั้นย่อมจะมีทัศนคติต่อปัญหาสังคมนั้นๆ แตกต่างกันไป ทั้งนี้อาจเนื่องจากความแตกต่างกันในเรื่องผลประโยชน์ ระดับการศึกษา ลัทธิความเชื่อ ฯลฯ ดังที่ฮอร์ตตัน และ เลสลีย์ (Horton & Leslie) นักพฤติกรรมศาสตร์ชาวเยอรมัน ได้แบ่งทัศนคติของผู้คนในสังคมต่อปัญหาสังคมไว้ ๖ ประเภท^๙ คือ

๘.๔.๑ นิ่งเฉยไม่สนใจ (Indifference) หมายถึงการวางเฉยต่อปัญหาสังคมที่เกิดขึ้น เพราะเห็นว่าปัญหาสังคมนั้นไม่กระทบกระเทือนต่อตัวเอง หรือกลุ่มของตนเองธุรกิจของเขา ยังมีอีกมากที่จะต้องทำ

๘.๔.๒ กรรมบันดาลหรือกรรมเก่า (Fatalistic Resignation) หมายถึงการเชื่อหรือผูกพันกับบาป-บุญหรือผลกรรม จึงต้องทนรับสภาพของปัญหาหรือความทุกข์ยากที่เกิดขึ้น

๘.๔.๓ เย้ยหยันหรือเยาะเย้ย (Cynicism) หมายถึงสภาพที่สะท้อนให้เห็นทางพฤติกรรมในลักษณะสะใจ หรือสมน้ำหน้า ทำนองตัวใครตัวมัน เป็นพฤติกรรมที่เกิดจากความเห็นแก่ตัว และชอบเยาะเย้ยการกระทำทุกอย่าง นอกจากนั้นยังเห็นว่าการพูดถึงปัญหาสังคม เป็นสิ่งที่ไร้ประโยชน์

^๙ จรัญ พรหมอยู่, การศึกษาปัญหาสังคม, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๒-๓.

๘.๔.๔ การลงโทษของพระเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ลงโทษ (Religion Retribution)

หมายถึงสภาพที่โยนความผิดให้พระเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คนประเภทนี้มองปัญหาสังคมในแง่ถูกพระเจ้าลงโทษ เนื่องจากบาปที่มนุษย์ได้ทำไว้ ทำให้เกิดปัญหาสังคมต่าง ๆ ขึ้นในสังคม เช่น ปัญหาความยากจน ปัญหาสงคราม และปัญหาโรคเอดส์ จนละเลยเหตุผลในทางวิทยาศาสตร์ เพื่อป้องกันหรือแก้ไขเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

๘.๔.๕ อารมณ์อ่อนไหว (Mental Sensation)

หมายถึงการเกิดธรรมสังเวชต่อเหตุการณ์ที่ตนประสบพบเห็น เป็นพวกที่มีปฏิกิริยาต่อปัญหาสังคมในแง่ที่มองเห็นความทุกข์ยากของบุคคลว่า จะต้องมีการช่วยเหลือโดยด่วน พวกนี้จะใช้อารมณ์และความรู้สึกสงสาร แต่ไม่ได้มองถึงสาเหตุที่แท้จริงของปัญหาสังคม และวิธีการที่จะนำไปสู่การขจัดปัญหาสังคมนั้น ๆ

๘.๔.๖ ทักษะคติทางวิทยาศาสตร์ (Attitudes of Social Science)

มุมมองของนักวิชาการยุคใหม่ ที่เห็นว่าปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นล้วนมีที่มาที่ไปทั้งสิ้นไม่มีอะไรเกิดขึ้นมาลอย ๆ เห็นว่าปัญหาสังคมเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นด้วยสาเหตุ คนประเภทนี้จะศึกษาปัญหานั้นมีสาเหตุมาจากอะไร มีข้อเท็จจริงใดมาเกี่ยวข้องบ้าง และมีวิธีการใดที่จะนำไปสู่การขจัดปัญหานั้น ๆ ทำที่ของนักวิทยาศาสตร์สังคมต่อปัญหาที่เกิดขึ้นก็ออกมาในรูปของการตั้งคำถามว่าเป็นปัญหาอะไร มีข้อเท็จจริงอย่างไรบ้างเกี่ยวกับปัญหาสังคมนั้น มีค่านิยมทางสังคมอะไรบ้างที่เกี่ยวข้อง มีวิธีการปฏิบัติที่ได้ผลถ้าดูจากค่านิยมที่คนส่วนใหญ่ยึดถือ เป็นต้น

๘.๕ ความสำคัญของปัญหาสังคม

ความสำคัญของปัญหาสังคมทุกสังคม^{๑๐} ไม่ว่าสังคมขนาดเล็ก หรือสังคมขนาดใหญ่ สังคมที่ล้าหลัง หรือสังคมที่พัฒนา ต่างก็มีปัญหาภายในสังคมของตัวเองทั้งสิ้น เพราะความปรารถนาส่วนตัวของแต่ละบุคคลแตกต่างกัน แม้วิถีชีวิตโดยรวมจะคล้ายคลึงกันในหลายๆ อย่าง และสมาชิกทุกคนต่างได้รับการกล่อมเกลาเลี้ยงดูจนผูกพันกับสังคมของตน สืบทอดมายาวนาน จากในอดีตจนเป็นสังคมในปัจจุบันก็ตาม แต่ปัญหาสังคมก็ยังคงมีปรากฏให้เห็นในทุกสังคม ปัญหาบางอย่างในสังคมอาจจะไม่ใช่ปัญหาในการดำรงชีวิตของแต่ละสังคมแตกต่างกัน เช่น ปัญหาयरุ่น ปัญหาการติดสุราเรื้อรัง ปัญหาครอบครัว เป็นต้น

^{๑๐} ปกรณ์ คุณารักษ์, เอกสารประกอบการสอนรายวิชามนุษย์กับสังคม, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.), หน้า ๑๒๕.

นักสังคมศาสตร์จึงต้องให้ความสนใจศึกษาปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นว่า ทำไมจึงเกิดปัญหาขึ้น มีปัจจัยอะไร และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ในการศึกษาของนักสังคมศาสตร์ไม่ว่าจะเป็นในทางสังคมวิทยา หรือมานุษยวิทยา ต่างจำเป็นต้องศึกษาสังคมทั้งสองด้าน คือ ทั้งภาวะสังคมที่เรียบง่าย และภาวะสังคมที่ผิดปกติหรือไร้ระเบียบ ไม่เช่นนั้นโอกาสที่จะเข้าใจสังคมที่แท้จริงของนักสังคมศาสตร์ หรือการที่จะสร้างหลักเกณฑ์และตัวบ่งชี้ถึงสาเหตุของปัญหาให้ผู้ที่เกี่ยวข้อง และรับผิดชอบนำไปแก้ไขย่อมจะไม่สมบูรณ์ อีกทั้งการที่จะสร้างทฤษฎีเพื่อใช้ศึกษาที่เป็นรูปธรรม เพื่ออธิบายสิ่งที่ผิดปกติของสังคมที่สมบูรณ์ในทุกด้านไม่เช่นนั้น เมื่อสังคมนั้นเปลี่ยนแปลงไปทั้งในด้านที่พัฒนาขึ้นหรือเสื่อมลง ถ้านักสังคมศาสตร์ไม่สร้างหลักเกณฑ์หรือทฤษฎีสังคมนั้นๆ ไว้ นักสังคมศาสตร์รุ่นหลังๆ ต่อมาคงไม่ทราบถึงสิ่งที่เป็นปัญหาในสังคมต่างๆ ในอดีตและตัวบ่งชี้ต่างๆ ในสังคมที่ผ่านมา ได้มีการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาไปในทิศทางใด เหล่านี้จึงถือว่าเป็นหน้าที่ของนักสังคมศาสตร์ จะต้องให้ความสนใจศึกษา

สัญญา สัญญาวิวัฒน์^{๑๑} กล่าวว่า สิ่งที่จะเป็นปัญหาทางสังคมนั้น มีความสำคัญอยู่ ๓ ลักษณะ คือ

๑. มีการกระทำฝ่าฝืนกฎเกิดขึ้น
๒. การฝ่าฝืนนั้นมีความถี่มากจนทำให้คนจำนวนมากเกิดความเดือดร้อน
๓. เมื่อเกิดความตื่นตัวต่อการฝ่าฝืนนั้นอย่างเพียงพอแล้วบุคคลเหล่านี้ก็ขึ้นเรียกร้องให้มีการกำจัดหรือแก้ไขเหตุการณ์นั้นเสีย

ดังนั้น ปัญหาสังคม จึงถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ทุกคนในสังคมจะต้องคำนึงถึง เพราะทุกสังคมต้องการความสงบสุขมีระเบียบเรียบร้อย ไม่มีบุคคลใดหรือสังคมใดที่ต้องการให้สังคมของตนเองเกิดปัญหา เพราะมีปัญหาในสังคมแล้ว สังคมนั้นก็ยากที่จะหาความสงบได้ เพราะทุกคนในสังคมมีส่วนช่วยในการป้องกันและแก้ไขปัญหาสังคมด้วยกันทั้งนั้น เพราะถ้าทุกคนช่วยกันป้องกันและแก้ไขปัญหานั้นย่อมจะมีความสุขเกิดขึ้นในสังคมได้ ในทางตรงกันข้าม ถ้าประชากรในสังคมไม่ช่วยกันแก้ไขปัญหา แต่กลับสร้างปัญหาให้กับสังคม สังคมนั้นย่อมมีแต่ความเดือดร้อนไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย ดังนั้น ปัญหาสังคมจึงถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ทุกคนต้องช่วยกันป้องกันและแก้ไขปัญหาของสังคมที่ตนเองอยู่

^{๑๑} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, สังคมและวัฒนธรรม, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๓๖.

๘.๖ ประเภทของปัญหาสังคม

ปัญหาสังคมในโลกปัจจุบันเกิดขึ้นมากมายขึ้นอยู่กับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมของแต่ละสังคม แต่เมื่อจำแนกเป็นลักษณะใหญ่ๆ แล้ว อาจแบ่งลักษณะปัญหาสังคมออกเป็น ๒ ประเภท คือ^{๑๒}

๘.๖.๑ ปัญหาสังคมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชนกับสังคม (Social Problems on Individual and Group)

๘.๖.๒ ปัญหาสังคมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนกับกลุ่มคน (Social Problems on Social Group and Group)

อย่างไรก็ดี โดยทั่วไป นักสังคมวิทยามักแบ่งประเภทของปัญหาสังคมที่มีผลกระทบต่อความมั่นคง ดังนี้^{๑๓}

๑. ปัญหาสังคมที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเทคโนโลยีต่างๆ (Social Problems Technological Changes) ปัญหาดังกล่าวนี้ ประกอบด้วย

๑. ปัญหาความยากจน (Poverty)
๒. ปัญหาชุมชนแออัด (Slum)
๓. ปัญหามลภาวะ (Pollution)
๔. ปัญหาจราจร (Traffic)
๕. ปัญหาอุบัติเหตุ (Accident)
๖. ปัญหาการว่างงาน (Unemployment)
๗. ปัญหาวัยรุ่น (Teenager)
๘. ปัญหาครอบครัว (Family)
๙. ปัญหาหนี้สิน (Debt)

๒. ปัญหาสังคมที่เกิดจากความไร้ระเบียบวินัยและขาดจิตสำนึก หรือมีพฤติกรรม เบี่ยงเบนของมนุษย์ในสังคม (Social Disorganization and Deviant Behavior) ประกอบด้วย

^{๑๒} พิชัย ผกากรอง, **มนุษย์กับสังคม**, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๒๕.

^{๑๓} ณัฏฉลดา พิชิตบัญชาการ, **ปัญหาสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๘), หน้า ๗-๘.

๑. ปัญหาอาชกรรม (Criminal Problem)
๒. ปัญหายาเสพติด (Drug Problem)
๓. ปัญหาแรงงาน (Labor Problem)
๔. ปัญหาโรคเอดส์ (AIDS Problem)
๕. ปัญหาทุจริตคอร์รัปชั่น (Corruption Problem)
๖. ปัญหาการฆ่าตัวตาย (Suicide Problem)
๗. ปัญหาโสเภณี (Prostitution Problem)
๘. ปัญหาความมั่นคงของชาติ (National Problem)
๙. ปัญหาการพนันและอบายมุข (Gambling Problem)

อย่างไรก็ดี ปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันนั้น มีจำนวนมากแต่ส่วนใหญ่มักมีสาเหตุมาจากปัญหาสังคมดังกล่าวแล้วข้างต้นทั้งสิ้น เนื่องจากเป็นปัญหาหลักในทางสังคม

๘.๗ ทฤษฎีการศึกษาปัญหาสังคม

นักสังคมวิทยาพยายามที่จะหาทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมทางสังคมมนุษย์ ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจธรรมชาติของสังคมด้วย ในปัจจุบันความรู้ต่างๆ ที่พอจะหามาได้ก็กระจัดกระจาย ทฤษฎีทางสังคมจึงเป็นเพียงหลัก กฎเกณฑ์ต่างๆ ไปที่ได้มาจากการพิสูจน์ทดลองโดยไม่อาจจะตั้งเป็นเกณฑ์แน่นอนเหมือนทางด้านวิทยาศาสตร์ กฎเกณฑ์ดังกล่าวได้มาจากการสังเกตพฤติกรรมบางอย่างซ้ำกันหลายๆ ครั้ง เช่น การกระทำผิดของเด็ก มักจะเกิดกับผู้มีรายได้น้อยมากกว่าผู้มีรายได้ปานกลางหรือสูง เมื่อสังเกตแล้วก็นำไปพิสูจน์กับสถานการณ์อื่นๆ ซึ่งนักสังคมวิทยาพยายามที่จะเสนอแนะกฎเกณฑ์และหลักการต่างๆ ไปในการอธิบายสาเหตุของปัญหาสังคม และได้พยายามให้แนวทางสำคัญของการศึกษาสังคม ๕ ประการ เป็นการชี้ให้เห็นถึงปัญหาสังคมว่าเกิดจากเหตุใดบ้าง และควรแก้ไขอย่างไร โดยแต่ละทฤษฎีได้เน้นลักษณะสำคัญบางประการนี้แตกต่างกันออกไป ทั้งในแง่สาเหตุของปัญหาสังคมและวิธีแก้ไข^{๑๔}

^{๑๔} สุพัตรา สุภาพ, **ปัญหาสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๖), หน้า ๗-๙.

๘.๗.๑ ทฤษฎีเกี่ยวกับพยาธิทางสังคม (The Social Pathology Perspective)

สมมติฐานในระยะเริ่มแรกของนักสังคมวิทยาเป็นการเปรียบเทียบหรือการศึกษาหาความรู้จากสิ่งมีชีวิตโดยถือว่าสังคมมนุษย์เปรียบเสมือนร่างกายมนุษย์ซึ่งเป็นสิ่งมีชีวิตขนาดใหญ่ ประกอบด้วยสิ่งต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องและต้องทำหน้าที่ร่วมกันเพื่อเกิดดุลยภาพด้วยเหตุนี้ปัญหาสังคมที่เกิดจากปัจเจกชนก็ดี หรือสถาบันทางสังคมก็ดี ก็เป็นเรื่องของการไม่สามารถทำหน้าที่ให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพการณ์ อวัยวะทางสังคมต้องหยุดชะงักหรือมีอาการเจ็บป่วยขึ้น ฉะนั้น เมื่อมีส่วนใดของสังคม “ป่วย” จะเรียกว่า พยาธิทางสังคม เช่น สมัยที่ชาวยุโรปอพยพเข้าสู่อเมริกา ไม่สามารถจะปรับตัวเข้ากับสังคมของอเมริกาได้นับเป็นการป่วยทางสังคมสภาพทางสังคมโดยทั่วไปจึงเสื่อมตามไปด้วย พื้นฐานของความป่วยใช้ทางสังคมนั้น ถ้าวิเคราะห์ให้ลึกซึ้งลงไปก็โต้แย้งแนวคิดในเรื่องศีลธรรมเพราะปัญหาสังคมก็คือ การละเมิดกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมเป็นหลักสำคัญของความเป็นระเบียบและความเจริญก้าวหน้าทางสังคม

นักพยาธิทางสังคมในระยะแรกมุ่งศึกษาปัจเจกชนเป็นต้นเหตุของปัญหาสังคม ซึ่งได้แก่บุคคลที่ไม่อาจจะเรียนรู้ระเบียบของสังคมได้ถูกต้อง หรือผู้ที่ต่อต้านคุณค่าทางสังคมและความเชื่อทางสังคม เนื่องจากบุคคลนั้นมีข้อบกพร่องในตนเอง ส่วนนักพยาธิทางสังคมรุ่นใหม่ให้ความสำคัญในเรื่องความบกพร่องทางสังคมและสถาบันทางสังคมมากกว่าตัวบุคคล โดยถือว่าสังคมที่ไร้ศีลธรรมจะทำให้บุคคลที่ไม่มีศีลธรรม และบุคคลเหล่านี้จะเป็นต้นเหตุของปัญหาสังคม

นักพยาธิทางสังคมยุคแรก จึงได้มีการเสนอโครงการบางอย่างเพื่อป้องกันมิให้ความบกพร่องดังกล่าวถ่ายทอดไปยังเยาวชนรุ่นหลัง แต่นักพยาธิทางสังคมรุ่นใหม่ถือว่า การแก้ปัญหาคงต้องให้การศึกษาแก่บุคคลในสังคมเพื่อจะได้มีคุณธรรมมากขึ้น

๘.๗.๒ ทฤษฎีการเสียระเบียบหรือความไม่เป็นระเบียบในสังคม (The Social Derogation Perspective)

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ มีการอพยพผู้ตัวเมือง การมีเมืองเกิดขึ้น และมีการอุตสาหกรรม สิ่งเหล่านี้ได้ทวีจำนวนมากขึ้น โดยคนที่อพยพมาใหม่ไม่สามารถปรับตัวเข้ากับชีวิตในที่ผิดแผกจากที่ตนเคยประสบ เช่น เมืองจะเป็นที่ที่มีประชากรหลายจำพวก ทฤษฎีทางพยาธิทางสังคมไม่อาจจะอธิบายถึงสาเหตุของปัญหาสังคมได้ และได้สร้างแนว

ความคิดใหม่ จนในที่สุดกลายเป็นแนวความคิดที่ทฤษฎีการเสียระเบียบของสังคมหรือความไม่เป็นระเบียบในสังคม ทฤษฎีนี้ถือว่าสังคมได้เกิดจากการรวมตัวอย่างมีระเบียบ กฎเกณฑ์แน่นอนที่คาดหวังให้สมาชิกต้องปฏิบัติ การเสียระเบียบทางสังคมเกิดจากกฎเกณฑ์ เหล่านี้ล้มเหลว ทำให้ไม่มีผู้ปฏิบัติตามหรือละเมิดดังกล่าว ความล้มเหลวของกฎเกณฑ์หรือการละเมิดดังกล่าว อาจจะมีสาเหตุ ๓ ประการ คือ

๑) การไร้กฎเกณฑ์ เป็นภาวะที่คนเราไม่มีกฎเกณฑ์คอยบอกว่าจะต้องทำอะไร

๒) ความขัดแย้งของกฎเกณฑ์ เป็นภาวะที่คนเรารู้สึกถูกบีบหรือถูกบังคับให้กระทำตามบรรทัดฐานที่ตรงกันข้ามหรือขัดแย้งกัน

๓) การฝ่าฝืน เป็นภาวะที่คนเรารู้สึกว่าการเชื่อกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ก็ไม่ได้ทำให้ตนได้รับประโยชน์หรือได้รับโทษอะไร เช่น การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็วให้มาตรฐานของความประพฤติที่เคยปฏิบัติมาจนเป็นประเพณีกลายเป็นสิ่งที่ล้าสมัย และสังคมก็ไม่มีมาตรฐานใหม่ให้สมาชิกปฏิบัติ

บุคคลที่ได้รับผลจากการเสียระเบียบทางสังคมนี้ อาจจะทำให้กลายเป็นไม่สนใจจะทำตามระเบียบ เช่น ดิตยาเสพติด หรือประกอบอาชญากรรม และสังคมเองก็จะรู้สึกได้รับแรงกระทบจากความไร้ระเบียบนั้น อาจจะใช้ด้วยการเปลี่ยนกฎเกณฑ์บางอย่าง หรืออาจจะรักษากฎเกณฑ์ที่ขัดแย้งนั้นไว้ หรือไม่ก็เลิกกฎเกณฑ์ดังกล่าวเสีย

๘.๗.๓ ทฤษฎีเกี่ยวกับความขัดแย้งในคุณค่า (The Value Conflict Perspective)

ตามทฤษฎีนี้ถือว่า พฤติกรรมที่เบี่ยงเบนของบุคคลจากกฎเกณฑ์ที่ได้กำหนดไว้นั้น ไม่จำเป็นต้องเกิดจากการที่บุคคลนั้นบกพร่องหรือกฎเกณฑ์ของสังคมนั้นบกพร่อง แต่เป็นเพียงสภาวะการณ์ที่ไม่สอดคล้องกับคุณค่าที่กลุ่มยึดถือ สภาวะการณ์นี้เองก่อให้เกิดปัญหา ซึ่งเป็นปกติวิสัยในสังคมที่ซับซ้อนที่มีกลุ่มต่างๆ กันมากมายซึ่งมีคุณค่าหรือผลประโยชน์แตกต่างกันออกไป

ส่วนปัญหาสังคมในกรณีนี้จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อกลุ่มต่างๆ นำสิ่งที่ยึดถือต่างกันมาขัดแย้งกันเช่นเจ้าของบ้านก็อยากได้ค่าเช่าบ้านในราคาสูง ผู้เช่าก็อยากเสียค่าเช่าในราคาต่ำที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ถ้าเจ้าของบ้านพยายามขึ้นค่าเช่าให้สูง การขัดแย้งย่อมเกิดขึ้นแน่ การขัดแย้งอาจจะมีผลนานาประการ ซึ่งก็แล้วแต่ว่าจะขัดแย้งมากน้อยเพียงไรหากพอพูดกันได้ก็จะ

ประนีประนอมกันได้ ถ้ารุนแรงก็คงประนีประนอมกันยาก เพราะต่างฝ่ายมุ่งจะเอาชนะอีกฝ่ายหนึ่ง การแก้ไขความขัดแย้งอาจดำเนินไปได้ ๓ วิธี คือการเห็นพ้องต้องกัน การต่อรอง หรือการใช้อำนาจ คือ ทำตามที่ตนเห็นสมควรไม่ว่าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดจะพอใจหรือไม่

๘.๗.๔ ทฤษฎีพฤติกรรมเบี่ยงเบน (The Deviant Behaviour Perspective)

แนวความคิดของทฤษฎีนี้เชื่อว่าพฤติกรรมหรือสภาวะการณ์ใดๆ ที่มีการเบี่ยงเบนจากบรรทัดฐานของสังคมนั้นอาจจะเกิดจากวิธีการอันชอบธรรมที่ใช้กันอยู่ มีลักษณะเป็นอุปสรรคต่อเป้าหมายของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล เช่น เด็กยากจนโอกาสที่จะได้รับการว่าจ้าง ในการทำงานน้อยเพราะต้องการศึกษา ต้องทักษะ เป็นต้น พวกเหล่านี้อาจจะมารวมตัวกันเป็นกลุ่มวัฒนธรรมย่อยของตน ยอมทำตามกฎของกลุ่มตน เพราะอยากเป็นพวกเดียวกับกลุ่ม เช่น เสพยาเสพติด ลักขโมย เป็นต้นแต่ไม่ได้หมายความว่าคนที่มีโอกาสจำกัดทุกคนในการประกอบอาชีพจะต้องกลายเป็นคนทำผิดเสมอไป เพราะจะต้องมีแรงจูงใจในบางอย่าง เช่น หากกลุ่มยกย่องคนทำผิดหรือเพื่อนเป็นพวกมิจฉาชีพ บุคคลนั้นมีบรรยากาศที่จูงใจไม่น้อยให้กระทำผิด

๘.๗.๕ ทฤษฎีติดตรา (The labelling Perspective)

ทฤษฎีนี้เชื่อว่า การกระทำใดจะเป็นการเบี่ยงเบนหรือไม่เพียงไร ขึ้นอยู่กับสังคมนั้น เป็นสมาชิกอยู่ เช่น สังคมจะระบุว่ากระทำนั้นๆ เบี่ยงเบนหรือไม่เบี่ยง ผิดหรือถูก ซึ่งเป็นเรื่องของความรู้สึกของสังคมต่อพฤติกรรมบางอย่างหรือสภาวะการณ์บางอย่าง หากมีสภาวะการณ์ เช่น นี้เกิดขึ้นจะทำให้ประการแรก กลุ่มบุคคลหนึ่งจะมีอำนาจเหนือหรือได้เปรียบกลุ่มอื่น โอกาสของคนกลุ่มนั้นจึงมีน้อย จนในที่สุดอาจถูกกีดกันหรือถูกลงโทษ ประการที่สอง บุคคลที่ถูกติดตราอาจจะยอมรับว่าการกระทำนั้นๆ เป็นความผิด ซึ่งอาจจะทำให้บุคคลนั้นไม่อยากเป็นคนไม่ดีโดยสมบูรณ์แบบให้หมดเรื่องหมดราวไป เช่น คนที่ถูกตราหน้าว่าเป็นคนติดยาเสพติด ก็อาจจะใช้ชีวิตแบบคนติดยาอย่างเต็มที่ด้วยการไม่ทำงานใช้ชีวิตสบายๆ ไม่อยากรักษาตัวทำตามอำเภอใจ รวมทั้งประกอบอาชญากรรม เช่น ลักเล็กขโมยน้อย จี้ ปล้น ฆ่า เป็นต้น

๘.๘ ทฤษฎีอธิบายสาเหตุของปัญหาสังคม

ตามทรรศนะของนักสังคมวิทยา ปัญหาสังคม มีสาเหตุมาจากปัจจัยหลายอย่างประกอบกัน ไม่ใช่ปัจจัยอันใดอันหนึ่ง ในที่นี้จะกล่าวถึงทฤษฎีที่อธิบายสาเหตุของปัญหาสังคม ๓ ทฤษฎี คือ

๘.๘.๑ ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการล้าหลังทางวัฒนธรรม “Social change and cultural lag theory” ปัญหาสังคมหลายปัญหาเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีในสมัยปัจจุบัน ทำให้วิถีการดำเนินชีวิตของคนเปลี่ยนไปจากเดิม ผู้คนต้องเปลี่ยนแปลงและปรับตัวเองให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น หากไม่สามารถทำได้ทันในเวลาที่ต้องการก็อาจนำไปสู่ปัญหาสังคมได้ในที่สุด

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เห็นได้ชัด คือ การนำเอาระบบอุตสาหกรรมเข้ามาใช้ รวมทั้งการกลายมาเป็นเมืองของชุมชนหลายแห่ง ทำให้คนที่อยู่ตามท้องไร่ท้องนาที่มีอาชีพเกษตรกรรมพากันอพยพเข้ามาทำงานทำในเขตเมืองต่างๆ มากมาย บางคนก็หางานทำไม่ได้ เพราะเป็นแรงงานที่ไร้ฝีมือ “Unskilled labour” ก่อให้เกิดปัญหาการว่างงาน หรือได้ค่าจ้างแรงงานต่ำ เกิดปัญหาไม่มีที่อยู่อาศัย เกิดชุมชนแออัด บางคนหางานทำไม่ได้ก็หาทางออกด้วยการก่ออาชญากรรม เช่น ลักขโมย ปล้น ژی เกิดปัญหาสุขภาพจิตเสื่อม รวมทั้งขาดแคลนที่พักผ่อนหย่อนใจ

๘.๘.๒ ทฤษฎีความไม่เป็นระเบียบทางสังคม “Social disorganization theory” ทฤษฎีที่อธิบายถึงสภาพที่สถาบันทางสังคม ไม่สามารถทำหน้าที่ควบคุมสมาชิกในสังคมได้ ก่อให้เกิดความบกพร่องในหน้าที่ รวมทั้งไม่มีกลไกที่เพียงพอในการควบคุมสมาชิกให้ปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคม สถาบันต่าง ๆ ทำหน้าที่อย่างไม่ประสานสอดคล้องกัน ต่างคนต่างทำ สมาชิกในสังคมจึงเกิดความสับสนวุ่นวาย ทำตัวไม่ถูก เกิดสภาพสังคมที่เรียกว่า “Anomic” และเกิดพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากปกติ เช่น ปัญหาการกระทำผิดของเด็ก ปัญหาอาชญากรรม การฆ่าตัวตาย เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม ไม่จำเป็นว่า ทุกสภาพที่ไม่เป็นระเบียบจะต้องเป็นปัญหาสังคมเสมอไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระดับความรุนแรงของปัญหาอีกด้วย

๘.๘.๓ ทฤษฎีการขัดกันในคุณค่าหรือค่านิยม “The value conflict theory” การขัดกันในเรื่องค่านิยมกล่าวได้ว่าเป็นพื้นฐานของปัญหาสังคม “Cuber” กล่าวว่าปัญหาสังคมจะเกิดขึ้นเมื่อกลุ่มคนบางกลุ่มบางกลุ่มหรือหลายกลุ่มในสังคม พยายามเปลี่ยนแปลงแก้ไขสภาพการณ์ต่างๆ ในสังคมแต่การพยายามดังกล่าว ไม่เป็นที่สปรารถนาของกลุ่มอื่นๆ เพราะเป็นการขัดผลประโยชน์และค่านิยมของเขาเหล่านั้น ดังนั้นตราบใดที่การขัดกันในค่านิยมยังมีอยู่ ปัญหาก็คงมีอยู่ตลอดไป

๘.๙ สาเหตุของปัญหาสังคม

นักสังคมวิทยาเองต่างก็มีความเห็นต่าง ๆ กัน อะไรเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาสังคม ความเห็นเหล่านี้มีทั้งเหมือนกันและต่างกัน ในการหาสาเหตุของปัญหาสังคมเราอาจจะนำมาเปรียบเทียบกับสาเหตุของโรคต่าง ๆ ได้ เช่น การหาสาเหตุของโรคมะเร็ง ซึ่งมีผู้รู้สรุปออกมาหลายอย่าง เช่น เกิดจากยุงที่นำเชื้อโรคมะเร็ง มีแหล่งเพาะเชื้ออยู่มาก หรือรัฐบาลไม่สามารถจะกำจัดแหล่งเหล่านี้ ส่วนในวงการแพทย์ก็ลงความเห็นว่าเป็นต้นสาเหตุของโรคต่าง ๆ ที่กล่าวมาถูกต้องด้วยกันทั้งนั้น และต่างก็มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันเป็นลูกโซ่ และผลที่ได้ก็คือ โรคมะเร็งนั่นเอง

การหาสาเหตุปัญหาสังคมก็เช่นเดียวกัน จะเห็นว่ามียุปัจจัยหลายอย่างที่มีส่วนสัมพันธ์กัน แต่บางครั้งก็ไม่อาจเห็นชัดหรือทราบได้แน่นอน ดังนั้น การจะเข้าใจถึงปัญหาสังคมจะสนใจเฉพาะสาเหตุใดสาเหตุหนึ่งโดยเฉพาะไม่ได้ ต้องตรวจสอบสาเหตุในหลายๆ ด้าน เพราะอาจมีสาเหตุหลายอย่างเกี่ยวโยงกันจนทำให้เกิดปัญหาสังคมขึ้นได้ การพิจารณาสาเหตุปัญหาของสังคม อาจพิจารณาได้ ๔ ทางด้วยกัน คือ

๑. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change)
๒. การเสียระเบียบหรือความไม่เป็นระเบียบในสังคม (Social Disorganization)
๓. บุคลิกภาพ (Personality) หรือพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้
๔. พฤติกรรมเบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานของสังคม

๘.๙.๑ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change)

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม มีความหมายเฉพาะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมที่มีการจัดระเบียบการเปลี่ยนแปลง จะมีผลต่อพื้นฐานของโครงสร้างทั้งหมดรวมทั้ง มีผลต่อกลุ่มคนและบุคคล และถ้าประชาชนส่วนใหญ่ ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงหรือปรับตัวได้ภายในเวลาที่ต้องการ ก็จะทำให้เกิดปัญหาการปรับตัวเข้ากับสังคมไม่ได้และจากการปรับตัวไม่ได้นี้เองทำให้เกิดปัญหาสังคม

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน^{๑๕} กล่าวว่าไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change) หมายถึงการที่ระบบสังคม กระบวนการ แบบอย่าง

^{๑๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย, (กรุงเทพฯ : รังศิลป์การพิมพ์, ๒๕๒๔), หน้า ๓๒๗.

หรือรูปแบบทางสังคม เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบครอบครัว ระบบปกครองได้เปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะเป็นด้านใดก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้อาจเป็นไปในทางก้าวหน้า หรือถดถอยเป็นไปอย่างถาวรหรือชั่วคราวโดยวางแผนให้เป็นไปหรือเป็นไปเอง และที่เป็นประโยชน์หรือให้โทษก็ได้ทั้งสิ้น

Cargan and Ballantine^{๑๖} ได้กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบแผนของระบบสังคม (Pattermof social organization) ๒ ด้าน คือ (๑) การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางวัฒนธรรม ได้แก่ วิถีประชา (folkway) จารีตประเพณี (More) และองค์ประกอบอื่นๆ (๒) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและความสัมพันธ์ทางสังคม (Social structure and social relations) ซึ่งส่งผลกระทบต่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งชีวิตทางสังคมและวิถีชีวิตส่วนบุคคล การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางวัฒนธรรมชัดเจนมากในสังคมสมัยใหม่ เมื่อสตรีเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจ ระบบการศึกษาและระบบการเมืองแต่กลับลดบทบาทในบ้านลง สังคมทฤษฎีภูมิเพิ่มขึ้น เมื่อผู้คนปะทะสังสรรค์กันด้วยเป้าหมายทางหน้าที่การงาน นอกจากนี้จำนวนประชากรของชุมชนเมืองทั่วไปเพิ่มขึ้นเรื่อยมาการเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคมลักษณะนี้ปรากฏทั่วไปทั่วโลก

สรุป การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในระบบความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสังคมเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ด้วยตา ในลักษณะต่างๆ ของวิถีการดำเนินชีวิตหรือเรียกสั้นๆ ว่าการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เช่น การรับเอาแบบอย่างความเป็นอยู่ในเรื่องอาหาร การกินการแต่งกาย การพักผ่อนหย่อนใจ นั้นไม่ถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เว้นเสียแต่การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม มีผลสะท้อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบความสัมพันธ์ของบุคคลแตกต่างไปจากที่เคยเป็นอยู่มาแต่เดิม

๑) การเปลี่ยนเป็นอุตสาหกรรม ประมาณ ค.ศ. ๑๗๖๐ อุตสาหกรรมยังอยู่ในรูปของหัตถกรรมเท่านั้น มีเครื่องมือง่ายๆ หรือเครื่องจักรเล็กๆ ในการผลิต ส่วนใหญ่จะใช้มือในการผลิต ลูกจ้างมีสภาพความเป็นอยู่เหมือนๆ กัน ได้รับส่วนแบ่งจากนายจ้างเท่ากัน ลูกจ้างกับนายจ้างมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ไม่ค่อยมีข้อโต้แย้งกัน การปฏิวัติอุตสาหกรรมเริ่มขึ้นตอนปลายศตวรรษที่ ๑๘ หรือศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นยุคเครื่องจักร โดย

^{๑๖} อ้างถึงใน สุพิศวง ธรรมพันทา, **สังคมวิทยาเบื้องต้น**, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๖๗.

ในระยะแรกจะมีลักษณะเปลี่ยนจากการใช้เครื่องมือแบบง่าย ๆ มาใช้เครื่องจักรแทน เครื่องจักรกลจะช่วยให้การผลิตเพิ่มขึ้น และชนิดของสินค้าที่ออกจำหน่าย การเปลี่ยนแปลงที่มีลักษณะสำคัญ ๒ ประการ

๑.๑) การเปลี่ยนกระบวนการและวิธีการในการผลิต เนื่องจากระบบโรงงานมีการขยายตัวและเจริญอย่างรวดเร็ว ระบบโรงงานนี้ไม่ต้องอาศัยนายช่างที่ชำนาญและคนงานเป็นจำนวนมาก เพราะมีเพียงผู้ดำเนินการ และผู้ควบคุมเครื่องจักรเท่านั้นก็พอ คนงานไม่ได้เป็นผู้ทำสิ่งของนั้น ๆ เองก็หมดไปเพียงแต่ทำเป็นบางส่วนคนงาน จึงลดความสำคัญลงไป เพราะเครื่องจักรเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิต เช่น การที่เครื่องจักรมีประสิทธิภาพเป็นการช่วยเพิ่มผลผลิตออกสู่ท้องตลาด ปัญหาที่ตามมาคือสินค้าผลิตมากเกินไป ทำให้คนนับพันต้องว่างงาน

๑.๒) การเปลี่ยนแปลงเรื่องความเป็นเจ้าของและการควบคุมโดยรวมธุรกิจเข้าเป็นรูปบริษัท การรวมตัวเช่นนี้เป็นการทำลายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลคนงานมีสภาพไม่ติดกับเครื่องจักร เจ้าของบริษัทสนใจ แต่ความมั่นคงในการลงทุน ผลประโยชน์ที่จะได้รับการรวมตัวของอุตสาหกรรม และธุรกิจเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กลับกลายเป็นการทำลายความเจริญก้าวหน้าและการอยู่รอดของธุรกิจย่อย ๆ ทำให้เกิดปัญหาการขัดแย้งระหว่างกลุ่มเพื่อให้ได้มาซึ่งความเท่าเทียมทางเศรษฐกิจและความมั่นคง

๒) การอพยพเคลื่อนย้าย ปัญหาที่ตามมา คือ จำนวนคนที่อพยพจากชนบทเข้ามาทำงานในเมืองตลอดจนนักธุรกิจที่ลงทุนในกิจการอุตสาหกรรมมีมากขึ้น ส่วนทางด้านเกษตรกรรมก็เริ่มใช้เครื่องจักรแทนแรงงานคน พวกเขาหรือคนงานจึงต้องอพยพเข้ามาทำงานในโรงงานแทน

จากการเปลี่ยนแปลงทางด้านอุตสาหกรรม ตลอดจนเมืองใหญ่ขึ้น ทำให้คนอพยพมากขึ้นโดยจะอพยพโยกย้ายถิ่นฐานจากเมืองหนึ่งไปยังอีกเมืองหนึ่งหรือจากตำบลหนึ่งไปยังอีกตำบลหนึ่ง และสิ่งที่ช่วยให้การอพยพง่ายและรวดเร็วก็คือ การคมนาคมขนส่งที่สะดวกสบาย เช่น รถไฟ รถยนต์ เป็นต้น

๓) เมืองและสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ เมืองใหญ่ ๆ ในสมัยปัจจุบันเกิดความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เช่น มีการวางท่อสายโทรเลข โทรศัพท์ สายไฟ ท่อระบายน้ำ ท่อประปา เป็นต้น สิ่งเหล่านี้มีขึ้นเพื่อสนองความต้องการและความสะดวกสบายแก่ชีวิตประจำวัน

ของคน แต่ในขณะเดียวกันเมืองมีการแข่งขันกันมาก ค่าครองชีพสูง ทำให้หลายกลุ่มปรับตัวไม่ได้

๔) ค่านิยม คือ สิ่งที่กลุ่มสังคมหนึ่งเห็นว่าเป็นสิ่งที่มีค่าควรแก่การกระทำ น่าจะทำหรือเห็นว่าถูกต้องซึ่งค่านิยมในปัจจุบันได้มีการย่ำยีตึงกัน ในหลายเรื่องเช่นเรื่องเงินอำนาจ ตำแหน่งวัตถุมากกว่าเรื่องอื่น ๆ บุคคลจึงถูกบีบให้พยายามไขว่คว้าในสิ่งที่ตนหวัง บางคนทำดีเท่าไรก็ได้ดี ก็ออกมาในรูปแบบชั่ว เช่น พ่อเล้า แม่เล้า เมียเซ้า โสเภณี การทำสินค้าปลอม เป็นต้น

๕) **ปัญหาที่เกิดจากวิทยาการ** ในปัจจุบันนี้วิทยาศาสตร์และวิทยาการมีอิทธิพลสำคัญที่กระทบกระเทือนต่อชีวิตของบุคคล และรูปการปกครอง รวมตลอดถึงกระบวนการทางการเมือง ผลจากความก้าวหน้าทั้ง ๒ ด้านนั้น ได้ทำให้สังคมเปลี่ยนไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นส่วนหนึ่งที่กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล และระหว่างบุคคลกับรัฐบาล เช่น ทำให้ทุกคนมีภาระหน้าที่และต้องพึ่งพาอาศัยกันมากขึ้น ทำให้รัฐบาลมีบทบาทและความรับผิดชอบเพิ่มขึ้น ในการแก้ปัญหาต่างๆ ที่กระทบกระเทือน ประชาชน และปัญหาเหล่านั้นก็มาจากความก้าวหน้าของวิทยาการเสียเป็นส่วนใหญ่

วิทยาการก่อให้เกิดสถานการณ์ใหม่ๆ ในโลก เช่น มีการเพิ่มกำลังอาวุธ การสะสม และการใช้จ่ายในทางทหาร และกิจกรรมในการช่วยเหลือต่างประเทศ ซึ่งประเทศใหญ่มักมีบทบาทอย่างมากในกิจการนี้ ทำให้มนุษย์มีความเจริญในด้านการศึกษาความเข้าใจและความสำนึกต่างๆ ประชาชนก็เริ่มตื่นตัวต้องการมีส่วนร่วมในการปกครองการให้บริการต่างๆ จากรัฐ และต้องการให้เกิดความยุติธรรมในการแบ่งปันรายได้ รวมทั้งให้มีการยอมรับในเรื่องศักดิ์ศรีของบุคคล

การที่วิทยาการก้าวหน้าขึ้น ทำให้มนุษย์มีความสุขสบายทางด้านวัตถุมากขึ้น แต่ถ้ามนุษย์มีความปรารถนาสิ่งเหล่านี้มากขึ้น และบำบัดความต้องการนั้นไม่ทั่วถึงบุคคลก็อาจจะต้องเปลี่ยนสังคมและการเมืองเพื่อเป็นหนทางให้ได้มาซึ่งวัตถุเหล่านี้ ความปรารถนาที่ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนี้ ในบางโอกาสอาจจะรุนแรง ซึ่งเรียกว่า**การปฏิวัติ** การปฏิวัติในหลายแห่งเป็นไปเพื่อต้องการจะดิ้นรนเพื่อแสวงหาความสุขทางวัตถุ ความยุติธรรมทางสังคมในปัจจุบันนี้ เน้นถึงความเท่าเทียมกันที่จะได้รับการบำบัดความต้องการในทางวัตถุเป็นสิ่งสำคัญ ถ้าชนกลุ่มหนึ่งได้และชนกลุ่มหนึ่งเสีย ก็จะเกิดความขัดแย้งรุนแรงในสังคมนั้น

กล่าวโดยสรุป วิทยาศาสตร์และวิทยาการได้ก่อให้เกิดพลเมืองมากขึ้นและยิ่งกว่านั้นได้ก่อให้เกิดพฤติกรรมที่รุนแรง เนื่องจากความปรารถนาที่จะได้รับการบำบัดความต้องการทางวัตถุ ปรากฏการณ์นี้ก็กลายเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการปรับปรุงสถาบันในทางการเมืองรูปแบบของรัฐเพื่อกลายเป็นหน่วยงานที่สามารถช่วยให้มนุษย์บรรลุความต้องการได้

วิทยาศาสตร์และวิทยาการจึงมีทั้งคุณและโทษ คุณประโยชน์ ก็คือ ทำให้มนุษย์มีความเป็นอยู่ดีขึ้น โทษก็คือปัญหาทั้งในประเทศและระหว่างประเทศ แต่ทั้งคุณและโทษนี้ก็เป็นพลังกดดันที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในทางการเมืองการปกครอง

๘.๙.๒ การเสียระเบียบหรือความไม่เป็นระเบียบในสังคม (Social Disorganization)

สังคมที่ไม่เป็นระเบียบ คือ สังคมที่ไม่สามารถจะควบคุมสมาชิกของสังคมให้ปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนที่วางไว้ โดยทั่วไปทุกสังคมมักจะวางกฎเกณฑ์ หรือบรรทัดฐานบางอย่าง ให้สมาชิกที่มาอยู่ร่วมกันได้ใช้เป็นแนวทางในการอยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบ ความเป็นระเบียบนี้ไม่ใช่เกิดจากการใช้อำนาจแต่เป็นการยอมรับกฎเกณฑ์ร่วมกันอย่างไรก็ตาม ความไม่เป็นระเบียบในสังคมมีสาเหตุสำคัญ ๒ ประการ คือ

๑) **ความล้มเหลวของกลุ่มจารีตประเพณี** ปกติแต่ละบุคคลจะรักษาค่านิยมและความมุ่งหวังตลอดจนกฎเกณฑ์ต่างๆ ของสังคมที่ตนเป็นสมาชิกวิธีการถ่ายทอด ก็อาจออกมาในรูปบังคับให้ทุกคนกระทำตาม ซึ่งวิธีนี้จะได้ผลก็ต่อเมื่อสถาบันถ่ายทอดความรู้ เช่น ครอบครัว โรงเรียน รัฐบาลมีเสถียรภาพ แต่ถ้าขาดหลักสำคัญในการทำงานร่วมกันหรือไม่ประสานกัน จะทำให้สถาบันไม่อาจจะถ่ายทอดและรักษาค่านิยมต่างๆ ของสังคมได้เพราะขาดความยึดมั่นหรือขาดความศรัทธา ซึ่งความไม่เป็นระเบียบในสังคมนี้เป็นมูลฐานเบื้องต้นที่ก่อให้เกิดปัญหาสังคมต่างๆ ได้ เช่น เด็กกระทำผิดอาชญากรรม เป็นต้น

๒) **ความขัดแย้งระหว่างกฎเกณฑ์กับความมุ่งหวัง** เมื่อกลุ่มจารีตประเพณีในสังคมสลายลงหรือไม่รักษาหน้าที่ของตนได้ สมาชิกของกลุ่มจะขาดความศรัทธา ดังนั้นค่านิยมของกลุ่มอาจจะมีผลในทางตรงกันข้าม เพราะไม่มีอะไรเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้กลุ่มมีความเข้าใจหรือปฏิบัติสอดคล้องในแนวเดียวกัน

ปกติแล้วความต้องการหรือความรู้สึกของคนย่อมเปลี่ยนแปลงไปได้เสมอและมักจะไปขัดกับกฎเกณฑ์ต่างๆ ของสังคมและเมื่อต้องเผชิญกับความต้องการใหม่ ซึ่งไม่สอดคล้องกับ

ระเบียบแบบแผนเก่าๆ ก่อให้เกิดปัญหาสังคม โดยทั่วไปแล้วสังคมจะพยายามเปลี่ยนกฎเกณฑ์บางอย่าง เพื่อให้เข้ากับความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไป ถ้าสามารถทำได้โดยไม่ไปขัดแย้งกับกลุ่มใด ซึ่งถ้าจะให้ได้ดีแล้วควรจะเริ่มจากกลุ่มอิทธิพลเพราะถ้าเริ่มจากกลุ่มเล็ก อาจก่อให้เกิดปัญหาสังคมขึ้น

จากข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับความไม่เป็นระเบียบของสังคม ซึ่งเป็นภาวะที่สังคมหรือสถาบันพื้นฐานทางสังคมไม่สามารถจะควบคุมสมาชิกของสังคม ให้ปฏิบัติตามระเบียบ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาสังคมที่สำคัญ สามารถสรุปได้ ๕ ประการด้วยกัน คือ

๑. ความล้มเหลวของกลุ่มจารีตประเพณีหรือสถาบันพื้นฐาน
๒. ผลประโยชน์ของกลุ่มชนขัดกัน
๓. หน้าที่ตามสถานภาพและบทบาทที่ขัดแย้งกัน
๔. ความผิดพลาดในการอบรมให้เรียนรู้ระเบียบแบบแผนของสังคม สถาบัน หรือหน้าที่
๕. ความขัดแย้งระหว่างกฎเกณฑ์กับความมุ่งหวัง กฎเกณฑ์ต่างๆ ที่กำหนดไว้ให้ประชาชนในสังคมปฏิบัติตาม

๘.๙.๓ บุคลิกภาพ (Personality) หรือพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้

บุคคลที่เกิดมาแต่ละคนจะมีลักษณะที่เป็นของตัวเองโดยเฉพาะไม่ซ้ำแบบใคร เพราะจะไม่มีใครเหมือนกับใครในทุกด้าน และบุคลิกภาพพัฒนาไปพร้อมกับการพัฒนาทางกาย อารมณ์ และด้านอื่น ๆ ของจิตใจ และแม้บุคคลจะมีลักษณะทางกายเหมือนกัน การเรียนรู้ก็ไม่เหมือนกัน แม้จะมีสภาพแวดล้อมอย่างเดียวกัน

พฤติกรรมของแต่ละบุคคลเป็นผลของกรรมพันธุ์ และสิ่งแวดล้อมที่หล่อหลอมบุคคลนั้น โดยแต่ละคนไม่อาจจะเลือกสิ่งแวดล้อมของตนได้ เช่น บุคลิกภาพของเด็กขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมในถิ่นที่เกิดเป็นสำคัญ บุคคลอื่นๆ ในสังคมเป็นผู้กำหนดให้เด็กแสดงบทบาทตามที่บุคคลเหล่านั้นปฏิบัติ การถ่ายทอดมรดกทางสังคม ก็เหมือนกับการกำกับบทให้คนแสดงบนเวที การเปลี่ยนแปลงในบทบาทหรือวัฒนธรรมก็เป็นไปอย่างซ้ำๆ จนเกือบจะรู้สึกตัวเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แต่บางครั้งก็มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วกะทันหันได้เหมือนกัน เช่น การปฏิวัติ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่ไม่เป็นไปตามปกติ

บุคลิกภาพในสังคมมีทั้งที่สังคมยอมรับและไม่ยอมรับ ที่สังคมยอมรับ เช่น เคารพ ผู้ใหญ่ มีความซื่อสัตย์ ขยันขันแข็ง เป็นต้น ส่วนที่สังคมไม่ยอมรับ เช่น ลักขโมย เสพสุรา เสพยาฆ่าคนตาย เป็นต้น ซึ่งสังคมจะต้องหาทางแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้น การที่บุคคลมีบุคลิกภาพผิดแผกไปจากเกณฑ์ที่สังคมกำหนด อาจเกิดจากความต้องการทางอารมณ์บางอย่าง เช่น เด็กที่มาจากบ้านแตกแยก มีจิตใจไม่มั่นคง ต้องการความรัก ต้องการความอบอุ่น บางครั้งอาจจะหาทางชดเชยด้วยการหาความรักจากนอกร้าน โดยเฉพาะถ้าได้เพื่อนไม่ดี เพื่อนก็จะพาไปในทางเสื่อมเสีย เช่น ลักขโมย เสพยาเสพติด เป็นต้น ซึ่งเป็นหน้าที่ของสังคมที่จะหาทางศึกษาและหาทางป้องกันแก้ไขต่อไป

จะพอสรุปได้ว่า บุคลิกภาพจะเป็นไปในลักษณะใดขึ้นอยู่กับกรรมพันธุ์และสิ่งแวดล้อมของบุคคลนั้น ส่วนบุคลิกภาพที่เป็นปัญหา คือ บุคลิกภาพที่ทำความเดือดร้อนให้แก่บุคคลอื่น ๆ ซึ่งบุคลิกภาพที่แสดงออกมานั้นอาจจะเป็นการชดเชยหรือบำบัดความต้องการทางอารมณ์ของบุคคลนั้น

๘.๙.๔ พฤติกรรมเบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานของสังคม

พฤติกรรมเบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานของสังคม เป็นพฤติกรรมที่สังคมไม่ยอมรับและไม่อาจทำได้ สังคมเห็นว่าเป็นความรับผิดชอบของสังคมและมีผลกระทบต่อสังคมโดยรวม เช่น ผู้เสพสิ่งเสพติดให้โทษ การที่คนเรามีพฤติกรรมเบี่ยงเบนนั้นเกิดจากปัจจัยหลายประการด้วยกันที่สำคัญ มีดังนี้

- ๑) ปัจจัยทางชีวภาพ (Biological factor)
- ๒) ปัจจัยทางจิต (Mental factor)
- ๓) ปัจจัยทางสิ่งแวดล้อม (Environmental factor)
- ๔) ปัจจัยทางค่านิยมทางสังคม (Social Value factor)
- ๕) ปัจจัยโครงสร้างทางสังคม

๘.๑๐ แนวทางการวิเคราะห์ปัญหาสังคม

การวิเคราะห์ปัญหาสังคม เพื่อที่จะศึกษาว่ามีสาเหตุมาจากอะไรบ้างนั้น จำเป็นต้องศึกษาให้รอบด้าน เพราะสาเหตุของปัญหาสังคมนั้นอาจเกิดจากสาเหตุทางสังคม จากระบบสังคมที่ไร้ระเบียบ จากการศึกษาที่สถาบันต่าง ๆ ในสังคมไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ ไม่สามารถ

รักษาบรรทัดฐานของสังคมไว้ได้ หรือสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาสังคมอาจมาจากความผิดปกติทางร่างกายและจิตใจของบุคคล จากพันธุกรรมหรืออาจจากสาเหตุอื่นๆ ดังนั้น ในการศึกษาปัญหาสังคมจึงต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ

จะพบได้ว่า การศึกษาปัญหาสังคมในทฤษฎีของนักสังคมวิทยานั้น^{๑๗} เน้นที่ความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคม และพิจารณาในลักษณะที่ว่าสาเหตุของปัญหาสังคมมาจากระบบสังคม เช่น เด็กจะกลายเป็นอาชญากรเพราะสาเหตุสืบเนื่องมาจากชีวิตในครอบครัว หรือโรงเรียนหรือเพื่อนชักนำ เพราะโทรทัศน์ หรือสื่อมวลชนชนิดต่างๆ หรือได้ตัวอย่างที่เคยพบเห็น สาเหตุเหล่านี้มีส่วนทำให้เด็กนั้นแสดงพฤติกรรมที่ผิดปกติ ลักษณะการศึกษาปัญหาสังคมในแนวนี้เรียกว่าได้ว่าเป็นปัญหาสังคมแนวสังคมวิทยา (Sociology of Social Problems) แต่การศึกษาปัญหาสังคม (Social Problems) นั้น จำเป็นจะต้องพิจารณาสาเหตุที่แท้จริงของปัญหา และพิจารณาให้รอบคอบในทุกๆ ด้านที่จะมีผลให้เกิดปัญหาสังคมนั้นๆ จะไม่จำกัดอยู่แต่เฉพาะผลจากการความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมนั้นๆ เพราะสาเหตุของปัญหาสังคมมาจากสาเหตุอื่นๆ เช่นสาเหตุทางชีววิทยา สาเหตุทางวัฒนธรรม ตัวอย่างเช่น ปัญหาโสเภณี อาจมาจากสาเหตุเพราะการถูกล่วงละเมิด โดยบุคคลนั้นๆ ไม่มีความรู้สึกนึกคิดจะเป็นไปหรือมีอาชีพ ซึ่งเป็นสาเหตุทางความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคม และปัญหานี้ อาจมาจากสาเหตุทางชีววิทยา เนื่องจากความผิดปกติของต่อมไร้ท่อ หรือเนื่องจากในสังคมนั้นไม่รังเกียจผู้มีอาชีพนี้ เพราะบุคคลประเภทนี้สามารถช่วยเหลือเศรษฐกิจของครอบครัวได้ดี ผู้เป็นโสเภณีเองมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีแต่งตัวสวยหรู ดีเด่นกว่าคนอื่นๆ ในสังคม ผู้คนในสังคมไม่รังเกียจก็เลยทำให้โสเภณีเพิ่มขึ้น อีกตัวอย่างเช่น ปัญหาโรคเอดส์ ย่อมมีสาเหตุมาจากปัญหาโสเภณี และสาเหตุทางระบาดวิทยา ดังนั้น การศึกษาสาเหตุของปัญหาสังคมจึงจำเป็นต้องศึกษาอย่างละเอียด และต้องอาศัยวิทยาการแขนงต่างๆ

อนึ่ง ในปัจจุบันนี้ จะพบว่า นักวิชาการแขนงต่างๆ ต่างก็หันมาสนใจและพยายามพัฒนาวิชาการของตน เพื่อนำมาใช้แก้ปัญหาสังคมมากขึ้น เช่น ในทฤษฎีชีววิทยา นักชีววิทยาได้มีแนวโน้มที่จะศึกษาอิทธิพลทางชีวภาพ ในส่วนที่จะมีผลต่อปัญหาสังคม เช่น อิทธิพลของต่อมไร้ท่อ ผลทางกรรมพันธุ์ รวมทั้งศึกษาอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่มีผลต่อพฤติกรรมของมนุษย์

^{๑๗} จวัณ พรหมอยู่, การศึกษาปัญหาสังคม, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๙-๑๐.

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า การศึกษาที่จะแก้ปัญหาสังคมนั้น ถ้ายิ่งพิจารณาถึงสาเหตุที่มา โดยอาศัยวิทยาการหลายแขนง และอย่างถี่ถ้วนมากเพียงใดก็มีโอกาสที่จะทำให้ทราบถึงสาเหตุที่แท้จริงอันจะช่วยให้สามารถจัดปัญหาสังคมนั้น ๆ ได้ด้วยวิธีการขจัดเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหาให้หมดสิ้นไป

๘.๑๑ ลักษณะทั่วไปของสังคมไทย

สังคมไทย (Thai Society) เป็นสังคมผสมผสาน ระหว่างสังคมเกษตรกรรม (Agrarian Society) กับสังคมศาสนาและวัฒนธรรม (Religious and Cultural Society) โดยยึดมั่นในสถาบันหลัก ๓ สถาบัน คือ สถาบันชาติ สถาบันศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยทั่วไปแล้วสังคมไทยจะแบ่งเป็น ๒ ลักษณะ^{๑๘} คือ

๘.๑๑.๑ สังคมชนบท (Rural Society) หมายถึงสังคมที่ประชาชนส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม เช่น ทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ และทำการประมง เป็นต้น มีบ้านเรือนหรือที่อยู่อาศัยนอกเขตเทศบาล มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย และมีหลักศาสนาเป็นเครื่องดำเนินชีวิต โดยมีวัดคู่กับชุมชน

๘.๑๑.๒ สังคมเมือง (Urban Society) หมายถึงสังคมที่ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพที่หลากหลาย มีถิ่นฐานอยู่ในเขตเทศบาลหรือเขตเมือง มีลักษณะประชากรที่หนาแน่นกว่าสังคมชนบท อาศัยหลักของสังคมเมืองคือการค้าขายหรือธุรกิจ ทำอุตสาหกรรมและรับราชการ ไม่มีการเลี้ยงปศุสัตว์หรือทำอาชีพด้านเกษตรกรรม วิถีชีวิตของคนในสังคมเมืองมีเวลาน้อยและค่อนข้างเครียด และต้องมีรายได้เป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิต จึงมีปัญหาสังคมทุกรูปแบบ

อย่างไรก็ดี การที่สังคมไทยปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคมแบบเกษตรกรรมมาเป็นแบบผสมผสาน ระหว่างเกษตรกรรมกับอุตสาหกรรมนั้น ได้เกิดผลกระทบต่อการดำรงชีวิตค่อนข้างรุนแรง กล่าวคือ ชีวิตที่เคยมีกันน้อยสันโดษและสมถะเรียบง่าย ก็กลายเป็นชีวิตที่มีมากและเห็นแก่ตัว ตลอดจนเกิดมลภาวะทางน้ำอากาศ เพราะการใช้สารเคมีและยา

^{๑๘} อ้างถึงใน พิชัย ผกาทอง, **มนุษย์กับสังคม**, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑๘-๑๑๙.

ปราบศัตรูพืชแทนระบบนิเวศวิทยาแบบธรรมชาติ เป็นต้น ตลอดจนเกิดการแข่งขันในการดำรงชีวิตที่หลากหลายรูปแบบ โดยมีเงินหรือผลประโยชน์เป็นตัวแปรที่สำคัญ แทนการเอื้ออาทรและแบ่งปัน จึงนำไปสู่สิ่งที่เรียกว่า “ความเจ็บป่วยทางสังคม” (Social Pathology) แล้วขยายตัวไปสู่สิ่งที่เรียกว่า “ปัญหาสังคม” (Social Problems) ในที่สุด ดังที่สังคมไทยในปัจจุบันกำลังประสบอยู่

ปัญหาสังคมไทย (Thai Social Problems) เป็นสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ในสังคมไทยซึ่งมีผลกระทบโดยตรงกับการดำรงชีวิตของประชาชนไทย ซึ่งผู้มีหน้าที่จะต้องเร่งรีบหามาตรการมาคลี่คลายหรือแก้ไขให้เบาบางหรือหมดไป สังคมไทยเป็นสังคมแห่งศาสนาและวัฒนธรรม เพราะทุกสังคมและชุมชนจะมีศาสนสถาน เช่น วัด มัสยิด โบสถ์ เป็นต้น ตั้งอยู่ จึงเป็นประจักษ์พยานที่สำคัญว่าสังคมไทยเป็นสังคมศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา (Buddhism) มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมไทยค่อนข้างสูง นับตั้งแต่เกิดจนตาย แต่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงเพราะคนในสังคมเพิ่มจำนวนมากขึ้น วิถีชีวิต ค่านิยม ลัทธิความเชื่อและศานา ก็พลอยได้รับผลกระทบไปด้วยเนื่องเพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม (Social Animal) นั่นเอง^{๑๙} และความเป็นสัตว์สังคมของมนุษย์ ได้ขยายแนวความคิดและวิถีชีวิตสู่สัตว์การเมือง (Political Animal) และสัตว์เศรษฐกิจ (Economic Animal) โดยลำดับ สัตว์ศีลธรรมหรือสัตว์ศาสนา จึงถูกบดบังและเบียดทับจนหมดสิ้น ในที่สุดมนุษย์ในสังคมปัจจุบันจึงต้องเผชิญกับปัญหานานาประการ ทั้งปัญหาคุณภาพชีวิต ปัญหาเศรษฐกิจและการเมือง

๘.๑๒ สภาพปัญหาปัจจุบันในสังคมไทย

ก่อนที่ประเทศไทยจะเปิดรับอารยธรรมตะวันตกและเริ่มเปิดการพัฒนาประเทศ สังคมไทยมีความสุขมาช้านาน โดยมีศาสนาและพระมหากษัตริย์เป็นสิ่งยึดเหนี่ยว ทั้งนี้เพราะสังคมไทยในสมัยนั้น เป็นสังคมสถิต มีการเปลี่ยนแปลงความเคลื่อนไหวทางสังคม น้อยมาก ครั้นมาถึงปัจจุบันผลจากกระบวนการรับเอาอารยธรรมตะวันตก การเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมเพื่อให้ประชาชนมีความอยู่ดีกินดีตามมาตรฐานของโลกตะวันตก เช่น ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การแพทย์และสาธารณสุข อุดมการณ์

^{๑๙} พิชัย ผกากรอง, *มนุษย์กับสังคม*, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๒๑.

ประชาธิปไตยซึ่งสนับสนุนคุณค่าเสรีภาพในการดำเนินชีวิต และสนับสนุนความเสมอภาคในโอกาส และการแข่งขันเพื่อความเจริญก้าวหน้าทางสังคมของแต่ละบุคคล ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจากระบบเกษตรกรรมไปสู่แบบอุตสาหกรรม ขณะเดียวกัน ประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ ของไทยส่วนใหญ่ซึ่งเคยเหมาะสมและผูกพันกับวิถีชีวิตตามแบบเกษตรกรรม ได้รับผลกระทบกระเทือนผู้คนหันไปสนใจวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับวัตถุมากกว่าวัฒนธรรมทางด้านจิตใจ อันเป็นสาเหตุสำคัญทำให้คนไทยหย่อนในเรื่องคุณธรรม ระเบียบวินัย ความวิริยะ อุตสาหะ รับเอาอิทธิพลของต่างประเทศเข้ามาโดยไม่เลือกสรร ผู้คนมีนิสัยฟุ้งเฟ้อไม่รู้จักประหยัดมัธยัสถ์ ล้วนเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้ผู้คนทั้งหลายพยายามสร้างความสำเร็จในชีวิตให้แก่ตนเองในทุกวิถีทาง โดยไม่คำนึงถึงว่าวิธีการจะเป็นไปในทางสุจริตหรือจะนำความเดือดร้อนแก่สังคมแต่อย่างใด^{๒๐}

สถาบันทางสังคมต่างๆ ซึ่งได้แก่ ครอบครัว การศึกษา การเมือง การปกครอง การเศรษฐกิจและการศาสนา ในปัจจุบันไม่ได้ปฏิบัติภาระหน้าที่ของตนตามบทบาทอันแท้จริง การควบคุมทางสังคมเป็นไปอย่างเข้มงวด ไม่กระตุ้นให้คนปฏิบัติตามระเบียบของสังคมไม่ใ้รางวัลเด่นชัดแก่ผู้ปฏิบัติชอบและไม่ลงโทษอย่างจริงจังแก่ผู้ฝ่าฝืน เมื่อประสบกับสภาพการณ์ของโลกภายนอกที่เปลี่ยนแปลงไป สถาบันเหล่านี้ก็ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อย่างเหมาะสม สถาบันทางสังคมต่างๆ ไม่ได้สร้างรากฐานของคุณธรรมที่ลึกซึ้งให้แก่มวลสมาชิกในสังคมไทยจึงมีลักษณะที่ผิดแปลกแตกต่างจากสมัยก่อน กล่าวคือมีจิตใจสับสนขาดคุณธรรมต่างๆ ที่คนดีพึงมี เช่น ขาดความเมตตา กรุณา สังคมไทยในปัจจุบันไม่สนใจจะกระทำความดี สังคมไทยจึงเต็มไปด้วยปัญหาต่างๆ ที่ต้องเร่งรีบแก้ไข โดยที่ปัจจัยต่างๆ ในสถาบันทางสังคมมีส่วนสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคมนั้นๆ การที่จะหามาตรการวัดและแก้ไข ปัญหาพฤติกรรมสังคมในตัวบุคคลนั้นเป็นเรื่องยากลำบากมากเพราะตัวแปร ตัวประกอบมากมายสลับซับซ้อน และมองไม่เห็นชัดเจน อย่างไรก็ตาม การพัฒนาด้านจิตใจ ตลอดจน การเปลี่ยนแปลงปรับปรุงประเพณี เจตคติและค่านิยมในสังคมให้ถูกต้องเหมาะสมกันทั้งด้าน ความรู้และความคิดที่ทันสมัยให้สอดคล้องกับภาวะเศรษฐกิจและสังคมเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องกระทำ โดยการพัฒนากำลังคนให้มีศีลธรรมและคุณธรรม อันเป็นรากฐานของการเป็นพลเมืองดี มีความรับผิดชอบต่อสังคมและประเทศชาติ มีอุดมการณ์กระทำในสิ่งที่ชอบที่ควร เพื่อส่วนรวม

๒๐

ชวอน พลตรี, *มนุษย์กับสังคม*, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๑๒-๒๑๓.

อันจะเป็นส่วนหนึ่งที่จะแก้ไขและลดปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพแม้ว่าเครื่องชี้ภาวะสังคมที่มีอยู่ไม่สามารถแสดงให้เห็นเด่นชัดว่า สังคมไทยกำลังเสื่อมลง แต่จากสภาพสังคมในปัจจุบัน ก็สามารถให้เห็นสภาพความสัมพันธ์ทางศีลธรรมและคุณธรรมของคนทั่วไปในสังคมในปัจจุบัน ก็สามารถให้เห็นสภาพความสัมพันธ์ทางศีลธรรมและคุณธรรมของคนทั่วไปในสังคมได้อย่างชัดเจน จากสภาพดังกล่าวทำให้เกิดปัญหาสังคมด้านต่างๆ ขึ้นในสังคมไทย

๘.๑๓ ปัญหาสังคมไทยที่สำคัญในปัจจุบัน

ปัญหาสังคมไทย (Thai Social Problems) เป็นสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ในสังคมไทย ที่มีผลกระทบโดยตรงกับการดำรงชีวิตของประชาชนไทย สร้างความสูญเสียต่อสังคมไทยในหลายๆ ด้าน ทั้งที่เป็นปัญหาเดิมที่ยังแก้ไขไม่ได้และปัญหาใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมจึงเป็นหน้าที่ของคนไทยทุกคนช่วยกันปฏิบัติตามกรอบกติกาหรือกฎเกณฑ์ที่สังคมกำหนดไว้ รวมทั้งมีหน้าที่ที่จะต้องเร่งรัดหามาตรการมาคลี่คลายหรือแก้ไขให้เบาบางหรือให้หมดไป ปัญหาสังคมที่สำคัญในปัจจุบันมีมากแต่ที่นี้ผู้เขียนจะนำมากล่าวเฉพาะปัญหาที่สำคัญๆ ดังต่อไปนี้

๘.๑๓.๑ ปัญหายาเสพติด (Drug Problem)^{๒๑}

ปัญหายาเสพติดมีความรุนแรงมาก จำนวนผู้เสพก็มีมาก การทำลายของยาเสพติดต่อคุณภาพของคนรุนแรงมาก จะต้องใช้ยุทธศาสตร์พลังแผ่นดินจึงจะได้ผล กล่าวคือต้องให้คนทั้งชาติมาช่วยกัน ต้องให้ทุกคนรู้ว่าภัยของชาติในทุกด้านมีอยู่จริง ต้องปลูกฝังให้เกิดความเป็นชาติ ความรักความสามัคคี ตาม พ.ร.บ. ยาเสพติดให้โทษ พ.ศ.๒๕๖๕ ให้ความหมายว่า ยาต่างๆ ที่รัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุข ได้ประกาศเป็นยาเสพติดให้โทษตามบัญชีที่ได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา โดยเห็นว่า อาจทำให้ผู้เสพติดแล้วให้โทษแก่ผู้บริโภคร

ปัญหายาเสพติดเป็นปัญหาที่สำคัญประการหนึ่งของสังคมไทยในขณะนี้ ดังจะเห็นได้จากการที่เด็กวัยรุ่นตกเป็นทาสของยาเสพติดในรูปแบบต่างๆ นับตั้งแต่กัญชา จนกระทั่งเฮโรอีน

^{๒๑} สุพัตรา สุภาพ, ปัญหาสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, หน้า ๖๗-๖๘.

และมีการกระทำที่เป็นอันตรายต่อสังคม เช่น การปล้นทำร้ายผู้คนเพื่อต้องการแย่งชิงทรัพย์สินเงินทอง ไปบำบัดความต้องการยาเสพติดของตน หรือมีการตั้งกลุ่มมั่วสุมผู้ที่ติดยาเสพติดด้วยกัน คบคิดกันทำในสิ่งที่มีขอบกวดความสงบสุขของสังคม

อันที่จริงมนุษย์รู้จักใช้ยาเสพติดมานานแล้ว ยาเสพติดที่ใช้กันมากเพราะหาได้ง่ายคือ ผิ่น ในระยะแรกๆ นำมาใช้เพื่อประโยชน์ทางการแพทย์ ยาเสพติดที่ผลิตได้จากฝิ่นมีอยู่ ๒ ชนิด คือ มอร์ฟีน ซึ่งผลิตได้ เมื่อปี ค.ศ. ๑๘๐๔ ส่วนเฮโรอีน ผลิตได้เมื่อปี ค.ศ. ๑๘๙๘ โดยเฮโรอีนมีความรุนแรงมากกว่าฝิ่นหลายเท่าตัว นอกจากฝิ่นแล้วยังมียาเสพติดอย่างอื่น เช่น กัญชา โคเคน เป็นต้น

องค์การอนามัยโลก ได้ให้คำนิยามเรื่องยาเสพติดให้โทษว่า เมื่อเสพแล้วผู้เสพจะเกิดความต้องการทั้งร่างกายและจิตใจในการที่ได้เสพต่อไป โดยไม่สามารถหยุดเสพได้ จำนวนการเสภก็จะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนทำให้เกิดอันตรายต่อร่างกายและจิตใจในภายหลัง ลักษณะของผู้เสพยาเสพติด จะออกมาในรูป

๑. มีความต้องการที่รุนแรง พยายามทุกวิถีทางที่ให้ได้ยามา
๒. มีแนวโน้มจะเสพเพิ่มขึ้นไปเรื่อยๆ อาจจะออกมาในรูป กิน ฉีด ดูด
๓. ทำให้จิตใจและร่างกายต้องพึ่งยาเสพติด

ผู้ที่ติดยาเสพติด คือ เป็นพวกที่เริ่มกินยาเสพติดแล้วติด เกิดความพึงพอใจจึงเสพติดต่อกันและทำให้เกิดอาการดื้อยาขึ้น จึงจำเป็นต้องใช้ยารุนแรงขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งร่างกายและจิตใจต้องตกเป็นทาสของมัน จะเลิกก็ไม่ได้เพราะทุกข์ทรมานมากจึงต้องพึ่งยาอยู่ตลอดเวลา การพึ่งยานี้มิได้หมายความว่าผู้นั้นจะติดยาเสพติดรุนแรงตลอดไป เพราะมีบางคน que เลิกเสพแล้วมีความทุกข์ทรมานมาก แต่บางคนเมื่อเลิกแล้วไม่ได้หันกลับไปเสพอีกเลย

ปัจจุบันยาเสพติดให้โทษมีอยู่ ๑๐๐ กว่าชนิด ที่อยู่ในความควบคุมแม้ว่าสองในสามของยาเสพติดเหล่านี้จะเป็นสารสังเคราะห์ขึ้นก็ตาม แต่ยาเสพติดให้โทษที่สำคัญที่สุด ซึ่งพบได้ในลักษณะการลักลอบค้าขาย คือ ยาเสพติดที่ได้จากธรรมชาติและอนุพันธ์ของมัน

๘.๑๓.๒ ปัญหาความยากจน

ความยากจนเป็นปัญหาพื้นฐานของสังคมไทย รัฐบาลทุกยุคทุกสมัยต่างมีนโยบายแก้ไขปัญหาความยากจนในรูปแบบต่างๆ เป็นนโยบายอันดับต้นๆ เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ของสังคมไทยมีอาชีพเกษตรกรกรรม และมีฐานะยากจน แต่แล้วในสภาพของสังคมไทยในปัจจุบันคนยากจนก็ยังมีอยู่จำนวนมาก การแก้ไขปัญหาก็ยังไม่ได้อยู่ดี

ความยากจนมักจะวัดจากสภาพสังคม เศรษฐกิจ และแบบแผนของการดำเนินชีวิตของแต่ละสังคม ความยากจนอาจจะหมายถึงสภาพการดำเนินชีวิตของบุคคล ซึ่งมีรายได้ไม่เพียงพอจากรายจ่าย ไม่สามารถที่จะหาปัจจัยมาบำบัดความต้องการได้เพียงพอทั้งร่างกายและจิตใจ จนเป็นเหตุให้บุคคลนั้นมีสภาพความเป็นอยู่ต่ำกว่าระดับมาตรฐานที่สังคมวางไว้

สรุปแล้ว ความยากจน คือ สภาพของการดำรงชีวิตของบุคคล ซึ่งมีรายได้ไม่เพียงพอจากรายจ่าย และไม่สามารถจะบำบัดความต้องการทั้งร่างกายและจิตใจ จนเป็นเหตุให้บุคคลนั้นมีสภาพความเป็นอยู่ต่ำกว่ามาตรฐานที่สังคมวางไว้

๑) สาเหตุของปัญหาความยากจน มีดังนี้

๑.๑) **เจ็บป่วย** อันเนื่องมาจากสาเหตุใดก็ตามทำให้ไม่สามารถ ประกอบอาชีพได้หรือประกอบอาชีพได้ไม่สม่ำเสมอ และต้องมีรายได้พิเศษเป็นค่ารักษาพยาบาล

๑.๒) **สภาพของอุตสาหกรรม** เช่น เกิดการผล่งงานในโรงงานอุตสาหกรรม เพราะคนงานต้องขาดรายได้ประจำวันที่ควรไป หรืออุบัติเหตุที่เกิดจากอุตสาหกรรมทำให้พิการหรือรายได้ลดลง ทำให้ฐานะของคนงานยากจนลง ผลก็คือมีแนวโน้มที่จะทำให้ครอบครัวแตกแยกและทำให้สมาชิกในครอบครัวเกิดความเครียด

๑.๓) **พิการร่างกายและจิตใจ** เช่น กรณีบุคคลทุพพลภาพหรือพิการ พวกที่มีความเฉื่อยชา ทางสมอง IQ ต่ำ ภาวะอารมณ์ผิดปกติ ฯลฯ เป็นสาเหตุที่ทำให้คนบางคนไม่อาจจะประกอบอาชีพการงานได้ จึงทำให้ยากจน

๑.๔) **ภัยธรรมชาติและโรคระบาด** มีผลอย่างมากแก่บุคคลที่ทำงานด้านเกษตรกรรม เช่น อากาศแห้งแล้ง ทำให้พืชผลที่ปลูกไว้ล้มตายหมด หรือปลูกไม่ขึ้น หรือเกิดโรคระบาดทำให้สัตว์เลี้ยงตายหมด จนทำให้ชาวเกษตรกรรมมีหนี้สินล้นพ้นตัว

๑.๕) **ชราภาพ** คนเราเมื่ออย่างเข้าสู่วัยชรา ก็จะถูกปลดออกจากงาน รายได้ของคนชราจึงขาดหายไป แม้จะมีสิ่งทดแทน ก็อาจจะไม่เพียงพอ จึงทำให้เกิดความยากจน

๑.๖) **ว่างงาน** การว่างงานเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ครอบครัว ขาดรายได้ และทำให้ยากจนลง บางครั้งหัวหน้าครอบครัวก็อาจจะต้องทิ้งครอบครัวไปเพื่อไปหางานทำที่อื่น บางทีอาจจะกลับมาเลยก็มี จึงทำให้เกิดปัญหาความยากจนขึ้น

๑.๗) **การศึกษาต่ำ** ทำให้ไม่สามารถยกระดับฐานะของตนได้ จึงต้องรับงานที่มีรายได้น้อย เพราะตนเองขาดความรู้ เช่น ปัญหาของพวกที่ต้องออกจากโรงเรียนกลางคัน เพื่อไปทำงานเลี้ยงชีพ ยิ่งพอมีครอบครัว รายได้ยิ่งไม่เพียงพอมากขึ้น และมีผลไปถึงลูกๆ เช่น อาจจะมีอาหารไม่ถูกลักษณะ หรือไม่ได้รับการศึกษาสูงเพราะขาดเงินที่จะเลี้ยงดู

๒) ผลของความยากจน ความยากจน มีอิทธิพลต่อบุคคลและสังคม ดังต่อไปนี้

๒.๑) เป็นภาระของสังคม คนยากจนมักตกเป็นหน้าที่ของสังคม ทำให้ลดระดับความเจริญก้าวหน้าของประเทศ

๒.๒) ผลต่อตัวบุคคลและครอบครัว ทำให้เกิดปัญหาทางอารมณ์ เช่น น้อยเนื้อต่ำใจ อิจฉา หวาดระแวง มองโลกในแง่ร้าย ไม่ชอบแข่งขัน ปล่อยให้เป็นตามชะตา เรียกว่าเกิดปัญหาสุขภาพจิต ซึ่งมีผลต่อบุคลิกภาพด้วย ตลอดจนทำให้ไม่สามารถที่จะให้มีการศึกษาและการอุปโภคบริโภคแก่ครอบครัวเท่าที่ควร ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อความเจริญก้าวหน้าของบุคคลและสังคม

๒.๓) ก่อให้เกิดความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ประเทศใดมีคนยากจนมากๆ ผลกระทบกระเทือนจะมีมาก เพราะต้องประสบปัญหาเกี่ยวกับการจัดความยากจน ซึ่งอาจเป็นอุปสรรคในการพัฒนาประเทศ

๓) วิธีป้องกันและแก้ไขปัญหาความยากจน

๓.๑) ด้านเศรษฐกิจ ให้เงินทุนเกษตรกรกู้ยืมในอัตราดอกเบี้ยต่ำ เพื่อใช้เป็นทุนปลูกพืชผลสำหรับผู้ที่ยากจนหรือให้ความช่วยเหลือด้านอื่นๆ ที่มีความเดือดร้อนและมีความจำเป็นต้องการครองชีพ

๓.๒) ด้านสุขภาพ ให้การรักษาพยาบาลฟรีแก่ผู้ยากจนทุกคน เป็นการคุ้มครองป้องกันภัยในเรื่องสุขภาพพลานามัย

๓.๓) ด้านการศึกษา ให้คนยากจนมีการศึกษาฟรีจนถึง ม.๖ และหากเด็กไม่อาจจะศึกษาต่อได้ด้วยเหตุใดก็ตามให้มีการฝึกอาชีพตามที่ถนัด เพื่อจะได้มีรายได้เลี้ยงตัวเองและครอบครัว

๓.๔) อาชีพ มีบางคนกล่าวว่า ถ้ามีงานให้คนทำทุกคนจะไม่มีใครอดอยาก การทำงานมีคุณค่าในตัวของมันเอง คนขยันหมั่นเพียรจะได้รับปัจจัย ๔ ในการดำรงชีวิต แต่สังคมปัจจุบันเป็นสังคมที่ต้องต่อสู้และแข่งขันกันมาก ถ้าสังคมไม่ช่วยเหลือบ้างคนยากจนคงจะพัฒนาได้ยาก

๓.๕) ด้านภาษี ควรใช้กฎหมายเก็บภาษีคนร่ำรวยและคนชั้นกลางมากขึ้น เพื่อใช้พัฒนาคนจน เพื่อให้ความแตกต่างระหว่างคนจนกับคนรวยลดน้อยลง เช่น จัดเก็บภาษีรายได้ที่ดิน ท่องเที่ยว เป็นต้น

๓.๖) การวางแผนครอบครัว เพื่อเป็นชะลอการเกิดเพื่อมิให้สมาชิกครอบครัวเกิดมากเกินไปเพราะการมีลูกมากจะทำให้ยากจนลง เนื่องจากรายได้คงเดิมหรือเพิ่มขึ้นหรือลดลง แต่รายจ่ายเพิ่มมากกว่ารายได้ โดยเฉพาะในหมู่คนยากจน

๓.๗) การป้องกันอุบัติเหตุต่างๆ เช่น รถยนต์ หรือในโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ เราจะพบว่าจำนวนผู้เสียชีวิตด้วยอุบัติเหตุในปีหนึ่งๆ มีจำนวนไม่น้อย โดยเฉพาะในที่เสี่ยงภัย เช่น โรงงานเครื่องกระป๋อง โรงงานก่อสร้าง เป็นต้น

๓.๘) การประกันความมั่นคงทางด้านสังคม (Social Security) โดยออกมาในรูปแบบ การประกันสังคม (Social Insurance) การประชาสงเคราะห์ (Public assistance) รวมถึงการพัฒนาท้องถิ่นด้วย

๘.๑๓.๓ ปัญหาคอร์รัปชัน (Corruption)

คำว่า **คอร์รัปชัน** มีท่านผู้รู้ให้ความหมายไว้หลายประการ เช่น Webster's Seventh New Collegiate Dictionary อธิบายคำคอร์รัปชันไว้ว่า^{๒๒}

- ๑) เป็นการกระทำที่ขัดต่อความซื่อสัตย์ คุณธรรม ความดี หรือศีลธรรม
- ๒) เป็นการกระทำผิดทำนองคลองธรรม กฎเกณฑ์ หรือกฎหมาย เนื่องจากที่มาจากการให้สินบนหรืออามิสสินจ้างนานาประการ
- ๓) เป็นการกระทำที่ถือว่าไม่บริสุทธิ์หรือไม่เหมาะสมเปลื้อง ณ นคร กล่าวว่าคอร์รัปชันเป็นการฉ้อราษฎร์บังหลวง คดโกง ทุจริตอย่างกว้างขวาง ส่วนมากใช้ในเรื่องทุจริตและไม่ซื่อตรงต่อหน้าที่ในวงราชการ

อุทัย หิรัญโต ให้ความหมายคำคอร์รัปชันไว้ว่า ในภาษาจีน เรียกว่า “ตันวุ” (tan wu) แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า greedy impurity คือ ความละโมภอยากได้ในทางที่ไม่บริสุทธิ์ ญี่ปุ่น เรียกว่า “โกโซกุ” (oshoku) ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า dirty job หรืองาสกปรก ปากีสถานเรียกว่า “อุปเปอร์กี แอดมานี” (operki admani) แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า income from above หรือรายได้จากเบื้องบน

^{๒๒} สุพัตรา สุภาพ, ปัญหาสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, หน้า ๑๑๓.

จากคำจำกัดความต่างๆ ที่กล่าวมา สรุปได้ว่า คอร์รัปชันเป็นการกระทำที่ไม่สุจริต โดยใช้หรืออาศัยตำแหน่งหน้าที่ อิทธิพล และอำนาจที่ตนมีอยู่เพื่อผลประโยชน์ของตนเอง รวมตลอดถึงการเลือกที่รักมักที่ชัง การสนิทสนมฉันทิพิน้อง กินสินบน ฉ้อราษฎร์บังหลวง การใช้ระบบอุปถัมภ์และความอยุติธรรมอื่นๆ ที่ข้าราชการหรือบุคคลอื่นใดใช้เป็นเครื่องมือในการลิดลอนความเป็นธรรมและความถูกต้องตามกฎหมายของสังคม

๑) สาเหตุของคอร์รัปชัน มีสาเหตุดังต่อไปนี้

๑. แรงจูงใจและโอกาส
๒. ความจำเป็นทางเศรษฐกิจ
๓. ความผันผวนและการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง
๔. สภาพแวดล้อมทางการเมืองและวัฒนธรรม
๕. การบริหารงานที่ขาดประสิทธิภาพ
๖. กฎหมายมีช่องว่างหรือมีข้อบกพร่อง
๗. การมีตำแหน่งเอื้อต่อการกระทำผิด
๘. ประชาชนยินยอมพร้อมใจหรือความไม่เข้าใจของประชาชน
๙. อิทธิพลของหญิง อาจเป็นภรรยาของผู้มีตำแหน่งสูงในวงราชการ
๑๐. ขาดมาตรฐานการลงโทษการคอร์รัปชันอย่างเด็ดขาด

๒) ผลของการคอร์รัปชัน มีดังนี้

๑. ทำให้ชาติเสื่อมเสียชื่อเสียง
๒. เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา
๓. ก่อให้เกิดความแตกแยกและความไม่ยุติธรรมในสังคม
๔. ทำให้ประชาชนขาดศรัทธาในข้าราชการ
๕. ในหมู่ข้าราชการก็เกิดระบบทำงานแบบขอไปที
๖. ทรัพยากรของรัฐถูกนำไปใช้เพื่อเป็นประโยชน์ของบุคคลบางคนที่คิดเอาประโยชน์

ตัวเป็นสำคัญ

๗. การนำไปเป็นข้ออ้างของฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาล

๓) การป้องกันและปราบปรามคอร์รัปชัน มีดังนี้

๑. ออกกฎหมายเพื่อป้องกันและปราบปราม
๒. วางมาตรการป้องกัน

๓. ให้การศึกษาและพัฒนาจิตใจแก่ประชาชนและข้าราชการ
๔. ผู้นำบริหารทำตัวเป็นแบบอย่าง
๕. ประชาชนและสื่อสารมวลชนไม่เพิกเฉยต่อคอร์รัปชัน
๖. ปรับปรุงระบบการเมืองให้เข้มแข็ง
๗. ใช้มาตรการลงโทษอย่างรุนแรงแก่ข้าราชการและประชาชนผู้คอร์รัปชัน
๘. เพิ่มค่าครองชีพของข้าราชการให้สูงขึ้นพอกับภาวะค่าครองชีพในปัจจุบัน

ดังที่กล่าวมาข้างต้นนั้นว่า ปัญหาสังคมไทยมีมากมาย และมีผลกระทบต่อสังคมและสร้างความเสียหายต่อประเทศชาติในหลายๆ ด้าน ที่ยังไม่ได้กล่าวถึงก็มี

๑. ปัญหาโรคเอดส์
 ๒. ปัญหาวัยรุ่น
 ๓. ปัญหาค่านิยมและจริยธรรม
 ๔. ปัญหาการว่างงาน
 ๕. ปัญหาการหย่าร้าง
 ๖. ปัญหาการกระทำผิดของเด็กและเยาวชน
 ๗. ปัญหาอาชญากรรม
 ๘. ปัญหาโสเภณี
 ๙. ปัญหาพิษสุราเรื้อรัง
 ๑๐. ปัญหากลุ่มผลประโยชน์และกลุ่มอิทธิพล
 ๑๑. ปัญหาชุมชนเมืองและชนบท
 ๑๒. ปัญหาสังคมที่กระทบกระเทือนต่อความมั่นคงของชาติ
 ๑๓. ปัญหามลพิษทางสภาวะแวดล้อม
 ๑๔. ปัญหาประชากร
 ๑๕. ปัญหาอัตวินิบาตกรรม
 ๑๖. ปัญหาค่าครองชีพสูง-ค่าจ้างแรงงานต่ำ ไม่สมดุลระหว่างรายได้กับรายจ่าย
 ๑๗. ปัญหาอาชญากรรม รวมทั้งปัญหายาเสพติดและปัญหาการกระทำผิดของเด็ก
- วัยรุ่น
๑๘. ปัญหาความไม่เป็นธรรมในสังคม
 ๑๙. ปัญหาความขัดแย้งในสังคม

จากข้อมูลสวนดุสิตโพล “ปัญหาสังคมที่ต้องเร่งแก้ไขในทรศณะประชาชน” ซึ่งเผยแพร่เอกสารในวันอาทิตย์ที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๕๘^{๒๓} ที่ระบุว่า ปัญหาสังคมเป็นปัญหาเร่งด่วนที่มีการกล่าวขวัญกันและมีการวิพากษ์วิจารณ์ตลอดเวลาว่าสังคมไทยถึงยุควิกฤตเพราะปัญหารุมเร้าตลอดเวลาจนกลายเป็นกระแสวิพากษ์วิจารณ์ที่นายเกษ ทักษิณ ชินวัตร ต้องออกมาพุดจาและสั่งการให้ดำเนินการ “สวนดุสิตโพล” มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต จึงได้สอบถามความคิดเห็นของประชาชนทุกสาขาอาชีพใน ๑๕ จังหวัดที่เป็นตัวแทนทุกภูมิภาคทั่วประเทศ จำนวนทั้งสิ้น ๓,๑๗๙ คน โดยสำรวจระหว่างวันที่ ๒๒-๒๘ สิงหาคม ๒๕๕๘ สรุปผลดังนี้

๑. “ปัญหาสังคมไทย” ที่ต้องเร่งแก้ไขโดยเร่งด่วน

อันดับที่ ๑ ปัญหาเด็กและเยาวชนที่มีว่สุมอบายมุข ๓๔.๘๖ %

อันดับที่ ๒ ปัญหาการประพตติผิดทางเพศ/ขายตัว/ข่มขืน/สื่อลามก ๒๖.๙๓%

อันดับที่ ๓ ปัญหาความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน/โจรผู้ร้าย ๑๓.๑๘%

อันดับที่ ๔ ปัญหาการล่อลวงเด็กและเยาวชน ๑๑.๒๐%

อันดับที่ ๕ ปัญหาความเครียด/ฆ่าตัวตาย ๙.๘๑ %

อื่นๆ เช่น ปัญหาการมอมเมาด้วยร้านเกม ตู้เกม การทะเลาะวิวาทของนักเรียนนักศึกษา ปัญหายาเสพติด ฯลฯ ๔.๐๑ %

๒. ทำไม ปัญหาสังคมไทยจึงแก้ไขยาก

อันดับที่ ๑ เจ้าหน้าที่ปล่อยปละละเลย/ไม่แก้ไขอย่างจริงจัง/ทำแบบไฟไหม้ฟาง ๓๖.๔๐%

อันดับที่ ๒ มีผู้อิทธิพลหนุนหลัง/เจ้าหน้าที่มีส่วนได้เสีย ๒๘.๐๖ %

อันดับที่ ๓ การไม่เข้มงวดในการใช้กฎหมาย ๑๖.๐๔ %

อันดับที่ ๔ ศีลธรรมเสื่อมโทรม/ผู้คนขาดจิตสำนึก/คนเห็นแก่ตัว/สังคมอ่อนแอ ๑๑.๒๙%

อันดับที่ ๕ ความยากจน/แร้นแค้น/ความอดอยาก ๘.๒๑ %

^{๒๓} สวนดุสิตโพล, ปัญหาสังคมที่ต้องเร่งแก้ไขในทรศณะประชาชน, ๒๘ สิงหาคม ๒๕๕๘.

๓. การแก้ปัญหาสังคมอย่างเป็นรูปธรรมอย่างไร? จึงจะสำเร็จ

- อันดับที่ ๑ นายกษ ทักษิณ ต้องมาสั่งการด้วยตนเอง ๕๒.๑๕ %
- อันดับที่ ๒ โยกย้าย/ถอดถอนเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องที่ละเลยการปฏิบัติหน้าที่/และ
ลงโทษอย่างเด็ดขาด ๒๑.๕๒ %
- อันดับที่ ๓ ชุตราภอนโคเน/ปราบปรามผู้มีอิทธิพลอย่างจริงจัง ๑๐.๐๗ %
- อันดับที่ ๔ จัดการแก้ปัญหาสังคมให้เป็นวาระแห่งชาติที่ถูกฝ่ายต้องช่วยกัน ๙.๗๘ %
- อันดับที่ ๕ ต้องทำอย่างต่อเนื่องครบวงจร/อย่าทำแบบไฟไหม้ฟาง ๖.๔๘ %

๘.๑๔ การวิเคราะห์ปัญหาสังคมไทย

การวิเคราะห์ปัญหาสังคม เป็นการพิจารณาข้อมูลให้เห็นถึงสภาพของปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อนำไปสู่การแก้ไข ซึ่งต้องประกอบไปด้วยโครงสร้างที่เป็นค่านิยม สาเหตุของปัญหาที่กล่าวถึง สภาพที่เป็นหลักการทั่วไปทางสังคมวิทยาที่เกี่ยวกับปัญหาสังคมนั้นๆ และแนวทางแก้ไขซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการวิเคราะห์ ดังนั้น การวิเคราะห์ปัญหาสังคมไทย สามารถแยกวิเคราะห์ได้ ๒ แนวทาง^{๒๔} ดังต่อไปนี้

๘.๑๔.๑ การวิเคราะห์ตามแนวสังคมวิทยา

เมื่อกกล่าวถึงสาเหตุของปัญหาแล้ว สามารถวิเคราะห์ได้จากสาเหตุ ๒ ประการ ได้แก่

- ๑) สาเหตุจากตัวบุคคล ได้แก่ ความบกพร่องทางร่างกาย สติปัญญา อารมณ์และจิตใจ ของบุคคลในสังคม ซึ่งเกินพอดีพอควร
- ๒) สาเหตุจากสังคม ได้แก่ ความบกพร่องในระบบสังคมอันประกอบด้วยสถาบันสังคม ต่างๆ คือ

๒.๑) **สถาบันครอบครัว** ซึ่งเป็นสถาบันสังคมแห่งแรกและสำคัญที่สุด ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวย่อมมีอยู่อย่างใกล้ชิดในฐานะพ่อ แม่ และลูก พ่อแม่มีความสำคัญต่อการอบรมสั่งสอนเด็กที่เติบโตเป็นผู้ใหญ่ในวันหน้า เพราะเป็นสิ่งแวดล้อมที่ใกล้ชิดที่สุด ถ้าพ่อ

^{๒๔} ขบวนการ พลตรี, มนุษย์กับสังคม, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๑๔-๑๑๗.

แม่เป็นสิ่งแวดล้อมที่ดี เด็กก็จะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ดีในวันหน้า ในทางตรงกันข้าม เด็กอาจผิดหวังและไม่ได้พัฒนาตนไปในทางที่ดีที่ควรจะเป็น พ่อแม่เป็นบุคคลแรกที่เสริมสร้างสุขภาพกายและใจแก่เด็ก ด้วยอารมณ์ที่ปลุกฝังลงในจิตใจ เด็กย่อมอยู่ภายใต้อิทธิพลของความคิดจิตใจของผู้ใหญ่ในครอบครัว โดยเฉพาะด้านคุณธรรมทัศนคติ หรือแนวทางที่เด็กเลือกเป็นหลักในการปฏิบัติ ปัจจุบันครอบครัวไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อย่างเหมาะสม ทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และสังคมที่เต็มไปด้วยการแข่งขัน เพื่อความอยู่รอด ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างพ่อแม่และลูก ต่างคนมีภารกิจที่จะต้องกระทำเพิ่มมากขึ้นที่ทำให้ทุกคนต่างใช้เวลาและความคิดแสวงหาความสุขของตน สถาบันครอบครัวจึงทำหน้าที่บกพร่อง สมาชิกของครอบครัวต่างปรารถนาจะปลดปล่อยภาระของตนเท่านั้น โอกาสหรือเวลาของการอยู่พร้อมหน้าและเอาใจใส่กันและกันของสมาชิกของครอบครัวมีน้อย ทำให้ขาดความอบอุ่นภายในบ้าน ปัญหาการแตกร้างของผู้ใหญ่และการถูกทอดทิ้งของลูกก็มักจะตามมา

๒.๒) สถาบันการศึกษา ได้แก่ โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย โดยทั่วไป โรงเรียนจะมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการเสริมสร้างลักษณะนิสัยและพัฒนาบุคลิกภาพของเด็กได้มาก เพราะเป็นสถานที่ที่เด็กได้มีโอกาสสัมผัสกับหมู่คนกลุ่มเดียวกันก็ได้รับความรู้ทางวิชาการ ศิลปธรรม จริยธรรม หรือความประพฤติ สถาบันนี้มีความสำคัญมากพอๆ กับสถาบันครอบครัว สมัยก่อนความสัมพันธ์ระหว่างครูและนักเรียนเป็นไปอย่างใกล้ชิด สามารถที่จะดูแลเด็กนักเรียนได้อย่างทั่วถึง ปัจจุบันนักเรียนได้เพิ่มจำนวนมากขึ้น ทำให้ที่เรียนไม่พอครูมีปัญหาของตัวเองในการดำรงชีพในสังคมที่เปลี่ยนแปลง ไม่ได้ประพฤติปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดี ส่วนนักเรียนก็ขาดความรักความอบอุ่นจากครู จากความเคารพนับถือครูอาจารย์ และหย่อนในศีลธรรมและจริยธรรม อีกทั้งระบบการศึกษาไทยไม่ได้สร้างค่านิยมทางวัฒนธรรมประเพณีไทยอันดีงาม ทำให้เกิดช่องว่างทางวัฒนธรรม วัฒนธรรมต่างชาติจึงเข้ามาแทนที่อย่างรวดเร็ว

๒.๓) สถาบันการเมืองการปกครอง ได้แก่ การควบคุมทางสังคม การมีระเบียบวินัย การเมืองการปกครองของไทยมีลักษณะยึดถือตัวบุคคลมากกว่าหลักการ การอาศัยอำนาจบารมีของบุคคลและถือว่าข้าราชการเป็นผู้มีอำนาจราชศักดิ์ การรวมอำนาจการบริหารไว้ในส่วนกลางอันเป็นอุปสรรคประการหนึ่งของการปกครองระบอบประชาธิปไตย และเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศชาติโดยส่วนรวม ในทางการเมืองมีจุดอ่อนหลายประการ เช่น การเมืองส่วนใหญ่ใช้อิทธิพลทางการเมืองคุ้มครองผลประโยชน์และเสถียรภาพ มีการเปลี่ยนแปลง

รัฐบาลย่อยๆ ข้าราชการซึ่งเป็นตัวจักรสำคัญก็มีปัญหามากมาย เช่นข้าราชการขาดอุดมการณ์ ระบบราชการไม่เอื้ออำนวยให้ข้าราชการมุ่งทำความดี และสร้างความเจริญก้าวหน้าแก่ส่วนรวม บางกรณีปฏิบัติงานล่าช้าและไม่สามารถเข้าถึงประชาชน และบางรายมีการกดขี่ข่มเหงประชาชนและทุจริตต่อหน้าที่ เป็นต้น ปัจจุบันมีพฤติกรรมที่จะละเมิดกฎหมายบ้านเมืองเพิ่มขึ้น ทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากสังคมไทยในปัจจุบันได้ย่ำถึง ลาก ยศ สรรเสริญและความสำเร็จทางวัตถุเป็นจุดหมายปลายทางเชิงวัฒนธรรม ผู้คนจึงพยายามดิ้นรนแสวงหาเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งเหล่านี้เพื่อตัวเอง โดยไม่คำนึงถึงความผิดชอบชั่วดี และผลกระทบต่อส่วนรวมแต่อย่างไร

๒.๔) สถาบันทางศาสนา เป็นเรื่องของจิตใจและอารมณ์ ซึ่งสามารถจูงใจหรือผูกใจสมาธิในสังคมไว้ได้ แต่ละศาสนามีจุดหมายอย่างเดียวกัน คือสอนคนให้เป็นคนดี ให้คนเข้ากับสังคมหรือเสียสละเพื่อสังคมให้มีที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจให้มีความสงบและสามัคคีกัน เช่น พุทธศาสนา สมัยก่อนวัดมีบทบาทสำคัญเป็นศูนย์กลางของชุมชนถ่ายทอดบรมสั่งสอนในด้านต่างๆ และปลูกฝังคุณธรรมให้แก่ประชาชน แต่ปัจจุบันปรากฏว่า บทบาทของวัดและพระสงฆ์ได้เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากขาดการปรับปรุงและพัฒนาให้ทันต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง สถาบันทางศาสนาทุกศาสนามีจุดเสื่อม เช่น นักบวช หรือผู้นำศาสนา ซึ่งเป็นกลไกสำคัญยิ่งประพฤติปฏิบัติไม่เหมาะสม ไม่เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ประชาชนทั่วไป ไม่รู้ความหมายทางศาสนาที่แท้จริงและไม่ยึดถือพระธรรมอันเป็นแนวทางที่ดั่งามในการดำเนินชีวิตประจำวัน ทำให้ประชาชนเสื่อมศรัทธาขาดความเลื่อมใสตลอดทั้งองค์กรของศาสนาก็ได้ปรับตัวให้เข้ากับสภาพที่เปลี่ยนแปลงไปของสังคม ทำให้ขาดการปรับปรุงเทคนิคการถ่ายทอดทางศาสนาและขาดการส่งเสริมให้มีการศึกษาเพื่อประยุกต์หลักศาสนามาใช้ในชีวิตประจำวัน

๒.๕) สถาบันทางเศรษฐกิจ ทำหน้าที่ในการตอบสนองความต้องการของบุคคลอย่างน้อยในเรื่องปัจจัยสี่ อันได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ปัจจุบันไม่สามารถเอื้ออำนวยประโยชน์แก่บุคคลในสังคมอย่างมีประสิทธิภาพได้เพราะสถาบันทางเศรษฐกิจของไทยมีลักษณะการค้าเสรีเกินขอบเขตทำให้อำนาจทางเศรษฐกิจตกอยู่กับคนบางกลุ่ม และการค้าขายกับต่างประเทศก็เป็นไปอย่างเสรีอันก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรม และยังสร้างอุปนิสัยฟุ้งเฟ้อขึ้นในสังคมไทย กล่าวคือ ผู้ประกอบการได้ดำเนินการในลักษณะมือใครยาวสาวได้สาวเอา เป็นเหตุให้การใช้ทรัพยากรเป็นไปอย่างไม่คุ้มค่า มีการผูกขาดการผลิต การกักตุนสินค้า การปลอมแปลงสินค้าทั้งคุณภาพและปริมาณ โดยไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของประชาชน ทำให้ค่าครองชีพสูงขึ้นอย่างรวดเร็วไม่สมดุลกับรายได้ มีการส่งสินค้าที่ไม่จำเป็นและเหมาะสมกับ

สภาพสังคมเข้ามาอย่างไม่จำกัด ประกอบกับการโฆษณาชวนเชื่ออย่างไม่มีขอบเขต ทำให้ค่านิยมและทัศนคติต่างๆ เปลี่ยนแปลงทิศทางไปจากเดิม จะเป็นว่าประชาชนเป็นจำนวนไม่น้อยใช้จ่าย ดำรงชีพอย่างฟุ่มเฟือย โดยมีได้ค่านึงถึงฐานะหรือรายได้ของตนเองและของประเทศชาติ มีความนิยมใช้ของต่างประเทศสินค้าต่างประเทศประเภทฟุ่มเฟือย จึงหาได้อย่างมากมายในประเทศไทย และเป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้ประเทศไทยขาดดุลการค้าเป็นจำนวนสูงซึ่งกระทบกระเทือนความมั่นคงทางเศรษฐกิจอย่างยิ่ง

๒.๖) **สื่อมวลชน** ได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์และสิ่งตีพิมพ์ต่างๆ หน้าทีของสื่อมวลชน คือ ผู้เสนอข่าวให้ความรู้และความบันเทิง และเป็นโรงเรียนของประชาชนที่เรียนได้ไม่รู้จบ บทบาทของสื่อมวลชนที่เกี่ยวข้องกับการปลูกฝังความคิดจิตใจนั้นสำคัญมาก โดยเฉพาะในเรื่องการสร้างค่านิยมให้แก่ประชาชน สื่อมวลชนของสังคมไทยส่วนใหญ่ไม่ได้ทำหน้าที่อย่างดี และมีได้ค่านึงถึงผลเสียหายทางสังคม มุ่งแต่การค้าหากำไรและผลประโยชน์ให้แก่ตัวเองและคนกลุ่มน้อย มีการเสนอข่าวโดยไม่คำนึงถึง ผลกระทบต่อสังคมเช่น การเสนอข่าวอาชญากรรมทางเพศ และเรื่องทางเพศสัมพันธ์อย่างประเจิดประเจ้อให้เด็กเห็นตามหน้าหนังสือพิมพ์ รวมทั้งหนังสือพิมพ์หลายฉบับมีการแพร่ภาพและคอลัมน์ที่ยั่วยุกามารมณ์เสนอข่าวการประพาศิตศีลธรรมในทำนองที่สนุกสนานตื่นเต้น ชาวสังคมที่สร้างความฟุ้งเฟ้อเท่อเหิมและชื่นชมในค่านิยมของประเทศตะวันตกที่ไม่พึงปรารถนา เป็นการสร้างทัศนคติที่ผิดพลาดและให้ประชาชนเสี่ยงต่อการประพาศิตได้ง่าย เป็นการปลูกฝังมอมเมาค่านิยมที่เป็นพิษเป็นภัยทางจิตใจแก่เยาวชน

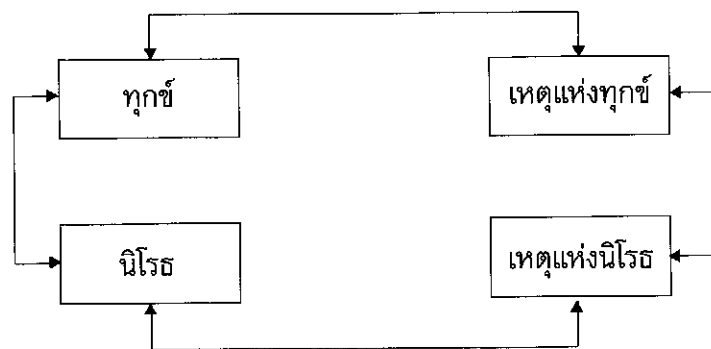
๘.๑๔.๒ การวิเคราะห์ตามแนวพุทธศาสตร์

พระพุทธเจ้าได้แสดงหลักอริยสัจ ๔ เป็นครั้งแรกในพระธรรมเทศนาที่ชื่อว่า ธัมมจักกัปปวัตตนสูตรแต่พระภิกษุ เบญจวัคคีย์ อันเป็นผลให้พระโกณฑัญญะได้บรรลุโสดาปัตติผลเป็นพระสาวกองค์แรกของพระพุทธองค์ และวันที่ทรงแสดงพระธรรมเทศนานี้ในประเทศไทย ถือว่าเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา อีกวันหนึ่งคือวันอาสาฬหบูชา

อริยสัจ ๔ ประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค หลักการของอริยสัจ ๔ ก็คือ “สิ่งทั้งปวงที่เกิดขึ้นได้จะต้องมีสาเหตุ” หมายความว่า “สิ่งทั้งปวง” เป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญและดำเนินไปอยู่ “สิ่งทั้งปวง” นี้มิได้เกิดขึ้นมาลอยๆ โดยไม่มีสาเหตุให้เกิด มันต้องมีสาเหตุที่สมดุลงัน มันจึงจะเกิดขึ้นนั่นคือ หลักการของ “ทุกข์” และ “สมุทัย”

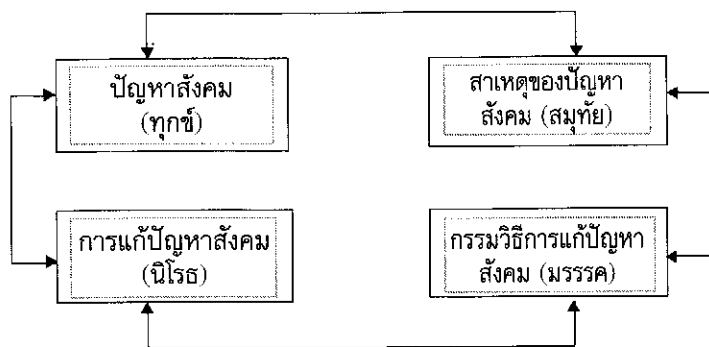
เมื่อได้ยอมรับแล้วว่า “สิ่งทั้งปวง” จะต้องเกิดมาจากเหตุปัจจัยที่สมมูลกัน ก็ละเว้นไม่ได้ที่จะต้องยอมรับในหลักการที่ต่อเนื่องจาก “นิโรธ” และ “มรรค” ที่ว่าทั้งปวงนั้นสามารถที่จะไม่ให้เกิดขึ้นแล้วหรือปรากฏขึ้นแล้วก็สามารถ “ขจัด” ได้ นั่นคือ เมื่อมันเกิดได้มันก็ต้องดับได้เหมือนกันเพราะเป็นสิ่งคู่กัน และทำนองเดียวกัน พุทธศาสนาก็สอนเน้นวิธีการ “ขจัด” ปัญหาได้แน่นอน ในที่นี้เราใช้คำว่า “มรรค” ซึ่งตรงกับคำว่า หนทาง วิธีการ หรืออาจใช้คำว่า ระเบียบวิธีก็น่าจะได้^{๒๕}

แผนภาพ ความสัมพันธ์แห่งเหตุ และผลในหลักอริยสัจ ๔

พิจารณาจากหลักการของอริยสัจ ๔ ดังกล่าวแล้ว หากนำเอาหลักการนี้มาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหาสังคมน่าจะเป็นดังนี้

แผนภาพ ความสัมพันธ์แห่งปัญหาสังคม (ผล) กับสาเหตุของปัญหาสังคม (เหตุ) และการแก้ปัญหาสังคม (ผล) และกรรมวิธีการแก้ปัญหาสังคม (เหตุ) ตามนัยแห่งอริยสัจ ๔

^{๒๕} วราคม ทีสุกะ, อ้างถึงใน ขบวนการ พลตรี, มนุษย์กับสังคม, หน้า ๑๑๖-๑๑๗.

กล่าวโดยสรุป ถ้าเรายอมรับและเชื่อมั่นในหลักการที่ว่าปัญหาในสังคมมิได้เกิดขึ้นเอง โดยธรรมชาติปัญหาต้องมีสาเหตุให้เกิด และยอมรับและเชื่อในหลักการต่อไปว่า ปัญหาสังคมเหล่านั้นต้องแก้ไขได้ เราก็ควรที่จะต้องยอมรับและเชื่อในหลักการที่ว่าพุทธธรรมของพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะการเน้นในเรื่องความสัมพันธ์แห่งเหตุผล ก็จะสามารถนำมาประยุกต์เพื่อแก้ปัญหาสังคมได้อย่างแน่นอน ข้อสำคัญ จะต้องไม่คิดว่าพุทธธรรมนั้นอยู่สูงเกินกว่าที่จะนำมาคลุกเคล้ากับชีวิตและสังคม ยาแก้ไขแก้ปวดหัวตัวร้อน โดยธรรมชาติมันมีคุณสมบัติในการแก้ปวดหัวตัวร้อน แต่ถ้าไม่ได้นำมารับประทานเวลาเป็นไข้และปวดหัวตัวร้อน ยาก็ยังเป็นเพียงตัวยาท่านั้นฉนั้นใด พุทธธรรมก็ทำนองเดียวกัน ถ้าไม่มีการนำไปใช้ให้เหมาะสมกับโรค คือปัญหาสังคม พุทธธรรมก็ไม่มีประโยชน์อะไร ฉะนั้น

สรุปท้ายบท

ปัญหาสังคมเกิดขึ้นในสังคมต่างๆ มานานแล้ว แต่มนุษย์ไม่ทราบว่าจะแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นอย่างไรดี จึงใช้วิธีการในการแก้ปัญหาต่างๆ กันไป เช่น โดยอาศัยอำนาจเหนือธรรมชาติช่วยแก้ปัญหา โดยอาศัยหลักการทางวิทยาศาสตร์ใช้ในการวิเคราะห์เพื่อหาสาเหตุแห่งปัญหา และเมื่อพบแล้วก็ขจัดเหตุแห่งปัญหานั้นๆ ปัญหานั้นๆ ก็จะถูกแก้ไขให้หมดไป แต่บางพวกบางสังคมอาจถือหลักการความเชื่อที่ว่าปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นผลจากการลงโทษของพระเจ้า หรือเป็นพรหมลิขิตก็มี ในส่วนของพระพุทธเจ้า พระองค์ได้อาศัยหลักแห่งเหตุผลในการแก้ไขปัญหามนุษย์และปัญหาสังคม ดังจะพบหลักปรัชญาที่พระพุทธองค์ทรงสอน คือ “ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นย่อมมีเหตุ และถ้าขจัดเหตุสิ่งนั้นก็ไม่เกิด” และดังพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า

“เย ธมมา เหตุปทุภาวา เตสํ เหตุํ ตถาคโต
เตสญจ โย นิโรธो จ เอวาทิ มหาสมโณ”

ดังนั้น การศึกษาปัญหาสังคมมีความจำเป็นและสำคัญอย่างมาก นับตั้งแต่ความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของปัญหาสังคม ลักษณะและประเภทของปัญหาสังคม การมีทัศนคติต่อปัญหาสังคม ทฤษฎีอธิบายปัญหาสังคม สาเหตุหรือปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญหาสังคม ปัญหาสังคมไทยที่สำคัญในปัจจุบัน รวมถึงการนำเอาปัญหาสังคมไทยมาวิเคราะห์ทั้งตามแนวทางสังคมวิทยาและพุทธศาสตร์

คำถามท้ายบท

๑. คำว่า “ปัญหาสังคม” (Social Problems) หมายถึงอะไร ลักษณะที่เป็นปัญหาสังคมนั้นมีลักษณะอย่างไร และจงอธิบายที่มาของปัญหาสังคม โดยสังเขป
๒. เมื่อเกิดปัญหาสังคมขึ้นประชาชนในสังคมย่อมจะมีทัศนคติต่อปัญหาสังคมนั้นๆ แตกต่างกันไป จึงให้บอกพร้อมอธิบายประเภทของทัศนคติต่อปัญหาสังคมว่ามีประเภทใดบ้าง และประเภทของปัญหา สังคมมีกี่ประเภท แต่ละประเภทประกอบด้วย ปัญหาย่อยๆ อะไรบ้าง จงชี้แจง
๓. จงอธิบาย แนวทางการศึกษาปัญหาสังคมตามแนวของทฤษฎีต่างๆ มาโดยสังเขป และ จงบอกทฤษฎี อธิบายสาเหตุของการเกิดปัญหาสังคมมา ๓ ทฤษฎี พร้อมอธิบาย
๔. จงบอกถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาสังคมว่าเกิดจากสาเหตุใดบ้าง และจงอธิบายแนวทางการวิเคราะห์ปัญหาสังคมเพื่อนำไปสู่การแก้ไขมาพอสังเขป
๕. จงอธิบายลักษณะทั่วไปของสังคมไทยมาดู และลักษณะเด่นของสังคมไทย (Thai Society) มีอย่างไรบ้าง จงชี้แจง
๖. ในปัจจุบันสังคมไทยมีปัญหาที่มีปัญหามากมาย จงกล่าวถึงปัญหาที่สำคัญๆ มา ๓ ปัญหา พร้อมบอกสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหา ผลกระทบหรือความเสียหาย และแนวทางแก้ไขปัญหามาด้วย
๗. จงเปรียบเทียบแนวทางการวิเคราะห์ปัญหาสังคมตามแนวสังคมวิทยาและแนวพุทธศาสตร์ มาดู พร้อมยกตัวอย่างประกอบให้เห็นจริง
๘. จงอธิบายกระบวนการแก้ปัญหาสังคมแบบพุทธวิธี โดยสังเขป

เอกสารอ้างอิงประจำบท

- ชววน พลตรี. **มนุษยกับสังคม**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗.
- จำนง อติวัฒนสิทธิ์. และคณะ. **สังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒.
- จรัญ พรหมอยู่. **การศึกษาปัญหาสังคม**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๘.
- ณรงค์ เส็งประชา. **ปัญหาสังคม**. กรุงเทพฯ : อักษรบัณฑิต, ๒๕๒๔.
- **มนุษยกับสังคม**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘.
- ทัศนีย์ ทองสว่าง. **สังคมไทย**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๕.
- ปกรณ์ คุณารักษ์. **เอกสารประกอบการสอนรายวิชามนุษย์กับสังคม**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ๒๕๔๘.
- ประสาท หลักศิลา. **ปัญหาสังคม**. กรุงเทพฯ : ก้าวหน้า, ๒๕๒๔.
- **สังคมวิทยาเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓.
- พิชัย ผกาทอง. **มนุษยกับสังคม**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ : รัศมีศิลปการพิมพ์, ๒๕๒๔.
- วราคม ทีสุกะ. **มนุษยกับสังคม**. กรุงเทพฯ : มิตรสยาม, ๒๕๒๗.
- วิทยา ทองดี. **เอกสารอัดสำเนารายวิชามนุษย์กับสังคม**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ๒๕๔๙.
- สัญญา สัญญวิวัฒน์. **สังคมวิทยาทัศน์**. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์, ๒๕๓๙.
- สุพัตรา สุภาพ. **สังคมวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๘.
- **ปัญหาสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๖.
- สุพิศวง ธรรมพันทา. **มนุษยกับสังคม**. กรุงเทพฯ : ภูมิไทย, ๒๕๔๓.
- อุทัย หิรัญโต. **สารานุกรมศัพท์สังคมวิทยา-มานุษยวิทยา**. กรุงเทพฯ : อักษร, ๒๕๒๖.

บทที่ ๘

แนวทางการแก้ไขปัญหาลังคมไทยแบบสันติวิธี

พระไพโรจน์ จิตตพันธุ์ (รัตนพันธ์)

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. เข้าใจความหมายและจุดมุ่งหมายของสันติวิธี
๒. เข้าใจถึงปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งในสังคม
๓. เข้าใจสภาพปัญหาและสามารถวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งในสังคมได้
๔. เข้าใจวิธีการแก้ปัญหาลังคมไทยแบบสันติวิธี

ขอบข่ายเนื้อหา

- สันติวิธี : ทฤษฎีและความหมาย
- ความเป็นมาของสันติวิธี
- แนวทางการแก้ไขปัญหาลังคมไทยแบบสันติวิธี
- กรณีศึกษาการแก้ปัญหาลังคมไทยแบบสันติวิธี

สังคมปัจจุบันมีความเชื่อมโยง และสลับซับซ้อนมาก สังคมไทยในปัจจุบันกำลังเผชิญวิกฤตการณ์ที่รุนแรงและแก้ไขยากที่สุด เป็นวิกฤตการณ์แห่งการทำลายตนเองโดยแท้ คือการทำลายสิ่งแวดล้อมของเราเอง การทำลายชุมชน สังคมชนบทล่มสลาย ทำลายวัฒนธรรมอันเป็นวิถีชีวิตและจิตวิญญาณ แต่คุณค่าของความเป็นมนุษย์อยู่ตรงที่ภูมิปัญญา สามารถเรียนรู้ และสำนึกได้อย่างเป็นองค์รวม คือรู้แจ้งในคุณค่าแห่งมนุษยชาติ ให้ความเคารพรักทั้งต่อตัวเอง และต่อความสัมพันธ์กับผู้อื่น รวมทั้งธรรมชาติแวดล้อม นี่คือ รากฐานของสังคมสันติภาพ^๑ ทางออกของสังคมไทยก็คือ การนำแนวทางสันติวิธีมาใช้ ซึ่งเข้ามาทำหน้าที่ระหว่างเชื่อมรอยต่อ เพื่อให้เวลาในการปรับตัวของสังคมไทย หรือปรับกระบวนทัศน์ (Paradigm shift) เดิมจากการใช้อำนาจไปสู่กระบวนการทางสังคมที่เน้นการเข้ามามีส่วนร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันแก้ปัญหาโดยยึดหลักการสันติวิธี คือ เริ่มการพูดคุยด้วยความเสมอภาคเพื่อหาทางออก ร่วมกัน โดยมีความเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างมีความไม่แน่นอนสามารถเปลี่ยนแปลงได้เสมอ ไม่ยึดติดกับข้อตกลงตายตัวและมีหลักจริยธรรมของสันติวิธี คือ ต้องเคารพความเป็นเพื่อนมนุษย์ระหว่างกัน จึงจะสามารถและหาข้อตกลงร่วมกันได้ เรียกว่าต้องมีความเสมอภาคกันทั้งความเป็นมนุษย์ ความสามารถในการเจรจา และความเสมอภาคของข้อมูลข่าวสาร

๙.๑ สันติวิธี : ทฤษฎีและความหมาย

ทฤษฎีสันติวิธี (Non-violence Theory)

สันติวิธี เป็นความพยายามหนึ่งในการต่อต้านสงครามและความรุนแรง สันติวิธีเชื่อว่ามนุษย์นั้นมีเหตุผล สามารถเข้าใจ เห็นอกเห็นใจ และอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติได้ ส่วนสงครามและการใช้ความรุนแรงนั้นเกิดจากความเข้าใจผิด ความเขลา ความกลัว สันติวิธี เชื่อว่าการเรียนรู้ที่เหมาะสมสามารถทำให้คนมีความเป็นมนุษย์ คือ มีเหตุผล มีความเข้าใจอันดี และอยู่ร่วมกันอย่างสงบได้^๒

สันติวิธี มาจากภาษาอังกฤษว่า “Non-violence” แต่ในขณะเดียวกันนักวิชาการ

^๑ เสน่ห์ จามริก, *ฐานคิดสู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย*, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๑), หน้า ๗๐.

^๒ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, *สันติทฤษฎี-วิถีวัฒนธรรม*, (Peace theory and cultural elements), (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๙), หน้า ๓.

บางท่านชี้ให้เห็นว่า “สันติวิธี” น่าจะมีความหมายที่มุ่งไปที่ “วิธีการหรือเครื่องมือในการจัดการกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นด้วย” หรือภาษาอังกฤษใช้คำว่า “Conflict resolution, Conflict management และ Conflict transformation”^๓

สันติวิธี หมายถึงวิธีที่กลุ่มบุคคลหรือมวลชนใช้ต่อสู้เพื่อให้ได้ในสิ่งที่ตนปรารถนา ในบางอย่าง หรือเพื่อให้รัฐหรือผู้มีอำนาจเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เช่น การจัดชุมนุม การหยุดงานประท้วง หรือการดื้อแพ่ง เป็นต้น^๔

สันติวิธี หมายถึงวิธีการที่ไม่ใช้ความรุนแรง หรือวิธีการปฏิบัติที่ไม่รุนแรงในการแก้ปัญหาหรือการดำเนินชีวิต^๕ จากการตั้งข้อสังเกตเช่นนี้ ทำให้เห็นว่า นอกจากจะมียุทธวิธีที่มุ่งเน้นไปที่การแก้ปัญหาโดยปราศจากความรุนแรงแล้ว ยังมีวิธีที่สะท้อนให้เห็นการดำรงอยู่โดยไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม และสัตว์ต่างๆ ด้วยเช่นกัน

สันติวิธี หมายถึงวิธีการจัดการกับความขัดแย้งวิธีหนึ่ง การใช้สันติวิธีมีเหตุผลสำคัญตรงที่ว่า เป็นวิธีการที่น่าจะมีการสูญเสียน้อยที่สุดทั้งระยะสั้นระยะยาว ทั้งรูปธรรมและนามธรรม ผิดกับการใช้ความรุนแรง ซึ่งทุกฝ่ายอ้างว่าเป็นวิธีการสุดท้าย ซึ่งบางกรณีสามารถบรรลุผลในระยะสั้นเป็นรูปธรรมชัดเจน แต่หากความขัดแย้งดำรงอยู่เพียงแต่ถูกกดไว้ โอกาสที่จะเกิดความรุนแรงในระยะยาวย่อมมีอยู่ ส่วนในทางนามธรรม เช่น ความเข้าใจอันดี ความสามัคคีปรองดอง นั้นย่อมเกิดขึ้นได้ยากด้วยวิถีความรุนแรงบางคนมองสันติวิธีในลักษณะปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจ เช่น การใช้ปฏิบัติการไร้ความรุนแรงเพื่อให้รัฐหรือผู้มีอำนาจเปลี่ยนแปลงนโยบายหรือพฤติกรรม บางคนใช้สันติวิธีเพราะความเชื่อว่าจะให้ผลที่ยั่งยืน และเป็นไปตามหลักจริยธรรมหรือศาสนธรรม บางคนใช้สันติวิธีตามหลักการบริหารเพื่อลดความขัดแย้ง ไปใส่รูปแบบอื่นที่จะจัดการได้ดีกว่า โดยไม่ใช้ความรุนแรง^๖

^๓ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, *สันติทฤษฎี-วิถีวัฒนธรรม*, หน้า ๗๘-๘๐.

^๔ มารค ตามไท, *การจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธีในสันติวิธี : ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความมั่นคง*, (กรุงเทพฯ : สถาบันยุทธศาสตร์ สำนักงานสภาพความมั่นคงแห่งชาติ, ๒๕๕๓), หน้า ๗๘-๘๐.

^๕ รุ่งธรรม ศุภธรรมรักษ์, “สันติศึกษากับสันติภาพ” ใน เอกสารการสอนชุดวิชา ๑๐๑๐๑ สันติศึกษา หน่วยที่ ๑-๗. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชาศิลปศาสตร์, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๓), หน้า ๑๔.

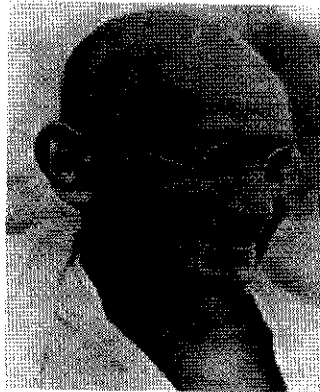
^๖ โคทม อารียา, *บทความการส่งเสริมสันติวิธี เอกสาร ๓๐ ปี ๑๔ ตุลา จดหมายข่าว ประชาชน*, ฉบับที่ ๓ วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๔๖, หน้า ๒๓-๒๕.

ดังนั้น สันติวิธีเป็นกระบวนการแก้ไขความรุนแรงและความขัดแย้ง การดำเนินชีวิตอยู่บนหนทางของสันติวิธีจำต้องมีสัมมาทิฐิ คือ ทศนคติที่ถูกต้อง ซึ่งเป็นผลจากการพิจารณาโทษและเหตุของความรุนแรงจนเกิดปัญญา เข้าใจโทษของความรุนแรงอย่างลึกซึ้ง เห็นคุณประโยชน์ของสันติวิธี จนกระทั่งสามารถดำรงชีวิตอยู่ด้วยความมีสติรู้อยู่ทุกขณะเพื่อหลีกเลี่ยงความรุนแรง ก้าวแรกของการสร้างความเข้าใจเรื่องสันติวิธีจึงเริ่มจากการทำความรู้จักความรุนแรง ต่อด้วยเหตุแห่งความรุนแรง และการแก้ไขความรุนแรงด้วยสันติวิธี

๔.๒ ความเป็นมาของสันติวิธี

๔.๒.๑ สันติวิธีตามหลักอหิงสาของมหาตมะ คานธี

มหาตมะ คานธี เป็นชาวอินเดียที่มีชีวิตอยู่ในช่วง ค.ศ.๑๘๖๙-๑๙๓๘ ท่านได้รับการยกย่องให้อยู่ในฐานะบิดาของชาติ และชาวโลกต่างยกย่องท่านให้อยู่ในฐานะของมหาบุรุษ ผู้ประกาศหลักแห่งสันติวิธีทั้งทางภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ซึ่งท่านได้อุทิศเวลาทั้งชีวิตเพื่ออุดมการณ์นี้^๗

ผลงานสำคัญของมหาตมะ คานธี ที่ได้รับการยกย่องมาก คือ การที่ท่านได้ต่อสู้กับความอยุติธรรมในสังคมทั้งในแอฟริกาและอินเดียซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษในขณะนั้น ท่านเป็นผู้นำขบวนการกัวเอกราชของอินเดียโดยใช้แนวทางอหิงสา คือ การไม่ใช้ความรุนแรงในการเผชิญหน้ากับอังกฤษ จนในที่สุดอินเดียได้รับเอกราชจากอังกฤษเมื่อ ค.ศ.๑๙๔๗

^๗ อติศักดิ์ ทองบุญ, **ปรัชญาอินเดียร่วมสมัย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : สหมิตร พรินต์ติ้ง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๗.

ภายใต้ปัญหาความรุนแรงทางสังคม และการเมืองระดับต่างๆ ที่มหาดมะ คานธี ได้เผชิญท่านได้ใคร่ครวญและคิดหาทางแก้ปัญหา ซึ่งในที่สุดท่านพบว่าหิงสาหรือวิธีการที่ไม่ใช้ความรุนแรงเป็นสิ่งที่ดีที่สุด แต่การไม่ใช้ความรุนแรงหรือสันติวิธีนั้นไม่ใช่ของง่ายที่จะเข้าใจ และนำมาสู่การปฏิบัติ ผู้ที่จะกระทำตามวิธีนี้ให้ได้ผลจะต้องเข้าใจถึงรากฐานของความคิดและต้องอาศัยกำลังใจที่กล้าหาญและมุ่งมั่นให้การปฏิบัติให้ได้ผล

รากฐานความคิดแบบอหิงสาของคานธี ความคิดแบบอหิงสาของคานธีเกี่ยวข้องกับความคิดพื้นฐานของท่าน ซึ่งร้อยประสานกับแนวความคิดหลัก ๓ ประการ คือ สัตยะ (Satya) อหิงสา (Ahimsa) และ สัตยาเคราะห์ (Satyagraha) สัตยะหรือสัตยะ อันเป็นคุณธรรมสูงสุดที่คานธียึดถือ นั่น หมายถึง “ความเจริญอันสูงสุดที่แสดงถึงเอกภาพของชีวิตทั้งมวล” ท่านรู้ซึ่งถือสัตยะมาแต่วัยเยาว์ทั้งจากอิทธิพลในครอบครัวที่มีบิดาเป็นผู้ปกครองรัฐที่แม้จะไม่ร่ำรวย แต่มีชื่อเสียงทางด้านความซื่อสัตย์และรักความเป็นธรรม มีมารดาที่เคร่งศาสนา รวมทั้งความรู้ต่างๆ ที่ท่านเรียนรู้ภายใต้วัฒนธรรมฮินดู คานธีได้กล่าวว่าสิ่งซึ่งฝังรากลึกลงในหัวใจของท่านคือความรู้สึกที่ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างมีศีลธรรมเป็นพื้นฐานและหัวใจของศีลธรรมคือ “สัตยะ” และเมื่อท่านได้ศึกษาศาสนาอื่นๆ เช่น คริสต์ พุทธ ท่านก็ได้ถือว่า “สัตยะ” นี้เป็นเสมือนศาสนา “สัตยะ” คือ การแสดงออกในรูปลักษณะของความรักและการรับใช้สรรพสัตว์ คานธีเสนอในเชิงอภิปรายว่า สัตยะหมายถึงพระเป็นเจ้า สิ่งที่ท่านแสวงหามาตลอด คือ สัจจการแห่งตน (Self-realization) ซึ่งได้แก่การเผชิญหน้ากับพระผู้เป็นเจ้า

จากประวัติของคานธีแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อการรักษา “สัตยะ” ของท่าน เมื่อท่านอายุได้ ๑๙ ปี ตระกูลคานธีส่งท่านไปศึกษาต่อที่อังกฤษจนจบปริญญาทางกฎหมาย และสอบได้เนติบัณฑิต ก่อนเดินทางไปศึกษาต่อท่านได้ให้สัตยะกับมารดาว่าจะไม่แตะต้องสุรา เนื้อสัตว์ และอิสตรี ซึ่งท่านได้รักษาสัตยะอย่างเต็มที่

ส่วนเรื่องของอหิงสานั้น คานธีถือว่าเป็นคุณธรรมอีกประการหนึ่งในตัวท่านนอกจาก สัจจะ ความหมายของอหิงสานั้น ท่านอธิบายควบคู่ไปกับคำว่า “หิงสา” หิงสาหรือ “หิงสกรรม” คือ การทรมานและหลู่เกียรติเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน รวมทั้งการเบียดเบียนทรมานสัตว์ด้วย พฤติกรรมของ “หิงสกรรม” นี้เกิดขึ้นรอบๆ ตัวเรามากมาย เช่น การใช้วาจาหยาบ การมองคนในแง่ผิดๆ ความโกรธ การเหยียดหยาม และทารุณกรรมในลักษณะต่างๆ สำหรับการเมินเฉยต่อความทุกข์ทรมานของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน รวมทั้งสัตว์ก็เป็น “หิงสกรรม” ด้วยเช่นกัน เช่น ถ้ามีลูกวัวป่วยได้รับความทรมานรักษาไม่หายแม้จะพยายามอย่างดีที่สุดแล้ว คานธีเห็นว่าควรทำลายชีวิตลูกวัวนั้นเพื่อยุติความเจ็บปวดทรมานโดยไม่เห็นว่าเป็น “หิงสกรรม”

สำหรับคำว่า “อหิงสา” นั้นเมื่อเข้าใจคำว่า “หิงสกรรม” แล้วอหิงสาหรือการไม่ใช้ความรุนแรงจะมีความหมายกว้างกว่าการไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตอย่างเดียวตามที่เข้าใจกัน แต่เป็นเรื่องละเอียดอ่อนที่ต้องใคร่ครวญในการปฏิบัติเฉพาะกรณีๆ ไป อหิงสาในความคิดของคานธีนั้นคือหนทางที่จะไปสู่พระผู้เป็นเจ้าหรือสัจจะ ซึ่งถ้าโลกนี้ปราศจากอหิงสาแล้ว มนุษยชาติจะทำลายล้างกันเองจนหมดเงื่อนไขประการแรกของอหิงสาหรือการไม่ใช้ความรุนแรงคือสร้างความเป็นธรรมให้ชีวิตทุกชนิดและทุกระดับ ผู้ที่ยึดถือหลักของอหิงสาจะต้องฝึกฝนทางจิตวิญญาณ เช่น ฝึกให้รักคนที่เกลียดเรา ซึ่งเป็นเรื่องยากที่สุด และจำเป็นต้องเรียนรู้ศิลปะการตาย เพราะผู้ที่ฝึกอหิงสาจำเป็นต้องฝึกฝนตนเองให้มีความเสียสละอย่างสูงเพื่อไม่ให้เกิดความกลัวที่จะสูญเสีย สิ่งที่ยิ่งกลัวมีอย่างเดียว คือ พระผู้เป็นเจ้า คานธีมองว่าอหิงสาเป็นคุณธรรมและเป็นพัฒนาการ ทางประวัติศาสตร์ของมนุษย์ที่มีอยู่จึงทำให้โลกมนุษย์ยังดำรงเผ่าพันธุ์มาได้

ส่วนสัตยาเคราะห์ หมายถึง “พลังแห่งสัจจะ” ถือเป็นอาวุธสันติสำหรับการต่อสู้ที่ไม่ใช้ความรุนแรงโดยผู้ต่อสู้ต้องถือหลักของสัจจะและอหิงสา ตลอดจนถึงด้วยความบริสุทธิ์ใจและความถูกต้อง คานธีเรียกวิธีการของสัตยาเคราะห์อีกอย่างหนึ่งว่า “การดื้อแพ่ง” ในการต่อสู้กับฝ่ายปรปักษ์นั้นผู้ต่อสู้จะต้องมีความอดทนและเห็นใจฝ่ายที่เป็นปรปักษ์ ความอดทนคือการยอมรับทุกซ์ด้วยตนเอง มิได้หมายถึงการทำให้ผู้อื่นได้รับทุกซ์ หัวใจของ “สัตยาเคราะห์” คือ “การอุทิศชีวิตให้กับสิ่งที่ตนเชื่อว่าถูกต้อง” เงื่อนไขแห่งความสำเร็จของสัตยาเคราะห์มี ๔ ประการ คือ

๑. ผู้ปฏิบัติสัตยาเคราะห์จะต้องไม่เกลียดชังฝ่ายตรงข้าม
๒. ประเด็นในการต่อสู้จะต้องเป็นเรื่องที่มีเนื้อหาลงใจจริงจึงเป็นเรื่องถูกต้องทำนองคลองธรรม
๓. ผู้ปฏิบัติสัตยาเคราะห์ต้องพร้อมที่จะยอมทนทุกซ์ทรมานจนถึงที่สุด
๔. การสวดภาวนาเป็นปัจจัยที่สูงส่งสำหรับสัตยาเคราะห์ เพราะศรัทธาในพระผู้เป็นเจ้าเป็นสิ่งจำเป็น

สำหรับคานธีการปฏิบัติสัตยาเคราะห์มิใช่สิ่งที่จะกระทำได้ง่าย แต่เป็นภาคปฏิบัติที่สอดคล้องประสานกันกับสัจจะและอหิงสา คานธีได้อุทิศชีวิตของท่านใคร่ครวญถึงวิธีการเหล่านี้และได้ปฏิบัติด้วยตนเองในการต่อสู้กับความยุติธรรมทางสังคมในระดับต่างๆ ที่ท่านได้พบเห็น เช่น เรื่องการกดขี่ทางวรรณะในสังคมฮินดู ความไม่เป็นธรรมที่ชาวเอเชียและอินเดียได้รับจากรัฐบาลผิวขาวในแอฟริกาใต้ การปกครองและกฎหมายที่ไม่เป็นธรรมของอังกฤษที่มี

ต่ออินเดีย ฉะนั้น ในการต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์ซึ่งแม้จะเป็นเรื่องของศาสนา แต่ก็ เป็นศาสนา ที่ ไม่อาจแยกจากการเมือง คานธีกล่าวว่า การแสวงหาสัจจะและการพยายามบรรลุศักยภาพของตน ด้วยการหันเข้าสู่ศรัทธาในพระเป็นเจ้า ทำให้ผู้ใช้สัตยาเคราะห์ต้องเข้ามามีส่วนทางการเมือง อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้? อย่างไรก็ตาม เรื่องที่จะต่อสู้จะไม่หยุดยู่แค่ปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น แต่ จะต้องมองไกลไปถึงอนาคตด้วย

การต่อสู้ของคานธีก่อนที่จะถึงขบวนการกู้เอกราชของอินเดียนั้น ได้ดำเนินมาเป็น เวลานาน นับตั้งแต่ท่านจบกฎหมายจากอังกฤษและประกอบอาชีพทนายความ ท่านได้เดินทางไปแอฟริกาใต้เมื่อ ค.ศ.๑๘๙๓ และได้เริ่มการต่อสู้แบบอหิงสาตั้งแต่ ค.ศ.๑๘๙๗ เมื่อถึง ค.ศ.๑๙๐๖ ท่านได้บัญญัติคำว่า “สัตยาเคราะห์” ขึ้นใช้เป็นครั้งแรกในแอฟริกาใต้ ผู้ที่มีความ เห็นร่วมกับคานธีรวมทั้งครอบครัวของท่านคือภรรยาและบุตร ก็ได้ใช้ชีวิตอดมคดิร่วมกันในนิคม ทั้งในแอฟริกาใต้และเมื่อกลับมาอินเดียแล้ว ท่านได้พบความไม่เป็นธรรมที่ชาวอินเดียได้รับจาก กฎหมาย ซึ่งท่านได้ต่อสู้เรื่อยมาโดยไม่แบ่งแยกชาวฮินดูกับมุสลิม ได้มีการเผยแพร่ความคิด โดยการออกวารสาร และหนังสือรวมทั้งก่อตั้งสถาบันการศึกษาชาตินิยม ท่านได้ร่วมงานกับ พรรคคองเกรสระหว่างนั้น เพื่อจะพยายามชี้แจงความคิดเห็นต่ออังกฤษ การต่อสู้ของท่าน มีทั้งการอดอาหารประท้วง การเดินขบวน การทอผ้าใช้เอง ท่านได้ก่อตั้งสมาคมปั่นด้ายด้วยมือ จัดตั้งองค์การพิทักษ์วัว การต่อสู้ที่สำคัญคือในปี ค.ศ.๑๙๓๐ ได้ประกาศการต่อสู้เพื่อเอกราช และได้นำขบวนเดินเท้าไปเมืองทันทีเพื่อล้มเลิกกฎหมายเกลือ อันเป็นสัญลักษณ์การไม่เชื่อฟัง ของพลเมือง ตลอดระยะเวลาของการต่อสู้ท่านได้ถูกจับกุมคุมขังหลายครั้งและได้รับการ ปลอภัยตัว ท่านได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับนักคิดและนักการเมืองร่วมสมัยทั้งชาวอินเดียและ ยุโรป อาทิเช่น ลีโอ ตอลสตอย เป็นต้น คนอินเดียมีความศรัทธาในตัวท่านมากโดยให้นามว่า “มหาตมา” ซึ่งความหมายว่า “ผู้มีจิตใจสูง” ท่านได้เป็นหลักของขบวนการสัตยาเคราะห์ และ ใน ค.ศ.๑๙๓๑ ได้รับการยอมรับจากรัฐบาลอังกฤษในฐานะผู้แทนคนเดียวยจากอินเดียที่เข้าร่วม ประชุม ในปี ค.ศ.๑๙๔๗ อินเดียได้รับเอกราชจากอังกฤษ และใน ค.ศ.๑๙๔๘ ท่านประกาศ อดอาหารจนตายเพื่อวิงวอนให้ฮินดูและมุสลิมหยุดปะทะกันในเดลี เมื่ออดอาหารได้ ๕ วัน ชุมชนทั้งสองได้หยุดประหัตประหารกันแต่คานธีถูกยิงเสียชีวิต

๙.๒.๒ สันติวิธีตามแนวคิดของพุทธทาสภิกขุ

พุทธทาสภิกขุเป็นนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญท่านหนึ่ง ที่ได้นำเสนอแนวคิดเรื่องสันติภาพและแนวทางที่จะทำให้เกิดขึ้นสันติภาพในสังคมยุคปัจจุบัน แนวคิดดังกล่าวปรากฏอยู่ในผลงานของท่านหลายเล่ม โดยได้นำเสนอประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับสันติภาพเอาไว้หลายประการ ท่านกล่าวว่า “จิตมนุษย์นี้แหละเป็นเรื่องสำคัญ เป็นต้นตอของความเปลี่ยนแปลงทั้งปวง จะสันติภาพหรือจะวิกฤตการณ์มันขึ้นอยู่กับจิตใจของมนุษย์ ดังนั้น เราจึงพิจารณาจิตใจของมนุษย์ คือ ทางของสันติภาพได้แล้ว มนุษย์ก็จะเป็นมนุษย์ที่มีสันติภาพเมื่อมนุษย์มีสันติภาพแล้ว โลกทั้งโลกมันก็เป็นโลกที่มีสันติภาพ”^๘ พุทธทาสภิกขุได้พยายามชี้ให้เห็นถึงเหตุผลที่จะต้องกล่าวถึงสันติภาพ ก็เพราะว่าสันติภาพนั้นมันมีความสำคัญอยู่ในตัวมันเอง คือ สันติภาพมีความจำเป็นสำหรับชีวิตทุกชีวิต ไม่ว่าจะอยู่ในระดับส่วนบุคคลหรือทั้งหมดในโลกล้วนต้องการสันติภาพ^๙ ขณะเดียวกัน ท่านได้ชี้ให้เห็นเพิ่มเติมว่าโลกจำเป็นต้องมีสันติภาพ โดยท่านมองว่ายุคปัจจุบันนี้เกิดวิกฤตการณ์ที่ถือได้ว่าเลวร้ายที่สุดคือ การที่คนเข้าไปเกี่ยวข้องกับข้อกบฏธรรมชาติด้วยกิเลส ตัณหา และฉกฉวยผลประโยชน์ต่างๆ จากธรรมชาติ เพื่อสนองความอยากของตนเอง ฉะนั้น ทางออกก็คือเราต้องคิดกันใหม่ว่าจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับ

^๘ ไพโรจน์ อยู่มณเฑียร, วาทะธรรม : ว่าด้วยสันติภาพของพุทธทาสภิกขุ, (กรุงเทพฯ : บ้านสานธรรม, ๒๕๔๙), หน้า ๖.

^๙ พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๑), หน้า ๑-๒.

กับธรรมชาติอย่างไรจึงจะไม่เป็นการทำให้ธรรมชาติสูญเสียความสงบ หรือสูญเสียคุณสมบัติดั้งเดิมของธรรมชาติ ด้วยเหตุนี้ พุทธบริษัทจึงมีความจำเป็นเร่งด่วนที่จะต้องศึกษาและทำความเข้าใจเรื่องสันติภาพ เพราะสันติภาพเป็นจุดมุ่งหมายอย่างยิ่งของพระพุทธเจ้าเพื่อที่จะได้พยายามชวนช่วยช่วยกันและกันให้เกิดสันติภาพขึ้นมา

สันติภาพนั้น มาจากคำว่า “สันติ” กับ “ภาวะ” คำว่า “สันติ” หมายถึง ความสงบ ส่วน “ภาวะ” หมายถึง ปรัชญาการณที่เป็นอยู่ ฉะนั้น สันติภาวะจึงหมายถึงภาวะแห่งความสงบเมื่อกกล่าวถึงนัยโดยอรรถแล้ว สันติภาพของท่านพุทธทาสจึงมีนัยที่บ่งถึงการที่ทุกสิ่งทุกอย่างหรือทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ สันติภาพตามนัยนี้เป็นชื่อของนิพพานน้อยๆ ซึ่งหมายถึง ความปกติสุข หรือความเยือกเย็นที่อยู่ได้ตามธรรมชาติ แต่ถ้าหากกล่าวถึงสภาวะจิตก็ย่อมหมายถึงกิเลสที่สงบระงับอยู่เป็นครั้งคราว ซึ่งการตีความในลักษณะนี้ ท่านมองว่าเป็นการให้ความหมายของสันติภาพในเชิงพื้นฐานแต่หากจะวิเคราะห์สันติภาพในเชิงลักษณะการหรือปรากฏการณ์จะพบว่าสันติภาพจะมีลักษณะสงบเย็น สันติภาพมีอาการไม่กระทบกระทั่งกันและกัน

สันติภาพในมิติของท่านพุทธทาสนั้น ท่านเห็นว่ามีนัย ๒ ประการ คือ การให้คุณค่าของสันติภาพในเชิงโลกิยะและสันติภาพในเชิงโลกุตระ การมองในลักษณะนี้เป็นการชี้ให้เห็นว่าสังคัมใดหรือกลุ่มใดก็ตาม ไม่กระทบกระทั่งกัน มีความสงบสุข อยู่ร่วมกันด้วยความยิ้มแย้มแจ่มใส ลักษณะเช่นนี้ก็มีนัยที่สื่อแสดงให้เห็นถึงนิพพานในเชิงโลกิยะ ส่วนสันติภาพในเชิงโลกุตระก็คือความจริงสูงสุดในทางพระพุทธศาสนาก็คือพระนิพพาน ฉะนั้น นิพพานจึงถือได้ว่าเป็นสันติภาพที่แท้จริงในพระพุทธศาสนา

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนขาดสันติภาพ ในทรรศนะของท่านพุทธทาสภิกขุ นั้น คือ

ปัจจัยที่หนึ่ง คือ การที่บุคคลแต่ละคนตกอยู่ในห่วงเหวของกิเลส ตัณหา เมื่อสภาพจิตของบุคคลขาดสันติภาพก็ทำให้สังคัมขาดสันติภาพไปด้วย ท่านมองว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้เป็นเช่นนั้นก็เพราะวัตถุมีความก้าวหนามากยิ่งขึ้น จึงทำให้จิตของคนมีตมม มินเมมา หลงไปเป็นทาสของวัตถุ บุชาวัตถุ จะเห็นว่า ความเจริญทางวัตถุมีมาก หรือก้าวหน้าเพียงใด ก็จะทำให้เกิดการยั่วยวนมากขึ้นเท่านั้น

ปัจจัยที่สอง คือ การศึกษา ท่านมองว่าการศึกษาของโลกทั่วโลกนั้นยังเป็นประจักษ์การศึกษาหมาหวาด่วน สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าการศึกษเล่าเรียนในยุคปัจจุบันนี้มักจะมุ่งเน้นหนังสือกับวิชาชีพ แต่ขาดการเรียนรู้และการปฏิบัติเพื่อศึกษาความรู้ด้านจิตใจ มุ่งเน้น

และส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมให้เกิดขึ้นแก่จิตใจ เมื่อผู้เรียนขาดคุณธรรมและจริยธรรมจึงทำให้เห็นแก่ตัว และเอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกันมากยิ่งขึ้น

ฉะนั้น จากสาเหตุสำคัญดังกล่าวแล้ว ท่านพุทธทาสภิกขุจึงมองว่า สันติภาพจะเกิดขึ้นไม่ได้ ไม่ว่าจะเกิดขึ้นแก่ปัจเจกบุคคล หรือสังคมโดยรวม

ท่านพุทธทาสภิกขุมองว่าสันติภาพจะเกิดขึ้นได้อย่างไร สันติวิธีหรือวิธีการในการสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้น คือ ท่านมองว่าควรที่จะมุ่งเน้นตามมรรค ๘ ประการ ได้แก่ ความถูกต้องทางทฤษฎี ความถูกต้องทางความดำริ ความถูกต้องทางวาจา ความถูกต้องทางการทำงาน ความถูกต้องทางการดำรงชีวิต ความถูกต้องในความเพียร ความถูกต้องในความมีสติ และความถูกต้องในความมีสมาธิ ซึ่งทั้ง ๘ ประการนี้นับได้ว่าส่วนที่เป็นเหตุที่จะทำให้เกิดสันติภาพ แต่การที่สันติภาพจะเกิดขึ้นและสำเร็จผลตามที่ต้องการนั้น ปัจเจกบุคคลและสังคมโดยรวมต้องตั้งปณิธานร่วมกัน ๓ ประการ คือ

๑. การทำให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน ๆ ซึ่งข้อนี้จะสามารถทำลายความเห็นแก่ตัวอันเป็นศัตรูของสันติภาพได้

๒. ทำความเข้าใจระหว่างศาสนา เพราะการที่ชาวโลกที่นับถือศาสนาที่แตกต่างกันพากันทำความเข้าใจศาสนาต่าง ๆ แล้ว จะทำให้เกิดความเข้าใจ ยอมรับในความแตกต่างและร่วมมือกันในที่สุด

๓. ออกมาเสียจากอำนาจวัตถุนิยม เพราะว่าการที่คนไม่เข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตนก็เพราะมัวลุ่มหลงมัวเมาในวัตถุนิยม ซึ่งการลุ่มหลงมัวเมาจะทำให้ขาดความร่วมมือของบุคคลในระหว่างศาสนา

ฉะนั้น ท่านจึงสรุปว่า “การมีปณิธานทั้ง ๓ ประการดังกล่าว ล้วนแต่เป็นการตั้งไว้เพื่อประโยชน์แก่ชาวโลก หรือสากลจักรวาล เพราะจะทำให้สันติภาพแท้จริงกว้างขวางสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น”^{๑๐}

^{๑๐} พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, หน้า ๑๐๘-๑๐๙.

๙.๒.๓ สันติวิธีตามแนวคิดของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)

สันติวิธีในทรรคนะของพระธรรมปิฎกนั้น มีนัยที่ครอบคลุมสันติวิธีที่เกี่ยวข้องกับการทำให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตนๆ และทำความเข้าใจระหว่างศาสนา เพราะการที่ชาวโลกที่นับถือศาสนาที่แตกต่างกันพากันทำความเข้าใจศาสนาต่างๆ แล้ว จะทำให้เกิดความเข้าใจ ยอมรับในความแตกต่างและร่วมมือกันมากที่สุด ซึ่งเป็นการใช้สันติวิธีเพื่อแก้ไข ปัญหาความขัดแย้ง และการใช้สันติวิธีเพื่อเป็นวิถีทางในการดำเนินชีวิต เมื่อกล่าวถึงความขัดแย้ง ท่านมองว่าเป็นปรากฏการณ์ที่สามารถเกิดขึ้นได้ ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะสิ่งทั้งหลายมีความแตกต่างกัน ซึ่งความแตกต่างดังกล่าวจะให้เกิดความขัดแย้งกัน แต่ถึงกระนั้นความแตกต่างจะทำให้เกิดความหลากหลาย และมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น หากจะแปรผลของความแตกต่างนั้นให้กลายเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ ทำให้เกิดแง่คิด และมุมมองใหม่ๆ อย่างไรก็ตามท่านก็ชี้ให้เห็นถึงจุดเด่นของความขัดแย้งว่า ความขัดแย้งนั้นควรจะถูกอุปฐัมมาจากเจตนาที่ดี มีจุดมุ่งหมายเพื่อความดีงาม ความก้าวหน้า และความร่มเย็นของสังคม แนวคิดเช่นนี้หากจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือความขัดแย้งในเชิงบวก และท่านได้เสนอประเด็นที่น่าสนใจอีกอย่าง คือ การขัดแย้งและสงครามนั้นเป็นเรื่องปกติของมนุษย์ สิ่งที่ท่านนำมายืนยันข้อสมมติฐานข้างต้นก็คือ หากย้อนดูจากประวัติศาสตร์ของโลก ที่ผ่านมา เช่น มีการรบราฆ่าฟัน และทำสงครามกันอยู่ตลอดเวลา

แต่นักวิชาการบางท่านมองว่าการที่ประชาชนทั่วไปมักจะมองว่า “สงครามเป็นเรื่องปกติของมนุษย์” นั้นเกิดจากการที่สังคมมนุษย์ทั่วไปตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกระบวนทัศน์

ชนิดหนึ่งที่มีมองว่าความรุนแรง หรือสงครามเท่านั้นเป็นวิธีการแก้ความขัดแย้งวิธีสุดท้าย หรือวิธีการที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด ซึ่งเป็นการคิดภายใต้กระบวนทัศน์ชนิดหนึ่งเท่านั้น มิใช่ความเป็นจริงชนิดที่ทำทนายไม่ได้แต่ประการใด”^{๑๑} สงครามเท่านั้นที่จะช่วยแก้ปัญหา หรือความขัดแย้งต่าง ๆ ได้การกล่าวถึงความรุนแรงหรือสงครามเป็นวิธีการความขัดแย้ง ‘วิธีสุดท้าย’ หรือ ‘วิธีการที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด’ นั้นเป็นการคิดภายใต้กระบวนทัศน์ชนิดหนึ่งเท่านั้น มิใช่ความเป็นจริงชนิดที่ทำทนายไม่ได้แต่ประการใด

พระธรรมปิฎก ได้กล่าววาทะมาของความขัดแย้งนั้นเกิดจากตัณหา มานะ ทิฐิ ซึ่งเป็นตัวจักรสำคัญที่ทำให้มนุษย์ออกไปแสดงบทบาทต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดภาวะที่เรียกว่า ลิดรอนสันติภาพหรือทำลายสันติ และเนื่องจากกิเลส ๓ อย่างนี้ก่อตัวขึ้นในจิตใจของมนุษย์ เพราะฉะนั้นในที่สุดก็ต้องแก้ปัญหาที่จิตใจของมนุษย์ และการแก้ปัญหาที่จิตใจของมนุษย์จะทำได้ก็ด้วยการพัฒนามนุษย์คือการให้มนุษย์เป็นคนที่ดีขึ้น และการดีขึ้นของมนุษย์นั้นก็ต้องประกอบด้วยทั้งในด้านพฤติกรรมคือการกระทำ จิตใจ และปัญญา ทำอย่างไรประเด็นปัญหาความขัดแย้งอันจะนำไปสู่ความรุนแรงจึงจะได้รับการเยียวยาหรือแก้ไข ท่านให้ความเห็นว่าการรู้ถึงภูมิหลังอันเป็นที่มาในทุกๆ มิติ จะเป็นสิ่งที่ดีที่จะช่วยให้มนุษย์ไม่ละเมิดต่อกัน และไม่ปิดโอกาสแก่กันและกันในการที่จะมีชีวิตอยู่รอด

ในสังคมใด ถ้ามนุษย์ไม่คำนึงถึงสิทธิของกันและกัน ปล่อยให้มีการละเมิดต่อชีวิตต่อทรัพย์สิน มีการกีดกัน แบ่งแยกทำให้บุคคลขาดอิสระเสรีภาพ ขาดความเป็นเอกภาพ^{๑๒} ในขณะที่เดียวกันในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์นั้น อาจจะใช้การประนีประนอมกัน แต่มนุษย์ก็ไม่สามารถที่จะประนีประนอมกับสัตว์ธรรมได้ เพราะจะเป็นการสร้างกำแพงกันตนไม่ให้เข้าถึงความจริง ที่เป็นจริงนี้ก็เพราะว่าการประนีประนอมไม่ใช่สิ่งที่จะช่วยให้มนุษย์อยู่ร่วมกันได้ดีอย่างแท้จริง เพราะแต่ละฝ่ายต้องยอมเสียบางอย่างเพื่อให้ตนได้บ้าง หรือเพื่อจะได้ด้วยกันทั้งสองฝ่าย ต่างฝ่ายจึงต้องยอมเสียอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงต้องมีความจำใจอยู่ในตัว^{๑๓}

^{๑๑} ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, ทำทนายทางเลือก : ความรุนแรง และการไม่ใช่ความรุนแรง, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๓), หน้า ๖๐-๖๑.

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), มองสันติภาพโลก ผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, ๒๕๕๒), หน้า ๓๗.

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), สลายความขัดแย้ง, (กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑-๑๕.

หากการประนีประนอมไม่มีทางออกที่ดีที่สุด ทฤษฎีใดควรจะเป็นให้คำตอบที่ดีที่สุด พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) เห็นว่า “การประสานกลมกลืนเข้าด้วยกัน(Harmonize) คือ ไม่มีหรือไม่เหลือความขัดแย้ง เมื่อมีความขัดแย้งก็จัดจนกระทั่งลงตัวคือเข้ากันได้ดี ทุกอย่าง ประสานกลมกลืนโดยองค์รวมต่างๆ อยู่ในตำแหน่งที่ถูกต้อง และมีความสัมพันธ์ที่ถูกต้อง พร้อมทั้งทำหน้าที่ถูกต้องต่อกัน ส่งต่อประสานกันได้ดี” ซึ่งการสอดประสานจะทำให้มนุษย์ มีการพัฒนาจิตปัญญาให้หลุดพ้นจากความยึดถือคับแคบ มีสภาพจิตที่ไม่เปิดกว้าง มีความคิด ตีบตัน อย่างไรก็ตามการสอดประสานดังกล่าวจะต้องสอดคล้องกับหลักความคิดสากล ๓ ประการ คือ^{๑๔}

๑. ความจริงที่เป็นสากล คือ หลักความจริงที่เป็นกลางๆ มีผลเสมอเหมือนกันแก่ทุกคนทุกที่ รวมทั้งทุกศาสนา

๒. ความเป็นมนุษย์ที่เป็นสากล คือ ความเป็นมนุษย์ที่จะต้องมองเห็น เข้าใจ ให้ความนับถือเสมอกัน การทำร้ายและทำลายชีวิตมนุษย์ไม่ว่าจะมีสังกัดใดหรือไม่ เป็นความไม่ดี ไม่งามทั้งสิ้น

๓. ความมีเมตตาที่เป็นสากล คือ ให้ความรู้สึกเป็นมิตร มีความรัก ความปรารถนา ประโยชน์สุขแก่มนุษย์ทั่วทุกคนเสมอเหมือนกัน โดยไม่มีการจำกัดหรือแบ่งแยก

ส่วนแนวคิดที่ว่า “สันติวิธีเป็นวิถีทางในการดำเนินชีวิต” นั้น ท่านมุ่งเน้นให้มนุษย์อยู่ร่วมกันกับสรรพสิ่งอย่างปกติสุข ไม่เบียดเบียน และทำลายล้างซึ่งกันและกัน ซึ่งแนวคิดนี้ สอดคล้องกับหลักการของพระพุทธศาสนาที่ว่า “สรรพสิ่งล้วนมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน” เช่น หากมนุษย์แสพบริโภคอย่างเต็มที่โดยไม่รู้จักประมาณ ก็จะทำให้เกิดการทำลายล้าง ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทำให้ธรรมชาติสูญเสียความเป็นดุลยภาพไป และเมื่อธรรมชาติเกิดความเสื่อมโทรม ก็จะส่งผลย้อนกลับมาสร้างความเดือดร้อนให้แก่มนุษย์ ฉะนั้น จึงมีความจำเป็นที่มนุษย์จะต้องอยู่ร่วมกันอย่างสอดประสานกับธรรมชาติในฐานะที่เป็นมิตรที่ดีต่อกัน

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *มองสันติภาพโลก ผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์*, หน้า ๑๘๙.

๙.๒.๔ สันติวิธีตามหลักกฎหมาย

วัฒนธรรมทางการเมืองของไทย คือ วัฒนธรรมที่เน้นการแก้ปัญหาสังคมโดยวิธีการใช้หลักของกฎหมาย รัฐต้องการให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชน และพยายามที่จะให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองอย่างสันติวิธีตามรัฐธรรมนูญ แต่การพัฒนาทั้งในแง่ทฤษฎีกฎหมายก็ยังไม่พัฒนา และไม่สนองตอบต่อสังคม สิ่งที่มีอยู่ในสังคมไทย คือ ช่องว่างและความแตกต่างของประชาชนระหว่างชนชั้นต่างๆ การแข่งขันกันในด้านเศรษฐกิจ และความต้อการมีอำนาจ เพราะผู้มีอำนาจจะมีโอกาสได้รับการช่วยเหลือและสนับสนุนในด้านกฎหมายจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ทำให้เกิดการแข่งขันการแย่งชิงทรัพยากร และนำไปสู่ความขัดแย้งในที่สุด เพราะประชาชนไม่ได้รับสิทธิตามกฎหมายอย่างแท้จริง เช่น รัฐธรรมนูญบัญญัติให้สิทธิประชาชนในการมีส่วนร่วมตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวข้อง แต่ประชาชนไม่ได้รับสิทธินั้นจริงๆ ตามที่ระบุไว้ในรัฐธรรมนูญ เป็นต้น เมื่อประชาชนไม่มีทางเลือกก็ต้องออกมาต่อต้าน กลายเป็นปัญหาที่สำคัญที่สุดในสังคมไทย และปัญหาเหล่านี้ก็จะทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ

ประเทศไทยเป็นประเทศได้รับการรับรองปฏิญญาสากล ว่าด้วยสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ และได้ร่วมเป็นภาคีในหนังสือสัญญาระหว่างประเทศเพื่อส่งเสริม และคุ้มครองสิทธิมนุษยชนหลายฉบับ ตลอดจนได้มีการจัดตั้งกลไกระดับชาติ เพื่อทำหน้าที่ส่งเสริม และคุ้มครองสิทธิมนุษยชน อาทิเช่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ มีบทบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน ดังนี้^{๑๕}

^{๑๕} รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐.

มาตรา ๔ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพของบุคคล ย่อมได้รับความคุ้มครอง

มาตรา ๒๖ การใช้อำนาจ โดยองค์กรของรัฐทุกองค์กร ต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรี ความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้

มาตรา ๒๗ สิทธิและเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญนี้รับรองไว้โดยชัดแจ้ง โดยปริยาย หรือโดยคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญย่อมได้รับความคุ้มครองและผูกพันรัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล และองค์กรอื่นของรัฐโดยตรง ในการตรากฎหมาย การใช้บังคับกฎหมาย และการตีความกฎหมายทั้งปวง

มาตรา ๔๖ บุคคลซึ่งรวมกัน เป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา ๕๖ สิทธิของบุคคล ที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐ และชุมชน ในการบำรุงรักษา และการได้ประโยชน์ จากทรัพยากรธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้ อย่างปกติและต่อเนื่อง ในสิ่งแวดล้อม ที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

การดำเนินโครงการ หรือกิจกรรม ที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรง ต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษา และประเมินผลกระทบ ต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม รวมทั้งได้ให้องค์การอิสระ ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชน ด้านสิ่งแวดล้อม และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษา ที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม ให้ความเห็นประกอบ ก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

สิทธิของบุคคล ที่จะฟ้องหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐ เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ ตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมาย ตามวรรคหนึ่งและวรรคสองย่อมได้รับความคุ้มครอง

มาตรา ๕๙ บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผล จากหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น ก่อนการอนุญาต หรือการดำเนินโครงการหรือ กิจกรรมใด ที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใด ที่เกี่ยวกับตนหรือชุมชนท้องถิ่น และมีสิทธิแสดงความคิดเห็นของตนในเรื่องดังกล่าว ทั้งนี้ตามกระบวนการ รับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา ๗๕ รัฐต้องดูแล ให้มีการปฏิบัติตามกฎหมาย ค้ำครองสิทธิ และเสรีภาพของบุคคล จัดระบบงานของกระบวนการยุติธรรม ให้มีประสิทธิภาพ และอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนอย่างรวดเร็วและเท่าเทียมกัน รวมทั้งจัดระบบงานราชการ และงานของรัฐอย่างอื่น ให้มีประสิทธิภาพ เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน

รัฐต้องจัดสรรงบประมาณให้พอเพียงกับการบริหารงานโดยอิสระของคณะกรรมการการเลือกตั้ง ผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ศาลรัฐธรรมนูญ ศาลยุติธรรม ศาลปกครอง คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ และคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน

มาตรา ๗๗ รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวน บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพ อย่างสมดุล รวมทั้งมีส่วนร่วมในการส่งเสริม บำรุงรักษา และคุ้มครอง คุณภาพสิ่งแวดล้อม ตามหลักการการพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนควบคุม และกำจัดภาวะมลพิษ ที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ และคุณภาพชีวิตของประชาชน

มาตรา ๒๕๐ ซึ่งกำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจในการจัดการ บำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่และนอกเขตพื้นที่ในกรณี ที่อาจมีผลกระทบต่อดำรงชีวิตของประชาชนในพื้นที่ รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการพิจารณาเพื่อริเริ่มโครงการ หรือ กิจกรรมนอกเขตพื้นที่ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมหรือสุขภาพอนามัยของประชาชนในพื้นที่ นอกจากนี้ ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน พ.ศ.๒๕๔๘ ได้กำหนดให้โครงการของรัฐหน่วยงานของรัฐที่เป็นผู้รับผิดชอบโครงการต้องจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนตามขั้นตอนและวิธีการที่กำหนดด้วย

จากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ จะเห็นได้ว่าประเทศไทยได้ให้ความสำคัญอย่างมากกับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน และให้เกิดการปฏิบัติอย่างจริงจังโดยให้องค์กรทางนิติบัญญัติรับผิดชอบ เพื่อเป็นหลักประกันให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม รวมทั้งส่งเสริมให้เกิดแนวทาง และกระบวนการต่างๆ ทางด้านการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ได้แก่

๑. มีระบบการคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพ และช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย ที่สร้างหลักประกันแก่ประชาชนทุกช่วงวัย
๒. ประชาชนได้รับการคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพ และการช่วยเหลือทางกฎหมาย
๓. ประชาชนได้รับความรู้เรื่องการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน สิทธิเสรีภาพ และช่วยเหลือทางด้านกฎหมาย
๔. ประชาชนได้รับการไกล่เกลี่ย ประนีประนอมข้อพิพาท และการลดข้อขัดแย้งที่มาสู่ศาล
๕. ประชาชนที่ถูกละเมิด ได้รับการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ และการช่วยเหลือทางกฎหมาย
๖. ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ จากกระบวนการยุติธรรม ได้รับการสงเคราะห์ตามกฎหมาย ประชาชนที่เป็นพยานได้รับการคุ้มครองพยานในคดีอาญาตามกฎหมาย

วรรณณะเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน สิทธิ และเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญของพระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต) เห็นว่า “ในสังคมใดมนุษย์ไม่คำนึงถึงสิทธิของกันและกัน ปล่อยให้มีการละเมิดต่อชีวิต ต่อทรัพย์สิน มีการกีดกันแบ่งแยก ทำให้บุคคลขาดอิสระเสรีภาพ สังคมนั้นยังเข้าไม่ถึงความมีอารยธรรม ส่วนในสังคมใด มนุษย์ปีบรัดตัวให้คับแคบลง ด้วยการคอย

ระแวงระวังในการปกป้องพิทักษ์สิทธิของตน จนกระทั่งแม้แต่พ่อแม่กับลูก ก็อยู่กันด้วยท่าทีของการปกป้องและเรียกร้องสิทธิ สังคมนั้นเชื่อว่าใกล้ถึงจุดอวสานของอารยธรรม ระวังอย่าไปสู่สุดโต่ง ๒ อย่างนั้น ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติ ถ้ามองโดยคำนึงถึงวัตถุประสงค์ที่แท้ว่า สิทธิมนุษยชนมีขึ้นเพื่อเป็นหลักประกันพื้นฐาน ให้มนุษย์เข้าถึงชีวิตที่ดีงาม และ สังคมที่มีสันติสุข เราจะไม่หยุดอยู่แค่เรื่องของการมีสิทธิ ใช้พิทักษ์สิทธิรักษาสิทธิ แต่เราจะใช้สิทธินี้เป็นหลักประกันพื้นฐาน และเป็นฐานที่จะก้าว

ไปสู่สังคมที่ดีงาม ซึ่งอาจจะพูดว่าเราจะก้าวขึ้นไปสู่สังคมแห่งการเอื้ออาทรต่อกัน สังคมอย่างนี้ จึงจะอยู่ได้โดยมีสันติสุขที่แท้จริง”^{๑๖}

ในปัจจุบันประชาชนมีบทบาทสำคัญในการให้ความเห็นต่อการดำเนินงานของรัฐและเอกชนโดยเฉพาะโครงการขนาดใหญ่มากขึ้น มีหลายโครงการพบว่า มีประเด็นข้อขัดแย้งซึ่งหาข้อยุติได้ยาก รัฐบาลมีแนวคิดที่สำคัญในการแก้ปัญหาความขัดแย้งคือ การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาโครงการ ตั้งแต่ขั้นตอนของการพัฒนาโครงการ รวมทั้งได้รับทราบให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม และมาตรการลดผลกระทบสิ่งแวดล้อมของโครงการ เพื่อประกอบการพิจารณาของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

จะเห็นได้ว่า สันติวิธีเป็นวิธีการหรือแนวทางในการแก้ไขข้อขัดแย้งด้วยเหตุผล ลักษณะวิธีการของสันติวิธีที่น่าสนใจ คือ

ประการแรก สันติวิธีไม่ใช่วิธีการเฉื่อยชาหรือยอมแพ้แต่เป็นวิธีการที่มีการแข่งขันหรือสร้างสรรค์

ประการที่สอง สันติวิธีไม่ใช่กลยุทธ์ที่นำมาใช้ชั่วคราว แต่เป็นกลยุทธ์ที่จะต้องใช้อย่างถาวร

ประการที่สาม จะต้องยึดวิธีการนี้อย่างจริงจัง เพราะสันติวิธีไม่ใช่แค่เป็นหนทางและวิธีการเท่านั้น แต่ยังส่งผลถึงความสำเร็จด้วย

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **แนวคิดข้อสังเกตเรื่องสิทธิมนุษยชนกับประโยชน์สุขของมนุษยชาติในสิทธิมนุษยชน สร้างสันติสุขหรือสลายสังคม**, (เอกสารประกอบการอบรม สิทธิมนุษยชนและสิทธิชุมชน ๑๐ กันยายน ๒๕๔๕ ณ ศูนย์ฝึกอบรมรวมศาสตร์ชุมชน แห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓-๑๕.

จากลักษณะดังกล่าวมา สามารถนำมาใช้ป้องกันไม่ให้เกิดความขัดแย้ง และทำให้เกิดความเมตตา มีอุตมคติ ปราศจากอคติ รวมทั้งคำนึงถึงสิทธิมนุษยชนด้วย

จุดอ่อนที่สำคัญประการหนึ่งของการนำสันติวิธีมาใช้ คือ การปฏิบัติที่ไม่สม่ำเสมอ ซึ่งส่วนใหญ่จะเลิกใช้วิธีการสันติในระหว่างดำเนินการ แม้ว่าทฤษฎี หลักการ และกฎหมายที่เกี่ยวข้องจะบัญญัติไว้มากมาย แต่ในทางปฏิบัติมักจะไม่ปฏิบัติตาม จึงพบว่าการบังคับใช้กฎหมาย การนำกฎหมาย หรือ ทฤษฎีไปปฏิบัติจึงไม่มีประสิทธิผล ดังนั้น ต้องมุ่งมั่นที่จะใช้สันติวิธีในการพัฒนาสังคมไทยในทุกๆ ด้านอย่างจริงจัง

๙.๓ แนวทางการแก้ไขปัญหาสังคมไทยแบบสันติวิธี

เมื่อสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าได้เสด็จไปทรงเยี่ยมพระอนุรุทธะกับเพื่อนพระภิกษุอีกสองรูป ซึ่งปลื้มตัวไปปฏิบัติธรรมในป่าที่ห่างไกล คำถามหนึ่งที่พระพุทธองค์ได้ทรงถามพระอนุรุทธะกับคณะ คือ “ยังพร้อมเพรียงกัน ชื่นชมกัน ไม่วิวาทกัน เข้ากันได้เหมือนน้ำมัน กับน้ำมองกันด้วยนัยน์ตาที่เปี่ยมด้วยความรักอยู่หรือ” ทั้งสามท่านตอบตรงกันว่า “เป็นลาภของตนที่ได้อยู่ร่วมกับเพื่อนพรหมจรรย์อีกสองรูป ตลอดที่อยู่ด้วยกันได้มีเมตตาต่อกันทั้งทางกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม ความกลมเกลียวของทั้งสามท่านสรุปได้ว่า “กายของ ข้าพระองค์ต่างก็จริง แต่ว่าจิตดูเหมือนเป็นอันเดียวกัน”^{๑๗}

ประวัติศาสตร์โลกเต็มไปด้วยเรื่องราวของผลสำเร็จของสันติวิธี สันติวิธีไม่ได้มาจากความใจอ่อน ความมีเมตตาสงสาร หรือสุภาพชน แต่เกิดจากพลังในตัวที่ส่งผลต่อคู่กรณี ไม่ได้เกิดจากความคิดริเริ่มหรือความสมัครใจของคู่กรณี แต่เพราะคู่กรณีไม่อาจฝืนทานพลังสันติวิธี พลังสันติวิธีมี ๒ ประการ คือ^{๑๘}

๑. พลังทางการเมือง อำนาจทางการเมืองเป็นอำนาจที่เกิดขึ้นมาจากการยอมรับและยินยอมเชื่อฟังโดยสมัครใจหรือจำยอมของบุคคล ไม่ว่าจะปกครองด้วยระบอบการปกครองระบอบใดก็ตาม เช่น การยอมทำตามคำสั่ง การยอมปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์ การยอม

^{๑๗} พระไพศาล วิสาโล, *สันติวิธีวิถีแห่งอารยะ*, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกลบอลคิมทอง, ๒๕๕๙), หน้า ๕๓.

^{๑๘} พระไพศาล วิสาโล, *สันติวิธีวิถีแห่งอารยะ*, หน้า ๕-๗.

จ่ายภาษี เป็นต้น กล่าวตามรูปธรรม เช่น ผู้ปกครองมีอำนาจได้ก็เพราะผู้ปกครอง เจ้าของโรงงานมีอำนาจได้เพราะลูกจ้างเชื่อฟัง แต่เมื่อใดก็ตามที่การยินยอมลดน้อยลงหรือออกมาในเชิงปฏิเสธ อำนาจของบุคคลเหล่านั้นหรือระบอบนั้นก็หายไปด้วย ไม่ว่าจะอำนาจทางการเมืองหรือเศรษฐกิจ

๒. *พลังทางใจ* เป็นพลังเชิงบวกของผู้ใช้สันติวิธีต่อสู้กับผู้ที่มีอำนาจ ซึ่งนอกจากผู้ใช้สันติวิธีจะไม่มุ่งร้ายแล้ว ยังมีความปรารถนาดีต่อคู่กรณี รวมทั้งยึดมั่นในสัจจะและความดีงาม นี่คือพลังทางใจที่มีผลต่อพฤติกรรมของผู้อื่น และสามารถก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในสังคมได้

โดยสรุปพลังทั้งสองประเภทนี้สามารถเปรียบเทียบให้เห็นชัดเจน ดังนี้

พลังทางการเมืองเกิดจากการเพิกถอนการยินยอมเชื่อฟัง หรือปฏิเสธที่จะให้ความร่วมมือ ส่วนพลังทางใจเกิดจากความรัก ความปรารถนาดีและการให้อภัย

พลังทางการเมืองเกิดจากการแสดงออกภายนอกโดยลบ คือ การไม่ใช้ความรุนแรง ส่วนพลังทางใจเกิดจากภาวะภายในซึ่งส่งผลต่อการกระทำนัยเชิงบวก คือ ความเอื้อเฟื้อและความเมตตากรุณา

พลังทางการเมืองเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางอำนาจ ส่วนพลังทางใจเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคม ไม่ว่าจะผู้ปกครองจะมีอำนาจมากเพียงใด หากเผชิญกับพลังทั้งสองประการนี้ของผู้ใช้สันติวิธีจำนวนมากแล้วย่อมยากที่จะต้านทานได้

สังคมไทยกำลังอยู่ในช่วงการเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง ทั้งในด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และรวมทั้งพฤติกรรมของคน ในการเปลี่ยนแปลงจึงเป็นธรรมดาที่ต้องมีความขัดแย้งต่าง ๆ มากกว่าปกติ เนื่องจากการปรับตัว รวมทั้งการปรับเปลี่ยนทัศนคติจากหลายฝ่าย เช่น ประชาชน รัฐ หน่วยงานราชการในอัตราไม่เท่ากัน ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐ เอกชน ท้องถิ่น และประชาชนขึ้น รวมทั้งการมีส่วนร่วมอย่างมีคุณภาพมากขึ้น ในเมื่อหลายปัญหาอาศัยความเชี่ยวชาญเฉพาะ ดังนั้น จึงเพิ่มความซับซ้อนของปัญหามากขึ้น ปัญหาสังคมไทยที่กำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบันบางฝ่ายอาจมีทรรศนะว่าในการแก้ปัญหาที่ยากที่จะหลีกเลี่ยงความรุนแรงหรือเชื่อว่าต้องมีความรุนแรงจึงจะมีการเปลี่ยนแปลงได้ แต่บางฝ่ายมีทรรศนะว่าสังคมไทยมีปัญญาและถ้าใช้ปัญญาให้มากขึ้นก็แก้ปัญหาสังคมอย่างสันติวิธีได้

การใช้สันติวิธีในการแก้ปัญหาสังคมนั้น รัฐต้องมีจุดยืน หรือทิศทางของสังคมหรือของรัฐเมื่อเผชิญกับความขัดแย้ง และดูแลความขัดแย้งในสังคมโดยการไม่ใช้ความรุนแรง เพราะรัฐต้องทำหน้าที่ดูแลความสงบสุข ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังคมโดยอาศัยสันติวิธีเป็นหลัก คือ รัฐไม่ได้มองประชาชนที่ไม่เห็นด้วยเป็นศัตรู แต่มองเห็นประชาชนที่รัฐมีหน้าที่ต้องคุ้มครอง และทำหน้าที่สร้างสรรค์สังคมให้พัฒนาก้าวหน้า เพื่อให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข ทั้งที่แม้จะมีความคิดเห็นที่เหมือนกัน หรือมีความคิดเห็นต่างจากมุมมองของรัฐ รัฐต้องปกป้องคุ้มครองประชาชนในสังคมทุกหมู่เหล่า เพื่อให้สังคมสงบสุขอย่างยั่งยืน ซึ่งต่างจากการที่รัฐมุ่งทำให้สังคม เป็นระเบียบเรียบร้อยโดยไม่สนใจว่าผู้คนพลเมืองจะอยู่เย็นเป็นสุขหรือไม่

คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๑๘๗/๒๕๕๖ เรื่อง นโยบายการจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธี โดยพันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี มีสาระสำคัญของการจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธี ๓ ประการ^{๑๙}

๑. **คนคือเป้าหมายของการพัฒนา** เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขของคน ซึ่งคนในสังคมมีความหลากหลายทางความคิดเห็น มีความแตกต่างทางวัฒนธรรม เชื้อชาติ ความเชื่อศาสนา เผ่าพันธุ์ ประวัติศาสตร์ และคุณค่าชีวิต โดยเฉพาะในเรื่องความต่างทางวัฒนธรรมเพราะมีความสำคัญมากต่อปัญหาความขัดแย้ง และนำไปสู่ความรุนแรงได้ง่าย การเข้าใจเรื่องนี้เราใช้คำว่า “มิติวัฒนธรรม” หมายถึง การเข้าใจความสำคัญ และให้คุณค่าของวัฒนธรรมที่มีต่อวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมวัฒนธรรมเป็นปัญญาแบบหนึ่ง การที่ชาติใดหรือสังคมใดมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมจึงเป็นเสมือนมีทุนทางสังคมมาก สังคมที่มีปัญญามากหรือมีทุนทางสังคมมากจะสามารถแก้ปัญหาในสถานการณ์ต่างๆ ที่เผชิญได้ดีเพราะมีทางเลือกมากในการจัดการกับปัญหา การเข้าใจมิติวัฒนธรรมที่เห็นความหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็นคุณค่าสำคัญในการอยู่ร่วมกัน นี้มิใช่เพียงเห็นเป็นความงดงามของสิ่งผิวเผิน เช่น การแต่งกาย ภาษา แต่ในระดับความงดงามของส่วนลึกที่เกี่ยวกับคุณค่าต่างๆ ของคนในวัฒนธรรมนั้น

๒. **การสร้างควมไว้นื้อเชื่อใจในสังคม** โดยเริ่มต้นจากเจ้าหน้าที่ของรัฐก่อน เรื่องนี้เป็นหัวใจสำคัญอีกประการหนึ่งในการอยู่ร่วมกัน ถ้าคนในสังคมขาดความไว้วางใจกันก็เป็นเรื่องยากที่จะเกิดความสามัคคี หรือแก้ปัญหา หรือการพัฒนาใดๆ ได้ ปัจจุบันนี้ความไว้นื้อเชื่อใจ

^{๑๙} คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๑๘๗/๒๕๕๖ เรื่อง นโยบายการจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธี, วันที่ ๑ กันยายน ๒๕๕๖.

ความเกรงใจกำลังลดและหายไป คือ ไม่กลัว ไม่เกรงใจ ไม่ไว้ใจ การขอร้อง การสั่งอาจฟังแต่ไม่ทำตาม ความศรัทธาที่มีต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐมีน้อยลง ไม่ใช่เกิดจากสังคมเปลี่ยนแปลงเท่านั้น ส่วนหนึ่งมาจากสาเหตุ คือ เมื่อประชาชนเกิดความขัดแย้งเห็นต่างกับรัฐแล้ว เจ้าหน้าที่ของรัฐใช้วิธีจัดการโดยใช้ความรุนแรง ซึ่งการใช้ความรุนแรงในสังคมมีต้นทุนทางสังคมสูง เพราะจะทำให้เกิดความเกลียดชังและความแตกแยกที่ยากจะสมานนับเป็นปัญหาความมั่นคงที่ร้ายแรง ดังนั้น การจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธีนั้นทั้งรัฐและประชาชนจะต้องเข้าใจและร่วมมือกันหาวิธีจัดการที่เหมาะสม มิให้กลายเป็นทางรุนแรง และโดยรัฐมีหน้าที่ปกป้องคุ้มครองผู้คนพลเมือง และมีเครื่องมือที่อาจนำไปสู่ความรุนแรง จึงต้องเป็นฝ่ายเริ่มต้นในการเป็นผู้นำสันติวิธีก่อน เพื่อฟื้นความไว้วางใจให้กลับคืนมาสู่สังคม

๓. **สันติวิธีเป็นวิธีเดียวที่เป็นธรรมในการอยู่ร่วมกันในสังคม** ทำให้เกิดความสงบร่มเย็นเป็นสุขอย่างถาวร การที่รัฐกำหนดนโยบายขึ้นเช่นนี้ได้สะท้อนถึงความเข้าใจลึกและมีคุณค่า และต่างจากความเข้าใจสันติวิธีที่มีมาในอดีตอย่างสิ้นเชิงเนื่องจากคำว่า “สันติวิธี” นี้ฝังรากลึกอยู่ในความคิดของคนต่างๆ โดยเฉพาะสังคมพุทธศาสนามาเป็นเวลาพันๆ ปี คำนี้จึงดูไม่ใช่ของใหม่โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวัฒนธรรมไทย เมื่อเกิดความขัดแย้ง เราอยากให้มีการแก้ไขได้แบบง่าย ๆ ไม่ชอบให้มีการใช้ความรุนแรงหรือเผชิญหน้ากัน จะพยายามหาวิธีแก้ไขโดยวิธีเจรจาพูดคุยกันมาตลอด แต่อดีตเราใช้การเจรจาเป็นวิธีแรกเพื่อคลี่คลายปัญหาในขณะเดียวกับวัฒนธรรมการปกครองและการใช้อำนาจในสังคมไทยก็พร้อมที่จะใช้วิธีอื่นถ้าพูดหรือเจรจากันไม่ได้ผล คล้ายกับว่ายึดถือสันติวิธีในความหมายทดลองใช้แก้ปัญหาดูก่อนและถ้าไม่ได้ผลก็ใช้กำลัง เราจึงมักได้ยินผู้มีอำนาจในบ้านเมืองและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เผชิญปัญหาพูดเสมอว่าเราจะพยายามใช้สันติวิธี และเมื่อจัดการไม่สำเร็จก็ลงท้ายด้วยการใช้ความรุนแรง แล้วต่างฝ่ายก็จะหาเหตุผลมารองรับความชอบธรรมในการใช้ความรุนแรงนั้น แม้ในกรณีที่รัฐเป็นฝ่ายผิด เช่น ผลการสอบสวนกรณีการใช้ความรุนแรงกับประชาชนที่ระบุว่ารัฐใช้ความรุนแรงเกินเหตุ ก็จะต้องทำคำชี้แจงทำนองว่าเป็นการกระทำด้วยความบริสุทธิ์ใจและเพื่อรักษาความสงบ ความหมายก็คงเป็นว่าแม้รัฐเป็นฝ่ายผิดพลาด การใช้ความรุนแรงก็ขอให้แล้วๆ กันหรือให้ยอมๆ กันไป และถ้าใครไปรื้อฟื้น ก็มักจะถูกมองว่ายุ่งวุ่นเรื่องถูกดำเนินว่าไม่สร้างสรรค์ เพราะผู้มีอำนาจอยากให้จบๆ ไป นั่นคือ ความหมายของสันติวิธีในแง่มุมมองของรัฐที่เป็นมาเช่นนี้เสมอ อุปสรรคประเภทหนึ่งในการพัฒนาสันติวิธี ในสังคมไทย เพราะไม่มีกลไกที่มีประสิทธิภาพในการตรวจสอบ ควบคุมประเมินการใช้อำนาจของรัฐที่ใช้ความรุนแรงกับประชาชน

ดังนั้น ความหมายใหม่ของนโยบายสันติวิธีของรัฐที่กำหนดไว้ในหลักการข้อที่หนึ่งว่า “เป็นบรรทัดฐานว่าการจัดการความขัดแย้ง ต้องยึดถือสันติวิธีเป็นวิธีเดียวที่เป็นธรรม และสร้างความสงบสุขที่ยั่งยืน” เป็นการย้ำเตือนและให้ความมั่นใจประชาชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐให้เชื่อมั่นและเปลี่ยนไปในทิศทางนี้ และยังคงกำหนดทิศทางสังคมกว้างไกลออกไปด้วยว่า “เป็นการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมการใช้อำนาจ” และ “ถือเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิรูปภาครัฐ” และให้มีการ “กำหนดกฎเกณฑ์ประเมินผลองค์กรของรัฐและการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ของรัฐในการดำเนินการกับการจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธี” จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงพร้อมกับการปฏิรูประบบราชการด้วย สันติวิธีในความหมายที่ใช้มาในอดีต และเป็นความเข้าใจทั่วไปว่าเป็นวิธีที่ลองใช้หรือเป็นวิธีเพื่อเลือกนั้น จึงต่างจากความหมายนี้โดยสิ้นเชิง ถ้าเชื่อมั่นว่าเป็นวิธีเดียวที่มีความชอบธรรมในการอยู่ร่วมกัน ก็คงต้องช่วยกันและทุ่มเทอย่างจริงจังจึงให้เกิดผล

สันติวิธีมีอยู่สองลักษณะ คือ “สันติวิธีในการต่อสู้เรียกร้องให้ได้มาในสิ่งที่ต้องการ และสันติวิธีในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง”^{๒๐} โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๑. สันติวิธีในการต่อสู้หรือเรียกร้อง (Peaceful Demonstrate/Protest): แนวทาง ในการต่อสู้นี้เป็นแนวทางที่ถูกนำมาใช้ เมื่อเกิดความไม่พอใจหรือมีความเห็นไม่สอดคล้องกับผู้มีอำนาจ มีการดำเนินการในลักษณะของการประท้วง หรือการเรียกร้อง หรือการต่อสู้ โดยการยื่นหนังสือขอเข้าพบ หรือการชุมนุมกันเพื่อแสดงออกถึงความไม่เห็นด้วย หรือแสดงออกถึงความคิดเห็นที่แตกต่างจากผู้มีอำนาจโดยสงบ โดยสันติ ไม่มีอาวุธ การต่อสู้ในแนวทางนี้จะมีชื่อเรียกกันว่า “การดื้อแพ่ง” (Civil Disobedience) ซึ่งแนวทางนี้เป็นแนวทางที่มีต้นแบบจากแนวทางการต่อสู้แบบ “อหิงสา” ของมหาตมะ คานธี ในการต่อสู้เรียกร้องเอกราชของอินเดีย

๒. สันติวิธีในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง (Peaceful Conflict Resolution): สำหรับแนวทางนี้เป็นแนวทางที่ใช้ในการแก้ปัญหาหลังจากที่ความขัดแย้งหรือข้อพิพาทเกิดขึ้นแล้ว และพยายามที่จะยุติความขัดแย้งโดยใช้แนวทางที่สันติ ซึ่งแนวทางที่เด่นชัดที่สุด ได้แก่ การเจรจาไกล่เกลี่ย (Negotiation) กันเองระหว่างคู่พิพาท หรือ โดยมีคนกลางซึ่งเป็นบุคคลที่สาม (เป็นบุคคลเพียงคนเดียวหรือหลายคนก็ได้) ช่วยในกระบวนการไกล่เกลี่ยและไม่ได้ทำ

^{๒๐} วันชัย วัฒนศัพท์, ความขัดแย้ง : หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๗), หน้า ๑๐๑-๑๐๓.

หน้าที่ตัดสินใจชี้ขาดแต่จะเป็นผู้กำกับการเจรจาให้ดำเนินไปได้อันจะนำไปสู่ทางออก คือการยุติความขัดแย้ง

จากที่กล่าวมาจะพบว่า การแก้ปัญหาความขัดแย้งนั้นแนวทางที่เหมาะสมที่สุด จะเป็นการเจรจาไกล่เกลี่ย และการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง เพราะผลลัพธ์ที่น่าจะเป็นไปในลักษณะที่ทั้งสองฝ่ายต่างชนะ (Win-Win) ซึ่งการไกล่เกลี่ยนั้นมีหลายรูปแบบ แต่ที่จะพบเห็นได้บ่อยครั้งคือ

๑. การเจรจาโดยยึดจุดยืน (Position-based Negotiation) : การเจรจาลักษณะนี้จะเป็นการเจรจาที่จะเอาแพ้ชนะเอาชนะกัน ซึ่งต่างฝ่ายต่างมีจุดยืนของตนเอง คู่เจรจาจะปฏิบัติต่อกันเหมือนเป็นศัตรูกัน ความเชื่อของการเจรจានี้จะเป็นลักษณะ Zero Sum Game ตามแนวคิดในทฤษฎีเกม (Game Theory) ที่ถ้าไม่แพ้ก็ต้องชนะ ผลของการเจรจาเช่นนี้มักยอมรับครึ่งทาง (Compromise) แต่การเจรจาในลักษณะนี้ไม่ควรจะนำมาใช้ในกรณีของความขัดแย้งในนโยบายสาธารณะ

๒. การเจรจาโดยยึดผลประโยชน์ (Interest-based Negotiation) : การเจรจาลักษณะนี้ไม่มองถึงประโยชน์ของตนฝ่ายเดียว แต่จะมองและทำความเข้าใจของความต้องการ ความห่วงกังวลของฝ่ายอื่น การเจรจาลักษณะนี้จะเกิดจากคู่เจรจาทุกฝ่ายมาร่วมกัน แก้ปัญหาเพื่อนำไปสู่การตัดสินใจร่วมกันโดยหวังให้ความต้องการของทุกฝ่ายได้รับการตอบสนองทุกฝ่ายจะไม่ระบุถึงจุดยืนของตนเอง แต่จะบอกถึง ความหวัง ความต้องการ ความห่วงกังวล ความหวาดระแวง

ตาราง แสดงความแตกต่างระหว่างการเจรจาโดยยึดจุดยืน และการเจรจาโดยยึดผลประโยชน์เป็นหลัก^{๒๑}

^{๒๑} วันชัย วัฒนศัพท์, ความขัดแย้ง : หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา, หน้า ๑๗๔.

การเจรจาโดยยึดจุดยืน	การเจรจาโดยยึดผลประโยชน์เป็นหลัก
<ol style="list-style-type: none"> ๑. ให้ได้ส่วนแบ่งที่มากที่สุดเท่าที่ทำได้ จากทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ๒. เป็นผลลัพธ์แบบ แพ้-ชนะ ๓. เกิดความสัมพันธ์แบบปฏิปักษ์ ๔. ผลประโยชน์ของแต่ละฝ่ายถูกมองว่าเป็นความขัดแย้งอีกฝ่ายหนึ่ง ๕. พยายามเปิดเผยของฝ่ายตรงข้ามให้มากที่สุด ในขณะที่เดียวกันพยายามที่จะปกปิดของเราและทำให้ฝ่ายตรงข้ามเข้าใจผิด ๖. ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจะเริ่มต้นที่การตั้งความต้องการไว้สูง และเปลี่ยนจุดยืนอย่างลงเล ๗. ใช้การคุกคาม ถกเถียง ในการให้ได้ผลลัพธ์ที่ดี 	<ol style="list-style-type: none"> ๑. ได้รับความพึงพอใจจากทุกฝ่าย ๒. พยายามที่จะทำให้บรรลุต่อความต้องการของทุกฝ่าย ๓. ช่วยให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ๔. มองหาจุดที่เห็น หรือมีประโยชน์ ๕. แบ่งปันข้อมูลและช่วยกันสร้างทางเลือก เพื่อให้ผลประโยชน์ด้วยกันทุกฝ่าย ๖. มุ่งผลประโยชน์ร่วมไม่ใช่จุดยืน ๗. ใช้เหตุผลและประสบการณ์ในการจัดการกับปัญหา

การทำความเข้าใจในเรื่องของความขัดแย้งและการยุติด้วยสันติวิธี เป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง เพราะนวัตกรรมต่างๆ ได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง อันจะนำมาซึ่งความขัดแย้งในที่สุด เช่น สถานการณ์ของประเทศไทยเราในปัจจุบัน เราคงต้องยอมรับว่ามีการแตกแยกทางความคิดที่รุนแรงมากขึ้น ดังนั้น ถ้าแต่ละฝ่ายมองไปยังผลประโยชน์ของประเทศชาติมากกว่าผลประโยชน์ของตนเองแล้ว เชื่อว่าเราคงผ่านวิกฤตการณ์ตรงนี้ได้ ประเทศไทยไม่ได้ขึ้นกับบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่บุคคลทุกภาคส่วนต่างหากที่จะนำพาประเทศไทยเดินไปข้างหน้า

๙.๕ กรณีศึกษาการแก้ไขปัญหาลังคมไทยแบบสันติวิธี

๙.๕.๑ สันติวิธีกับการจัดการความขัดแย้งเรื่องน้ำ

วิกฤตการณ์น้ำกับความมั่นคงทางสิ่งแวดล้อม ปัญหาคารขาดแคลนนํานับว่ามีผลต่อความยั่งยืนของระบบนิเวศ เมื่อเกษตรกรขาดน้ำขาดรายได้ ก็จะบุกรุกแผ้วถางป่าไม้เพื่อขยายพื้นที่ทำกิน หรือแสวงหาผลผลิตจากป่าไม้และสัตว์ป่าเพิ่มเติมเพื่อความอยู่รอด เหล่านี้ล้วนเป็นการทำลายระบบนิเวศ

นอกจากนี้ น้ำเสียยังเป็นอีกปัญหาหนึ่ง น้ำเสียอาจเกิดจากธรรมชาติด้วยการถ่ายมูลของสัตว์ที่ถูกชะลงสู่ทางน้ำ หรือเกิดจากการกระทำของมนุษย์ เช่น การปลูกพืชโดยใช้สารเคมี ยาฆ่าแมลง การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การขับถ่ายของเสียจากชุมชน และการระบายน้ำเสียออกจากโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้เป็นอันตรายต่อสุขภาพของประชาชน ทำลายระบบนิเวศ

ปัจจัยที่นำไปสู่ความขัดแย้งเรื่องน้ำ ได้แก่ การเจริญเติบโตของภาคเศรษฐกิจและการเพิ่มจำนวนของประชากรอย่างรวดเร็ว รวมทั้งนโยบายของประเทศในการส่งเสริมการผลิตภาคอุตสาหกรรม ทำให้เกิดความต้องการใช้ทรัพยากรน้ำในปริมาณที่เพิ่มขึ้น การบุกรุกทำลายป่าไม้และพื้นที่ต้นน้ำ ซึ่งส่งผลต่อระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม ทำให้ปริมาณน้ำต้นทุนลดลงจากอดีต ปริมาณน้ำฝนลดลง เกิดสภาวะฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล การขาดการวางแผนและยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่เป็นเอกภาพและต่อเนื่องของภาครัฐ การแก้ไขปัญหาลังคมใหญ่เป็นการแก้ไขปัญหาลังคมเฉพาะหน้าเพื่อจัดการกับแต่ละปัญหาที่เกิดขึ้นในขณะนั้น หน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำหลายหน่วยงานกระจายอยู่ในกระทรวง

ทบวง กรมต่างๆ จึงเกิดความซ้ำซ้อนและขาดการประสานงานกันระหว่างหน่วยงานให้ดำเนินการไปในทิศทางเดียวกันอย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากไม่มีองค์กรที่ทำหน้าที่ในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในภาพรวม การขาดกฎหมายหลักที่ใช้เป็นแม่บทในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของประเทศอย่างมีประสิทธิภาพ และขาดการรณรงค์ให้ประชาชนตระหนักในความสำคัญและคุณค่าของทรัพยากรน้ำ กรณีความขัดแย้งที่เกิดจากการดำเนินโครงการพัฒนาแหล่งน้ำของรัฐ เช่น ปัญหาเรื่องเขื่อนปากมูล ฝ่ายราสีไศล ในประเด็นค่าชดเชยเรื่องที่ดิน เรียกร้องให้เปิดประตูน้ำเพื่อคืนระบบนิเวศ เป็นต้น

กรณีความขัดแย้งที่เกิดจากการจัดสรรน้ำหรือมีผู้นิยามว่าเป็น ‘สงครามแย่งชิงน้ำ’ เช่น กรณีความขัดแย้งในการจัดสรรน้ำระหว่างผู้ประกอบการสวนส้มกับเกษตรกรรายย่อยในภาคเหนือ ปัญหาการจัดสรรน้ำระหว่างนิคมอุตสาหกรรมกับภาคเกษตรกรรมและชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออก ปัญหาการผันน้ำข้ามลุ่มน้ำระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กลอง-เจ้าพระยา กรณีความขัดแย้งที่เกิดจากการก่อกมลพิษทางน้ำ เช่น กรณีสารตะกั่วรั่วไหลจากเหมืองลงสู่แหล่งน้ำในจังหวัดกาญจนบุรี กรณีน้ำทิ้งจากโรงงานอุตสาหกรรมและภาคปศุสัตว์ในแม่น้ำท่าจีน

ในรอบสองถึงสามทศวรรษที่ผ่านมา ประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองอย่างรวดเร็ว ซึ่งมีผลกระทบต่อโครงสร้าง การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม น้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติประเภทซึ่งแต่เดิมเป็นทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ กลับกลายเป็นทรัพยากรประเภทที่มีการช่วงชิงมากที่สุดประเภทหนึ่ง เพราะประเทศไทยขาดกติกากในการจัดสรรน้ำ สถาบันหรือระบบการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่มีอยู่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาและความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้ และมีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงสูงขึ้น โดยเฉพาะความขัดแย้งระหว่างภาครัฐกับประชาชนในการดำเนินการนโยบายสาธารณะหรือการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้น เนื่องจากสังคมไทยกำลังเปลี่ยนแปลงทำให้พฤติกรรมต่างๆ ของประชาชนเปลี่ยนแปลงไปโดยประชาชนแสดงความคิดเห็นต่อแนวทางการดำเนินการหรือนโยบายของรัฐมากขึ้น ดังนั้น หน่วยงานของรัฐต้องมีพื้นฐานความเชื่อที่มองว่า ความเห็นที่หลากหลายที่ประชาชนแสดงออกนั้น เป็นสิ่งที่ภาครัฐต้องรับฟังและหาทางออกมาให้เห็นความเห็นของส่วนรวม ซึ่งจะเป็นวิธีการทำให้ลดความขัดแย้งหรือยุติความขัดแย้งที่เกิดขึ้น และจะทำให้สังคมอยู่เย็นเป็นสุขได้ในที่สุด^{๒๒}

^{๒๒} สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ สถาบันยุทธศาสตร์, สันติวิธี : ยุทธศาสตร์เพื่อความมั่นคงแห่งชาติ, (กรุงเทพฯ : สุทรไพศาล, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒๘.

การมองปัญหาความขัดแย้ง ในอดีตปัญหาความขัดแย้งเรื่องน้ำถูกพิจารณาว่า สาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นจากการขาดน้ำ โดยมองว่าน้ำเป็นตัวตั้ง หน่วยงานภาครัฐจึงมุ่งแก้ปัญหาความขัดแย้ง โดยการกำหนดแผนงานหรือโครงการแก้ปัญหาเกี่ยวกับการขาดแคลนน้ำเป็นสำคัญ ซึ่งถือเป็นเรื่องทางเทคนิคเท่านั้น แต่แท้จริงการขาดแคลนน้ำเป็นเงื่อนไขของวิกฤตความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ในขณะที่ต้นเหตุของปัญหาความขัดแย้งที่แท้จริง คือ จิตใจและความรู้สึกของคนที่ขาดน้ำ

ดังนั้น การพิจารณาปัญหาความขัดแย้งเรื่องน้ำ ต้องมองที่ “คน” เป็นตัวตั้ง ซึ่งหลักสำคัญในการจัดการปัญหาความขัดแย้งในการใช้น้ำต้องให้คนที่ขาดน้ำเข้ามาร่วมปรึกษาหารือร่วมกันกับเจ้าหน้าที่ของรัฐเพื่อจัดการปัญหาเรื่องนี้ โดยเจ้าหน้าที่รัฐต้องพยายามทำให้ทุกฝ่ายเข้าใจสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างถ่องแท้ และร่วมมือกันแก้ปัญหาด้วยกัน ในการดำเนินการที่ผ่านมา ส่วนใหญ่หน่วยงานภาครัฐจะเป็นฝ่ายกำหนดแนวทางการจัดการแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำที่เกิดขึ้นเพียงฝ่ายเดียวและปราศจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ที่กำลังเผชิญอยู่ ทำให้ประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนส่วนหนึ่งเกิดความไม่พอใจและเกิดความ ขัดแย้งระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับประชาชน และประชาชนกับประชาชน

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น หน่วยงานภาครัฐทุกส่วนจะต้องสร้างความเชื่อมั่นให้กับประชาชน รับทราบถึงความจริงใจของหน่วยงานภาครัฐ ในการเข้ามาร่วมกันแก้ปัญหากับประชาชนในการจัดการปัญหาความขาดแคลนน้ำหรือภัยแล้งที่เกิดขึ้น ทั้งนี้การมีความเข้าใจร่วมกันจะป้องกันและลดระดับความขัดแย้งได้ระดับหนึ่งระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับประชาชน หากประชาชนมีทัศนคติว่าหน่วยงานภาครัฐไม่มีความจริงใจในการแก้ปัญหาให้แก่พวกตนแล้ว ก็จะไปสู่ความขัดแย้งและรุนแรงอันเป็นที่มาของการทำลายความสามัคคีของคนในชาติในการจัดการปัญหาร่วมกัน

แนวทางการจัดการความขัดแย้ง กำหนดพื้นที่ ที่คาดว่าจะเกิดปัญหาความขัดแย้งเรื่องน้ำขึ้น โดยภาครัฐมอบหมายให้หน่วยงานภาครัฐหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งทำหน้าที่คาดการณ์ล่วงหน้าถึงปัญหา และลักษณะของความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นในพื้นที่ที่จะเป็นสาเหตุการขาดน้ำหรือภัยแล้ง

หน่วยงานภาครัฐ เข้าไปเจรจากับประชาชนในพื้นที่ที่คาดว่าจะเกิดปัญหาความขัดแย้งในการใช้น้ำล่วงหน้า โดยการหารือพูดคุยและปรึกษาร่วมกันถึงสถานการณ์ปัญหาที่กำลังจะเกิดขึ้นในพื้นที่ เพื่อแสดงถึงความเอาใจใส่ ความห่วงใย ความจริงใจ ต่อปัญหาที่จะเกิดขึ้น

ของประชาชนในอันที่จะช่วยบรรเทาหรือลดระดับของปัญหาที่คาดว่าจะเกิดขึ้น เพราะที่ผ่านมาทุกฝ่ายยังขาดความเข้าใจสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างถ่องแท้ และร่วมมือกันแก้ปัญหาให้ตรงกัน เพราะระดับความเข้าใจของคนไม่เท่ากัน ตลอดจนประชาชนไม่เชื่อว่าหน่วยงานภาครัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐเอาใจใส่ปัญหาของพวกเขาอย่างจริงจัง จนทำให้มีความรู้สึกโดดเดี่ยวและเป็นสาเหตุให้ประชาชนรวมตัวกันเรียกร้องกันมาที่จังหวัดหรือทำเนียบรัฐบาล และมักถูกมองว่าการที่ประชาชนที่มีความเดือดร้อนเดินทางมาประท้วงรัฐบาล เป็นปัญหาที่กระทบต่อความมั่นคงของชาติ

การจัดการปัญหาเรื่องการขาดน้ำของทุกฝ่ายร่วมกัน หน่วยงานภาครัฐต้องร่วมมือกับภาคเอกชน และประชาชนในพื้นที่ที่ขาดน้ำ ผนึกกำลังจัดการแก้ไขปัญหาร่วมกัน โดยดำเนินการเจรจาเริ่มตั้งแต่การเตรียมการเผชิญปัญหาที่คาดว่าจะเกิดขึ้น แนวทางการจัดการและป้องกันปัญหาที่เกิดขึ้น เช่น หน่วยงานภาครัฐทั้งในระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล ต้องเข้าไปพูดคุยกับชาวบ้านที่กำลังเผชิญความทุกข์เพราะขาดแคลนน้ำ เพื่อให้เกิดความเข้าใจทุกฝ่าย และพร้อมให้ความร่วมมือร่วมกันในการแก้ปัญหาดังกล่าว อย่างไรก็ตามการเฝ้าระวังการจัดการปัญหาของหน่วยงานภาครัฐไม่เป็นแค่การดำเนินการในเชิงจิตวิทยาเพื่อลดกระแสการเรียกร้องและความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นเท่านั้น แต่หน่วยงานภาครัฐต้องพยายามดำเนินการปฏิบัติอย่างจริงจัง เพื่อให้ประชาชนมีความเชื่อมั่นและยอมรับการดำเนินการดังกล่าว

๙.๓.๒ สันติวิธีกับการจัดการความขัดแย้งกรณีเขื่อนแก่งเสือเต้น

โครงการก่อสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นของกรมชลประทาน บริเวณตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ที่ริเริ่มกันมาตั้งแต่ปี ๒๕๑๔ แต่ยังไม่สามารถก่อสร้างได้จนถึงขณะนี้ เนื่องจากถูกคัดค้านจากชาวบ้านในพื้นที่ได้รับผลกระทบอย่างต่อเนื่อง รวมไปถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้น

กับผืนป่าสักทองที่เชื่อกันว่ายังอุดมสมบูรณ์อยู่ ในอุทยานแห่งชาติแม่ยม จังหวัดแพร่ แม้ว่า จะมีเสียงเรียกร้องจากประชาชนในเขตลุ่มแม่น้ำยมตลอดแนว ตั้งแต่ตัวเมืองแพร่ พิชณุโลก พิจิตร สุโขทัย ที่ต้องเผชิญกับปัญหาน้ำท่วมขังนานหลายเดือนในฤดูน้ำหลากทุกปี และภาวะแห้งแล้งอย่างหนักก็ตาม รวมระยะเวลาที่มีการเคลื่อนไหวผลักดันมาจนถึงวันนี้เป็นเวลากว่า ๓๔ ปีแล้ว ถึงแม้ว่าโครงการแก่งเสือเต้นได้ล้มเลิกโครงการแก้มลิงลุ่มน้ำยม ย้ายจุดหัวเขื่อนและลดขนาด สันเขื่อน ที่ชาวบ้าน “ร่วมคิด ร่วมทำ” เสนอเป็นทางออกแก้ปัญหาความขัดแย้ง ขณะที่ ชาวบ้านยืนยันคัดค้านจนถึงที่สุด ประกาศ “สร้างเมื่อไร ทูบคนสร้างเมื่อนั้น”

สันติวิธีแนวทางการแก้ปัญหา สิ่งแรกที่ทุกคนควรมีส่วนร่วมกัน คือ การยอมรับว่า คนเรามีทรรศนะต่างกันดี ถ้ามีฝ่ายหนึ่งต้องการอนุรักษ์ธรรมชาติ สัตว์ กับอีกฝ่ายต้องการ พัฒนาประเทศ ประเด็นนี้ยอมรับได้หรือไม่ว่าเราไม่ใช่ศัตรูกันแต่ทรรศนะต่างกัน และ จะแสวงหาวิธีการจัดการอย่างไร

กรณีปัญหาแก่งเสือเต้น การไต่สวนสาธารณะ (public hearing) การเริ่มวิธีคิดรัฐ กำลังบอกชาวบ้านละเอียดว่าการสร้างเขื่อน คือ ประโยชน์สาธารณะ ดังนั้น จึงให้ชาวบ้าน อพยพออกจากพื้นที่ ซึ่งรัฐบอกว่าจะจ่ายค่าชดเชยให้ ชาวบ้านอาจบอกว่าบางอย่างซื้อด้วยเงิน ไม่ได้ ซึ่งคนไทยมีความรู้สึกในเรื่องนี้มาก เรื่องนี้ทำให้ชาวบ้านมองว่าเกิดความไม่เสมอภาคขึ้น ซึ่งชาวบ้านมองว่ารัฐใช้อำนาจไม่เป็นธรรม ถ้าไปบอกชาวบ้านว่าการสร้างเขื่อนคือประโยชน์ สาธารณะ อะไรคือประโยชน์สาธารณะสำหรับชาวบ้านที่เสียที่ทำกิน รัฐพิจารณาจากคน ที่ได้รับประโยชน์หรือ ซึ่งประเด็นดังกล่าวทำอย่างไรถึงก้าวข้ามจำนวนหรือก้าวข้ามการพูด ฝ่ายเดียว

การกำหนดนโยบายสาธารณะจริงๆ แล้วจะต้องมีประโยชน์หลายฝ่าย หลายกาลเวลา และมีความเชื่อมโยงกัน สามารถทำให้ทุกประโยชน์นั้นแสดงออกมา รัฐต้องเปิดโอกาสให้ ชาวบ้านเข้ามีส่วนร่วม ประการสำคัญคือนักการเมืองต้องไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ด้วย นักการเมือง ต้องเป็นกรรมการ เพราะขณะที่รัฐเป็นผู้จัดการผลประโยชน์แล้ว นักการเมืองจะเป็นผู้นำ ทุกผลประโยชน์มาเทียบกัน มาโต้แย้งกัน เพื่อสังคมส่วนรวม โดยเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมชลประทาน ทำหน้าที่รวบรวมข้อมูล ข้อเสนอที่สมบูรณ์ คือ กรมชลประทานเจ้าของ โครงการจะต้องระบุให้ครบถ้วน ดังต่อไปนี้^{๒๓}

^{๒๓} สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและนโยบายพื้นฐาน, สถาบันยุทธศาสตร์, สันติวิธี : ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความมั่นคง, (กรุงเทพฯ : สุตราพิศาล, ๒๕๕๕), หน้า ๑๐๕.

๑. วัตถุประสงค์ของการสร้างเขื่อนคืออะไร ถ้าสร้างเขื่อนเพื่อป้องกันน้ำท่วม จะต้องพิสูจน์ได้ว่าเขื่อนนี้สามารถป้องกันน้ำท่วมได้ในเงื่อนไขอะไรบ้าง พื้นที่อะไร เพราะไม่มีเขื่อนใดป้องกันน้ำท่วมได้ทุกกาลเวลา และบนเงื่อนไขอะไรบ้าง ซึ่งจุดนี้ฝ่ายอนุรักษ์เห็นว่า เป็นการรวบรัดถือเอาโอกาสน้ำท่วมเป็นสาเหตุสร้างเขื่อน ทั้งที่บริเวณที่มีเขื่อนอยู่แล้วน้ำก็ยังท่วม ดังนั้น วัตถุประสงค์ในโครงการต้องมีความชัดเจน

๒. ความเป็นไปได้ทางวิศวกรรม กรมชลประทานต้องพิจารณาว่าพื้นที่ดังกล่าวมีรอยเคลื่อนตัวของเปลือกโลกหรือไม่ ซึ่งทุกฝ่ายต้องมีหลักฐานทางวิศวกรรม

๓. ผลกระทบต้องครอบคลุมทุกอย่าง เวลา จำนวนคน จำนวนพื้นที่ ระบบนิเวศน์ ซึ่งกรมชลประทานต้องเสนอให้ครบถ้วน

๔. การหลีกเลี่ยงผลกระทบ กรมชลประทานได้เข้าถึงหรือยัง ในการหลีกเลี่ยงผลกระทบ และต้องแสดงว่าผลกระทบตัวนี้ที่จริงมีมากกว่านี้ แต่ได้พยายามหลีกเลี่ยงแล้ว โดยต้องบอกให้ชัดเจน

๕. การเยียวยาผลกระทบที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ต้องแจ้งให้ครบถ้วน

๖. ทางเลือก กรมชลประทานทำได้หรือยัง

ประเทศที่รัฐสถาปนาตัวเองว่าเป็นผู้จัดการแล้ว นักเทคนิคเป็นผู้คิดริเริ่ม และต้องเป็นผู้ตอบคำถามเหล่านี้ ถ้าไม่สร้างเขื่อนเสียต้นจะมีอะไรมาทดแทนการแก้ปัญหาน้ำท่วมได้ เป็นหน้าที่ของนักเทคนิคต้องอธิบายสิ่งเหล่านี้ให้ได้ ดังนั้น ถ้ากรมชลประทาน (นักเทคนิค) ไปถามนักอนุรักษ์ว่า ถ้าไม่สร้างเขื่อนแล้วจะให้ทำอะไร จึงเป็นคำถามที่ผิดวัฒนธรรมใหม่เป็นอย่างยิ่ง

เมื่อการเปลี่ยนวัฒนธรรมและกระบวนทัศน์แล้ว ฝ่ายเทคนิคต้องรับผิดชอบทำข้อเสนอให้ครบถ้วน จากนั้นกระบวนกรรมการดำเนินการต่อไป คือ รัฐบาลจะต้องตั้งคณะกรรมการขึ้นมา^{๒๔} ซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิไม่มีส่วนได้เสียเกี่ยวข้อง ไม่เคยวินิจฉัยเรื่องนี้มาก่อน กรรมการจะเรียกข้อมูลจากกรมชลประทานมาตรวจดูว่า โครงการสมบูรณ์หรือไม่ ถ้าสมบูรณ์ก็จะสั่งให้กรมชลประทานนำข้อมูลทั้งหมดไปเผยแพร่ที่จังหวัดแพร่ สมมติกำหนดระยะเวลาหนึ่งเดือน ชาวบ้านจะนำข้อมูลเหล่านี้มาศึกษา เอ็นจีโออาจเข้ามาช่วยวิเคราะห์ข้อมูล พิจารณาว่าประเด็นใดที่ไม่สมบูรณ์ยังขาดข้อมูลเรื่องใด หากว่าข้อมูลไม่ครบถ้วน ผลกระทบไม่ถูกต้อง ให้ศึกษาเพิ่มเติมทางเลือกที่เสนอยังมีทางเลือกอื่นอีกหรือไม่

กระบวนกรดังกล่าว จะเป็นการนำความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมาพิจารณาด้วยเหตุผลและข้อมูล ซึ่งการไต่สวนสาธารณะนี้จะต้องเท่าเทียมกันและเป็นที่เปิดเผย

หลังจากนั้นผู้เชี่ยวชาญจะนำข้อมูลที่มีมาโต้แย้งกันด้วยเหตุด้วยผล และกระบวนกรจะสรุปประเด็นว่า ได้ข้อยุติครบถ้วนเพียงพอต่อการตัดสินใจหรือยัง ถ้าไม่เพียงพอควรศึกษาอะไรเพิ่มเติม หรือเพียงพอต่อการตัดสินใจ นักการเมืองอื่นต้องไม่เกี่ยวข้อง การกระทำดังกล่าวจะทำให้ผู้คนในสังคมรู้ว่าอะไรเป็นอะไร โดยเหลือแต่ความแตกต่างกันทางทรรศนะเท่านั้น อย่างไรก็ตามนักการเมืองยังสามารถตัดสินใจในนามของตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องเห็นตามกรรมการเพราะข้อมูลนั้นไม่ใช่ประชาธิปไตย อำนาจยังอยู่กับผู้แทน แต่ผู้แทนก็ไม่สามารถตัดสินใจตามอำเภอใจได้ เพราะต้องระบุสิ่งที่ตนคิด สิ่งที่ตัดสินใจด้วยเหตุผล หลังใช้กระบวนกรนี้สักระยะหนึ่งจะเกิดการกลมกลืนตัวเข้าด้วยกัน

คนในแต่ละยุคแต่ละสังคม มีความคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมต่างกัน ตัวอย่างเช่น ในประเทศอเมริกาที่มีการทำลายเขื่อน เพราะประชาชนเขาเห็นพ้องต้องกันว่า เขาอยู่ดีมีสุขแล้วจึงต้องการอนุรักษ์ธรรมชาติ เพราะฉะนั้นอย่าไปเทียบอย่างนั้น ต้องพิจารณาสังคมเราจะอยู่อย่างไรในเวลานี้ การตัดสินใจอย่างรวดเร็วอาจนำไปสู่ความขัดแย้งที่ฝังลึก ต้องพิจารณาว่ามีทางเลือกทางอื่นอีกไหม ขณะนี้สังคมต้องการการเรียนรู้ร่วมกัน รัฐบาลเป็นผู้จัดการให้ประชาชนมีการติดต่อสัมพันธ์กันเอง

^{๒๔} ศูนย์สันติวิธีเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย, สถาบันพระปกเกล้า, การสัมมนาโต๊ะกลม : รัฐบาลใหม่กับการจัดการปัญหาความขัดแย้งในสังคม, (กรุงเทพฯ : ธรรมดาเพรส, ๒๕๔๔), หน้า ๗.

การนำเทคโนโลยีทางสังคมของตะวันตกมาใช้ เช่น โรงไฟฟ้านิวเคลียร์ แต่ไม่นำเครื่องมือ (Mechanic) มาใช้พิจารณาในการที่จะเลือกว่าจะตั้งโรงไฟฟ้าตรงไหน ปัจจุบันแม้ว่าความคิดเจ้าหน้าที่จะเปลี่ยน แต่การดำเนินการตามระเบียบกฎหมายยังมีอยู่ อีกทั้งผู้ออกระเบียบกับผู้ตรวจสอบได้สวนยังเป็นคนละกลุ่มกัน ดังนั้น ถ้าต้องการผลักดันให้มีโรงไฟฟ้านิวเคลียร์หรือเชื่อมอะไรก็ตาม จะต้องกำหนดสิ่งเหล่านี้ เป็นระเบียบของเขาขึ้นมาก่อน ๑) ต้องมีการชี้แจง ต้องมีการกำหนดทางเลือกต่างๆ และ ๒) การปรึกษาหารือแล้วส่งให้พิจารณา ถ้าทั้ง ๒ ประการสามารถทำได้ครบถ้วน เมื่อมีการได้สวนตามกฎหมายแล้วชาวบ้านไม่มาคัดค้านถือว่าประสบผลสำเร็จสูงสุด ในอเมริกาหรืออังกฤษพยายามใช้กระบวนการทอล์ค (approach) เช่นนี้ ปรากฏว่าการได้สวนมีส่วนทำให้ลดความรุนแรงลง ลดการเผชิญหน้า ซึ่งประเด็นดังกล่าวมีความสำคัญ การได้สวนสาธารณะเป็นกระบวนการให้ความยุติธรรมแก่ผู้เสียหาย ซึ่งอำนาจรัฐจะต้องให้ความเป็นธรรมแก่ผู้เสียหาย รัฐยอมรับกลไกนี้มาใช้หรือไม่

สรุปท้ายบท

สันติวิธีเป็นวิธีการจัดการกับความขัดแย้งวิธีหนึ่ง การใช้สันติวิธีเป็นวิธีการที่น่าจะมีการสูญเสียน้อยที่สุดทั้งระยะสั้นระยะยาว ทั้งรูปธรรมและนามธรรม ผิดกับการใช้ความรุนแรงซึ่งทุกฝ่ายอ้างว่าเป็นวิธีการสุดท้าย ซึ่งบางกรณีสามารถบรรลุผลในระยะสั้นเป็นรูปธรรมชัดเจน แต่หากความขัดแย้งดำรงอยู่เพียงแต่ถูกกดไว้ โอกาสที่จะเกิดความรุนแรงในระยะยาวย่อมมีอยู่ ส่วนในทางนามธรรม เช่น ความเข้าใจอันดี ความสามัคคีปรองดอง นั้นย่อมเกิดขึ้นได้ยากด้วยวิธีความรุนแรง บางคนมองสันติวิธีในลักษณะปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจ เช่น การใช้ปฏิบัติการไร้ความรุนแรงเพื่อให้รัฐหรือผู้มีอำนาจเปลี่ยนแปลงนโยบายหรือพฤติกรรม บางคนใช้สันติวิธีเพราะความเชื่อว่าจะให้ผลที่ยั่งยืน และเป็นไปตามหลักจริยธรรมหรือศาสนธรรม บางคนใช้สันติวิธีตามหลักการบริหารเพื่อลดความขัดแย้ง ไปใส่รูปแบบอื่นที่จะจัดการได้ดีกว่า โดยไม่ใช้ความรุนแรง

แนวคิดสันติวิธีของมหาตมะ คานธี มองว่ามนุษย์ทุกคนควรมีหลักยึดไว้กับตัวเอง ซึ่งหลักดังกล่าวก็คือ “สัจจะ” มนุษย์ควรที่จะใช้หลักอหิงสาเป็นเครื่องมือในการเข้าถึงความจริง การต่อสู้ในมิติต่างๆ ของคานธีจึงใช้หลักอหิงสา

ท่านพุทธทาสภิกขุ เห็นว่าสันติภาพมีความจำเป็นสำหรับทุกชีวิต ไม่ว่าจะส่วนบุคคลหรือทั้งหมดในโลกล้วนมีความต้องการสันติภาพ ซึ่งสันติวิธีมีทั้งในระดับโลกก็ยะและในเชิงโลกุตระ

ส่วนพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) จะย้ายอยู่เสมอว่า “ความขัดแย้งและสงครามเป็นเรื่องปกติของมนุษย์” ที่เกิดขึ้นมาอย่างยาวนานคู่กับการถือกำเนิดของมนุษย์ สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะมนุษย์มีตัณหา มานะ ทิฐิอยู่ในจิตของตัวเอง เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นมาสิ่งที่จะสามารถเยียวยาความขัดแย้งในลักษณะนี้คือ หลักการประนีประนอมและหลักแห่งความสอดประสาน ซึ่งเป็นสภาพจิตที่รับรู้และเข้าใจไม่ขัดเคืองใจ นอกเหนือจากนั้นแล้วท่านมองว่า “หลักแห่งการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน” เป็นหลักที่ควรจะนำมาช่วยแก้ปัญหาความขัดแย้งในการดำเนินชีวิตได้เช่นกัน

การใช้สันติวิธีเพื่อจัดการความขัดแย้ง ๓ ประการ คือ

ประการแรก การใช้สันติวิธีเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความขัดแย้งโดยการสร้างสันติในใจของทุกคน ได้แก่ การส่งเสริมสันติวัฒนธรรม ชันติธรรม ความอ่อนปรน การลดอคติ การเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และสิทธิมนุษยชน เป็นต้น

ประการที่สอง การใช้สันติวิธีเพื่อแก้ไขความขัดแย้ง เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้น คู่กรณีมักคิดว่าตนถูกและอีกฝ่ายผิด ในกรณีนี้ความยุติธรรมหมายถึงการพิสูจน์ว่าใครผิดใครถูก โดยฟังศาลยุติธรรมหรือศาลอื่นๆ หรือฟังการไกล่เกลี่ยโดยศาล หรือฟังอนุญาโตตุลาการ หรือฟังการไกล่เกลี่ยโดยผู้มีอำนาจที่คู่กรณียอมรับ อย่างไรก็ตาม บางคู่กรณีอาจยอมรับว่าไม่มีใครผิดถูกโดยสมบูรณ์ กรณีนี้สามารถคลี่คลายความขัดแย้งไปสู่การชนะ-ชนะด้วยกันทั้งสองฝ่าย วิธีการคลี่คลายอาจเป็นการเจรจาโดยตรง หรือฝ่ายที่สามมาช่วยทำให้คู่กรณีออกจากตำแหน่งหรือจุดที่ยืนอยู่ไปสู่พื้นที่การรับรู้ใหม่ ที่สามารถเจรจาแบบถ้อยทีถ้อยปฏิบัติต่อกันได้

ประการที่สาม การใช้สันติวิธีเพื่อเยียวยาหรือติดตามผลความขัดแย้ง การเยียวยาผู้แพ้ด้วยความใจกว้างของผู้ชนะ หรือ การเยียวยาซึ่งกันและกันเพื่อให้เกิดการคืนดี หรือคืนสันติสู่จิตใจ ผลเสียที่เกิดจากความขัดแย้งจะได้หมดไป ภายหลังจากการแก้ไขความขัดแย้งแล้วตลอดจนปฏิบัติตามข้อตกลงและขจัดเงื่อนไขความขัดแย้งให้บางเบาหรือหมดไป

ในการส่งเสริมสันติวิธีนั้น ทุกภาคส่วนของสังคมควรก่อตั้งกลไกส่งเสริมสันติวิธี ได้แก่ ภาครัฐ ภาคธุรกิจ เอกชน และ ภาคประชาสังคม ในส่วนภาครัฐ หน่วยงานของรัฐพึงปฏิบัติ ตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๑๘๗/๒๕๕๖ ลงวันที่ ๑ กันยายน ๒๕๕๖ ซึ่งมีหลักการว่า “บรรทัดฐานการจัดการความขัดแย้งต้องยึดมั่นสันติวิธี” เป็นวิธีเดียวที่เป็นธรรม และสร้างความสงบสุขที่ยั่งยืนโดยเริ่มต้นที่รัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐก่อน” คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีย่อม ผูกพันทุกหน่วยงานราชการ องค์กรของรัฐ แต่ละองค์กรย่อมมีภารกิจโดยตรงอยู่หลากหลาย คงไม่สามารถศึกษาส่งเสริมสันติวิธีในฐานะที่เป็นภารกิจหลักได้ รัฐจึงควรจัดตั้งองค์กรมหาชน อิสระเพื่อทำหน้าที่ส่งเสริมสันติวิธีโดยเฉพาะ ภาคธุรกิจเอกชน ควรเอาใจใส่เรื่องการศึกษา และประยุกต์ใช้สันติวิธีอย่างจริงจังโดยเฉพาะสันติวิธีในระดับองค์กร และภาคประชาสังคม ควรมีการตื่นตัว ปัจจุบันมีมูลนิธิ เช่น มูลนิธิสันติภาพและวัฒนธรรม รัฐควรให้ความสนับสนุน องค์กรในลักษณะนี้ให้เกิดขึ้น สันติวิธีนั้นเป็นเรื่องใกล้ตัวเมื่อเริ่มปฏิบัติอย่างจริงจังก็จะเกิดความสุขสงบในจิตใจ กับผู้ใกล้ชิด และในสังคมของเราในที่สุด

คำถามท้ายบท

๑. จงอธิบายความหมายของสันติวิธีมาให้เข้าใจ
๒. จงอธิบายสันติวิธีตามแนวคิดของมหาตมะคานธี หลวงพ่อพุทธทาส และพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) มาให้เข้าใจ
๓. จงอธิบายประโยชน์ของสันติวิธีมาให้เข้าใจ
๔. จงอธิบายสันติวิธีตามหลักกฎหมายมาให้เข้าใจ
๕. จงอธิบายการจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธีมาพอเข้าใจ
๖. จงอธิบายแนวทางการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมมาให้เข้าใจ

เอกสารอ้างอิงประจำบท

- โคทม อาริยา. **บทความการส่งเสริมสันติวิธี เอกสาร ๓๐ ปี ๑๕ ตุลา จัดหมาย ชาวประชาชน.**
หน้า ๒๓-๒๕ ฉบับที่ ๓ วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๔๖.
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. **ทำทนายทางเลือก : ความรุนแรง และการไม่ใช้ความรุนแรง.** กรุงเทพฯ :
มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๓.
- ธนาคารทหารไทย. **ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท ที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ
อันเกี่ยวกับกฎหมาย ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๓๙-๒๕๒๙.** คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : ธนาคารทหารไทยจำกัด, ม.ป.ป.
- ประเวศ วะสี. **ทำสันติวิธีให้เป็นนโยบายในสันติวิธี : ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความมั่นคง.** สถาบัน
ยุทธศาสตร์ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- พระธรรมปิฎก. (ป.อ.ปยุตฺโต). **การศึกษาเพื่อสันติภาพ.** กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘.
- **สิทธิมนุษยชน สร้างสันติสุขหรือสลายสังคม.** กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, ๒๕๔๑.
- **มองสันติภาพโลก ผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์.** กรุงเทพฯ : สหธรรมิก,
๒๕๔๒.
- **สลายความขัดแย้ง.** กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, ๒๕๔๖.
- **แง่คิดข้อสังเกตเรื่อง สิทธิมนุษยชนกับประโยชน์สุขของมนุษยชาติในสิทธิมนุษย
ชน สร้างสันติสุขหรือสลายสังคม.** เอกสารประกอบการอบรม สิทธิมนุษยชน
และสิทธิชุมชน ๑๐ กันยายน ๒๕๔๕ ณ ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่ง
ภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก, ๒๕๔๕.
- พระไพศาล วิสาโล. **สันติวิธีวิถีแห่งอารยะ.** กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๙.
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, **รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี, “กรณีลุ่มน้ำ
แม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่.** กรุงเทพฯ : มหาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- พุทธทาสภิกขุ. **สันติภาพของโลก.** สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๑.
- ไพโรจน์ อยู่มณเฑียร. **วาทะธรรม : ว่าด้วยสันติภาพของพุทธทาสภิกขุ.** กรุงเทพฯ : บ้านลานธรรม,
๒๕๔๙.

- มารค ตามไท. **การจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธีในสันติวิธี : ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความมั่นคง.** กรุงเทพฯ : สถาบันยุทธศาสตร์ สำนักงานสภาพความมั่นคงแห่งชาติ, ๒๕๕๓.
- รุ่งธรรม ศุจิธรรมรักษ์. **สันติศึกษากับสันติภาพ.** เอกสารการสอนชุดวิชาสันติศึกษาหน่วยที่ ๑-๗. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชาศิลปศาสตร์, ๒๕๓๓.
- วันชัย วัฒนศัพท์. **ความขัดแย้ง : หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๗.
- ศูนย์สันติวิธีเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย. สถาบันพระปกเกล้า. **การสัมมนาโต๊ะกลม : รัฐบาลใหม่กับการจัดการปัญหาความขัดแย้งในสังคม.** กรุงเทพฯ : ธรรมดาเพรส, ๒๕๕๔.
- สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์. **กลยุทธ์การเจรจาต่อรอง.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕.
- เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์. **ความขัดแย้ง : การบริหารเพื่อสร้างสรรค์.** กรุงเทพฯ : เลิฟ แอนด์ ลีฟ เพรส, ๒๕๕๐.
- เสนห์ จามริก. **ฐานคิดสู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๑.
- อดิศักดิ์ ทองบุญ. **ปรัชญาอินเดียร่วมสมัย.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : สหมิตรพริ้นติ้ง, ๒๕๕๕.

ประมวลรายวิชา (Course Syllabus)

๑. หลักสูตร	พุทธศาสตร์บัณฑิต
๒. หมวดวิชา	ศึกษาทั่วไป
๓. รหัสรายวิชา	๐๐๐ ๑๐๑ หน่วยกิต ๒ (๒ - ๐ - ๔)
๔. ชื่อรายวิชา	มนุษย์กับสังคม Man and Society

๕. คำอธิบายรายวิชา

ศึกษาความหมายและความเป็นมาเกี่ยวกับมนุษย์และสังคม ตามหลักการทางสังคมศาสตร์และพุทธศาสตร์ พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน การปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม สถาบันสังคม ประชาสังคม หลักธรรมาภิบาลและสันติภาพ กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม การวิเคราะห์ปัญหาสังคมไทยในปัจจุบัน รวมทั้งแนวทางแก้ปัญหาแบบสันติวิธี

๖. วัตถุประสงค์รายวิชา

เพื่อให้ผู้ศึกษาเนื้อหาและร่วมกิจกรรมการเรียนการสอนในรายวิชานี้ สามารถ

- ๖.๑ รู้ความหมายและความเป็นมาเกี่ยวกับมนุษย์และสังคม ตามหลักการทางสังคมศาสตร์และพุทธศาสตร์
- ๖.๒ อธิบายพฤติกรรมมาของมนุษย์กับการพัฒนาตน และเหตุผลแห่งการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมได้
- ๖.๓ เข้าใจความหมาย โครงสร้าง องค์ประกอบ การเปลี่ยนแปลงสถาบันสังคม
- ๖.๔ รู้และเข้าใจความหมาย ลักษณะองค์ประกอบของประชาสังคม รวมถึงการมีส่วนร่วมของสังคมตามหลักธรรมาภิบาล

- ๖.๕ รู้และเข้าใจกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับสถานะในปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต
- ๖.๖ วิเคราะห์ปัญหาสังคมไทยในปัจจุบัน และการแก้ปัญหาแบบสันติวิธีตามหลักของศาสนา
- ๖.๗ ปฏิบัติตนและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

๗. ขอบข่ายเนื้อหารายวิชา

- ๗.๑ พื้นฐานของมนุษย์กับสังคม
- ๗.๒ พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน
- ๗.๓ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม
- ๗.๔ สถาบันสังคม
- ๗.๕ ประชาสังคม
- ๗.๖ หลักธรรมาภิบาลและสันติภาพ
- ๗.๗ กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม
- ๗.๘ ปัญหาสังคมไทยในปัจจุบัน
- ๗.๙ แนวทางแก้ปัญหาสังคมไทยแบบสันติวิธี

๘. กิจกรรมการเรียนการสอน

การบรรยาย การอภิปราย การศึกษาค้นคว้ารายบุคคลหรือกลุ่ม นำเสนอหน้าชั้น การใช้สื่อประกอบการสอน การศึกษาดูงานนอกสถานที่

๙. สื่อการศึกษา

เอกสารประกอบคำบรรยาย หนังสืออ่านประกอบ สไลด์ประกอบการบรรยาย เครื่องฉายข้ามศีรษะ

๑๐. การประเมินผล

การเข้าเรียน-กิจกรรมกลุ่ม	ร้อยละ ๕
จิตพิสัย (ความตั้งใจ ร่วมมือ มารยาท มนุษยสัมพันธ์ ซื่อสัตย์ รับผิดชอบ)	ร้อยละ ๕
พุทธิพิสัย (ความรู้ ความเข้าใจ การประยุกต์ใช้ เอกสาร รายงาน สอบกลางภาค)	ร้อยละ ๒๐
ทักษะพิสัย (ความพร้อม ความเชี่ยวชาญ ในการนำเสนอหรือแสดงออกในวิชาการ)	ร้อยละ ๑๐
สอบปลายภาค	ร้อยละ ๖๐
รวม	ร้อยละ ๑๐๐

๑๑. เกณฑ์การประเมินผล และระดับคะแนน

เกณฑ์คะแนน	ความหมาย	ระดับ	ค่าระดับ
๙๐ ขึ้นไป	ดีเยี่ยม	A	๔.๐
๘๕-๘๙	ดีมาก	B+	๓.๕
๘๐-๘๔	ดี	B	๓.๐
๗๕-๗๙	พอใช้	C+	๒.๕
๗๑-๗๔	ค่อนข้างพอใช้	C	๒.๐
๖๕-๗๐	ค่อนข้างอ่อน	D+	๑.๕
๖๐-๖๔	อ่อน	D	๑.๐
ต่ำกว่า ๖๐	ไม่ผ่าน	F	๐

๑๒. เอกสารอ่านประกอบ และแหล่งเรียนรู้

๑๒.๑ เอกสารประกอบการสอนรายวิชา ๐๐๐ ๑๐๑

๑๓. แผนการเรียนการสอน (Unit planning in brief)

สัปดาห์	เนื้อหา	กิจกรรมการเรียนการสอน
๑	<p>แนะนำรายวิชาและแผนการสอน</p> <p>บทที่ ๑ พื้นฐานของมนุษย์กับสังคม</p> <ul style="list-style-type: none"> - ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ <ol style="list-style-type: none"> ๑. ความหมายของมนุษย์ตามแนวพุทธศาสตร์ ๒. ความหมายของมนุษย์ตามแนวสังคมศาสตร์ ๓. ประเภทของมนุษย์ ๔. องค์ประกอบของมนุษย์ ๕. ลักษณะที่สำคัญของมนุษย์ในปัจจุบัน - ความรู้เกี่ยวกับสังคม <ol style="list-style-type: none"> ๑. ความหมายและความเป็นมาของสังคม ๒. องค์ประกอบของสังคม ๓. ประเภทของสังคมมนุษย์ ๔. หน้าที่สำคัญของสังคมมนุษย์ ๕. โครงสร้างของสังคม 	<ul style="list-style-type: none"> - แนะนำคำอธิบายรายวิชาและแผนการสอน - แนะนำวัตถุประสงค์ของการเรียนประจำบท - บอกแหล่งค้นคว้าข้อมูล - มอบหมายงานให้ไปค้นคว้า - ประเมินผลก่อนเรียนและหลังเรียน
๒	<p>บทที่ ๒ พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน</p> <ul style="list-style-type: none"> - ความหมายพฤติกรรมมนุษย์ - ประเภทของพฤติกรรมมนุษย์ - ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมมนุษย์ <ol style="list-style-type: none"> ๑. ทฤษฎีแรงผลักดัน ๒. ทฤษฎีชิกมัน พรอยด์ ๓. ทฤษฎีของไซมอน ๔. ทฤษฎีของอับราฮัม มาสโลว์ - ลักษณะของพฤติกรรมมนุษย์ - การพัฒนาตน - ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์ด้านการพัฒนาตน <ol style="list-style-type: none"> ๑. ปัจจัยภายใน ๒. ปัจจัยภายนอก - การพัฒนาตนตามแนวพุทธ 	<ul style="list-style-type: none"> - บรรยาย - มอบงานไปศึกษาค้นคว้า - นำเสนออภิปรายหน้าชั้นเรียน

ลำดับ	เนื้อหา	กิจกรรมการเรียนรู้ การสอน
๓	บทที่ ๓ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม - ความหมายของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม - ความสำคัญของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม - ทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม - รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม - ระดับการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม - การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมตามแนวบรรทัดฐาน - ประโยชน์ของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม	- บรรยาย - มอบหมายงานไปศึกษาค้นคว้า
๔	บทที่ ๔ สถาบันทางสังคม - ความหมายของสถาบันและสถาบันสังคม - การเกิดขึ้นของสถาบันสังคม - ขอบข่ายของสถาบันสังคม - ลักษณะของสถาบันสังคม - ประเภทของสถาบันสังคม - หน้าที่ของสถาบันสังคม - องค์ประกอบของสถาบันสังคม - การเปลี่ยนแปลงของสถาบันสังคม - สถาบันที่สำคัญ ๑. สถาบันครอบครัว ๒. สถาบันเศรษฐกิจ ๓. สถาบันการเมืองการปกครอง ๔. สถาบันการศึกษา ๕. สถาบันศาสนา	- มอบหมายงานไปศึกษาค้นคว้า - นำเสนอผลการศึกษาค้นคว้า
๕	บทที่ ๕ ประชาสังคม - ความหมายของประชาสังคม - ลักษณะของประชาสังคม - องค์ประกอบของประชาสังคม - สาเหตุการเกิดของประชาสังคม - กระบวนการของประชาสังคม - ตัวอย่างของประชาสังคม - คุณธรรมของประชาสังคมที่ดี	- แนะนำวัตถุประสงค์ การเรียนรู้ประจำบท - บรรยายประกอบสื่อ CD - ถาม-ตอบ - มอบหมายงานให้ค้นคว้า

ลำดับ	เนื้อหา	กิจกรรมการเรียนรู้ การสอน
๖	บทที่ ๖ หลักธรรมาภิบาลและสันติภาพ - ความเป็นมาของธรรมาภิบาล - ความหมายของธรรมาภิบาล - การบริหารจัดการที่ดี - ความสำคัญของธรรมาภิบาล - หลักธรรมาภิบาล <ol style="list-style-type: none"> ๑. หลักคุณธรรม ๒. หลักนิติธรรม ๓. หลักความโปร่งใส ๔. หลักการมีส่วนร่วม ๕. หลักความรับผิดชอบต่อ ๖. หลักความคุ้มค่า 	- บรรยาย/แผ่นใส - สื่อประกอบ - มอบหมายงาน - สรุปท้ายบท - ทดสอบท้ายบท
๗	- สันติภาพ <ol style="list-style-type: none"> ๑. ความเป็นมาของสันติภาพ ๒. ความหมายของสันติภาพ ๓. ความสำคัญของสันติภาพ ๔. หลักสันติภาพในทางพระพุทธศาสนา <ol style="list-style-type: none"> ๔.๑ สังคหวัตถุ ๔ ๔.๒ มรวาสธรรม ๔ ๔.๓ พรหมวิหาร ๔ ๕. องค์การที่เกี่ยวข้องกับสันติภาพ 	- บรรยาย/แผ่นใส - สื่อประกอบ - มอบหมายงาน - สรุปท้ายบท - ทดสอบท้ายบท
๘	สอบกลางภาค	-
๙	บทที่ ๗ กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม - กระบวนการทางสังคม <ol style="list-style-type: none"> ๑. ความหมายของกระบวนการทางสังคม ๒. ลักษณะของกระบวนการทางสังคม ๓. ความสำคัญของกระบวนการทางสังคม - กระบวนการทางวัฒนธรรม <ol style="list-style-type: none"> ๑. ความหมายของกระบวนการทางวัฒนธรรม ๒. ลักษณะของกระบวนการทางวัฒนธรรม ๓. ความสำคัญของกระบวนการทางวัฒนธรรม 	- การบรรยายประกอบสื่อ - ถาม-ตอบ - มอบหมาย - งานค้นคว้า

ลำดับ	เนื้อหา	กิจกรรมการเรียนรู้ การสอน
๑๐	<ul style="list-style-type: none"> - ความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม ๑. ความหมายของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม ๒. ลักษณะของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม ๓. ความสำคัญของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม - ผลของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม ๑. ผลของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมเชิงบวก ๒. ผลของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมเชิงบวก 	<ul style="list-style-type: none"> - การบรรยายประกอบสื่อ - ถามตอบ - รายงานหน้าชั้น
๑๑	<p>บทที่ ๘ ปัญหาสังคมไทยในปัจจุบัน</p> <ul style="list-style-type: none"> - ความหมายของปัญหาสังคม - ลักษณะของปัญหาสังคม - ที่มาของปัญหาสังคม - ทักษะคิดต่อปัญหาสังคม - ความสำคัญของปัญหาสังคม - ประเภทของปัญหาสังคม 	<ul style="list-style-type: none"> - บรรยายประกอบสื่อ - มอบหมายงานค้นคว้า - ถามตอบ
๑๒	<ul style="list-style-type: none"> - ทฤษฎีการศึกษาปัญหาสังคม - ทฤษฎีอธิบายสาเหตุของปัญหาสังคม - สาเหตุการเกิดปัญหาสังคม - แนวทางการวิเคราะห์ปัญหาสังคม 	<ul style="list-style-type: none"> - บรรยายประกอบสื่อ - มอบหมายงานค้นคว้า - ถามตอบ
๑๓	<ul style="list-style-type: none"> - ลักษณะทั่วไปของสังคมไทย - สภาพปัญหาปัจจุบันในสังคมไทย - ปัญหาสังคมไทยที่สำคัญในปัจจุบัน - การวิเคราะห์ปัญหาสังคมไทย - การวิเคราะห์ตามแนวสังคมวิทยา - การวิเคราะห์ตามแนวพุทธศาสตร์ 	<ul style="list-style-type: none"> - บรรยายประกอบสื่อ - แบ่งกลุ่มและนำเสนอหน้าชั้น - ถามตอบ

ลำดับ	เนื้อหา	กิจกรรมการเรียนรู้
๑๔	<p>บทที่ ๙ แนวทางการแก้ไขปัญหาสังคมไทยแบบสันติวิธี</p> <ul style="list-style-type: none"> - สันติวิธี : ทฤษฎีและความหมาย - ความเป็นมาของสันติวิธี <ol style="list-style-type: none"> ๑. สันติวิธีตามหลักอหิงสาของมหาตมะ คานธี ๒. สันติวิธีตามแนวคิดของพุทธทาสภิกขุ ๓. สันติวิธีตามแนวคิดของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) 	<ul style="list-style-type: none"> - บรรยายประกอบสื่อ - ทดสอบหลังเรียน
๑๕	<ul style="list-style-type: none"> ๔. สันติวิธีตามหลักกฎหมาย - แนวทางการแก้ไขกับปัญหาสังคมไทยแบบสันติวิธี - กรณีศึกษาการแก้ไขปัญหาสังคมไทยแบบสันติวิธี 	<ul style="list-style-type: none"> - บรรยายประกอบสื่อ - ทดสอบหลังเรียน
๑๖	สอบปลายภาค	